

**DMYTRO MOTORNYI TAVRIA STATE
AGROTECHNOLOGICAL UNIVERSITY
Faculty «Economic and Business»**

Scientific papers
**OF DMYTRO MOTORNYI TAVRIA STATE
AGROTECHNOLOGICAL UNIVERSITY
(ECONOMIC SCIENCES)**

№ 1 (50)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	EDITORIAL BOARD
051 – Економіка	051 – Economy
Ткач А. А. – д.е.н., професор, Жешувська Політехніка ім. Ігнація Лукасевича, м. Ряшів, Польща	Tkach A. A. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Polytechnic RZESOWSKIEJ, Ryashiv, Poland
Двігун А. О. – д.е.н., професор, Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України	Dvihun A. O. – Doctor of Economic Sciences, Professor, National Institute for Strategic Studies in Ukraine National Institute of Strategic Studies under the President of Ukraine
Свиноус І. В. – д.е.н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет	Svinous I. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, BilaTserkva National Agrarian University
Череп А. В. – д.е.н., професор, Запорізький національний університет	Cherep A. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Zaporizhzhya National University
Єременко Д. В. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Yeremenko D. V. – Doctor of Economic Sciences, Prof., TSATU
Колокольчикова І. В. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Kolokolchykova I. V. – Doctor of Economic Sciences, Prof., TSATU
Кукіна Н. В. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Kukina N. V. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Почерніна Н. В. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Pochernina N. V. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Прус Ю. О. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Prus Y. O. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Демко В. С. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Demko V. S. – PhD, Ass. Prof., TSATU
071 – Облік і оподаткування	071 – Accounting and taxation
Чіобану Геннадій – Університет Артифлекс, Бухарест, Румунія	Ghenadie Ciobanu – Senior Researcher ARTIFEX” University of Bucharest, National Scientific Research Institute for Labour and Social Protection: Bucharest, RO
Давидюк Т. В. – д.е.н., професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	Davydiuk T. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Сокіл О. Г. – д.е.н., професор, Національний університет «Львівська політехніка»	Sokil O. H. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Lviv Polytechnic National University
Трачова Д. М. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Trachova D. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Кучеркова С. О. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Kucherkova S. O. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Костякова А.А. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Kostyakova A. A. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Демчук О.О. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Demchuk O. M. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Сахно Л. А. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Sakhno L. A. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
072 – Фінанси, банківська справа та страхування	072 – Finance, banking and insurance
Жанна Черноштан – Балтійська міжнародна академія, Латвія	Zanna Cernostana – Baltic International Academy, Latvia
Гривківська О. В. – д.е.н., професор; ПВНЗ «Європейський університет»	Hryvkivska O. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, PHEI «European University»
Давиденко Н. М. – д.е.н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування	Davidenko N. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences
Танклевська Н. С. – д.е.н., професор, Державний торговельно-економічний університет, професор кафедри економіки та фінансів підприємства	Tanklevska N. S. – Doctor of Economic Sciences, Professor, State University of Trade and Economics, Professor of the Department of Economics and Enterprise Finance
Вдовенко Л. О. – д.е.н., доцент, Вінницький національний аграрний університет	Vdovenko L. O. – Doctor of Economic Sciences, Ass. Prof., Vinnytsia National Agrarian University
Трусова Н. В. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Trusova N. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Яцух О. О. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Yatsukh O. O. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Косторной С. В. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Kostornoi S. V. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Цап В. Д. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Tsap V. D. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Чкан І. О. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Chkan I. O. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
073 – Менеджмент	073 – Management
Огієнко М. М. – д.е.н., професор, Академія прикладних наук, Вища школа управління і адміністрування в Опольє, Польща	Ohiienko M. M. – Doctor of Economics, Professor, Academy of Applied Sciences Academy of Management and Administration in Opole, Poland
Судомир С. М. – д.е.н., професор, ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»	Sudomyr S. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Berezhany Agrotechnical Institute

Завгородній А. В. – д.е.н., професор, Миколаївський інститут розвитку людини Університету "Україна"	Zavhorodnii A. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Mykolaiv Institute of Human Development of University «Ukraine»
Левків Г. Я. – д.е.н., професор, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького	Levkiv H. Y. – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of Department of Management, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviviv, Ukraine
Басюркіна Н. Й. – д.е.н., професор, Одеський національний технологічний університет	Basiurkina N. I. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Odesa National University of Technology
Козак К. Б. – д.е.н., професор Одеський національний технологічний університет	Kozak K. B. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Odesa National University of Technology
Ортіна Г. В. – д.н.держ.упр., професор, ТДАТУ	Ortina G. V. – Doctor of Science in Public Administration Prof., TSATU
Коноваленко А. С. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Konovalenko A. S. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Нехай В. В. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Nekhai V. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Агеєва І. В. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Ahieieva I. V. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
075 – Маркетинг	075 – Marketing
Вішал Дагар – д.е.н., професор, університет Аміті, Індія	Vishal Dagar – PhD, Ass. Professor, Amity University, India
Вей Фен – д.е.н., проф., Північно-західний університет A&F, Китай	Wei Feng – Doc.Ec.Sc., Professor, Northwest A&F University
Керімова У. К. – д.е.н., професор, Казахський національний аграрний дослідницький університет, академік Національної академії наук Казахстану, Казахстан	Ukilai Kerimova – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kazakh National Agrarian Research University, Academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan
Буднікевич І. М. – д.е.н., професор, Чернівецький національний університет	Budnikovich I. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chernivtsi National University
Гончар В. В. – д.е.н., професор, Приазовський державний технічний університет	Gonchar V. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Pryazov State Technical University
Легеца Д. Г. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Legeza D. G. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Куліш Т. В. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Kulish T. V. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Шквиря Н. О. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Shkviria N. O. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Сокіл Я. С. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Sokil Y. S. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Арестенко Т. В. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Aretenko T. V. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Майборода Г. О. – PhD, ст. викладач ТДАТУ	Mayboroda G. O. – PhD, Senior Lecturer, TSATU
076 – Підприємство, торгівля та біржова діяльність	076 – Entrepreneurship, trade and stock-taking activities
Чернявська Т. А. – д.е.н., професор, Державна вища професійна школа, м. Конін, Польща	Cherniavska T. A. – Doctor of Economic Sciences, Professor, State Higher Professional School, Konin, Poland
Веслав Музіал – професор, доктор хаб., інж., кафедра економіки і організації сільського господарства, Краківський сільськогосподарський університет ім. Гуго Коллантая, Польща	Wieslaw Musial – prof. dr. hab. Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie Brak zweryfikowanego, Krakow, Poland
Волошук К. Б. – д.е.н., професор, ЗВО «Подільський державний університет»	Voloshchuk K. B. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Podilsky State University
Карпенко А. В. – д.е.н., професор, Національний університет «Запорізька політехніка»	Karpenko A. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor, National University «Zaporizhia Polytechnic»
Севідова І. О. – д.е.н., професор, Харківський національний університет внутрішніх справ	Sievidova I. O. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Kharkov National University of Internal Affairs
Яворська Т. І. – д.е.н., професор, ТДАТУ	Yavorska T. I. – Doctor of Economic Sciences, Professor, TSATU
Болтянська Л. О. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Boltianska L. O. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Завадських Г. М. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Zavadskykh H. M. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Лисак О. І. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Lysak O. I. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU
Тебенко В. М. – к.е.н., доцент, ТДАТУ	Tebenko H. M. – Candidate of Economic Sciences, Ass. Professor, TSATU

Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)

№ 1 (50), 2024

Засновник

Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Факультет економіки та бізнесу

УДК [33+631.1](06)

Т 13

Збірник наукових праць Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного
(економічні науки) / За ред. Т. І. Яворської. Запоріжжя:
Видавничий дім «Гельветика», 2024. № 1(50). 152 с.

Голова редакційної колегії (науковий редактор):

Яворська Т. І. – д.е.н., професор кафедри економіки і бізнесу

Відповідальні за випуск збірника:

Яворська Т. І. – д.е.н., професор кафедри економіки і бізнесу
Колокольчикова І. В., д.е.н., професор – декан факультету
економіки і бізнесу
Завадських Г. М. – к.е.н., доцент кафедри економіки і бізнесу

Комп'ютерна верстка: Войтюк Ю.Г.

Збірник наукових праць Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного
(економічні науки) включений до Переліку наукових фахових
видань України, є науковим виданням, в якому можуть бути
опубліковані основні результати дисертаційних робіт
(наказ МОН №1328 від 21.12.2015 р.).

Відповідно до Порядку формування Переліку наукових
фахових видань України (наказ МОН України від 15 січня
2018 року № 32) присвоєно категорію «Б», що затверджено
наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020
№ 886.

Друкується за рішенням Вченої ради Таврійського
державного агротехнологічного університету імені Дмитра
Моторного (протокол № 9 від 30.04.2024 р.).
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 24284-14124 ПР від 24.12.2019 р.

ISSN 2519-884X

Index Copernicus Value (ICV) 2016: 47.1
Index Copernicus Value (ICV) 2017: 55.32
Index Copernicus Value (ICV) 2018: 55.94
Index Copernicus Value (ICV) 2019: 56.52

Digital Object Identifier System (DOI)

Матеріали друкуються мовами оригіналів –
українською та англійською.
Погляди редколегії не завжди збігаються з позицією авторів.

Підписано до друку 03.05.2024 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,67.
Наклад 100 прим.

Надруковано:

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623
від 22.06.2022 р.

© Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного, 2024

© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2024

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Васильченко О. О.

ДІАГНОСТИКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ
ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ 8

Єременко Д. В., Єременко Л. В.

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ
НА ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ 18

Завадських Г. М., Нехай В. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ
ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ
МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ 26

Савицький А. В.

КОМПОНУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДЕКСІВ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ФОРМУВАННЯ
ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ІНТЕГРАЦІЇ 33

Trusova N. V., Prystemskyi O. S.

MODELING A NEW BUSINESS ENVIRONMENT
OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN CONDITIONS
OF TRANSITION TO A GREEN ECONOMY 41

Trusova N. V., Stepaniuk R. S.

INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SECURITY
AND STABILIZATION OF THE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 50

Цвілий С. М.

КОНСТРУКТИВНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ
ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ 57

МЕНЕДЖМЕНТ

Гурська І. С., Герчанівська С. В., Федуняк І. О.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ
ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 70

Захарова Н. Ю., Осипенко С. О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЙ
В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА 77

Олійник І. В.

ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ
В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА 84

<i>Ямполь Ю. В., Поліщук С. В.</i> КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	95
ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
<i>Завадських Г. М.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМКИ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ТОВАРОЗНАВСТВА	104
<i>Соболевська О. О.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	112
ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ	
<i>Масюк Ю. В.</i> КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ	121
<i>Trusova N. V., Hrytsenko O. M.</i> BUDGET POLICY OF UKRAINE IN THE CRISIS PERIOD AND CHALLENGES OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE FINANCIAL SYSTEM.....	128
<i>Трусова Н. В., Мельник О. В.</i> МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ МЕТАПРОСТОРУ В ІНФРАСТРУКТУРУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ	138
Вимоги щодо розміщення статей у Збірнику наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)	149

Scientific Papers of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)

№ 1 (50), 2024

Founder

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
Faculty Economic and Business

UDC [33+631.1] (06)

T 13

Scientific Papers of Dmytro Motornyi Tavria State
Agrotechnological University (economic sciences) /
Ed. T. I. Yavorska. Zaporizhzhia : Publishing House
"Helvetica", 2024. № 1(50). 152 p.

Chairman of Editorial Board (scientific editor):

Yavorska T. I. – Doctor of Science, Professor of Economics
and Business Department

Responsible for the release of Scientific Papers:

Yavorska T. I. – Doctor of Science, Professor of Economics
and Business Department

Kolokolchikova I. V. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Zavadskykh H. M. – Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Economics and Business Department

Imposed by Voitiuk Yu. H

Scientific Papers of Dmytro Motornyi Tavria State
Agrotechnological University (Economic sciences) is included to
the list of scientific professional editions of Ukraine, in which main
results of dissertations may be published (Order of MES from
21.12.2015 № 1328).

In accordance with the Procedure for the formation of the List of
scientific professional publications of Ukraine (order of the
Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 15,
2018 № 32) assigned category "B", approved by the order of the
Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020
№ 886.65

Published according to the decision of the Academic Council of
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
(Protocol № 09 from 30.04.2024).
Certificate of state registration of printing mass media
KB № 24284-14124 IIP from 24.12.2019.

ISSN 2519-884X

Index Copernicus Value (ICV) 2016: 47.1

Index Copernicus Value (ICV) 2017: 55.32

Index Copernicus Value (ICV) 2018: 55.94

Index Copernicus Value (ICV) 2019: 56.52

Digital Object Identifier System (DOI)

Materials are published in original languages –
Ukrainian and English.

The editorial board's views do not necessarily reflect the position
of the authors.

Signed for printing on 03.05.2024.

Format 60x84/8. Font – Times New Roman.

Offset paper. Digital printing.

Conditionally printed sheet 17,67.

Print circulation – 100 copies.

Published:

Helvetica Publishing House

6/1 Inhlezi St., Odesa, 65101, Ukraine

Phone: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Certificate of a publishing entity

ДК No. 7623 dated 22.06.2022

© Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, 2024

© Design by Helvetica Publishing House, 2024

CONTENTS

ECONOMY

Vasylchenko O. O.

DIAGNOSTICS OF PERFORMANCE AND EFFICIENCY
OF MANAGEMENT OF SERVICE SECTOR ENTERPRISES.....8

Yeremenko D. V., Yeremenko L. V.

THE IMPACT OF THE DIGITAL ECONOMY
ON THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT..... 18

Zavadskykh H. M., Nekhai V. V

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES
TO ANALYSIS OF INCOME AND EXPENSES
OF WILDLIFE MANAGEMENT ENTERPRISES IN UKRAINE 26

Savitskyi A. V.

COMPOSITION OF EXPORT POTENTIAL INDEXES SYSTEM
AND FORMATION OF ENTERPRISES' PROFITABILITY
OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF INTEGRATION33

Trusova N. V., Prystemskyi O. S.

MODELING A NEW BUSINESS ENVIRONMENT
OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN CONDITIONS
OF TRANSITION TO A GREEN ECONOMY 41

Trusova N. V., Stepaniuk R. S.

INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SECURITY
AND STABILIZATION OF THE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES50

Tsviliy S. M.

CONSTRUCTIVE MODEL OF REALIZING THE POTENTIAL
OF THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE
IN THE EUROPEAN GEO-ECONOMIC SPACE 57

MANAGEMENT

Hurska I. S., Gerchanivska S. V., Fedunyak I. O.

MANAGEMENT SYSTEM OF PRODUCTION
AND ECONOMIC ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....70

Zakharova N. Yu., Osypenko S. O.

TRANSFORMATION OF BUSINESS COMMUNICATIONS
IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE MODERN ENTERPRISE.....77

Oliinyk I. V.

EFFECTIVE CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES
IN THE ENTERPRISE ADMINISTRATION SYSTEM..... 84

<i>Yampol Yu. V., Polishchuk S. V.</i> CRITERIA FOR THE EFFECTIVENESS OF QUALITY MANAGEMENT IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS	95
ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND STOCK-TAKING ACTIVITIES	
<i>Zavadskykh H. M.</i> MAIN DIRECTIONS AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF MODERN COMMODITY SCIENCE ...	104
<i>Sobolevska O.O.</i> ECOLOGICAL AND ECONOMIC TOOLS FOR THE FORMATION OF INCOME AND COSTS OF HUNTING FARMS	112
FINANCE, BANKING, INSURANCE AND STOCK MARKET	
<i>Masiuk Yu. V.</i> KEY TRENDS OF THE CURRENT DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION IN THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE.....	121
<i>Trusova N. V., Hrytsenko O. M.</i> BUDGET POLICY OF UKRAINE IN THE CRISIS PERIOD AND CHALLENGES OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE FINANCIAL SYSTEM.....	128
<i>Trusova N. V., Melnyk O. V.</i> METHODICAL APPROACH TO THE IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGY OF METASPACE IN INFRASTRUCTURE FINANCIAL MARKET	138
Requirements for articles published in “Scientific papers of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)”	149

ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-1>
УДК 338.23+351

*Васильченко О. О., старший викладач
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
olena.vasylchenko@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5420-2375*

ДІАГНОСТИКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ

***Анотація.** Розглянуто механізм здійснення діагностики результатів діяльності підприємства, що функціонує в сфері послуг. Застосовано методіку VRIO-аналізу для визначення стратегічного статусу ресурсів підприємства. Проаналізовано показники експрес-діагностики економіко-фінансової діяльності підприємства. Проведено факторний аналіз економічної та фінансової рентабельності за моделлю DU PONT.*

***Ключові слова:** діагностика, експрес-діагностика, VRIO-аналіз, стратегічний статус ресурсів, коефіцієнтний аналіз, модель DU PONT.*

JEL code classification: O40

Постановка проблеми. В економічно розвинутих країнах світу сфера послуг займає найбільшу частину з поміж інших видів діяльності. За останні 10 років обсяг ВВП у цій галузі збільшився в 1,4 рази, а її частка становить 70% [1]. В стародавні часи сфера послуг майже не розвивалася, адже зазвичай здійснювався безпосередній обмін продуктами діяльності окремих індивідів між собою для забезпечення свого існування. Протягом еволюції людства вона починає активно розвиватися, перетворюючись на один з ключових секторів економіки будь-якої країни. Підприємства сфери послуг стають повноправними учасниками ринкових відносин. Сфера послуг має доволі складну структуру, в якій кожен вид послуг займає відповідну нішу і має свої особливості функціонування [1]. Тому розвиток підприємств цієї галузі першочергово залежить від своєчасної, повної та максимально адекватної діагностики результатів їх діяльності, що дозволить, з одного боку, з'ясувати вузькі місця, знайти помилки та визначити шляхи виправлення ситуації, а з іншого, виділити сильні сторони, можливості та резерви, які сприятимуть формуванню стратегічної поведінки, спрямованої на подальший успішний розвиток як підприємства, так й галузі в цілому, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведення діагностики економічних процесів вимагає розробки специфічних методів і використання різноманітних засобів та прийомів. У період системних змін діагностика стосується процесів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства. Розвиток ринкових відносин призводить до створення нової структури суб'єктів ринку та ускладнює комунікаційну мережу відносин між ними. Створюється потужне підприємницьке середовище, розширюється сфера ділових і торгових зв'язків між суб'єктами ринку, що вимагає розширення діагностичних досліджень, особливо зовнішнього середовища підприємств. В умовах швидкої зміни зовнішніх чинників розвивається принципово нова за структурою та складом система управління, здатна оперативного реагувати на зовнішні загрози та труднощі, в якій суттєву

роль відіграє економічна діагностика. Об'єктом економічної діагностики може бути будь-яка сфера чи напрямок діяльності. Тому механізм здійснення діагностики постійно знаходиться в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких, на нашу думку, слід виділити роботи таких вчених, як: Barney J. B., Hesterly W. S. [3], Багорка М. О., Кадирус І. Г., Юрченко Н. І. [4], Велика О. Ю. [5], Шифріна Н. І. [6], Lesáková L. [8], Рожелюк В. М., Жук Н. Т. [10] та інших.

Формулювання цілей статті. Сучасна економічна наука має у своєму розпорядженні великий арсенал методів та прийомів діагностики підприємства. Проте, вкрай важливо обрати саме ті з них, що найбільш прийнятні для підприємства відповідної галузі та враховують її особливості. Мета дослідження – продемонструвати специфіку здійснення діагностики підприємства, що надає послуги теплопостачання, та показати можливість практичного використання результатів проведеного дослідження у виробничо-господарській діяльності як об'єкта дослідження – Товариства з обмеженою відповідальністю «Тепло-Мелітополь», так й будь-якого підприємства даної галузі.

Виклад основного матеріалу. Здійснення діагностики результативності та ефективності господарювання підприємства, на нашу думку, слід розпочати з визначення стратегічного статусу його ресурсів за допомогою методики VRIO-аналізу, інструментарій якого було розроблено Джеєм Барні у 1991 році [2]. Мета VRIO-аналізу – визначення того, чи є окремі ресурси та здібності досліджуваної компанії її слабкістю чи силою в умовах існуючих зовнішніх загроз та можливостей. VRIO-аналіз дозволяє оцінити ресурси та здібності компанії за чотирма критеріями: цінність (value), рідкість (rarity), імітованість/відтворюваність (imitability) та організованість (organization). Оцінка ресурсів та здібностей за цими критеріями з урахуванням виявлених змін зовнішнього середовища дає можливість виявити найважливіші для формування конкурентної переваги компанії ресурси та здібності, а також визначити стратегічні наслідки їх використання [3].

Згідно VRIO-аналізу складові компоненти ресурсної бази підприємства потрібно проранжувати у вимірі їх якісних характеристик і врахувати місце в системі забезпечення результативності господарської діяльності (таблиця 1).

Таблиця 1

Матриця оцінювання параметрів VRIO-аналізу

	Стратегічна цінність		Унікальність		Імобільність		Компліментарність (організованість)		Rj	1-Rj
	Ранг (A)	Ранг (B)	Ранг (A)	Ранг (B)	Ранг (A)	Ранг (B)	Ранг (A)	Ранг (B)		
Персонал	2	0,33	1	0,17	1	0,17	3	0,50	0,29	0,71
Організаційні ресурси	3	0,50	2	0,33	2	0,33	2	0,33	0,38	0,63
Технічні і технологічні ресурси	1	0,17	3	0,50	3	0,50	1	0,17	0,33	0,67
Матеріали	4	0,67	6	1,00	4	0,67	5	0,83	0,79	0,21
Ринкові ресурси	6	1,00	5	0,83	5	0,83	6	1,00	0,92	0,08
Інформаційні ресурси	5	0,83	4	0,67	6	1,00	4	0,67	0,79	0,21

Джерело: розраховано автором за даними опитування співробітників економічного відділу ТОВ «Тепло-Мелітополь»

Наведена в табл. 1 матриця спирається на результати опитування співробітників економічного відділу ТОВ «Тепло-Мелітополь». Фахівцям було запропоновано проранжувати кожен вид ресурсу, що є в наявності у підприємства, по відповідному елементу VRIO-аналізу. Внаслідок обробки відповідей отримано показники абсолютного рангу по кожному критерію.

Далі, спираючись на абсолютний ранг (Ранг А) по кожному ресурсу визначено відносні ранги (Ранг В) шляхом ділення відповідного значення рангу по даному ресурсу на загальну кількість рангів.

Наприклад, стратегічна цінність персоналу: $2 \div 6 = 0,33$. Аналогічно розраховано відносні ранги для усіх інших параметрів аналізу.

На підставі відносних рангів визначено інтегральний показник (R_j) за кожним з ресурсів як середня арифметична відносних рангів за якісними характеристиками.

Наприклад, інтегральний показник персоналу дорівнює:

$$R_1 = (0,33 + 0,17 + 0,17 + 0,5) \div 4 = 0,29.$$

У такий самий спосіб визначено інтегральні показники для усіх видів ресурсів.

На останньому етапі заповнення матриці слід обчислити стратегічний статус даного ресурсу в ресурсній базі підприємства ($1 - R_j$).

Так для персоналу цей показник має значення:

$$1 - R_1 = 1 - 0,29 = 0,71.$$

Аналогічним способом розраховано інші показники, які узагальнено у табл. 1.

Отже, показники табл. 1 свідчать про те, що найбільш важливу роль відіграє персонал, організаційні та технічні ресурси підприємства. Саме від цих ресурсів на пряму залежить, на скільки підприємство зможе забезпечити споживачів послугою та якою буде її якість.

Другим за важливістю кластером є матеріальні та інформаційні ресурси. Від інформаційних ресурсів прямо залежить швидкість реакції на зміну факторів середовища, а від матеріальних – ефективність процесів виробництва теплової енергії.

Найменшу роль відіграють ринкові ресурси, оскільки підприємству не на стільки важливе налагодження збуту, а також немає альтернатив постачальників, з якими можна було б вести перемовини.

Наведена характеристика ресурсного профілю у вимірі якісного аналізу формує уявлення про контекст операційної діяльності, ідентифікуючи сильні і слабкі аспекти в співвідношенні з можливостями та загрозами середовища.

Одним з основних елементів оцінювання господарського стану є кількісний аналіз [4]. Початковим етапом діагностики фінансового стану підприємства є визначення структури та динаміки обсягів капіталу підприємства.

У межах експрес-діагностики фінансового стану і стійкості функціонування підприємства проводять аналіз абсолютних показників діяльності підприємства за даними його фінансової звітності (горизонтальний та вертикальний аналіз) та діагностування підприємства за допомогою фінансових показників (коефіцієнтний аналіз) [5].

Групи фінансово-економічних коефіцієнтів наведено на рисунку 1.

Рис. 1. Експрес-діагностика фінансового стану підприємства за допомогою фінансових коефіцієнтів

Джерело: побудовано автором на основі даних [6]

Розрахунок показників, що входять до даних груп, дозволяє чітко дати відповіді на такі питання, як: наскільки рентабельно працює підприємство, наскільки ефективно використовуються активи, та в якій мірі підприємство може погасити власні зобов'язання. Слід враховувати, що зазвичай отримані показники порівнюють з аналогічними підприємствами на ринку, однак отримати дані про їх діяльність неможливо, оскільки вони знаходяться в закритому доступі. Таким чином, в даному аналізі показники порівнювано з аналогічними в минулому році, що дозволило зробити висновок про покращення або погіршення стану підприємства (таблиця 2).

Таблиця 2

**Динаміка показників експрес-діагностики
економіко-фінансової діяльності підприємства**

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Динаміка показників 2021 р. по відношенню до	
					2018 р.	2020 р.
1	2	3	4	5	6	7
I. Показники операційної діяльності						
1.1. Коефіцієнт зростання валових продажів	-0,999	352,040	1,490	-0,080	позитивна	негативна
1.2. Коефіцієнт валового доходу	1,000	1,002	1,003	1,004	позитивна	позитивна
1.3. Коефіцієнт операційного прибутку	-0,52	-1,73	0,01	0,75	позитивна	позитивна
1.4. Коефіцієнт чистого прибутку	-0,52	-1,73	0,01	0,75	позитивна	позитивна
II. Показники операційних витрат						
2.1. Коефіцієнт собівартості реалізованої продукції	1,02	0,84	0,95	1,00	позитивна	негативна
III. Показники управління активами						
3.1. Коефіцієнт оборотності активів	0,004	0,860	1,020	0,910	позитивна	негативна
3.2. Коефіцієнт оборотності необоротних активів	0,01	1,15	1,45	1,31	позитивна	негативна
3.3. Коефіцієнт оборотності чистих активів	-0,02	84,44	113,26	2,58	позитивна	негативна
3.4. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,01	4,16	4,23	3,63	позитивна	негативна
3.5. Коефіцієнт оборотності запасів по реалізації	0,15	62,19	72,81	35,45	позитивна	негативна
3.6. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,003	6,37	5,65	5,15	позитивна	негативна
IV. Показники ліквідності						
4.1. Коефіцієнт покриття	0,70	0,25	0,34	0,97	позитивна	позитивна
4.2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,69	0,24	0,32	0,84	позитивна	позитивна

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
4.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,693	0,014	0,016	0,037	негативна	позитивна
4.4. Чистий робочий капітал підприємства, тис. грн.	-636	-153720	-152690	-1748	негативна	позитивна
V. Показники довгострокової платоспроможності підприємства						
5.1. Коефіцієнт автономії	0,517	0,026	0,033	2,560	позитивна	позитивна
VI. Показники рентабельності (прибутковості) підприємства						
6.1. Рентабельність продажів	-0,52	-1,73	0,01	0,75	позитивна	позитивна
6.2. Рентабельність активів	-0,002	-1,490	0,010	0,680	позитивна	позитивна
6.3. Рентабельність капіталу	-0,34	-146,31	0,61	1,94	позитивна	позитивна

Джерело: розраховано автором за даними документів фінансової звітності підприємства [7; 8]

Отже, у підсумку, спираючись на таблицю 2, відмічаємо, що у 2021 році в порівнянні з 2018 роком 17 показників з 19 мають позитивну тенденцію. Спад коефіцієнтів спостерігається лише по абсолютній ліквідності підприємства та зменшенню його чистого робочого капіталу. Така динаміка зумовлена збільшенням поточних зобов'язань підприємства. У 2018 році підприємство мало кредиторську заборгованість лише за товари, роботи і послуги (2119 тис. грн), в той час як у 2021 році не тільки збільшився аналогічний борг (до 26731,7 тис. грн), але й додалися розрахунки з оплати праці та інші поточні зобов'язання. Якщо не зважати на вказані вище показники, можна стверджувати, що підприємство значно підвищило свою ефективність за період, що аналізується.

Однак, розглядаючи показники 2020 року та 2021 року, відмічаємо, що більш ніж 50% показників (11 з 19) продовжили покращуватися, в той час як інші почали погіршуватися в тій чи іншій мірі.

Коефіцієнт зростання валових продажів зменшився на 8% у 2021 році порівняно з 2020 роком. Це відбулося в наслідок підвищення температури в регіоні. Іншою причиною також можна вважати покращення теплопровідних систем. Внаслідок підвищення їх ефективності як теплоносія зменшилися втрати теплової енергії, що, хоча і зменшує реалізацію підприємства, однак значно покращує послугу, а відтак і думку споживачів про ТОВ «Тепло-Мелітополь».

Коефіцієнт собівартості реалізованої продукції наблизився до 1, не зважаючи на спад у попередніх роках. Для будь-якого підприємства така тенденція була б максимально негативною, однак через пояснені вище причини є ідеальною для організацій, що займаються теплопостачанням.

Негативними в розрізі останніх років виявилися усі показники управління активами. Так, коефіцієнт оборотності активів знизився на 10,7%, коефіцієнт оборотності необоротних активів – на 9,6%, коефіцієнт оборотності чистих активів – на 97,7%, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості – на 14,2%, коефіцієнт оборотності запасів по реалізації – на 51,3%, а коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості – на 8,4%. На спадну динаміку вказаних вище елементів вплинула в більшій мірі виручка від реалізації, яка у 2021 році виявилася на 8,1% меншою ніж у 2020 році. Водночас збільшилися запаси підприємства на 154,4%, а також збільшилися активи та заборгованість

підприємства в порівнянні з 2019 роком, який враховано при розрахунку показників 2020 року.

Щодо елементів, які мають позитивну тенденцію, покращення показників операційної діяльності свідчить про збільшення ефективності підприємства. Показники ліквідності показують, що підприємство може погасити свої зобов'язання, а також має більший капітал для реалізації своїх функцій. Підвищення автономії вказує на те, що підприємство стало менше залежати від сторонніх факторів та фінансів, а його вихід за межі «1» є ознакою того, що підприємство може задовольнити свої потреби за рахунок власного капіталу. Зростання показників рентабельності вказує на правильний рух підприємства в розрізі досліджуваного періоду, а отже, про розвиток ТОВ «Тепло-Мелітополь» [9].

Варто зазначити, що деякі показники, не зважаючи на зростання, не є позитивними за нормативними значеннями, однак така ситуація виникає через об'єктивні чинники, що впливають на діяльність підприємства. Відтак, відсутні інвестори, так як підприємство не здатне забезпечити отримання ними дивідендів, оскільки вся структура витрат й прибутку обумовлена тарифом. Таке формування прибутку призводить до постійної збитковості, адже майже 18% споживачів не можуть розрахуватися з Товариством за надані ним послуги. Така проблема пов'язана з об'єктивними чинниками макросередовища (низький рівень життя в країні, постійно зростаючий темп інфляції, політика держави, тощо), у споживачів недостатньо коштів, а відрахування з бюджету компенсуються з затримкою [10; 11].

Для того, що б зрозуміти, як саме окремі показники діяльності підприємства впливають на загальний результат, доцільним буде провести факторний аналіз економічної та фінансової рентабельності за моделлю DU PONT.

Модель Дюпона (The DuPont System of Analysis) – метод фінансового аналізу через оцінку ключових факторів, що визначають рентабельність підприємства. Фірмою «DuPont» на початку ХХ-го століття було запропоновано простий спосіб управління рентабельністю через розкладання коефіцієнта рентабельності на чинники, що відбивають різні аспекти діяльності підприємства [12].

Основні показники, які необхідні для здійснення аналізу, містяться в документах фінансової звітності ТОВ «Тепло-Мелітополь» [7; 8].

Для оцінки впливу факторів на зміну економічної рентабельності капіталу необхідно скористатися формулою:

$$R_{\text{капіталу}} = K_{\text{пр}} \times O_{\text{дз}} \times Ч_{\text{дзвОА}} \times K_{\text{л}} \times K_{\text{спв}} \times K_{\text{а}} , \quad (1)$$

де $K_{\text{пр}}$ – рентабельність продажів, тис. грн;

$O_{\text{дз}}$ – оборотність дебіторської заборгованості, тис. грн;

$Ч_{\text{дзвОА}}$ – частка дебіторської заборгованості в оборотних активах, тис. грн;

$K_{\text{л}}$ – коефіцієнт ліквідності, тис. грн;

$K_{\text{спв}}$ – коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу, тис. грн;

$K_{\text{а}}$ – коефіцієнт автономії, тис. грн [12].

При цьому, значення кожного фактору беруться за поточний рік, а при дослідженні впливу окремого з них, від його значення в поточному році необхідно відняти значення минулого.

В результаті розрахунків отримано таблицю 3, з допомогою показників якої проаналізуємо вплив окремих факторів на рентабельність капіталу підприємства. Розглянемо показники для 2021 року. Бачимо незначне зростання показника (на 2,22 %), при цьому рентабельність продажу та коефіцієнт автономії мали майже однаковий позитивний вплив на даний показник (2,30 % та 2,22 % відповідно), позитивний вплив також має й коефіцієнт ліквідності (вплив фактору становить 3,79 %). Суттєво ж виділяється показник співвідношення позикового і власного капіталу, який вказує на негативний вплив у 5,81 %, однак, не зважаючи на це, показник рентабельності капіталу все одно показує зростаючу тенденцію.

Таблиця 3

Показники впливу факторів зміни економічної рентабельності

№ за/п	Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2020 рік - 2019 рік	2021 рік - 2020 рік
Вихідні дані						
1	Виручка від реалізації, тис. грн	90379,5	225265,5	207010,5	134886	-18255
2	Прибуток, тис. грн	-156591,8	1204,1	155540,8	157795,9	154336,7
3	Оборотні активи, тис. грн	52487,8	78290,4	61766,6	25802,6	-16523,8
4	Дебіторська заборгованість, тис. грн	43437,6	63075,3	50999,5	19637,7	-12075,8
5	Позиковий капітал, тис. грн	206264,8	231034,4	63576,6	24769,6	-167457,8
6	Власний капітал, тис. грн	1374,6	2603,2	158144	1228,6	155540,8
7	Активи, тис. грн	207639,4	233637,6	221720,6	25998,2	-11917
Розрахункові фактори						
8	Рентабельність продажу, %	-1,73	0,01	0,75	1,74	0,74
9	Оборотність дебіторської заборгованості	4,16	4,23	3,63	0,07	-0,60
10	Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах	0,83	0,81	0,83	-0,02	0,02
11	Коефіцієнт ліквідності	0,25	0,34	0,97	0,09	0,63
12	Коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу	150,05	88,75	0,40	-61,30	-88,35
13	Коефіцієнт автономії	0,03	0,03	2,56	0,00	2,53
14	Рентабельність капіталу, %	-6,72	0,03	2,24	6,75	2,21
Оцінка впливу факторів на зміну рентабельності капіталу, %						
		2020 рік		2021 рік		
15	Рентабельність продажу	6,7611		2,30		
16	Оборотність дебіторської заборгованості	0,0007		-0,33		
17	Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах	-0,0010		0,05		
18	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,0123		3,79		
19	Коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу	-0,0214		-5,81		
20	Коефіцієнт автономії	0,0000		2,22		
	Сукупна дія факторів	6,7517		2,22		

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємства [7; 8] та табл. 2

На підвищення рентабельності капіталу у 2020 році на 6,75% вплинуло підвищення рентабельності продажу. Інші фактори на зміну рентабельності капіталу не вплинули.

Факторний аналіз фінансової рентабельності підприємства здійснюється за формулою:

$$R_{fin} = \frac{ЧП}{BP} \times \frac{BP}{A} \times \left(1 + \frac{ПК}{BK}\right), \quad (2)$$

де ЧП – чистий прибуток, тис. грн;

BP – валова виручка, тис. грн;

A – активи, тис. грн;

ПК – позиковий капітал, тис. грн;

BK – власний капітал, тис. грн [12].

Принцип розрахунку впливу факторів є аналогічним факторному аналізу економічної рентабельності капіталу, що проведений вище. Результати розрахунків здійснено за допомогою таблиці 4.

Таблиця 4

Показники факторів зміни фінансової рентабельності

№ за/п	Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2020 рік – 2019 рік	2021 рік – 2020 рік
Вихідні дані						
1	Виручка від реалізації, тис. грн	90379,5	225265,5	207010,5	134886	-18255
2	Прибуток, тис. грн	-156591,8	1204,1	155540,8	157795,9	154336,7
5	Позиковий капітал, тис. грн	206264,8	231034,4	63576,6	24769,6	-167457,8
6	Власний капітал, тис. грн	1374,6	2603,2	158144	1228,6	155540,8
7	Активи, тис. грн	207639,4	233637,6	221720,6	25998,2	-11917
Розрахункові фактори						
8	Рентабельність продажу, %	-173,26	0,53	75,14	248,40	74,60
9	Продуктивність активів	0,44	0,96	0,93	0,50	-0,03
12	Коефіцієнт структури капіталу	150,05	88,75	0,40	-149,65	-88,35
14	Рентабельність капіталу, %	-11515,21	45,66	97,83	11560,87	52,17
Оцінка впливу факторів на зміну рентабельності капіталу, %						
		2020 рік		2021 рік		
15	Рентабельність продажу	11550,43		6427,54		
16	Продуктивність активів	42,43		-202,31		
17	Коефіцієнт структури капіталу	-31,19		-6173,92		
	Сукупний вплив факторів	11561,67		51,31		

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємства [7; 8] та табл. 2

За даними табл. 4 відмічаємо дуже значні покращення фінансових позицій підприємства. У 2021 році збільшення рентабельності продажу призвело до зростання рентабельності капіталу у 64,27 рази. Водночас відбулося зменшення рентабельності капіталу у 61,74 рази під впливом падіння величини коефіцієнту структури капіталу. Також на зменшення величини рентабельності капіталу вплинуло скорочення у 2,02 рази його продуктивності. У 2020 році збільшення рентабельності продажу при незначній зміні інших факторів знайшло відображення у зростанні рентабельності капіталу майже у 116 разів.

Таким чином, не зважаючи на проблеми в деяких показниках, можна сказати, що підприємство працює досить добре, зважаючи на його специфіку, та намагається постійно розвиватися. Це дозволяє відчувати позитивну динаміку в діяльності Товариства не тільки виходячи з його звітності, але й на якості наданих ним послуг.

Висновки. В ході проведеної діагностики результативності та ефективності господарювання підприємства було з'ясоване наступне:

– за допомогою VRIO-аналізу було визначено, що найважливішу роль в діяльності ТОВ «Тепло-Мелітополь» відіграє персонал, а також організаційні та технічні ресурси підприємства;

– проведена експрес-діагностика за допомогою аналізу коефіцієнтів дозволила побачити загалом позитивну динаміку показників діяльності підприємства: зростання у декілька разів показників операційної діяльності, управління активами, платоспроможності та рентабельності. Спадними є лише показники абсолютної ліквідності та розміру чистого робочого капіталу. Перевага зростаючих коефіцієнтів свідчить про постійний розвиток підприємства. Наявність спадної динаміки вказаних вище коефіцієнтів неможна, на нашу думку, вважати негативним явищем, оскільки специфіка підприємства передбачає постійне оновлення основних засобів;

– аналіз за допомогою методу “DuPont” дозволив виділити ті показники, що в найбільшій мірі вплинули на рентабельність капіталу підприємства. Позитивно вплинули коефіцієнт поточної ліквідності, рентабельність продажів, коефіцієнт автономії та частка дебіторської заборгованості в оборотних активах, негативно – коефіцієнти співвідношення позикового і власного капіталу та оборотність дебіторської заборгованості. Проте, сукупна дія факторів дозволила підвищити рівень рентабельності підприємства.

На нашу думку, результати проведеного дослідження показали можливість практичного використання запропонованих прийомів діагностики у виробничо-господарській діяльності підприємств сфери послуг. Спираючись на результати діагностики, керівництво цих суб’єктів економічної діяльності мають обґрунтовані підстави щодо визначення подальших шляхів свого розвитку, спрямованих на досягнення максимально можливого позитивного ефекту та підвищення ефективності господарювання.

Список використаних джерел:

1. Васильченко О. О. Системний аналіз макросередовища підприємств сфери послуг. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного* (економічні науки). 2023. № 1(47). URL: <https://oj.tsatu.edu.ua/index.php/zbirnyk/issue/view/41>
2. Barney J. B. Firm resources and substained competitive advantage. *Journal of management*. 1991. Vol. 17. No. 1. P. 99–120.
3. Barney J. B., Hesterly W. S. VRIO Framework. In: *Strategic Management and Competitive Advantage*. New Jersey: Pearson, 2010. P. 68–86.
4. Багорка М. О., Кадирус І. Г., Юрченко Н. І. Дослідження та аналіз факторів середовища підприємства. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління*. 2022. № 4. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/8060> (дата звернення: 16.10.2023)
5. Велика О. Ю. Особливості класифікації чинників зовнішнього середовища підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 29. С. 137–143. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/22.pdf
6. Шифріна Н. І. Експрес-аналіз фінансового стану підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 35.
7. Фінансова звітність підприємства за 2020 рік. URL: <https://drive.google.com/file/d/1vZKphozAmOQ-3tAq0eFYfTA2d0WK2i5k/view?usp=sharing>
8. Фінансова звітність підприємства за 2021 рік. URL: <https://drive.google.com/file/d/1YDOcyZMjqZL5qppQVDnNbz4yNwUOBiU/view?usp=sharing>
9. Lesáková, L. Uses and Limitations of Profitability Ratio Analysis in Managerial Practice, 5th International Conference on Management, Enterprise and Benchmarking, June 1-2, 2007, Budapest, Hungary.
10. Рожельюк В. М., Жук Н. Т. Експрес-діагностика фінансового стану в системі управління безпекою підприємства. *Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Тернопіль, 20 листопада 2017 р.).
11. Methods of analysis of the external environment of business activities / Shtal T. et al. *Management*. 2018. Vol. 1. No. 39. P. 22–30.
12. Алексін Г. Факторний аналіз DUPONT як інструмент фінансової стратегії підприємства. *Ринок Цінних Паперів України*. 2015. № 8. С. 95–102. URL: <http://securities.usmdi.org/?p=22&n=90&s=933>

References:

1. Vasylychenko O. O. (2023). Systemnyi analiz makrosredovishcha pidpriemstv sfery posluh [Systemic analysis of the macro environment of enterprises in the service sector]. *Zbirnyk naukovykh prats TDATU imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky)*, 1(47), URL: <https://oj.tsatu.edu.ua/index.php/zbirnyk/issue/view/41> [in Ukrainian].
2. Barney J. B. Firm resources and substained competitive advantage. *Journal of management*. 1991. Vol. 17. No. 1. P. 99–120.
3. Barney J. B., Hesterly W. S. VRIO Framework. In: *Strategic Management and Competitive Advantage*. New Jersey: Pearson, 2010, pp. 68–86.

4. Bahorka M. O., Kadyrus I. H., Yurchenko N. I. (2022). Doslidzhennia ta analiz faktoriv seredovyshcha pidpryiemstva [Research and analysis of factors of the enterprise environment]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: Ekonomika ta upravlinnia*, 4. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789> [in Ukrainian].
5. Velyka O. Yu. (2019) Osoblyvosti klasyfikatsii chynnykiv zovnishnoho seredovyshcha pidpryiemstva [Features of the classification of factors of the external environment of the enterprise.] *Infrastruktura rynku. Elektronnyi nauково-praktychnyi zhurnal*, Vyp. 29, pp. 137–143. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/22.pdf
6. Shyfrina N. I. (2011) Ekspres-analiz finansovoho stanu pidpryiemstva [Express analysis of the company's financial condition]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 35.
7. Finansova zvitnist pidpryiemstva za 2020 rik. URL: <https://drive.google.com/file/d/1vZKphozAmOQ-3tAq0eFYfTA2d0WK2i5k/view?usp=sharing>
8. Finansova zvitnist pidpryiemstva za 2021 rik. URL: <https://drive.google.com/file/d/1YDOcyZMjqZL5qppQVDnNbz4yNwUOBiU/view?usp=sharing>
9. Lesáková, L. Uses and Limitations of Profitability Ratio Analysis in Managerial Practice, 5th International Conference on Management, Enterprise and Benchmarking, June 1-2, 2007, Budapest, Hungary.
10. Rozheliuk V. M., Zhuk N. T. Ekspres-diahnostyka finansovoho stanu v systemi upravlinnia bezpekoiu pidpryiemstva [Express diagnostics of the financial state in the security management system of the enterprise]. *Oblik, opodatkuvannia i kontrol: teoriia ta metodolohiia: materialy mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii* (m. Ternopil, 20 lystopada 2017 r.) [in Ukrainian].
11. Methods of analysis of the external environment of business activities / Shtal T. et al. // *Management*. 2018. Vol. 1, No. 39. P. 22–30.
12. Aleksin H. (2015). Faktorni analiz DUPONT yak instrument finansovoi stratehii pidpryiemstva [Aleksin Hleb. Factor analysis of DUPONT as a tool of the company's financial strategy. Securities Market of Ukraine]. *Rynok Tsinnikh Paperiv Ukrainy*, 8, 95–102 [in Ukrainian].

Vasylchenko O. O., Senior Lecturer
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
olena.vasylchenko@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5420-2375

DIAGNOSTICS OF PERFORMANCE AND EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF SERVICE SECTOR ENTERPRISES

Abstract. *Setting objectives. In the economically developed countries of the world, the development of enterprises in the service sector primarily depends on a timely, complete and maximally adequate diagnosis of the results of their activities, which will make it possible to identify bottlenecks, find errors and determine ways to correct the situation, as well as highlight strengths, opportunities and reserves that will contribute to the formation of strategic behavior aimed at the further successful development of both the enterprise and the industry as a whole. The object of economic diagnostics can be any sphere or direction of activity. Modern economic science has at its disposal a large arsenal of methods and techniques for enterprise diagnostics. However, it is extremely important to choose those of them that are most suitable for the enterprise of the relevant industry and take into account its specifics.*

Research results. *During the VRIO analysis, it was determined that the most important role in the company's activity is played by the personnel, as well as the organizational and technical resources of the company. Express diagnostics using the analysis of coefficients made it possible to reveal a several-fold increase in indicators of operational activity, asset management, solvency of the enterprise and profitability, which indicates the constant development of the enterprise. The indicators of absolute liquidity and the amount of net working capital, which is related to investment in fixed assets, are decreasing. Analysis using the DuPont method made it possible to identify those indicators that had the greatest impact on the profitability of the company's capital. The ratio of current liquidity, profitability of sales, the ratio of autonomy and the share of receivables in current assets had a positive effect. Their counterbalance was the coefficients of the ratio of loan and equity capital and turnover of receivables. The combined effect of factors made it possible to raise the level of profitability of the enterprise.*

Conclusion. *The results of the conducted research showed the possibility of practical use of the proposed diagnostic techniques in the production and economic activity of enterprises in the service sector.*

Keywords: *diagnostics, express diagnostics, VRIO-analysis, strategic status of resources, ratio analysis, DU PONT LUG model.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-2>
УДК 316.334:[33:004.94]

*Єременко Д. В., д.е.н.,
професор кафедри економіки і бізнесу
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
denys.yeremenko@tsatu.edu.ua*
*Єременко Л. В., к.психол.н.,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
larysa.yeremenko@tsatu.edu.ua*

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Анотація. Стаття аналізує вплив цифрових технологій, таких як штучний інтелект, цифрові платформи, блокчейн, Інтернет речей, на інституційне середовище. Розглянуто позитивні ефекти та загрози цифровізації економіки. Цифрові технології зменшують транзакційні витрати, руйнуючи існуючі пастки. Інституції тиснуть на цифровими технологіями, змінюються або зникають, утворюючи інституційний вакуум. Вплив цифрових технологій на інституційне середовище може бути прямим та опосередкованим, включаючи цифровізацію інститутів, підвищення ефективності, руйнування старих пасток та виникнення нових. Для коригування та створення нових інститутів пропонується застосовувати принципи інституційного проектування.

Ключові слова: інституційне середовище, цифровізація економіки, штучний інтелект, цифрова платформа, транзакційні витрати, інституційні пастки, інституційний вакуум.

JEL code classification: A14, O33, Z13

Постановка проблеми. Дослідження впливу цифровізації економіки на інституційне середовище почалися порівняно нещодавно, і це почалося практично одночасно з дослідженням самої цифрової економіки. Завдяки розвитку економічної науки цифрову економіку відразу почали вивчати за допомогою методів інституційної економіки. Проте більшість досліджень присвячено вивченню окремих інститутів цифрової економіки та впливу окремих цифрових технологій на інституційне середовище. Тим часом найбільший інтерес представляє вивчення того, як змінюється інституційне середовище, структура інститутів під впливом цифровізації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники дуже активно займаються вивченням впливу цифрових технологій на інституційне середовище. Увесь спектр досліджень можна умовно об'єднати в декілька груп:

- про важливість інституційної трансформації для розвитку цифрової економіки в Україні;
 - про інституційну структуру/інфраструктуру цифрової економіки;
 - про трансформацію існуючих інститутів під впливом цифровізації;
 - про інституційні пастки цифрової економіки.
- Зарубіжні дослідники впливу цифрових технологій на інституціональне середовище відзначають три основні напрямки дослідження:
- вивчення впливу цифрових технологій в рамках концепції інституційно-правової логіки;
 - вплив цифрових технологій на рівень транзакційних витрат;
 - моделювання еволюції цифрової економіки з урахуванням інституційного середовища.

Дослідження впливу цифрових технологій в рамках концепції інституційної логіки проводили К. Frenken та його співавтори. Вони досліджували зростаючу напругу між платформами онлайн-економіки, діючими фірмами, регуляторами та профспілками. Вони використовували структуру інституційної логіки (яка перетинається з теорією інституційних матриць) як аналітичну схему, щоб зрозуміти фундаментальні інституційні проблеми, викликані появою економіки цифрових платформ [11].

Оцінкою правових наслідків впровадження цифрових технологій займався А. R. Garcia. Він вважає, що цифрова економіка повинна бути проаналізована в рамках позитивно-правової основи. Згідно з його точкою зору, створення таких технологій, як штучний інтелект, Інтернет речей, великі дані та інтелектуальна економіка з використанням блокчейну та криптовалют, призводить до появи 6-го виміру прав людини [13].

Друга група робіт присвячена дослідженням впливу цифрових технологій на рівень трансакційних витрат. Досліджувався вплив здійснення заходів з спрощення процедур торгівлі на торговельні витрати в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні з використанням даних глобального огляду ООН. Аналіз показав, що повна реалізація обов'язкових та необов'язкових заходів торговельного спрощення та спрощення торгівлі в рамках Світової торгової організації разом із іншими безпаперовими та транскордонними заходами з спрощення процедур торгівлі (спрощення цифрової торгівлі), за прогнозами, знизить торговельні витрати більше, ніж на 26%, скоротивши міжнародні трансакційні витрати в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні приблизно на 1,2 трлн доларів щороку [10].

Дослідження впливу цифрових платформ на рівень трансакційних витрат на ринку праці провели J. Drahočovil та A. Piasna. Вони зробили висновок, що створення ринку за рахунок зниження операційних витрат і, отже, усунення ринкових збоїв, є ключем до розуміння природи економіки цифрової платформи. Проте одного зниження трансакційних витрат недостатньо для розуміння впливу ринкових рішень на платформи. Процес насправді передбачає перерозподіл витрат або ризиків між учасниками ринку. Результати такого перерозподілу витрат і ризиків опосередковують інститутами або правилами та ринковою владою суб'єктів [9].

Вчені вже в 1993 році досліджували організаційні параметри ієрархії та ринку у світлі підходу оперативних витрат і оцінки впливу інформаційних технологій на трансакції та витрати узгодження. Була запропонована нова на той момент інтерпретація ролі інформаційних технологій у зменшенні витрат на координацію, як спосіб зниження інформаційного потоку, що викликає певні сумніви з сучасної точки зору, оскільки ми вже знаємо, що з розвитком інформаційних технологій інформаційні потоки лише зростають [7].

Моделюванням еволюції цифрової економіки займався F. Landini. У його запропонованій моделі особливості цифрового простору, які розповсюджуються в економіці, виникають в результаті ендогенної адаптації (кoeволюції) користувачьких вподобань (культури або, інакше кажучи, інститутів) та дизайну цифрових платформ (цифрових технологій) [14].

Отже, проблема впливу цифровізації економіки на інституційне середовище вивчена з різних сторін, проте потребує більш детального дослідження впливу цифрових технологій на структуру інститутів та їх порівняльну ефективність.

Метою статті є дослідження впливу цифровізації економіки на інституційне середовище, враховуючи специфіку інституційної природи сучасної економіки.

Виклад основного матеріалу. Вплив цифровізації на економіку і на інституційне середовище двозначний, як позитивний, так і негативний. Позитивні ефекти цифровізації можна поділити на дві великі групи: ті, що проявляються на рівні всього суспільства, і ті, які проявляються на рівні окремих компаній і виробництв. Проте цифровізація, окрім позитивних ефектів, несе певні загрози та ризики (рис. 1).

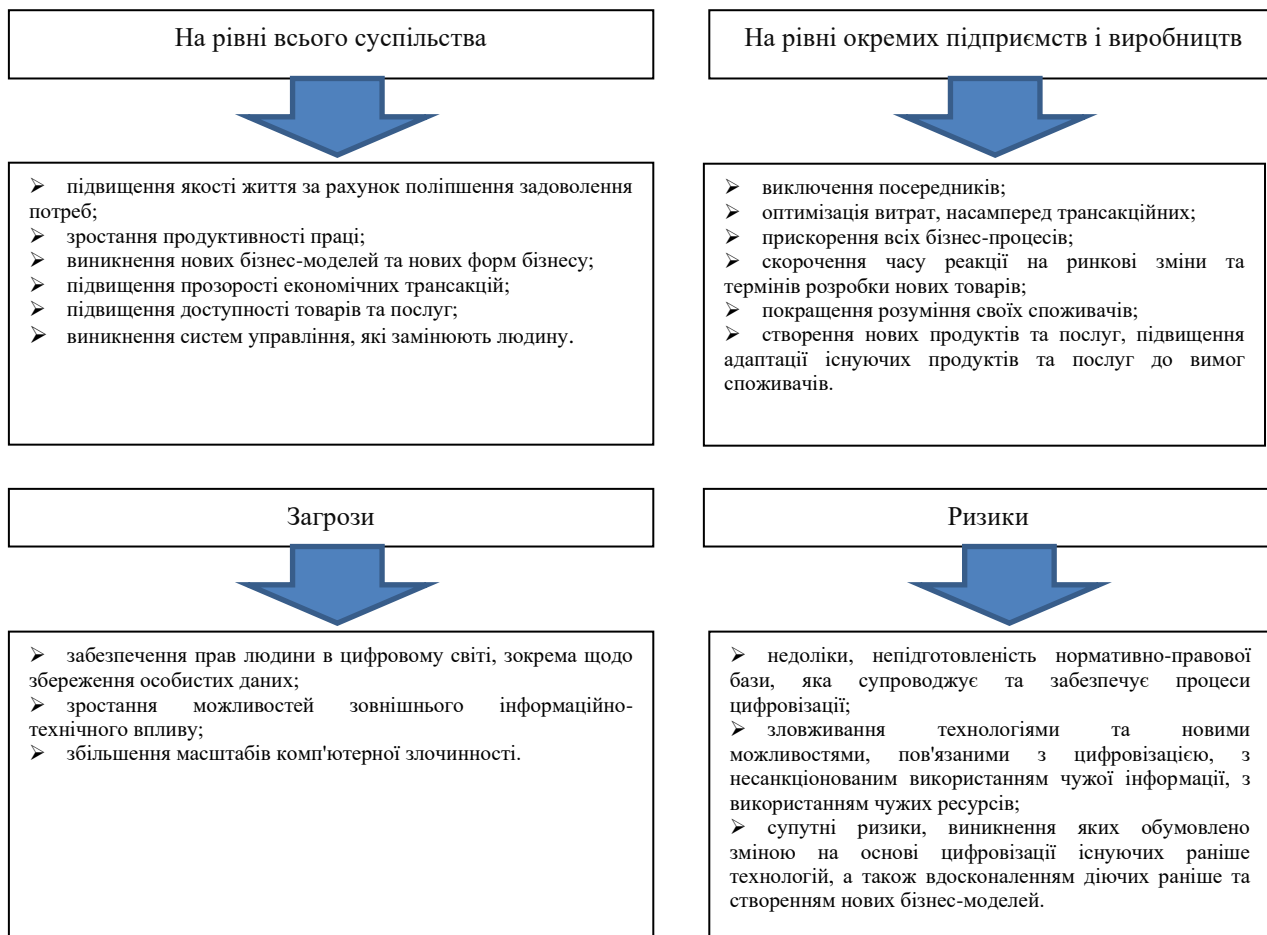

Рис. 1. Загрози, ризики та позитивні ефекти цифровізації економіки

Джерело: складено автором на основі [10–15]

Частина цих ризиків наразі лише потенційна, а інша частина вже реалізувалася у вигляді негативних наслідків цифровізації:

- зменшення загальної кількості робочих місць;
- втрата конкурентоспроможності та частки ринку торгових підприємств через зростання частки онлайн-покупок;
- цифрове шахрайство;
- піратство та поширення шкідливого контенту, під яким розуміється все, що піддається оцифровці;
- поява нечесних користувачів нових послуг, поява яких викликана цифровізацією;
- скорочення робочих місць у зв'язку з заміщенням роботами та автоматами;
- втрата конкурентоспроможності та частки ринку галузей сфери послуг, які можуть надаватися дистанційно (фінансові, бухгалтерські, послуги програмістів тощо) [4].

Напрямки впливу цифровізації на інституційне середовище можна поділити залежно від ступеня впливу: на прямий – зміна норм та правил поведінки під впливом цифрових технологій, і непрямий – зміна норм та правил поведінки внаслідок зміни структури економіки.

Прямий вплив: перехід в онлайн – зміщення взаємодій у цифрове середовище на шкоду реальності; спрощення та полегшення взаємодій; втрата глибини взаємодій.

Непрямий вплив: зміна вподобань у виборі професії; зміна вподобань та вимог до вибору місця проживання; зміна ставлення до освіти.

Можна виділити чотири основні відносно нових цифрових технології: штучний інтелект (у тому числі великі дані), блокчейн (у тому числі криптовалюти), цифрові платформи (у тому числі для спільного використання) та Інтернет речей. Не варто виділяти в окрему категорію «великі дані», оскільки ця технологія в основному ґрунтується на штучному інтелекті, хоча й слабкому. Також не має сенсу виділяти окрему категорію «ділова

економіка», оскільки це не окрема технологія, а лише спосіб використання цифрових платформ. Щодо Інтернету речей, то в принципі його можна віднести цілком до штучного інтелекту, але оскільки ця технологія поєднує в собі елементи інших технологій, наприклад, цифрових платформ, то все-таки варто виділити її в окрему категорію. Крім цього, слід розуміти, що цифрові технології взаємопроникають і доповнюють одна одну, тому межа між ними все часу розмивається.

Основна причина, чому цифрові технології так сильно впливають на інституційне середовище, полягає в тому, що вони дуже суттєво зменшують різноманітні види витрат (як виробничі, так і трансакційні та трансформаційні), що в свою чергу впливає на співвідношення користі і інтересів економічних суб'єктів та підштовхує їх змінювати свою економічну поведінку. Протягом всієї історії людства інститути виступали як механізм, який служив для зменшення трансакційних витрат. Найефективніше інститути знижують витрати на прийняття рішень та витрати на опортуністичну поведінку. Справді, основний механізм зменшення витрат інститутами – це зменшення варіантів вибору за рахунок відкидання або заборони частини з них. Але в сучасних умовах виявляється, що інститути мають конкуренцію у зниженні трансакційних витрат у вигляді цифрових технологій.

В результаті такого потужного зниження трансакційних та трансформаційних витрат цифрові технології сприяють подоланню інституційних пасток, які в свій час виникли через недостатню ефективність інститутів. Наприклад, в Україні довгий час вимагання штрафів за порушення правил дорожнього руху було дуже корупційним, всі були незадоволені складною ситуацією, але нічого не робилося для змін. Це типова ситуація інституційної пастки. Проте з появою дистанційних камер фіксації правопорушень корупція в цій сфері практично зникла.

Отже, спостерігається тенденція до заміщення інститутів цифровими технологіями або цифровими аналогами старих інститутів. Екстраполяція цієї тенденції у майбутнє може призвести до міркувань про наближення «смерті інститутів», тобто їх повної заміни цифровими алгоритмами.

Якщо екстраполювати цю тенденцію в майбутнє, можна говорити про те, що ми стрімко рухаємося до світу майже нульових трансакційних витрат [8]. Якщо це дійсно так, то слід очікувати прояву на практиці дії теореми Коуза, тобто досить ймовірно, що нас чекає швидке й безжальне перерозподілення активів та ресурсів на користь більш ефективних власників.

Насправді вплив цифровізації на структуру інститутів є двозначним: з одного боку, ми спостерігаємо процес відмирання старих інститутів, з іншого боку, відбувається зародження нових, в тому числі й пов'язаних з використанням цифрових технологій.

Як приклади появи нових інститутів під впливом цифровізації можна навести приклад соціальних мереж, що став уже класичним, на базі яких з'явилося багато нових видів діяльності та супутніх інститутів сфери блогерства. Так само і з новими цифровими технологіями, які поки що слабо інституціоналізовані, проте цей процес не зупинити, і багато країн вже розглядають законодавче оформлення цих явищ. Але поки що існує інституціональна (нормативна, регуляторна) пустка і, відповідно, інституційно ці нові технології мають бути оформлені так, щоб максимізувати вигоди від забезпечення ними зниження трансакційних витрат і мінімізувати можливий збиток від недобросовісного використання цих технологій (витрати опортуністичної поведінки).

Узагальнення наслідків впливу цифрових технологій на інституційне середовище зроблено в таблиці 1. При цьому слід враховувати як вплив нових цифрових технологій на існуючі інститути, так і з'явлення нових інститутів, які регулюють використання цифрових технологій. Можливості нових цифрових технологій практично автоматично підсилюють сильні сторони інституту грошового обігу.

Таблиця 1

Наслідки впливу цифрових технологій на інституційне середовище

Наслідки	В чому виявляється	Приклади
Цифровізація інститутів	Більше інститутів перетворюються на алгоритми (цифрові інститути), в яких є всі правила і санкції	Сайти держ. послуг, податкової служби та інше
Підвищення ефективності існуючих інститутів	Трансакційні витрати використання інститутів знижуються на порядок	Цифрові гроші, кредити, податки
Руйнування інституціональних пасток	Унаслідок кардинального зниження витрат неефективна норма стає не вигідною і сама зникає	Корупція щодо штрафів за порушення ПДР
З'явлення нових інституціональних пасток	Внаслідок швидкого появи нових технологій відбувається масове освоєння нових, недостатньо ефективних інститутів цифрової економіки.	Пошукова система Google, соціальна мережа Facebook, месенджер WhatsApp
Інституційний вакуум	Нові цифрові технології потребують для свого масового використання нових інститутів, появлення яких відбувається з великим запізненням внаслідок інерції суспільства та держави	Блокчейн, Інтернет речей, автономне водіння
Руйнування і зниження ефективності існуючих інституційних структур і угод	Нові цифрові технології підірвуть ринок і сферу застосування існуючих інституційних структур і угод (корпорацій і держав)	Платформи спільного використання

Джерело: складено автором на основі [8–12]

Щодо використання можливостей цифрових технологій для подолання дисфункції інституту, заходів з нейтралізації впливу загроз цифрових технологій на ефект від інституту та запобігання належного насичення загрозами цифрових технологій дисфункції інституту, частина з цих заходів вже зрозуміла, а частина тільки починає прорізуватися (таблиця 2).

Таблиця 2

**SWOT-аналіз змін інституту грошового обігу
під впливом технологій блокчейн та штучного інтелекту (великі дані)**

Інститут грошового обігу		Цифрові технології								
		Можливості				Загрози				
		Зменшення витрат	Прискорення транзакцій	Підвищення захищеності	Підвищення прозорості	Витіснення держави	Цифрового шахрайства	Збереження особистих даних	Зайнятість населення	
1		2	3	4	5	6	7	8	9	
Сильні сторони	Універсальність	Використання можливостей цифрових технологій відбувається автоматично, не потребує спеціальних заходів.				Державна криптовалюта				
	Відчуженість									

Продовження табл. 2

1	2	3			4	5	6	7
	Довгий термін придатності					Кібер-безпека		
Слабкі сторони	Підвищена вразливість до інфляції							Базовий дохід
	Можливість підробки			Біометрична кібер-безпека		Біометрична кібер-безпека	Біометрична кібер-безпека	
	Недостатня захищеність		Використання соціальних мереж			Державна криптовалюта		Базовий дохід
	Тіньова економіка			Відмова від готівки		Державна криптовалюта		

Джерело: складено автором на основі [12–16]

Щодо принципово нових інститутів, які мають регулювати нові цифрові технології, вони можуть виникнути природним чином, або ж можна спробувати їх створити, дотримуючись принципів та етапів інституційного проектування.

Висновки. Таким чином, говорити про загибель інститутів через заміщення цифровими технологіями та алгоритмами поки що рано. Основна причина життєздатності інститутів полягає в їх універсальності, оскільки за допомогою них можна регулювати будь-яку сферу людської діяльності. Однак можна виділити декілька загальних тенденцій у розвитку та зміні структури інститутів:

- цифровізація самих інститутів, перетворення їх на алгоритми (цифрові інститути);
- підвищення ефективності існуючих інститутів під впливом цифровізації, і внаслідок цього руйнування давно існуючих інституційних пасток;
- поява нових інституційних пасток, які вже пов'язані з використанням цифрових технологій;
- руйнування і зниження ефективності існуючих інститутів під впливом цифрових технологій;
- поява інституційного вакууму, пов'язаного з появою нових цифрових технологій, які не вписуються в інституційне середовище, і для регулювання яких не підходять існуючі інститути.

Відповідно, для більш ефективного та безпечного використання нових цифрових технологій необхідно заповнити інституційний вакуум, тобто модернізувати старі інститути та проектувати нові. Однак залишаються недослідженими питання про трансформацію економічної системи в умовах практично нульових трансакційних витрат, особливо з точки зору перерозподілу активів і ресурсів на користь більш ефективних власників відповідно до теореми Коуза. Також дуже складною є проблема здійснення трансакцій в Інтернеті речей без присутності людини. Основне питання полягає в тому, чи можна продовжувати вважати їх трансакціями, оскільки доручення все одно надходить від людини, чи можна правильніше говорити про появу в економіці певної сфери без трансакцій взагалі.

Список використаних джерел:

1. Арколакіс Ч. Інновації та виробництво в глобальній економіці. *American Economic Review*. 2018. № 8. С. 21–28.
2. Браян А. В. Конкуруючі технології, збільшення прибутків і блокування за історичними подіями. *Економічний журнал*. 1989. № 99. С. 116–131.

3. Бочуля Т., Гринько П., Мухіна М. Інноваційні тенденції розвитку бізнесу як стимул для досягнення прогресивних конкурентних переваг. Європейське співробітництво. *Наукові підходи та прикладні технології*. 2018. № 3(34). С. 42–51.
4. Девенпорт Т. Х. Інноваційний процес: реінжиніринг за допомогою інформаційних технологій. Бостон, Массачусетс : Видавництво Гарвардської бізнес-школи, 1993. 229 с.
5. Давимук С. А., Федулова Л. І., Попадинець Н. М. Інноваційний розвиток підприємств у сфері торгівлі: світові тенденції та практика в Україні. Львів : М. І. Інститут краєзнавства Долішного, 2016. 127 с.
6. Трусова Н. В., Єременко Д. В. Цифровізація інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів бізнесу в мережевій ІТ-системі. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2022. № 1 (45). С. 104–114.
7. Clemons E. K., Reddi S. P., Row M. C. The Impact of Information Technology on the Organization of Economic Activity: The “Move to the Middle” Hypothesis. *Journal of Management Information Systems*. 1993. Vol. 10(2). P. 9–35.
8. Cordella A., Simon K. A. The Impact of Information Technology on Transaction and Coordination Cost. *Information Systems Research*. 1997. Vol. 6(145). P. 210–221.
9. Drahokoupil, J., Piasna A. Work in the Platform Economy: Beyond Lower Transaction Costs. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 2017. Vol. 52. P. 335–340.
10. Duval Y., Utoktham C., Kravchenko A. Impact of implementation of digital trade facilitation on trade costs. *ARTNeT Working Paper Series*. 2018. Vol. 174. P. 1213.
11. Frenken K., Vaskelaine, T., Fünfschilling L., Piscicelli L. An Institutional Logics Perspective on the Gig Economy. *Theorizing the Sharing Economy: Variety and Trajectories of New Forms of Organizing (Research in the Sociology of Organizations)*. 2020. Vol. 66. P. 83–105.
12. Johns N. Regulating the Digital Economy. *ORF Special report*. 2015. Vol. 6. P. 127–140.
13. Garcia A. R. AI, IoT, Big Data, and Technologies in Digital Economy with Blockchain at Sustainable Work Satisfaction to Smart Mankind: Access to 6th Dimension of Human Rights. *Smart Governance for Cities: Perspectives and Experiences*. 2020. P. 365–385.
14. Landini F. The evolution of control in the digital economy. *Journal of Evolutionary Economics*. 2016. Vol. 26. P. 407–441. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00191-016-0450-z>
15. Trusova N. V., Oleksenko R. I., Kalchenko S. V., Yeremenko D. V., Pasička S. R., Moroz S. A. Managing the intellectual potential in the business-network of innovative digital technologies. *Estudios de Economía Aplicada*, 2021. Vol. 39(5). P. 1–15.
16. Trusova Natalia V., Yeremenko Denys V., Karman Serhii V., Kolokolchikova Iryna V., Skrypnyk Svitlana V. Digitalization of investment-innovative activities of the trade business entities in network IT-System. *Estudios de Economía Aplicada*. 2021. Vol. 39(5). P. 1–19.

References:

1. Arkolakis, Ch. (2018). Innovatsii ta vyrobnytstvo v hlobalnii ekonomitsi. *American Economic Review*, 8, 21–28 [in Ukrainian].
2. Braian, A. V. (1989). Konkuruivchi tekhnolohii, zbilshennia prybutkiv i blokuvannia za istorychnymy podiiamy. *Ekonomichnyi zhurnal*, 99, 116–131 [in Ukrainian].
3. Bochulia, T., Hrynko, P., Mukhina, M. (2018). Innovatsiini tendentsii rozvytku biznesu yak stymul dlia dosiahnennia prohresyvnykh konkurentnykh perevah. Yevropeiske spivrobitnytstvo. *Naukovi pidkhody ta prykladni tekhnolohii*, 3(34), 42–51 [in Ukrainian].
4. Devenport, T. Kh. (1993). Innovatsiyni protses: reinzhynirynh za dopomohoiu informatsiynykh tekhnolohii. Boston, Massachusetts: Vydavnytstvo Harvardskoi biznes-shkoly [in Ukrainian].
5. Davymuk, S. A., Fedulova, L. I., Popadynets, N. M. (2016). Innovatsiyni rozvytok pidpriemstv u sferi torhivli: svitovi tendentsii ta praktyka v Ukraini. Lviv: M.I. Instytut kraieznavstva Dolishnoho [in Ukrainian].
6. Trusova, N. V., Yeremenko, D. V. (2022). Tsyfrovizatsiia investytsiino-innovatsiinoi diialnosti subiektiv biznesu v merezhevi IT-systemi. *Zbirnyk naukovykh prats TDATU imeni Dmytra Matornoho (ekonomichni nauky)*, 1 (45), 104–114 [in Ukrainian].
7. Clemons, E. K., Reddi, S. P., Row, M. C. (1993). The Impact of Information Technology on the Organization of Economic Activity: The “Move to the Middle” Hypothesis. *Journal of Management Information Systems*, 10(2), 9–35.
8. Cordella, A., Simon, K. A. (1997). The Impact of Information Technology on Transaction and Coordination Cost. *Information Systems Research*, 6(145), 210–221.
9. Drahokoupil, J., Piasna, A. (2017). Work in the Platform Economy: Beyond Lower Transaction Costs. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 52, 335–340.
10. Duval, Y., Utoktham, C., Kravchenko, A. (2018). Impact of implementation of digital trade facilitation on trade costs. *ARTNeT Working Paper Series*, 174, 1213.
11. Frenken, K., Vaskelaine, T., Fünfschilling, L., Piscicelli, L. (2020). An Institutional Logics Perspective on the Gig Economy. *Theorizing the Sharing Economy: Variety and Trajectories of New Forms of Organizing (Research in the Sociology of Organizations)*, 66, 83–105.
12. Johns, N. (2015) Regulating the Digital Economy. *ORF Special report*, 6, 127–140.

13. Garcia, A. R. (2020). AI, IoT, Big Data, and Technologies in Digital Economy with Blockchain at Sustainable Work Satisfaction to Smart Mankind: Access to 6th Dimension of Human Rights. *Smart Governance for Cities: Perspectives and Experiences*, 365–385.
14. Landini, F. (2016). The evolution of control in the digital economy. *Journal of Evolutionary Economics*, 26, 407–441. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00191-016-0450-z>
15. Natalia V. Trusova, Roman I. Oleksenko, Sergey V. Kalchenko, Denys V. Yeremenko, Stanislava R. Pasioka, Svitlana A. Moroz. (2021). Managing the intellectual potential in the business-network of innovative digital technologies. *Estudios de Economia Aplicada*, 39(5), 1–15.
16. Natalia V. Trusova, Denys V. Yeremenko, Serhii V. Karman, Iryna V. Kolokolchykova, Svitlana V. Skrypnyk.(2021). Digitalization of investment-innovative activities of the trade business entities in network IT-System. *Estudios de Economia Aplicada*, 39(5), 1–19.

*Yeremenko D. V., Doctor of Economic Sciences,
Professor at the Department of Economics and Business
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
denys.yeremenko@tsatu.edu.ua*

*Yeremenko L. V., PhD in Psychology,
Associate Professor at the Department of social Science and Humanites
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
larysa.yeremenko@tsatu.edu.ua*

THE IMPACT OF THE DIGITAL ECONOMY ON THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT

Abstract. *The article analyzes the qualitative change in the institutional environment under the influence of the spread of new digital technologies such as artificial intelligence, digital platforms, blockchain, and the Internet of Things. The positive effects, as well as threats and risks of digitalization of the economy are identified. It has been revealed that digital technologies significantly reduce transaction costs and thereby destroy existing institutional traps. Extrapolation of this trend into the future has shown that we are not in danger of the "death of institutions", but at the same time, the effect of Coase's theorem should fully manifest itself. However, existing institutions are under pressure from digital technologies, are being transformed or are dying out. At the same time, areas of institutional vacuum arise when new digital technologies remain insufficiently institutionalized for quite a long time, and their capabilities are not fully used. The influence of new digital technologies on the economy and on the institutional environment, as well as the consequences of such influence, has been determined. It is shown that the impact of digital technologies on the institutional environment can be direct and indirect. At the same time, the essence of the qualitative changes taking place in the institutional environment under the influence of digitalization can be summarized in the following ways: digitalization of the institutions themselves, increasing the effectiveness of existing institutions, the destruction of existing institutional traps and the emergence of new ones, the emergence of an institutional vacuum, the destruction and decrease in the effectiveness of existing institutions. To adjust the existing and develop new institutions of the digital economy, it is proposed to use the principles of institutional design.*

Keywords: *institutional environment; digitalization of the economy; artificial intelligence; digital platform; transaction costs; institutional traps; institutional vacuum.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-3>

УДК 658.0:338

*Завадських Г. М., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
hanna.zavadskykh@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3240-3870
Нехай В. В., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний
університету ім. Дмитра Моторного
viktoriaa.nekhai@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1184-6776*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

***Анотація.** Розкрито сутність економічної діяльності мисливських господарств України в сучасних умовах. Окреслено актуальність дослідження динаміки і структури доходів і витрат мисливських господарств України. Описано економічні та технологічні особливості мисливства як окремої галузі. Розкрито зміст понять «витрати» і «доходи мисливських господарств» та наведено їхнє трактування. Наведена класифікація та структура доходів і витрат мисливських господарств. Проаналізовано джерела доходів мисливських господарств та виявлено, що на їх функціонування впливає низка негативних факторів, які призводять до збитковості багатьох українських мисливських господарств. Оцінювання сучасного стану галузі показало, що для знаходження шляхів підвищення її ефективності необхідно провести комплексний моніторинг та системні дослідження проблем, що гальмують її розвиток.*

***Ключові слова:** витрати, доходи, собівартість, економічна оцінка, користувачі мисливських угідь, землі сільськогосподарського призначення, мисливські господарства.*

JEL code classification: P46, Q10

Постановка проблеми. Дослідження доходів і витрат мисливських господарств є дуже важливим аспектом в управлінні та збереженні природних ресурсів, збалансованого екосистемного стану та забезпеченні сталого розвитку. Ось кілька ключових причин, які підкреслюють необхідність і актуальність таких досліджень: мисливство може бути значним джерелом доходу для багатьох регіонів, особливо в сільській місцевості. Дослідження доходів і витрат допомагає зрозуміти економічний внесок мисливства в регіональну економіку та розробляти стратегії для його оптимального використання; мисливство може мати великий вплив на якість і тривалість життя диких тварин та їхнє середовища існування.

Комплексне дослідження допомагає відстежувати вплив мисливства на біорізноманіття та здоров'я екосистем, дозволяючи розробляти стратегії збереження та відновлення природних ресурсів; збір і аналіз даних про доходи та витрати мисливських господарств допомагає управляти використанням землі та інших ресурсів таким чином, щоб забезпечити належне збалансування між потребами мисливців, збереженням природи та відповідним економічним використанням; дослідження доходів і витрат мисливських господарств може стати джерелом об'єктивних даних для розробки та вдосконалення законодавства, яке регулює мисливство, щоб забезпечити належний контроль над промислом та його впливом на довкілля та суспільство; мисливство має велике значення для багатьох культур і спільнот як традиційний вид діяльності. Аналіз доходів і витрат допомагає зберегти ці цінності та спадщину, забезпечуючи їхнє продовження на майбутні покоління.

Усі ці аспекти свідчать про те, що дослідження доходів і витрат мисливських господарств є критично важливим для збалансованого підходу до управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ефективності мисливської галузі проводили такі вчені, як В. Д. Бондаренко, В. Музика, Ю. В. Муравйов, А. С. Торосов, Т. І. Яворська. Вони аналізували як теоретичні, так і практичні аспекти доходів та прибутковості підприємств, а також вплив різних факторів на їх формування. Багато досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме Безруких П. С., Бойко С. В., Бутинець Ф. Ф., Голова С. Ф., Мазуркевич Н. В., Нападовська Л. В., Пушкар М. С., Сопка В. В. та інших, присвячено проблемі організації та обліку витрат.

Деякі аспекти мисливських господарств вже привертали увагу науковців і є темою дискусій, обговорень і публікацій, але багато питань ще залишаються недостатньо вивченими, зокрема, динаміка та структура їх доходів і витрат, а також вплив факторів на цей процес.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму формування доходів і витрат мисливських господарств України.

Виклад основного матеріалу. У процесі розвитку мисливського господарства враховуються економічні закони, і його продукція та послуги мають бути затребувані як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Прибуток від продажу товарів і послуг у цій галузі повинен не лише покривати витрати на управління, а й забезпечувати прибуток, сприяючи економічним інтересам країни в сфері мисливства. Потреба у збільшенні інтенсивності мисливського господарства визначається ринковими умовами економіки та наданням мисливству статусу окремої і самостійної галузі економіки. Щоб досягти цілей соціального, економічного та екологічного розвитку, необхідно інтенсифікувати мисливське господарство та постійно вкладати фінансові ресурси.

Мисливське господарство є одним з ключових секторів мисливської сфери в Україні. Багато інших економічних суб'єктів, які мають прямі або опосередковані зв'язки з цією галуззю, в основному пов'язані з ефективним управлінням мисливським господарством. Серед них переважають виробники зброї, товарів для мисливців, а також ті, хто займається продажем мисливського спорядження та боєприпасів і має бажання розвивати свою діяльність. Спільна праця цих гравців у мисливській галузі України вимагає взаємодії та координації для досягнення спільних цілей [2].

Мисливська галузь є окремою сферою економіки з власними економічними та технологічними особливостями.

Щодо економічних особливостей мисливських господарств, можна відзначити наступне:

- мисливство визначається як самостійна галузь виробництва з використанням спеціалізованих інструментів, специфічних навичок і знань у галузі мисливства;
- існує спеціалізована інфраструктура, включаючи виробничі, наукові, навчальні установи та організації, які обслуговують цю галузь;
- мисливські господарства приносять доходи в державний бюджет через ліцензійні внески, збори за право полювання та продаж продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках [3];
- До технологічних особливостей мисливства слід віднести наступні:
 - унікальний підхід до обліку, охорони та управління дикими тваринами та птахами;
 - розведення мисливських тварин і птахів, їх розповсюдження на великих територіях та збереження в умовах природної волі;
 - специфіка методів полювання і добування мисливських тварин і птахів;
 - селекційна робота та штучне розведення мисливських видів для їхнього збереження та розмноження;
 - якість та асортимент продукції мисливських господарств [3].

Економічна оцінка мисливства – це процес аналізу фінансових аспектів та ефективності діяльності мисливських господарств або інших суб'єктів, пов'язаних з використанням та

управлінням природними ресурсами для полювання та збереження біорізноманіття. Ця оцінка може включати аналіз витрат на утримання мисливських територій, доходи від продажу мисливських ліцензій або вартість полювання, оцінку вартості біорізноманіття та його вплив на економіку регіону чи країни, а також оцінку ризиків та можливостей управління мисливськими ресурсами. За результатами економічної оцінки приймаються рішення щодо оптимального використання мисливських ресурсів з урахуванням економічних та екологічних аспектів.

Сукупність існуючих методик економічної оцінки можна класифікувати за двома підходами: рентного принципу, що передбачає отримання економічного ефекту від здійснення мисливського господарства і витратного підходу, що заснований на аналізі і оптимізації витрат, понесених при веденні мисливського господарства [4].

Сутність рентного підходу полягає в тому, що власник (або орендар) мисливського господарства може отримувати дохід від мисливства, навіть якщо він не здійснює активних заходів щодо полювання або управління ресурсами, адже ці ресурси є об'єктом попиту і можуть приносити дохід саме за рахунок їхньої природної цінності або попиту на них серед полювальників. Таким чином, від власника чи орендаря мисливського господарства може отримувати значний економічний вигравш без активної участі в процесі полювання або управління природними ресурсами.

Доходи мисливських господарств – це сукупність фінансових коштів, які отримують власники та управителі мисливських територій за реалізацію продукції та послуг, пов'язаних з мисливською діяльністю [10]. В таблиці 1 наведена класифікація доходів мисливських господарств за різними ознаками.

Таблиця 1

Класифікація доходів мисливських господарств

Класифікаційна ознака	Види доходів		
Вид діяльності	Доходи від основної діяльності: - продаж м'яса та інших продуктів від полювання - продаж спорядження для полювання - продаж інших продуктів, пов'язаних з полюванням (трофеї, сувеніри)	Інші доходи: - туристична діяльність - ліцензії та дозволи - навчання та консультації - послуги з управління мисливськими територіями (оренда мисливських територій, управління та догляд за мисливськими об'єктами) - послуги екологічної охорони	
Джерело формування доходу	Доходи від реалізації продукції	Доходи від позареалізаційних послуг	
Склад доходу	Доход від звичайної діяльності	Валовий дохід	Чистий дохід

Джерело: сформовано автором на основі [10; 15]

Аналіз наявної статистичної інформації вказує на те, що головним джерелом доходів від мисливського господарства є грошові потоки, що виникають внаслідок основної діяльності, а саме, з реалізації дозволів на полювання. Ці дозволи включають в себе ліцензії, відстрільні карти для полювання на різноманітну дичину, включаючи пернату дичину, а також на хутрових і копитних тварин та інше. Крім того, доходи також отримуються від організації полювань та від продажу продукції, отриманої в результаті полювання.

Для забезпечення високої якості послуг мисливські господарства зазнають значних витрат, включаючи кошти на охорону та штучне розведення диких тварин і птахів, впровадження біотехнологічних заходів, а також на організацію та проведення полювань.

Варто зазначити, що здійснення витрат не можна уникнути через об'єктивну необхідність, що випливає з факту, що будь-яке підприємство має проводити їх, починаючи з моменту реєстрації як юридичної особи і до моменту ліквідації.

Витрати мисливських господарств – це сукупність грошових, матеріальних і трудових ресурсів, які споживаються або витрачаються для забезпечення діяльності мисливського господарства. Крім згаданих вище, ці витрати включають в себе витрати на закупівлю обладнання, інвентарю, збереження природних ресурсів, управління територіями, оплату праці працівників, витрати на охорону диких тварин, а також інші витрати, пов'язані з веденням мисливської діяльності. Основні статті витрат, які пов'язані з експлуатацією мисливських угідь представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Калькуляційні статті витрат при експлуатації мисливських угідь

Калькуляційні статті	1. Організація мисливського господарства
	2. Біотехнічні заходи
	3. Адміністративні видатки
	4. Спеціальний відстріл
	5. Розселення і акліматизація цінних видів мисливської фауни, племінна робота
	6. Запобігання шкоді, яку може бути заподіяно мисливській фауні
	7. Запобігання шкоді, яку можуть чинити дикі тварини
	8. Плата за користування природними ресурсами
	9. Кінологічні витрати
	10. Капітальне будівництво і ремонт
	11. Придбання спорядження, мисливського спорядження, набоїв та т.п.
	12. Транспортні витрати

Джерело: сформовано автором на основі [6; 9]

Дослідження свідчать, що загальні витрати на ведення мисливського господарства в Україні впродовж останніх 2-х десятиліть демонструють стабільну динаміку зростання. Це пояснюється зростанням заробітної плати працівників, зайнятих у мисливському господарстві, адже саме ця частка витрат є основною в структурі собівартості.

В залежності від того, як вони включаються у собівартість продукції або послуг, виробничі витрати можуть бути класифіковані як прямі та непрямі (рис. 1).

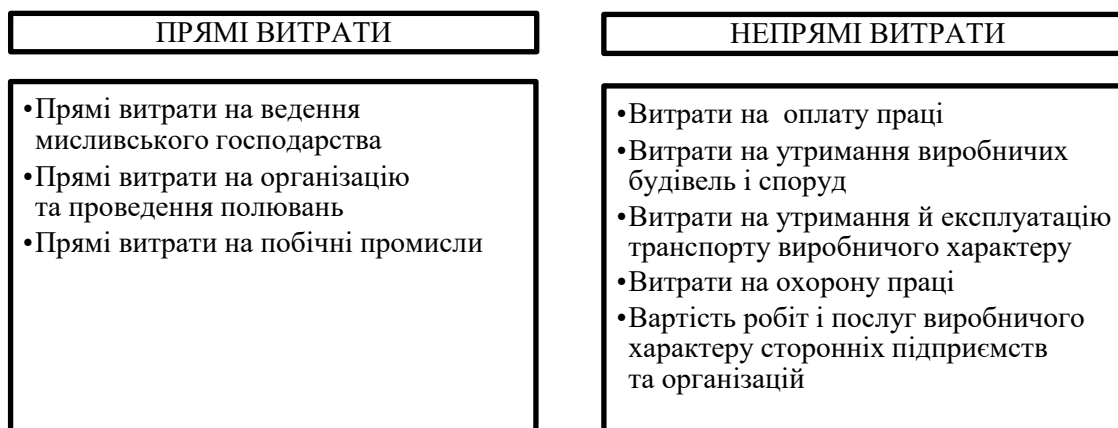

Рис. 1. Витрати мисливських господарств за способом віднесення на собівартість

Джерело: сформовано автором на основі [3; 5]

Мисливські господарства можуть добувати достатньо значну номенклатуру продукції. В мисливських господарствах собівартість переважно визначається для таких основних видів одержаної (добутої) продукції: хутро, отримане шляхом полювання на різноманітних тварин, таких як ведмідь бурий, вовк, лисиця, білка, горностаї, ондатра, норка вільна, нутрія, заєць-русак, бобр, борсук, видра, куниця, бабак, єнотовидний собака; м'ясо диких тварин і птахів; гриби і дикорослі ягоди, які продаються у свіжому вигляді; лікарсько-технічна сировина; продукція, отримана з переробки дикорослих рослин, така як варення, соки, гриби та інше; продукція рослинництва, така як зерно, сіно, коренеплоди тощо;

продукція підсобних виробництв, така як пиломатеріали, ліс кругляк, клепка, дранка та інше.

Інші види продукції також можуть бути об'єктами калькулювання, якщо вони добуваються.

Мисливство в Україні має всі передумови для успішного розвитку, включаючи природні, географічні, кліматичні, нормативно-правові та економічні умови. Однак його функціонування ускладнюється рядом негативних чинників, таких як нестабільність економічного середовища, високий рівень браконьєрства, недосконалість нормативно-правового положення та механізмів державного управління, зменшення площі мисливських угідь та нестача кваліфікованих спеціалістів.

Крім того, до основних чинників, які негативно впливають на організацію та управління мисливським господарством України належать наступні:

- використання ресурсів мисливського господарства без необхідного контролю, що спричинило зниження популяції мисливських тварин та деградацію біорізноманіття в мисливських угіддях;

- централізоване і забюрократизоване управління мисливським господарством, що характеризується концентрацією управлінських функцій в межах одного суб'єкта управління;

- плутанина та дискримінація щодо прав власності на ресурси мисливського господарства призводять до їх надмірної експлуатації та виснаження;

- недостатнє врахування концепції сталого екологічно збалансованого розвитку у виробничо-господарській діяльності мисливських господарств;

- застаріле та неефективне нормативно-правове середовище, яке не відповідає сучасним вимогам та гальмує розвиток мисливського господарства;

- надмірно занижені або взагалі відсутні ціни на ресурси мисливського господарства, що призводить до зниження стимулів до їх раціонального використання;

- недосконала система охорони та спостереження за флорою та фауною в мисливських угіддях, яка не забезпечує достатньої захищеності від загроз та не сприяє збереженню біорізноманіття.

Наявність низки таких різноманітних і складних проблем не може не впливати на економічні результати функціонування галузі.

Висновки. Мисливське господарство є специфічною сферою економіки, необхідною частиною природокористування, яка використовує тваринні ресурси для своєї діяльності, а також займається їх збереженням і захистом. Ця галузь включає в себе три складові концепції Сталого розвитку, оскільки забезпечує екологічні (збереження біорізноманіття), соціальні (задоволення рекреаційних та естетичних потреб) і економічні (надання послуг та ресурсів для подальшої економічної діяльності) функції.

Для покращення економічної ситуації у сфері мисливства необхідно перш за все дотримуватися принципів збереження біорізноманіття та підвищення продуктивності мисливських угідь. Окрім власного фінансування, мисливські господарства потребують фінансової та правової підтримки від держави на основі принципів ринкової економіки. Загалом, оптимізація доходів і витрат мисливських господарств України передбачає комплексний підхід з урахуванням різноманітних аспектів їхньої діяльності та збалансованого підходу до використання природних ресурсів, таких як: оптимізація використання ресурсів (використання сучасних технологій управління мисливськими територіями та раціональне використання природних ресурсів для збереження біорізноманіття); розвиток туристичного напрямку: створення та просування мисливського туризму як додаткового джерела доходів для мисливських господарств; посилення контролю та регулювання: впровадження ефективних механізмів контролю за полюванням та веденням мисливських господарств з метою запобігання незаконним діям і збереження біорізноманіття; співпраця з іншими галузями (розвиток партнерських відносин із сільськогосподарськими підприємствами та туристичними агентствами для спільної

реалізації проектів і програм, спрямованих на розвиток мисливства та його економічного потенціалу).

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Завадських Г. М. Європейський досвід та розвиток мисливського господарства України. *Збірник наукових праць ТДАТУ (Економічні науки)*. 2023. № 3 (49). С. 149–154.
3. Мисливські угіддя: веб-сайт. URL: <https://www.wikidata.ukua.nina.az/> (дата звернення: 20.03.2024)
4. Музика В. Оцінювання сучасного стану розвитку мисливського господарства України. *Галицький економічний вісник*. 2020. Том 6. № 67. С. 18–32.
5. Муравйов Ю. В. Дослідження витрат і джерел надходження від ведення мисливського господарства Львівської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29. № 4. С. 50–52.
6. Муравйов Ю. В. Дослідження розподілу мисливських угідь Львівської області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019, т. 29, № 4. С. 72–74.
7. Про мисливське господарство та полювання [Електронний ресурс] : закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III із змінами, внесеними Законом України № 1827-VI від 21.01.2010. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб-портал]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
9. Прус Ю. О. Аналіз сучасного стану ресурсів мисливських господарств України. *Збірник наукових праць ТДАТУ (Економічні науки)*. 2023. № 3 (49). С. 155–168.
10. Соболевська О. О. Формування доходів мисливських господарств Запорізької області. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки*. 2021. Т. 23. № 97. С. 41–47.
11. Collis D. J. Research Note: How Valuable are Organizational Capabilities? *Strategic Management Journal*. 2014. № 8. P. 148–157.
12. Maillard J., Suffran Y., Omnès F. Machinisme agricole et faune sauvage. *Faune sauvage*. 2011. № 291. P. 49–54.
13. Novytskyi V. P., Mitay I. S., Grishchenko S. M. Habitat use of grey partridge in agricultural landscapes (the case of Ukrainian forest steppe). *Ukrainian Journal of Ecology*. 2017. №7 (1). P. 58–60.
14. Yavorska T., Prus U., Lysak O., Zavadskykh H., Problems and prospects for development of family households in Ukraine. Springer Nature, «Modern Development Paths of Agricultural Production» (Tetiana Yavorska, Prus Urij, Oksana Lysak, Hanna Zavadskykh). 2019. P. 593–605.
15. Yavorska T., Sobolevska O. Ecological and economic aspects of expenditure of hunting farms in Zaporizhzhia region. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2022. Vol. 3. No. 1. P. 54–59.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyni sait. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ> (data zvernennia: 25.11.2023)
2. Zavadskykh H. M. Yevropeyskyi dosvid ta rozvytok myslyvskoho hospodarstva Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats TDAU (Ekonomiczni nauky)*. 2023. № 3. (49). P. 149–154.
3. Myslyvski uhiddia: veb-sait. URL: <https://www.wikidata.ukua.nina.az/> (data zvernennia 20.03.2024)
4. Muzyka V. Otsiniuvannia suchasnoho stanu rozvytku myslyvskoho hospodarstva Ukrainy. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. T.: TNTU, 2020. Tom 6. № 67. P. 18–32.
5. Muraviov Yu. V. Doslidzhennia vytrat i dzherel nadkhodzhennia vid vedennia myslyvskoho hospodarstva Lvivskoi oblasti. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2019. T. 29. № 4. P. 50–52.
6. Muraviov Yu. V. Doslidzhennia rozpodilu myslyvskykh uhid Lvivskoi oblasti. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2019, t. 29, № 4. P. 72–74.
7. Pro myslyvske hospodarstvo ta poliuvannia [Elektronnyi resurs] : zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2000 roku №1478-III iz zminamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy № 1827-VI vid 21.01.2010. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
8. Pro Osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku: zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2010 roku № 2818-VI [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy: [ofitsiyni veb-portal]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
9. Prus Yu. O. Analiz suchasnoho stanu resursiv myslyvskykh hospodarstv Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats TDAU (Ekonomiczni nauky)*. 2023. № 3 (49). P. 155–168.
10. Sobolevska O. O. Formuvannia dokhodiv myslyvskykh hospodarstv Zaporizkoi oblasti. *Naukovyi visnyk LNUVMB imeni S. Z. Gzhytskoho. Seria: Ekonomichni nauky*. 2021, t 23, № 97. P. 41–47.
11. Collis D. J. Research Note: How Valuable are Organizational Capabilities? *Strategic Management Journal*. 2014. № 8. P. 148–157.
12. Maillard J., Suffran Y., Omnès F. Machinisme agricole et faune sauvage. *Faune sauvage*. 2011. № 291. P. 49–54.

13. Novytskyi V. P., Mitay I. S., Grishchenko S. M. Habitat use of grey partridge in agricultural landscapes (the case of Ukrainian forest steppe). *Ukrainian Journal of Ecology*. 2017. № 7 (1). P. 58–60.
14. Yavorska T., Prus U., Lysak O., Zavadskykh H., Problems and prospects for development of family households in Ukraine. Springer Nature, «Modern Development Paths of Agricultural Production» (Tetiana Yavorska, Prus Urij, Oksana Lysak, Hanna Zavadskykh). 2019. P. 593–605.
15. Yavorska T., Sobolevska O. Ecological and economic aspects of expenditure of hunting farms in Zaporizhzhia region. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2022. Vol. 3 No. 1. P. 54–59.

Zavadskykh H. M., PhD, Associate Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
hanna.zavadskykh@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3240-3870

Nekhai V. V., Doctor of Economics Sciences, Professor
Dmytro Motornyi Tavriya State Agrotechnological University
viktoria.nekhai@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1184-6776

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYSIS OF INCOME AND EXPENSES OF WILDLIFE MANAGEMENT ENTERPRISES IN UKRAINE

Abstract. Formulation of the problem. Income and expenditure research helps to understand the economic contribution of hunting to the regional economy and to develop strategies for its optimal use; hunting can have a major impact on the quality and lifespan of wild animals and their habitats. **The purpose of the article.** The purpose of the article is to substantiate the theoretical provisions and develop practical recommendations for improving the mechanism of income and expenditure formation of hunting farms of Ukraine. **Presenting main material.** The hunting industry is a separate sphere of the economy with its own economic and technological features. The income of hunting farms is a set of financial funds received by the owners and managers of hunting territories for the sale of products and services related to hunting activities. The costs of hunting farms are a set of monetary, material and labor resources that are consumed or spent to ensure the activities of hunting farms. Depending on how they are included in the cost of products or services, production costs can be classified as direct and indirect. Studies show that the total costs of running a hunting farm in Ukraine over the past 15 years have shown stable growth dynamics. **Conclusions.** In general, optimization of income and expenses of hunting farms of Ukraine requires a comprehensive approach taking into account various aspects of their activity and a balanced approach to the use of natural resources. In addition to their own financing, hunting farms need financial and legal support from the state based on the principles of the market economy.

Keywords: expenses, income, cost price, economic assessment, users of hunting grounds, agricultural land, wildlife management enterprises.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-4>
УДК 65.014.1:338.31

Савіцький А. В., д.е.н., доцент
Хмельницький політехнічний фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка»
andrewsavitsky@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2265-4270

КОМПОНУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДЕКСІВ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджено підхід до компонування системи індексів експортного потенціалу у формуванні прибутковості промислових підприємств за умов інтеграційних процесів України до Європейського Союзу. Актуалізовано діяльність вітчизняних виробників та важливість посилення їх експортоорієнтованості у співробітництві із контрагентами зовнішнього ринку. Обґрунтовано заходи та аспекти управління експортоорієнтованим підприємством зі сторони розгортання окремих етапів інтеграції. Беручи до уваги діяльність машинобудівних підприємств Хмельницької області, представлено та систематизовано елементи підходу до вибору показників експортоорієнтованості за результатами моніторингу поточного стану підвищення прибутковості. Запропоновано систему індексів експортного потенціалу підприємства для моніторингу подальшого стану його прибутковості.

Ключові слова: промислове підприємство, експортний потенціал, експортоорієнтованість, інтеграція, прибутковість, моніторинг, індекси.

JEL code classification: O40

Постановка проблеми. На сьогодні, за умов трансформаційних змін та суттєвої економічної рецесії, яка спричинена військовим станом в Україні, перед вітчизняними промисловими виробниками постає ряд актуальних і водночас проблемних питань стосовно формування рівня їх прибутковості та подальшого розвитку. Європейський Союз у співробітництві із іншими країнами-партнерами створили ряд можливостей для підтримки вітчизняної економіки. За таких обставин, відбулось посилення усіх процесів інтеграції економічної системи України до структур ринків Європейського Союзу (ЄС), а підприємства стали більш експортоорієнтованими та залежними від потенційних контрагентів зовнішніх ринків. З метою стимулювання зазначених тенденцій, для менеджменту підприємств необхідно приділити значну увагу компонуванню окремої системи показників-індикаторів експортного потенціалу, які дали б змогу сигналізувати про досягнення належного рівня прибутковості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні проблеми, які пов'язані із дослідженням поняття формування прибутковості за умов інтеграційних процесів, ринкових трансформацій, активізації ЗЕД та посилення експортоорієнтованості знайшли відображення в роботах таких вчених, дослідників та економістів, як: І. В. Бабій [1], Н. В. Бугас, Ю. А. Пилипенко [2], А. В. Вітюк, В. М. Клепко, К. В. Жавела [3], А. Євтушенко, В. І. Ляшевська, Ю. В. Чупринюк [4], І. Ю. Крамар, Н. Ю. Мариненко [5], M. Rouaud [6], S. Choi [7], T. Husain, Sarwani, N. Sunardi, Lisdawati [8], N. Saif, J. Ruan, B. Obrenovic [9], A. Dooranov, A. Orozalieva, A. Parmanasova, V. Katan, Y. Horiashchenko, Y. Nagornyi [10].

Проте, невирішеними частинами загальної проблеми, які досліджуються у статті залишається обґрунтування підходу до виокремлення елементів внутрішніх можливостей формування прибутковості підприємства на основі частки і динаміки експортної діяльності, яка закладена в них та представлена окремими показниками фінансової.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування підходу до компонування системи експортного потенціалу, яка дозволить здійснювати моніторинг і контроль стану прибутковості промислового підприємства за умов інтеграції до Європейського Союзу, вимог ринкової економіки та посилення експортоорієнтованості.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан економіки України за умов циклічності розвитку та дисбалансу, що спричинені збройною агресією Російської Федерації проти України, створює ряд вагомих викликів та проблем для функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання, а особливо тоді, коли їх виробничий потенціал в повній мірі не може бути реалізовано, діючі бізнес-проекти доцільні до переформатування, а ринкова рівновага є порушеною. За таких обставин, українські підприємства дедалі більше орієнтуються на співробітництво із контрагентами зарубіжного ринку та покладаються на можливості, які надаються країнами-партнерами ЄС для виробництва продукції як на внутрішній, так і зовнішній сегменти ринків. Виходячи з цього, короткострокова та довготермінова основа для формування прибутковості підприємств, буде залежати від ступеня їх інтегрованості до господарських зв'язків європейських економічних систем та є логічною складовою виконання зобов'язань, які поставлені перед Україною у розділі ведення міжнародної торгівлі за правилами ЗВТ+.

Поряд з цим, відмітимо, що активізація ЗЕД та забезпечення експортоорієнтованості є складним і багатогранним процесом, який вимагає реалізації значної кількості заходів, що конкретизують як окремі стадії виробництва, так і роботу фахівців, елементи управління, подальші управлінські рішення та якість взаємозв'язку із зовнішнім середовищем в цілому.

На думку автора, в цьому випадку доцільно прийняти до уваги наступне:

1. Формування поняття про стан та економічні можливості, які виникають при поточній ситуації на цільових сегментах збуту та безпосередньо стосуються певного інтеграційного циклу.

2. Встановлення конструктивності у відповідності виробничої потужності підприємства нормативам і вимогам ринку.

3. Акумуляування оборотних активів та ресурсів потрібної якості.

4. Удосконалення та адаптування концепції експортоорієнтованої стратегії розвитку у розрізі складових та пріоритетних завдань.

5. Розробка експортного плану виходу підприємства на зовнішній ринок, який базуватиметься на стратегічних альтернативах [3–5].

6. Визначення критеріїв оцінки результатів виконання стратегічних завдань та заходів щодо контролю виконання.

7. Обґрунтування подальшого зворотного зв'язку уразі досягнення планових показників прибутковості від здійснення ЗЕД.

З метою розуміння результативності окреслених етапів, для менеджменту промислових підприємств доцільно врахувати і те, що якщо на початкових етапах інтеграції виробник має можливість вкласти максимальні розміри фінансових ресурсів для забезпечення якісної матеріально-сировинної бази та мотивування кадрового потенціалу виконувати нормативи міжнародних стандартів продукування, він матиме змогу досягнути планового рівня окупності у часі та підвищити прибутковість. Для підтвердження цього, приймемо до уваги окремі постулати економічної теорії та в додаток зазначимо, що на початкових етапах інтеграції, прибутковість характеризуватиметься низькими позиціями зростання, в той час, як вкладений капітал має бути найбільшим. Виходячи з цього, рівень експортоорієнтованості підприємств підвищуватиметься у відповідності до інтенсивності процесів інтеграції, лібералізації зовнішньої торгівлі та спрощення бар'єрів перетину через митний кордон.

У підсумку, чим більше фінансових активів вітчизняний суб'єкт ЗЕД зможе вкласти на початкових етапах інтеграції, тим прогресивніше зростатиме результативність його діяльності на кінцевих етапах, а стан прибутковості досягне потенційно максимальних показників і буде представлений високим рівнем експортної орієнтованості (рис. 1).

Вищенаведене дає змогу зрозуміти, що усі встановлені завдання та управлінські рішення, які можуть бути сформовані на основі запропонованих до врахування заходів, направлені на те, щоб активізувати оперативну підсистему менеджменту експортоорієнтованого виробника, яка в загальній стратегії управління посилена для підвищення прибутковості. При цьому, слід наголосити і на тому, що процес формування прибутковості повинен включати вплив значної кількості ринкових детермінант, які можуть обмежити її рівень, гнучкість та альтернативність. До таких змінних слід віднести: коливання курсу валют, ціни на матеріали, сировину та інші ресурси, ліквідність фінансової системи країни, транспортування і експедиторські послуги, доступність до енергозабезпечення, конкуренція та інституційна спроможність.

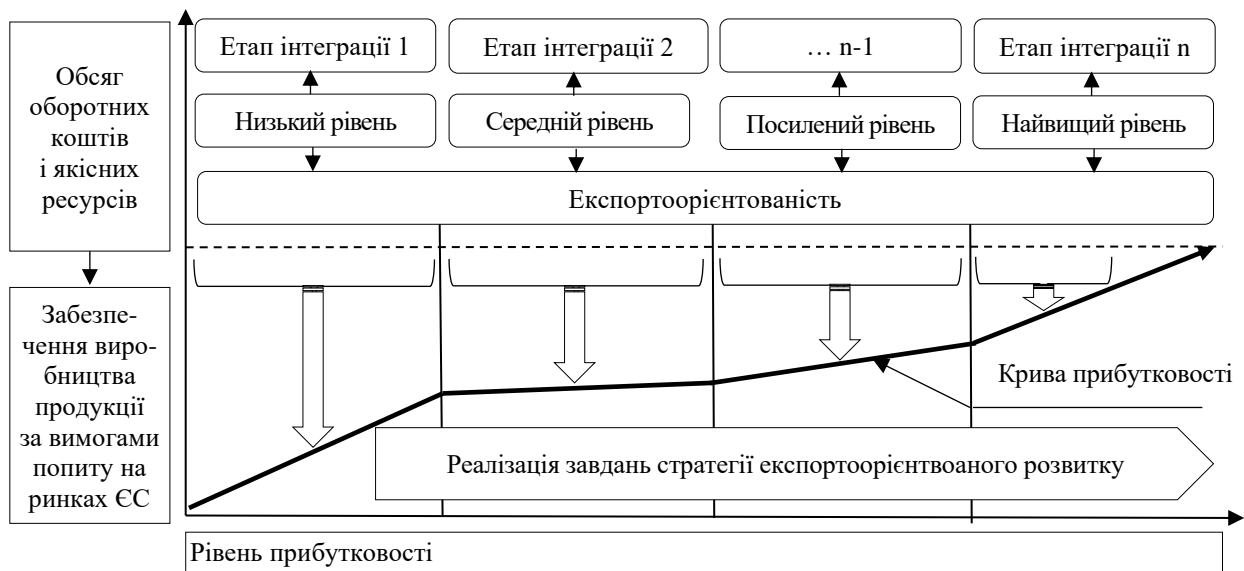

Рис. 1. Співвідношення зростання рівнів прибутковості підприємства у розрізі експортоорієнтованості, етапності інтеграційних процесів та авансованих обсягів оборотних коштів

Джерело: запропоновано та систематизовано автором

З огляду на це, на авторське бачення, виокремимо те, що на сьогодні, в умовах військового стану та інтеграційних процесів, найбільш вигідним способом виходу на зовнішній ринок є реалізація стратегії прямого експорту. Це пов'язано з тим, що прямий підхід до налагодження партнерських зв'язків дає змогу реально оцінити вартість проникнення продукції на цільовий сегмент збуту, безпосередньо домовитись про ризики, форс-мажорні обставини, альтернативні дії, відповідальність та перепланування, які можуть дисбалансувати експортні ціни, а значить і прибуток від реалізації.

На практиці, при розробці стратегії прямого експорту, необхідно здійснити ряд маркетингових досліджень, які дозволять зрозуміти можливості експорторієнтованого підприємства відповідати нормативам, звичаям та формам ведення бізнесу на міжнародному ринку і приймати тільки ті управлінські рішення, що є доцільними для поточної ситуації. Не виключенням і є робота по налагодженню контакту керівників підрозділів з фахівцями замовника, адже організація виробництва експортної продукції вимагає деталізованого розуміння її якісних і функціональних параметрів на рівні усіх відділів підприємства. В теперішній умовах, суб'єкти ЗЕД повинні бути готові до передбачення альтернативних варіантів формування пропозиції (оферти). І як вже зазначалося раніше, з розгортанням інтеграційних циклів, чим більше підприємство буде інтегрованим до структур європейських ринків, тим більше виникатиме потреба у збільшенні обсягів капіталів для фінансування виробництва продукції на експорт за вимогами міжнародних стандартів якості, освоєння нових сегментів збуту та розробки власних моделей для забезпечення конкурентних переваг, і як результат, формування вищого рівня прибутковості.

В цьому випадку, керівники підприємств повинні ретельно здійснювати моніторинг фінансово-економічного стану як окремих етапів виробництва, так і кінцевих результатів. Через те, вдалий підбір показників, які характеризують фінансово-господарський стан через частку експортної діяльності у ньому, є важливим інструментом для відслідковування планових нормативів і управління процесом досягнення необхідного рівня прибутковості. Для обґрунтування цього підходу та виокремлення його елементів, автором було проведено консультування з окремими працівниками машинобудівних промислових підприємств Хмельниччини, які володіють значною часткою вітчизняного ринку галузі, виробляють продукцію побутового, технологічного і військового призначення для збуту на ринках ЄС, працюють на основі підписаних короткотермінових та довготермінових контрактів, є експортоорієнтованими і динамічного розвиваються. Такими підприємствами є: ДП «Новатор», ПАТ «Укрелектроапарат», ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД», ДП «Красилівський агрегатний завод» (ДП «КАЗ»). У табл. 1 запропоновано елементи підходу до вибору показників експортоорієнтованості, які за результатами здійснення моніторингу поточного стану підвищення прибутковості досліджуваних підприємств дадуть змогу зрозуміти його зовнішньоекономічний потенціал та окреслити можливі траєкторії розвитку стратегії непрямого експорту.

Згідно наведених досліджень у табл. 1, запропоновано авторський підхід до вибору показників експортоорієнтованості у діяльності досліджуваних підприємств машинобудівної галузі Хмельниччини, який спрямований на визначення джерел самофінансування зовнішньоторговельних операцій та виділенні фактичної позиції виробника до виявлення резервів підвищення прибутковості. Виходячи з цього, керівники досліджуваних виробників машинобудування повинні розуміти, що з метою досягнення належного рівня прибутковості, необхідно вкладати значну кількість фінансових ресурсів, які активізуватимуть їх експортну діяльність.

Таблиця 1

**Елементи підходу до вибору показників експортоорієнтованості
на основі моніторингу поточного стану підвищення прибутковості
машинобудівних підприємств Хмельницької області**

Результативний показник	Підприємство, на базі якого прийнято до уваги показник	Значення для посилення експортоорієнтованої діяльності**	Нормативне значення темпів зростання для виявлення резервів прибутковості**
1	2	3	4
Показники прибутковості			
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (ЧДВРП)	ПАТ «Укрелектроапарат», ДП «Новатор» ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД»	Зростання ЧДВРП у загальній структурі прибутковості дає змогу збільшити фінансування експортного виробництва згідно вимог СОТ, ЗВТ+ та ЄС	Тзр.ЧДВРП > Тзр.СВОЗ, де Тзр.ЧДВРП – темп зростання ЧДВРП; Тзр.СВОЗ – темп зростання середньорічної вартості основних засобів
Валовий прибуток (ВП)	ПАТ «Укрелектроапарат», ДП «Новатор», ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД»	Збільшення частки ВП дозволяє перерозподілити частково вивільнені кошти за результатами зниження собівартості на користь фінансування продуктів НТП закордоном	Тзр.ВП > Тзр.СРП, де Тзр.ВП – темп зростання ВП; Тзр.СРП – темп зростання собівартості реалізованої продукції продукції

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Прибуток до оподаткування (ПДОП)	ПАТ «Укрелектро-апарат», ДП «Новатор»	Зниження обсягів податкового навантаження на макрорівні дає змогу вивільнити частину прибутку для реалізації альтернативних вкладів та фінансування виробничих потужностей закордоном	Тзр.ЧП > Тзр.ПДОП, де Тзр.ЧП – темп зростання чистого прибутку, Тзр.ПДОП – темп зростання прибутку до оподаткування
Надходження від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (НВРП)	ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД», ДП «КАЗ»	Застосування комерційних підходів дозволить зміцнити конкурентні позиції та налагодити зв'язки на нових сегментах збуту	Тзр.НВРП > Тзр.ЧДВРП, де Тзр.НВРП – темп зростання надходжень від реалізації продукції
Показники витрат			
Собівартість реалізованої продукції (СРП)	ПАТ «Укрелектро-апарат», ДП «Новатор» ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД», ДП «КАЗ»	Підвищення СРП на основі використання продуктів НТП дає змогу виробити більш якісні вироби і отримати конкурентну перевагу на закордонному ринку	Тзр.СРП < Тзр.ЧДВРП
Операційні витрати (ОП)	ПАТ «Укрелектро-апарат», ДП «Новатор», ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД», ДП «КАЗ»	Збалансування повсякденних витрат сприяє вивільненню додаткових коштів для реалізації інших завдань, які стосуються фінансування та активізації ЗЕД	Тзр.ОБ < Тзр.СРП, де Тзр.ОБ – темп зростання ОП
Матеріальні витрати (МВ)	ПАТ «Укрелектро-апарат», ДП «Новатор» ТОВ «УкрЕЛКОМ ЛТД», ДП «КАЗ»	Зниження витрат на сировину і матеріали дозволяє вивільнити кошти для покращення технології їх обробки згідно вимог міжнародних стандартів	Тзр.МВ < Тзр.А, де Тзр.МВ – темп зростання МВ, Тзр.А – темп зростання амортизації
Витрати на оплату праці (ВОП)	ПАТ «Укрелектро-апарат», ДП «КАЗ», ДП «Новатор»,	Зростання продуктивності праці підвищує якість продукції, сприяє підписанню вигідних зовнішньо-торговельних угод та дозволяє коригувати витрати на її оплату	Тзр.ЧДВРП < Тзр.ВОП, де Тзр.ВОП – темп зростання ВОП

Примітка: прийнято до уваги на основі консультування з окремими працівниками підприємств та [3; 6–10]

Джерело: обґрунтовано та запропоновано автором

Наведене у табл. 1, дає змогу зрозуміти, що на сьогодні, важливим аспектом розвитку ЗЕД підприємств є залучення прямих закордонних інвестицій, проте, не виключенням і є постійний пошук власних джерел самофінансування, які базуються на вивільненні перерозподілених коштів внаслідок економії витрат та досягнення позитивних результатів

від їх вкладу. Такий підхід сприятиме створенню внутрішніх умов планування фінансової стратегії експортної діяльності та створення альтернативних фондів для передбачення ризиків.

Керуючись вище викладеним, вважаємо за потрібне запропонувати систему індексів експортного потенціалу, яка дасть змогу здійснювати моніторинг потенційного стану прибутковості, виявляти тенденції формування її належного рівня за умов інтеграції до ЄС, підвищення виробництва експортної продукції (ЕП) та посилення експортоорієнтованості (табл. 2).

Таблиця 2

Система індексів експортного потенціалу підприємства для моніторингу потенційного стану його прибутковості

Показник	Умовне позначення	Формула для обчислення
Індекс забезпечення доходу від реалізації ЕП	Іздвреп	$\text{Іздвреп} = \frac{\text{ЧДВРП}_{\text{експ}}}{\text{СВОЗ}_{\text{експ}}}$, де ЧДВРП експ – чистий дохід від реалізації ЕП; СВОЗ експ – середньорічна вартість основних засобів, які запускаються для виробництва продукції на експорт;
Індекс забезпечення валового експортного прибутку	Ізвеп	$\text{Ізвеп} = \frac{\text{ВП}_{\text{експ}}}{\text{СРП}_{\text{експ}}}$, де ВП експ – валовий прибуток від виробництва ЕП; СРП експ – собівартість реалізованої ЕП;
Індекс забезпечення експортного прибутку до оподаткування	Ізпедоп	$\text{Ізпедоп} = \frac{\text{ЧП}_{\text{експ}}}{\text{ПДОП}_{\text{експ}}}$, де ЧП експ – чистий прибуток від виробництва ЕП; ПДОП експ – прибуток до оподаткування від виробленої продукції на експорт;
Індекс забезпечення надходжень від реалізації ЕП	Ізнвреп	$\text{Ізнвреп} = \frac{\text{НВРП}_{\text{експ}}}{\text{ЧДВРП}_{\text{експ}}}$, де НВРП експ – надходження від реалізації ЕП; ЧДВРП експ – чистий дохід від реалізації ЕП;
Індекс покриття собівартості реалізованої ЕП	Іпсреп	$\text{Іпсреп} = \frac{\text{ЧДВРП}_{\text{експ}}}{\text{СРП}_{\text{експ}}}$, де ЧДВРП експ – чистий дохід від реалізації ЕП; СРП експ – собівартість реалізованої ЕП;
Індекс покриття операційних експортних витрат	Іпоев	$\text{Іпоев} = \frac{\text{СРП}_{\text{експ}}}{\text{ОВ}_{\text{експ}}}$, де СРП експ – собівартість реалізованої ЕП; ОВ експ – операційні витрати на виробництво ЕП;
Індекс покриття матеріальних експортних витрат	Іпмев	$\text{Іпмев} = \frac{A_{\text{експ}}}{\text{МВ}_{\text{експ}}}$, де А експ – величина амортизація на виробництво ЕП; МВ експ – матеріальні витрати на виробництво ЕП;
Індекс покриття витрат на оплату праці для виробництва ЕП	Іпвопвеп	$\text{Іпвопвеп} = \frac{\text{ВОП}_{\text{експ}}}{\text{ЧДВРП}_{\text{експ}}}$, де ВОП експ – витрати на оплату праці, які передбачає виробництво продукції на експорт; ЧДВРП експ – чистий дохід від реалізації ЕП

Джерело: запропоновано та розроблено автором

Висновки. Таким чином, запропоновані індикатори дозволять дати можливість не тільки підсумувати результати моніторингу поточного стану прибутковості підприємств, а

дозволять забезпечити подальшу перспективу прийняття управлінських рішень щодо розуміння конкретних стимуляторів і важелів впливу на її підвищення. З цих позицій, керівники підприємств повинні розуміти, що на сьогодні, для більш ефективного впливу керуючої системи на керовану, вже не достатньо застосовувати лише один метод аналізу чи оцінки їх поточних позицій прибутковості, а комбінувати у комплексі.

В окреслених питаннях доцільно враховувати результати різних економічних підходів, які допоможуть з'ясувати чіткі та стабільні кореляційні зв'язки у самій структурі виробництва. Головним чином, це пов'язано з тим, що діяльність експортоорієнтованого підприємства є багатогранною та залежить від великої кількості ринкових параметрів, які важливо досліджувати за допомогою апробованих методик визначення внутрішніх і зовнішніх факторів, стратегічних орієнтирів та моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Бабій І. В. Прогнозні моделі підвищення експортного потенціалу промислових підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 23. С. 60–65.
2. Бугас Н. В., Пилипенко Ю. А. Експортний потенціал у системі зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства. *Вісник КНУТД*. 2015. № 6 (93). С. 14–21.
3. Вітюк А. В., Клепко В. М., Жавела К. Експорт продукції машинобудування до країн Європейського Союзу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 37–43.
4. Євтушенко В. А., Ляшевська В. І., Чупринюк Ю. В. Дослідження та вдосконалення стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. № 6. С. 23–29.
5. Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Експортно-орієнтована діяльність промислових підприємств як спосіб забезпечення розвитку Західного регіону України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 130–133.
6. Rouaud M. Probability, Statistics and Estimation. URL: <https://incertitudes.fr/book.pdf> (дата звернення: 15.12.2023).
7. Choi S. Currency valuation, export competitiveness, and firm profitability: evidence from Bangladeshi firm-level data. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*. 2021, no. 8 (1), pp. 61–69. DOI: <https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no1.061> (дата звернення: 21.12.2023).
8. Husain, T., Sarwani, Sunardi, N., & Lisdawati. Firm's value prediction based on profitability ratios and dividend policy. *Finance & Economics Review*. 2020, no. 2 (2), pp. 13–26. DOI: <https://doi.org/10.38157/finance-economics-review.v2i2.102> (дата звернення: 21.12.2023).
9. Saif, N., Ruan, J., & Obrenovic, B. Sustaining trade during COVID-19 pandemic: establishing a conceptual model including COVID-19 impact. *Sustainability*. 2021, no. 13 (10), 5418. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13105418> (дата звернення: 15.12.2023).
10. Dooganov, A., Orozalieva, A., Parmanasova, A., Katan, V., Horiashchenko, Y., & Nagorny, Y. Estimation and stimulation of export potential of the innovatively active enterprise based on economic and mathematical modelling. *Acta Innovations*. 2021, no. 40, pp. 56–64. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1021187> (дата звернення: 15.12.2023).

References:

1. Babii, I. (2017). Prohnozni modeli pidvyshchennia eksportnoho potentsialu promyslovykh pidpriumstv. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 23, pp. 60–65 [in Ukrainian].
2. Buhas, N., & Pylypenko, Yu. (2015). Eksportnyi potentsial u systemi zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovoho pidpriumstva. *Visnyk KNUVD*, no. 6(93), pp. 14–21 [in Ukrainian].
3. Vitiuk, A., Kepko, V., and Javela, K. (2019). Exports of the Machine-Building Products to the European Union Member States. *Business Inform*, no. 3, pp. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-37-43> (accessed 10.12.2023). [in Ukrainian].
4. Yevtushenko V. A., Liashevskaya V. I., & Chupryniuk Yu. V. (2020). Doslidzhennia ta vdoskonalennia stratehichnoho planuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriumstva. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 23–29 [in Ukrainian].
5. Kramar, I. Yu., & Marynenko, N. Yu. (2019). Eksportno-orientovana diialnist promyslovykh pidpriumstv yak sposib zabezpechennia rozvytku Zakhidnoho rehionu Ukrainy. *Prychornomorski ekonomichni studii. Naukovyi zhurnal*, vol. 40, pp. 130–133 [in Ukrainian].
6. Rouaud, M. Probability, Statistics and Estimation. URL: <https://incertitudes.fr/book.pdf> (accessed: 15.12.2023).
7. Choi, S. (2021). Currency valuation, export competitiveness, and firm profitability: evidence from Bangladeshi firm-level data. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, no. 8 (1), pp. 61–69. DOI: <https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no1.061> (accessed: 21.12.2023).
8. Husain, T., Sarwani, Sunardi, N., & Lisdawati. (2020). Firm's value prediction based on profitability ratios and dividend policy. *Finance & Economics Review*, no. 2 (2), pp. 13–26. DOI: <https://doi.org/10.38157/finance-economics-review.v2i2.102> (accessed: 21.12.2023).

9. Saif, N., Ruan, J., & Obrenovic, B. (2021). Sustaining trade during COVID-19 pandemic: establishing a conceptual model including COVID-19 impact. *Sustainability*, no. 13 (10), 5418. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13105418> (accessed: 15.12.2023).

10. Dooranov, A., Orozalieva, A., Parmanasova, A., Katan, V., Horiashchenko, Y., & Nagornyi, Y. (2021). Estimation and stimulation of export potential of the innovatively active enterprise based on economic and mathematical modelling. *Acta Innovations*, no. 40, pp. 56–64. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1021187> (accessed: 15.12.2023).

*Savitskyi A. V., Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor
Khmelnyskyi Polytechnic Professional College
by Lviv Polytechnic National University
andrewsavitsky@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2265-4270*

COMPOSITION OF EXPORT POTENTIAL INDEXES SYSTEM AND FORMATION OF ENTERPRISES' PROFITABILITY OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF INTEGRATION

Abstract. Objectives. The paper researched approach to the composition of export potential indices system in the formation of industrial enterprises profitability under the conditions of integration processes of Ukraine into European Union. **Results.** The state of activity of national producers and importance of strengthening their export-orientation positions within cooperation with foreign market counterparties has been updated. Measures and aspects of managing an export-oriented enterprise activity from the side of individual stages of integration development has been characterized. The link correlation between growth of enterprise's profitability levels in terms of export orientation, integration processes phasing and invested amounts of working capital has shown. The relation between volumes of involved working capital and quality resources for the production according to the requirements of foreign market standards and profitability levels has been detailed. Taking into account the activities of machine-building enterprises of Khmelnytskyi region, the elements of approach to the selection of export-orientation indicators based on the results of monitoring the current state of profitability increasing have been systematized. Considering profitability and costs indicators there was emphasized few of them in order to propose meanings of normal values aimed to define additional capacities of profitability through separate influential factors of export-oriented activity. The system of indices of enterprise's export potential that allows monitoring the further potential state of its profitability has been proposed. **Conclusions.** It was researched that the presented system of indices will be important for providing quick decision making while making strategic and perspective plans, operational actions and aimed for usage not only in management of export-oriented enterprise performance, but also for conducting quality audit and preparing reports.

Keywords: industrial enterprise, export potential, export orientation, integration, profitability, monitoring, indices.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-5>

УДК 330.15:332.1

Trusova N. V., D.Sc., Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
trusova_natalya5@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9773-4534
Prystemskiy O. S., D.Sc., Professor
Kherson State Agrarian and Economic University
pristemskiyaleksandr@gmail.com

MODELING A NEW BUSINESS ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN CONDITIONS OF TRANSITION TO A GREEN ECONOMY

Abstract. *The course of the economic and ecological crisis of recent years, and especially in the phase of martial law in Ukraine, shows the urgency of the transition to a new model of the business environment of agricultural production, since at the moment the "green economy" platform is the only one that allows a comprehensive approach to development solving the problem of ensuring the sustainable development of the agricultural sector in the post-conflict period. The methodological provisions for modeling the new business environment of agrarian production are substantiated and the value of nature, which generates land resources for the fundamental benefits of life support in rural areas to prevent the risk of ecosystem destruction, is emphasized. Determinants of the effectiveness of the economic activity of agrarian business entities, subject to the determination of the efficiency of the use of agricultural land, are provided by the factors of a sustainable system, on which the sustainability of the development of agrarian production depends. The practical application of the developed provisions makes it possible to model individual elements of the economic system of agrarian business entities, to improve the efficiency of production infrastructure, ensure shifts in the ownership structure, organizational forms of management, taking into account the peculiarities of rural areas in different regions of Ukraine. The transition of the standard model of agricultural production to new flights of the green economy in Ukraine will mean a change in the economic growth of agrarian business entities in a new direction, which will simultaneously guarantee the stability of the regional ecosystem on the basis of the efficiency of the use of agricultural land, greening of production, the increase in the well-being of human resources in rural areas and social responsibility for restoring energy, for strengthening the role of the state in stimulating green investments and innovations, for creating conditions for increasing the competitiveness of national producers of green products and forming a new attitude of the rural population to agricultural production.*

Keywords: *modeling, business environment, agricultural production, "green economy", agricultural land, rural areas.*

JEL Classification Q01, Q 15, Q 34

Formulation of the problem. The course of the economic and ecological crisis of recent years, and especially in the phase of martial law in Ukraine, shows the urgency of the transition to another business model of agricultural production, since at the moment the "green economy" model is the only one that allows a comprehensive approach to the solution problems of ensuring the sustainable development of the country's agricultural sector in the post-conflict period. The main goal of the transformation of agricultural production business models in the context of the transition to a green economy is the preservation of the land-resource potential of economic entities as a biotope of the natural landscape as a result of the action of ecological functions and the reduction of environmental degradation. However, the transition of agricultural production to the green economy model during the state of martial law requires a long period of modernization of rural areas and the formation of a new ecological system with a change in the institutional mechanism. Currently, the development of agricultural production in rural areas is considered one of the most important factors of the bioeconomy due to the growing demand for biomass produced mainly in rural areas and associated with the effective use of land resources. The main directions of the green economy are agriculture and fisheries, water and forestry, agroprocessing industry, tourism, disposal of household and industrial waste.

Analysis of recent research and publications. The analysis of in-depth research by world scientists demonstrates the need for changes in the principles of management of subjects on the basis of environmental requirements and norms, as a priority for the harmonization of the development of the Euro-Atlantic civilization, focused on ensuring the sustainable development of the green economy, which is characterized by its inclusive nature and the ability to promote economic growth, employment and the eradication of poverty, with the simultaneous formation of a map of the functioning of the ecosystem, both on a national and global scale. The theoretical aspects of the formation of the "green economy" on the platform of rural areas are highlighted in the works of such scientists as R. Amit, T. Zot, L. Baas, K. Eckerberg, E. Miner, S. Halstedt, H. Broman, K.-Kh. Robert, M. Litido, G. Rignini, A. Mascareñas, P. Coelho, E. Subtil, T. Ramos. Scientific and practical aspects of the green transformation of the economy of rural areas and the factors of green economic growth are devoted to the works of such scientists as E. Blanco and J. Razzak, J. Harris, D. D'amato and J. Korhonen, P. Meyly and A. Teitelbone, R. Pollin, however, they require an in-depth systemic approach to building green business models for the restoration of rural areas of the country that suffered as a result of military actions in Ukraine.

The purpose of the article. The purpose of the article is to substantiate the methodological provisions for modeling the business environment of agrarian production on the basis of the "green economy", which determines the scalability of the use of resources in rural areas, oriented to universal methods and tools of the country's economic strategy, determined by factors of the effectiveness of agrarian business entities and sustainable development land management.

Presentation of the main research material. A decentralized, sustainable approach to the development of a "green economy" in agricultural production forms network thinking under the condition of sustainable use of natural capital. It allows you to justify the methodological provisions for modeling the business environment of agrarian production on the basis of the "green economy" and emphasizes the value of nature, which generates land resources for the fundamental advantages of the livelihood of rural areas and warns of the risk of ecosystem destruction. At the same time, the determinants of the effectiveness of agrarian business entities under the condition of development of resources make it possible to determine the efficiency of the use of agricultural land, as well as the factors of a sustainable system, which depend on the stability and profitability of the development of agricultural production.

Land resources, as is known are not the product of human labor, but are created under the influence of objective natural factors. They are a national good, not an imminent norm of private property. This should be the imperative for the transformation of business models of agricultural production under the conditions of the transition to a green economy and ecological land use, which is embedded in the structure of transformations of modern land policy [1]. At the same time, the regional aspect of the transformation of business models of agricultural production on the basis of the green economy is strengthened by the connection with the ecological and economic component of the development of rural areas, which is an important concept of the European model, which Ukraine is oriented towards with the prospect of joining the European Union. The transformation of business models of agricultural production under the condition of transition to a green economy is based on three paradigms [12]: efficiency of resource use; sustainability of ecosystems; social justice. Since the models of the green economy are formed by the concept of sustainability, all these paradigms have ecological, economic and social effects in the transformation of business models of agricultural production. That is, the effectiveness of the use of land resources in agricultural production depends on the increase of natural capital and the reduction of costs, which, in turn, increases the aggregate economic value of agricultural lands, taking into account their entire life cycle and their resistance to risks in the ecosystem. It should be noted that the members of the European Commission believe that the efficiency of the use of land resources is positioned with a limited cycle of their use, social responsibility of their exploitation and minimal impact on the biological environment [11]. In our opinion, social responsibility for the use of land resources in agricultural production concerns all environmental, economic and social aspects.

At the same time, from the point of view of the impact of the bioenvironment on the change in the structure of business models of agricultural production, the transformation process activates the replacement of the features of one economic order with similar features of another order, as a result of which the quantitative criteria of the ecosystem are transformed into qualitative transformations. These transformations take place in the format of continuous movement of land resources, which are used by agribusiness subjects under the influence of endogenous and exogenous factors of the bioenvironment. That is, the transformation process is an objective tool of the green economy that corrects individual elements of the ecosystem, and in our case it is an ecological and economic system of agrarian business entities that should improve the efficiency of the production infrastructure, ensure shifts in the ownership structure, legal and organizational forms of management, taking into account the peculiarities of rural areas in different regions of Ukraine. This is necessary for the optimal distribution of land use in agricultural production according to certain types of products, directions and forms of specialization of agricultural industries and enterprises, their sizes and organizational structure.

Since the main qualitative property of natural capital is land, then its characteristic specificity and practical use in combination with land ownership significantly affect the formation of new land relations of agrarian business subjects in rural areas [2]. Earth as an orgo-mineral body becomes a means of production if living and past labor joins it. In this regard, land acts as a means of production in all branches and spheres of activity of agrarian business subjects, because it is also a general means of labor. However, its role in certain branches of agricultural production is not the same. Thus, engaged in the production of plant products, creating the necessary prerequisites for the growth and development of plants, the subject of agrarian business cultivates the soil, preserving its fertile properties. An important aspect of this activity is the process of land socialization, which forms new conditions for the regulation of economic activity and transforms land relations between subjects of agrarian business.

Land socialization is a holistic system that combines natural and social initial elements for understanding the biological environment of agrarian production and its place in ensuring the product base of natural capital in the state, as well as solving a complex of issues of agrarian business subjects [3]. On the other hand, the social essence of land is manifested in various forms of activity of economic entities, since human resources that cultivate agricultural land (a special natural creation with a universal property) are characterized by such qualitative characteristics as consciousness and freedom in matters of land use and protection resources [5].

The versatility of agricultural land in agricultural production is manifested in the purposeful provision of the needs of agrarian business entities with resource reserves for the activation of processes related to the protection of the biological environment. In this sense, agricultural land becomes an equal natural entity in the transformation process of business models of agricultural production and their socialization, performing the function of partial reproduction of agricultural land with various innovative technologies and mechanisms, taking into account their sustainable influence on soil properties. At the same time, the naturalness of the impact of human resources on agricultural land is manifested through a variety of conscious social responsibility for bioenvironmental changes. That is, they consciously and constantly change the natural landscape to increase production and energy capacities, using agricultural land as a symbiosis of labor intensity and the output of final products from 1 ha of usable land resources.

The efficiency of agricultural production significantly contributes to the increase in environmentally safe use of land resources, the creation of a safe environment for human life, and the provision of food security of the state [15]. The need for greening of agricultural land makes it possible [10]: the introduction of national, regional and local programs of the "green economy" in order to determine the goals, tasks, sources and amounts of financing, terms and executors of a set of relevant measures; carrying out systematic monitoring of the transformation and state of protection of land resources under the influence of anthropogenic loads; implementation of protection of land resources from pollution by various effluents, harmful substances and their rational use in agricultural production; introduction of measures to reduce the eco-destructive impact on the environment with a scientifically based ratio of agricultural land (arable land,

natural fodder land, perennial plantations); establishment of a mechanism for seizing (repurchase), providing ownership or use (for rent) of land plots, subject to the availability of cadastral information of a certain rural area.

A systematic approach to the transformation of the institutional business model of agricultural production with a trajectory towards a "green economy" presupposes the introduction of complementary regulatory tools, which are structural and logical components of the transformation process of the economic ecosystem with measures of greening and effective use of agricultural land. The concept of an institutional business model of agricultural production with a trajectory towards a "green" economy emphasizes the value of natural potential that generates resource and energy savings in rural areas, warns of the risk of destruction of the economic ecosystem (Figure 1).

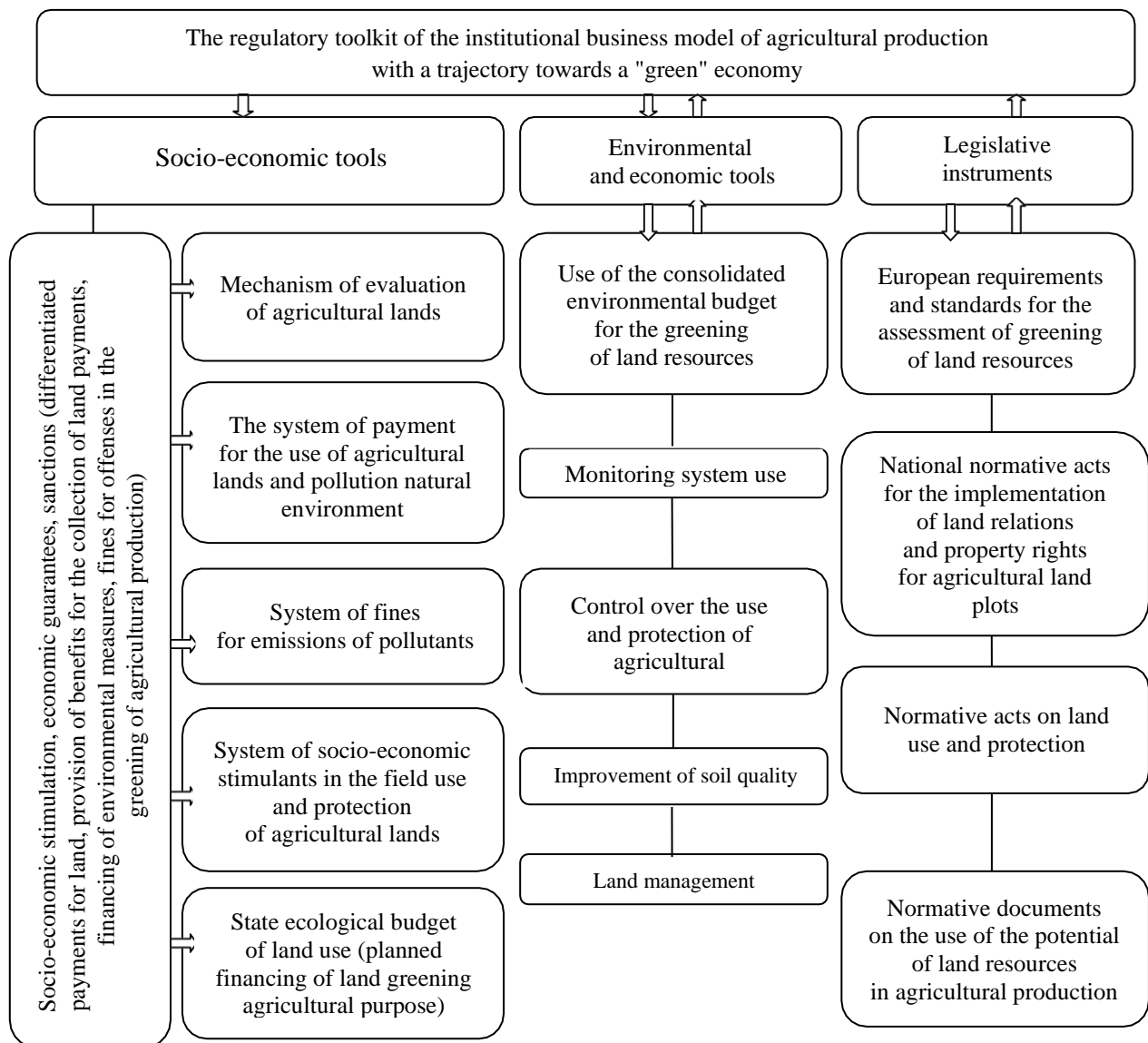

Figure 1. Interrelationship of regulatory instruments of the institutional business model of agricultural production with the trajectory to the "green" economy"

Source: improved by the author based on data [1; 7; 8]

The determination of regulatory ecological and economic criteria in combination with the legislative provision of land use determines the limiting activity of the subjects of agricultural production and embodies the modern paradigm of energy conservation in rural areas with the aim of highly productive use of land resources on the basis of a consolidated ecological budget. That is, the transition of the standard business model of agricultural production to innovative

methods of the "green" economy in Ukraine will mean the acceleration of development and economic growth of agrarian business entities, as well as the provision of guarantees of state support for the restoration and greening of agricultural lands in the economic ecosystem of the regions.

In the conditions of the transition of the institutional business model of agrarian production to the "green" economy, there is a need for the transformation of land law in the spatial redistribution of agricultural lands under the control of local self-government bodies and rural self-government units where there are no restrictions on the pollution of the natural landscape and the exploitation of land to the point of complete exhaustion.

Agricultural land is the subject of interest of all, without exception, categories of the population and a complex node of national, group and individual (private) mutual claims [18], in the coordination of which we are obliged to take into account the factor that land plots, being an object immovable property of the subject of agricultural production, is an invaluable natural resource, which must be limited by the rules of use and protection in order to preserve it for the future production process [14].

Therefore, the existing institutional requirements of the "green economy" regarding the restriction of rights to agricultural land plots in various forms of ownership should ensure the balanced development of sustainable land use in agricultural production through the combination of ecological and economic factors of the use of land as a multifunctional socio-natural resource [4]. In this area of rural OTG and commodity producers of agricultural products in the areas of the "green economy" not only should not be distant from the ecology of agricultural production, they should take on the performance of an additional function – the reproduction of the natural landscape during the conflict (war) period, social responsibility for the introduction of green investments, the formation of a new attitude to the natural environment (Table 1).

Table 1

Economic and environmental losses in the institutional business model of agricultural production with a trajectory to the "green economy" during the conflict (war) period

1. Factors of loss of economic trajectory	2. Factors of loss of ecological trajectory
price increase on the market of ecological agricultural products; shadow circulation of ecological agricultural products; saving on rent; incomplete volumes of payment of taxes and fees of subjects of agricultural production located in rural areas; statutory tax preferences; preferential long-term lending; cultivation of unregistered agricultural land in rural areas.	residual approach to ecological problems of land use; imperfect measures to control the use of agricultural land; lack of effective institutions for greening agricultural production and restrictions on pollution of the natural landscape; curtailment of state greening programs of polluted territories for the placement of agricultural production; violation of the field crop rotation system; shredding of agricultural land massifs.

Source: built by the author based on data [6; 9; 11; 12]

The regulatory socio-economic tools of the bio-environment, which are able to influence and coordinate the efficiency of the use of agricultural land by agrarian business entities, include "creating and maintaining a stable monetary balance" and "indirect state intervention in those areas that cannot receive proper development on the basis of only private initiative" [6]. This emphasizes the objectivity of consideration as macroeconomic levers for regulating land relations in agricultural production and the level of well-being of human resources when using agricultural land in rural areas. Thus, when regulating land relations in agricultural production based on the level of well-being of human resources in rural areas, it is necessary to balance the interests of all subjects of the ecological and economic system – the state, regions, landowners and land users, as well as individual entrepreneurs in rural areas. At the same time, the coordination of the actions of the subjects of agrarian business to ensure the appropriate level of welfare of human

resources involves taking into account the ratio between such indicators as "costs-incomes", "costs-profits" [6].

The Committee on World Food Security of the United Nations [8], which states that sustainable land use largely depends on how exactly people get access to land and other resources. That is, the key factor of economic growth and well-being of human resources in the socio-economic system of agrarian business entities is access to land resources and control over them. That is, in most European countries, the coordination of actions of agrarian business entities regarding the planning and organization of measures for the protection of agricultural lands is a mandatory component of green economic policy [15].

In Ukraine, in modern realities, the social direction of the bioeconomic strategy is focused on the transformation of business models of agricultural production and the achievement of European and global standards of living of the population in rural areas, which are ensured only through the efficiency of the use of agricultural land for a certain period of time, taking into account their territorial location in rural areas [7]. Therefore, in our opinion, when learning the composition of regulatory ecological and economic instruments of agrarian production under the condition of transition to a green economy, the following factors become particularly important: multifunctionality, which involves accounting for a wide range of services provided to landowners and land users in general by the state; multisectorality, which represents an integrated process of diversification of land management and land use, creation of new sources of income, increase of employment and preservation of rural areas; the flexibility of the system of supporting the economic activity of landowners and land users of agrarian business, based on subsidiary financing and partnership relations; transparency, which involves the transparency of the process of restoration of agricultural land, based on simple and understandable legislation.

At the same time, the features of the green economy in business models of agricultural production are important, namely: effective use of land resources; preservation and increase of natural capital; reduction of pollution; low carbon emissions; protection against loss of biodiversity; in general, a decline in the anthropogenic load on the biological environment. These properties differ from the current model of economic development of agricultural production, and even more so during the period of martial law in Ukraine, when losses in the agricultural sector in 2022 amounted to more than 137.8 billion dollars. USA. The total financial needs of our state for the reconstruction and restoration of the economy and, in particular, of agricultural production exceed 349 billion dollars. USA [9]. Plans for the post-war reconstruction of Ukraine for the period until 2032 provide for the allocation of 750 billion dollars by international donors. of the United States of general funding (including USD 20 billion for the restoration of the biological environment and the sustainable development of the green economy in agricultural production) for the implementation of fifteen national programs [4].

Such restoration does not in any way mean the return of the structural parameters of domestic agricultural production to the pre-war state, but aims at its systematic structural transformation. They should be implemented on the basis of Ukraine's deep integration into the European economic space in accordance with the requirements of the European Green Course, which is a guarantee of our country's fulfillment of the Copenhagen criteria for EU membership. Therefore, in the post-conflict (post-war) period, Ukraine will be able to get rid of many objects of physically and morally outdated construction, not only by rebuilding the infrastructure of the agrarian sector of the economy with the participation of international partners, but also by forming fundamentally new economic institutions and structural segments of the green agrarian economy.

The specified determinants will make it possible to carry out scenario forecasting of the postwar development of a new business model of agricultural production in Ukraine, based on the initial parameters of the socio-economic state of rural areas and the description of key variables associated with the change in the structural dynamics of indicators of greening and effective use of agricultural land appointment. The confirmation of this thesis is, in particular, the wide variety of models and scenarios offered by the International Institute of Applied System Analysis regarding the dynamics of global cycles and the circulation of air, soil and atmosphere [23]. The interpretation of their influence on the resource possibilities of agricultural production in the

state in relation to the realization of national economic interests is an important task and requires a systematic approach in the formation of trans-connections between representatives of the branches of the agrarian sector of the economy of different countries.

Conclusions. Thus, the business model of agricultural production in rural areas during the martial law is experiencing a strong and multi-level technological transition. The potential of rural areas can be revealed, in particular, due to automation, robotics, digitalization, visualization of virtual reality regarding new ways of working at the level of rural territorial communities. The transition of the standard model of agricultural production to new flights of the green economy in Ukraine will mean a change in the economic growth of agrarian business entities in a new direction, which will simultaneously guarantee the stability of the regional ecosystem on the basis of the efficiency of the use of agricultural land, greening of production, the increase in the well-being of human resources in rural areas and social responsibility for restoring energy, for strengthening the role of the state in stimulating green investments and innovations, for creating conditions for increasing the competitiveness of national producers of green products and forming a new attitude of the rural population to the biological environment.

References:

1. Bespalko, R. I., Hryshchuk, S. Yu. (2013). Problematic issues of land use optimization. *Geodesy, cartography and aerial photography*, 78, 226–229.
2. Gronska, M. V. (2014). Rational use of agricultural lands through the prism of organizational and legal support. *Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*, 149, 128–136.
3. Dorosh, O. S., Kupriyanchyk, I. P. (2016). The role of socio-economic and institutional components in the formation and functioning of agricultural holdings in Ukraine. *Land management, cadastre and land monitoring*, 3, 12–19.
4. Green post-war recovery of Ukraine: vision and models (2022). Analytical note. "Resource-Analytical Center "Society and Environment".
6. Kaminetska, O. V. (2017). Economic theories of well-being as the basis of efficiency and fairness of social distribution of land resources. *Formation of market relations in Ukraine*, 2(189), 66–72.
7. Kireitseva, O. V. (2016). Modern trends in the functioning of the land market in France. *International scientific journal "Internauka"*, 12(2), 74–76.
5. Libanova, E. M., Khvesyk, M. A. (2014). Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions. Kyiv: TU TEPSR NAS of Ukraine.
8. Ukraine joined the UN Food Security Committee (2021). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyemnalasya-do-komitetu-z-vsesvitnoyi-prodovolchoyi-bezpeki-fao>
9. Ukraine: rapid assessment of damage and recovery needs (2022). Cvitovyi Bank, Uriad Ukrainy, Yevropeiska Komisiia. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-oczinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_ukr-1.pdf
10. Amit, R., Zott, C. (2012). Creating value through business model innovation. *MITSLOAN Management Review, Magazine: Spring*. URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/creating-value-through-business-model-innovation/>
11. Baas, L. (2008). Industrial symbiosis in the Rotterdam Harbour and Industry Complex: reflections on the interconnection of the techno-sphere with the social system. *Business Strategy and the Environment*, 17, 330–340.
12. Blanco, E., Razzaque, J. (2012). *Natural Resources and the Green Economy: Redefining the Challenges for People*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Natural_Resources_and_the_Green_Economy.html?id=y_TZNgmMz94C&redir_esc=y
13. D'Amato, D., Korhonen, J. (2021). Integrating the green economy, circular economy and bioeconomy in a strategic sustainability framework. *Ecological Economics*, 188, 107143. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107143>
14. Eckerberg, K., Mineur, E. (2003). The Use of Local Sustainability Indicators: case studies in two Swedish municipalities. *Local Environment*, 8(6), 591–614.
15. Fischer-Kowalski, M. (2011). Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel. UNEP.
16. Hallstedt, S. I., Broman, G. I., Robèrt, K.-H. (2007). A method for sustainable product development based on a modular system of guiding questions. *Journal of Cleaner Production*, 15, 1–11.
17. Harris, J. (2019). Green Keynesianism: Beyond Standard Growth Paradigms. *GDAE Working Paper*, 13–02. URL: <https://www.bu.edu/eci/files/2019/06/13-02HarrisGreenKeynesianism.pdf>
18. Lee, J.-Y., Marotzke, J., Bala, G., Cao, L., Corti, S., Dunne, J.P., Engelbrecht, F., Fischer, E., Fyfe, J.C., Jones, C., Maycock, A., Mutemi, J., Ndiaye, O., Panickal, S., Zhou, T. (2021). *Future Global Climate: Scenario-Based Projections and Near-Term Information*. Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 553–672.

Список використаних джерел:

1. Беспалько Р. І., Хришук С. Ю. Проблемні питання оптимізації використання землекористувачів. *Геодезія, картографія і аерофотознімання*. 2013. Вип. 78. С. 226–229.
2. Гронська М. В. Рациональне використання земель сільськогосподарського призначення через призму організаційно-правового забезпечення. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 149. С. 128–136.
3. Дорош О. С., Купріянич І. П. Роль соціально-економічної й інституційної складових у формуванні й функціонуванні агрохолдингів в Україні. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2016. № 3. С. 12–19.
4. Зелене повоєнне відновлення України: візія та моделі. Аналітична записка. «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». 2022.
6. Камінецька О. В. Економічні теорії добробуту як основа ефективності та справедливості суспільного розподілу земельних ресурсів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 2(189). С. 66–72.
7. Кірейцева О. В. Сучасні тенденції функціонування ринку землі у Франції. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2016. № 12(2). С. 74–76.
5. Лібанової Е. М., Хвесика М. А. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів. Київ : ДУ ТЕПСР НАН України, 2014. 776 с.
8. Україна увійшла до комітету продовольчої безпеки ООН. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-komitetu-z-vsivitnoyi-prodovolchoyi-bezpeki-fao>
9. Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. *Світовий Банк, Уряд України, Європейська Комісія*. 2022. 269 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-oczinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_ukr-1.pdf
10. Amit R., Zott C. Creating value through business model innovation. *MIT SLOAN Management Review, Magazine: Spring*. 2012. URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/creating-value-through-business-model-innovation/>
11. Baas L. Industrial symbiosis in the Rotterdam Harbour and Industry Complex: reflections on the interconnection of the techno-sphere with the social system. *Business Strategy and the Environment*. 2008. Vol. 17. P. 330–340.
12. Blanco E., Razaque J. Natural Resources and the Green Economy: Redefining the Challenges for People. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2012. 272 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Natural_Resources_and_the_Green_Economy.html?id=y_TZNGmMz94C&redir_esc=y
13. D'Amato D., Korhonen J. Integrating the green economy, circular economy and bioeconomy in a strategic sustainability framework. *Ecological Economics*. 2021. Vol. 188. P. 107143. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107143>
14. Eckerberg K., Mineur E. The Use of Local Sustainability Indicators: case studies in two Swedish municipalities. *Local Environment*. 2003. Vol. 8(6). P. 591–614.
15. Fischer-Kowalski M. Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel. UNEP. 2011. 174 p.
16. Hallstedt S. I., Broman G. I., Robèrt K.-H. A method for sustainable product development based on a modular system of guiding questions. *Journal of Cleaner Production*. 2007. Vol. 15. P. 1–11.
17. Harris J. Green Keynesianism: Beyond Standard Growth Paradigms. *GDAE Working Paper*. 2019. Vol. 13–02. URL: <https://www.bu.edu/eci/files/2019/06/13-02HarrisGreenKeynesianism.pdf>
18. Lee J.-Y., Marotzke J., Bala G., Cao L., Corti S., Dunne J.P., Engelbrecht F., Fischer E., Fyfe J.C., Jones C., Maycock A., Mutemi J., Ndiaye O., Panickal S., Zhou T. Future Global Climate: Scenario-Based Projections and Near-Term Information. Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 2021, pp. 553–672.

Трусова Н. В., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
trusova_natalya5@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9773-4534

Пристемський О. С., д.е.н., професор
Херсонський державний аграрно-економічний університет
pristemskiyaleksandr@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ НОВОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Обґрунтовано методичні положення до моделювання нового бізнес-середовища аграрного виробництва та підкреслено цінність природи, яка генерує земельні ресурси для фундаментальних переваг життєзабезпечення сільських територій та передбачення ризику руйнування екосистеми. Перехід стандартної моделі аграрного виробництва на нові рейси зеленої економіки в Україні означатиме зміну економічного зростання суб'єктів аграрного бізнесу в новому напрямі, що одночасно гарантуватиме стабільність екосистеми регіонів на засадах ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, екологізації виробництва, зростання добробуту людських ресурсів в сільській місцевості та соціальну відповідальність за відновлення енергії, за посилення ролі держави у стимулюванні зелених інвестицій та інновацій, за створення умов до підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників зеленої продукції та формування нового ставлення сільського населення до аграрного виробництва.

Ключові слова: моделювання, бізнес-середовище, аграрне виробництво, «зелена економіка», землі сільськогосподарського призначення, сільські території.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-6>

УДК 338.43:351.863

Trusova N. V., D.Sc., Professor

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

trusova_natalya5@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9773-4534

Stepaniuk R. S., Graduate Student

of the third (educational and scientific) level of higher education

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

ekonomyst-8105@ukr.net

ORCID: 0009-0005-1499-5496

INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SECURITY AND STABILIZATION OF THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. *The article examines the features of institutional provision of economic security and stabilization of the development of rural enterprises. It is primed so that the current mental instability of the market, the successful development and functioning of any subject of economic activity is important to lie in a reliable, clear and soil system economical security. In the practice of doing business in rural agricultural enterprises, economic security is carried out unsystematically for the most important part. In the minds of the uncertainty and war camp, the threatening environment, the conjunctural fluctuations of the economy, the ongoing crisis as a result of the military conflict in Ukraine, the success and flexibility of the functioning of the rural people enterprises on the market depend solely on the approximation of factors for ensuring a stable state of economic security, since in fact the war creates a force major circumstances that convey not only a short-term use of assets, but also the possibility of decline and irreversible waste of resources. Form-major situations are characterized by the lack of transferability and the impossibility of forecasting, which complicates the process of economic development. It has been proven that the peculiarity of the institutional provision of economic security of agricultural enterprises is the variety of types and forms of specification of the rights of power, types and forms of domination, middle powers in water and diversity between and additives and, finally, the very type of government that emerged in the process of the historical evolution of informal rules of conduct agricultural activity. To ensure the economical security of rural enterprises, informal rules are not just a part of the institutional environment, but the most important warehouse, which will significantly determine the effectiveness of the implementation of new formal institutions. Just as formal rules can be changed quickly, informal norms can only be changed step by step, but they themselves make formal norms and laws effective.*

Keywords: *institutions, economic security, institutional approach, formal factors of institutional support, informal factors of institutional support, sustainability of development, agricultural enterprises.*

JEL Classification: E22, Q13, Q16, Q55

Formulation of the problem. In modern conditions of market instability, the successful development and functioning of any subject of economic activity largely depends on a reliable, high-quality and thorough system of economic security. In the business practice of domestic agricultural enterprises, economic security measures are mostly carried out unsystematically. In the conditions of uncertainty and martial law, a threatening external environment, cyclical fluctuations of the economy, overcoming the crisis due to the military conflict in Ukraine, the success and long-term functioning of agricultural enterprises on the market is decided only under the condition of approximating the factors of ensuring a stable state of economic security, since in fact the war creates a force major circumstances, which involve not only a reduction in the volume of assets, but also the possibility of stopping and even the irreversible loss of resources. Force majeure circumstances are characterized by unpredictability and the impossibility of forecasting, which complicates the process of economic development.

Analysis of recent research and publications. Scientific works of domestic scientists V. Ya. Ambrosov, H. Kolodko, Ya. O. Grigorenko, I. Yu. Hryshova, D. V. Fedorkin, O. V. Nikoliuk, O. M. Halytskoho, O. P. Dyachenko, V. M. Chornoy, T. M. Shestakovska are devoted to the study of the problems of economic security of agricultural enterprises of the

national economy. However, despite the numerous achievements of scientists in the field of research on the peculiarities of increasing the level of economic security of agricultural enterprises, the issues of developing and using appropriate tools for formation of an institutional environment to increase the parameter of the outlined type of security and stabilization of the development of economic entities.

The purpose of the article. The purpose of our research is to study certain aspects of the formation of the institutional environment of agriculture to ensure economic security and stable development of agricultural enterprises.

Presentation of the main research material. Balanced actions to ensure a stable state of economic security in a crisis state, flexibility and speed of response to market changes, subject to competent coordination of business models, the development and preservation of resource capabilities of agricultural enterprises allows to ensure the diversification of their economic system and move to new business models that involve change types of cash flows, which of course, in the conditions of war, must be balanced and take into account the numerous risks and unforeseen circumstances.

Ensuring a stable state of economic security of agricultural enterprises should be based on the ability to quickly respond to the possible loss of labor and material resources, on the search for alternative options for cooperation with other market participants. The war made it possible to activate completely new types of activities, which for many agricultural enterprises are a new incentive not only to survive, but in the future to gain leadership positions in the presence of external challenges and, accordingly, to adjust to the implementation of a system of corrective measures in compliance with the principles of effective management, competence, confidentiality and the promotion of economic responsibility in the market.

A feature of ensuring the economic security of the agrarian sector, unlike other spheres of economic activity, is the variety of types and forms of specification of property rights, types and forms of management, direct state influence and the variety of restrictions and compulsions and, ultimately, the very type of management that has developed in the process of a long historical evolution of informal rules of agricultural activity.

In the context of the evolution of the theory of economic security, the dominant role is played by the institutional theory. The orientation of agricultural enterprises to the institutional direction in accordance with its nature, on the one hand, gives rise to many critical remarks, on the other hand, new and new concepts and postulates of security-oriented economic policy are emerging. Any important task in modern society, including the provision of economic security at different levels of aggregation of this problem, is solved in organized basic institutions, or as it is often called today – institutions that use appropriate tools of influence for this.

We agree with O. Inshakov and D. Frolov that the institution is the driving force of any purposeful activity and is the basic category of institutional theory. Instead, the institution is a more complex concept. The institute can be interpreted as a functional organization that implements a specific system of homogeneous institutions. That is, it is important to understand institutions as complex factors of social production, which are specific complexes of the interaction of institutions and organizations that establish effective institutions within the framework of the economic system. Institutes are typical complexes of institutions that act as functional genotypes of organizations, evolutionary models of their functional structure [4, p. 97]. Accordingly, each institution has a unique set of institutions in its composition, which makes it possible to diversify the forms of organization of human activity.

According to O. Shpykulyak's interpretation, institutions are rules, traditions, established stereotypes, and institutions are organizationally structured formations that support rules, institutions, form conditions of life and opportunities for social existence [13, p. 163]. D. North speaks of the existence of effective and ineffective institutions, the ratio between which determines the real economic environment [8, p. 68]. Therefore, the conscious formation of the institution should take place on a reasonable basis, and it is necessary to implement only those institutions that are designed to function effectively. The construction of a new institution (institute) should be considered as an innovation. From the point of view of adaptability (speed of

adaptation to new conditions and changes), institutions are divided into flexible and rigid. Flexible – quickly adapt to the influence of external factors, and rigid – relatively stable, their change requires a fairly long period of time (under normal conditions). According to the criterion of functional breadth, institutions of a market economy can be divided into: general purpose institutions and special institutions [6, p. 84].

The activity of general purpose institutions is not limited to the performance of a specific function as part of the market infrastructure, but also involves participation in the implementation of the tasks and goals of other subsystems. Also, in the classification of institutions, they are divided into external (basic rules in the economic system) and internal (make possible agreements between individual subjects); systemic (determine the type of economic order) and local-organizational (structure interaction related to concluding agreements) [9, p. 102].

The main formal institutions for ensuring the economic security of agricultural enterprises include: the institution of ownership, the institution of state regulation, the institution of entrepreneurship, the institution of contracts (agreements), the institution of competition, and the institution of knowledge. Informal institutions include peasant customs, traditions, religious preferences, moral principles and attitudes, stereotypes of agricultural behavior, etc. The basis of informal rules are the cultural traditions and values of the country or region, which determine the outlook and behavior of people. They become especially significant in rural communities, where personalized exchange dominates (when agricultural enterprises directly cooperate in the same field), and therefore agreements are quite often made verbally, and conflict resolution is often based more on folk customs than on legal norms. In this regard, the statement of H. Kolodko is correct: "Imperfect institutional development will not provide an opportunity to fully use the existing social, human or financial and resource capital. Accordingly, a two-pronged approach is required. On the one hand, it is necessary to constantly support the development of relevant institutions in the necessary direction (which includes their formation, formation and training), and on the other hand, to wait patiently "until the stimulating process reaches its peak with the help of soft persuasion of agricultural enterprises of the need move forward" [5, p. 43]. A possible reason for the ambiguous perception of the ideology of market transformation lies in the conservatism of the peasant masses, their inability to quickly and rationally evaluate certain alternatives.

A special place among informal institutions for ensuring the economic security of agricultural enterprises should be given to institutions of social justice and trust, which are the main components of the formation of an optimal institutional environment. "The first establishes for all agricultural enterprises conventional norms, which are based on economic culture, a system of values, habits and traditions, mentality, which influence their behavior. It includes rules for social justice; mechanisms that ensure compliance with the rules of social justice and norms of behavior of agricultural enterprises in economic relations" [10; 14].

The second is an important norm of informal relations, and all economic relations are based on it. The process of its formation is long-term and determined by the historical experience of many previous generations of peasants. It depends on the affirmation and effective functioning of such formal institutions in society as the state, property, democracy, the realization of human rights, the rule of law and the actions of informal ones (culture, religion, respect, traditions, customs, moral attitudes, etc.). Currently, this institution is distorted in the country in general and in agriculture in particular, and the lack of trust among stakeholders in the agricultural sector leads to an increase in the transaction costs of society and a negative attitude of the peasants to any reforms. After all, if the participants of the economic process believe in the inviolability of rules, norms, agreements, property rights, etc., then they will refrain from the possibility of their violation or non-fulfillment. Conversely, if they are not believed or considered unfair, then the costs of concluding agreements will increase. Summarizing the conducted research, we will highlight the key institutional determinants of ensuring the economic security of agricultural enterprises (Figure 1).

It is worth noting that important and valuable ideas for the formation of a new scientific approach to the institutional provision of economic security were proposed by K. Polanyi, which we find in the studies of the Polish scientist R. Zyba [14], who conducted an analysis of the collapse of civilizations, the power of the gold standard, self-regulation of contractual markets and liberal state. In his opinion, the destruction of

modern civilizations occurs precisely because their economy was based on personal interests and acted against the interests of society. These considerations are supported by the arguments of economic anthropology and the new institutional theory formed in the research of A. Shastitko [11].

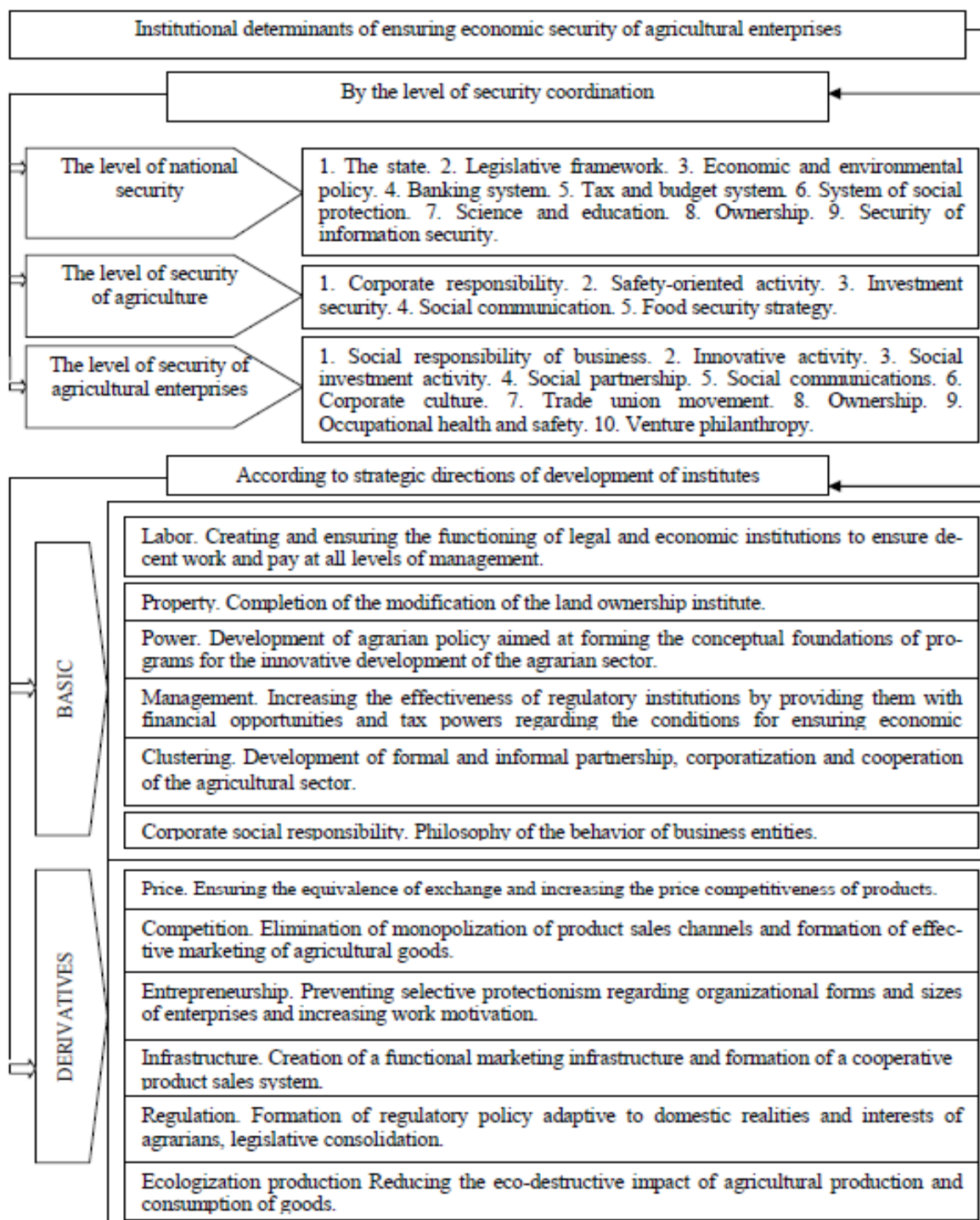

Figure 1. Institutional determinants of ensuring the economic security of agricultural enterprises

Source: built by the authors from the data [7]

It is based on a set of elements that form the core of the scientific approach and determinants of ensuring economic security (Figure 2).

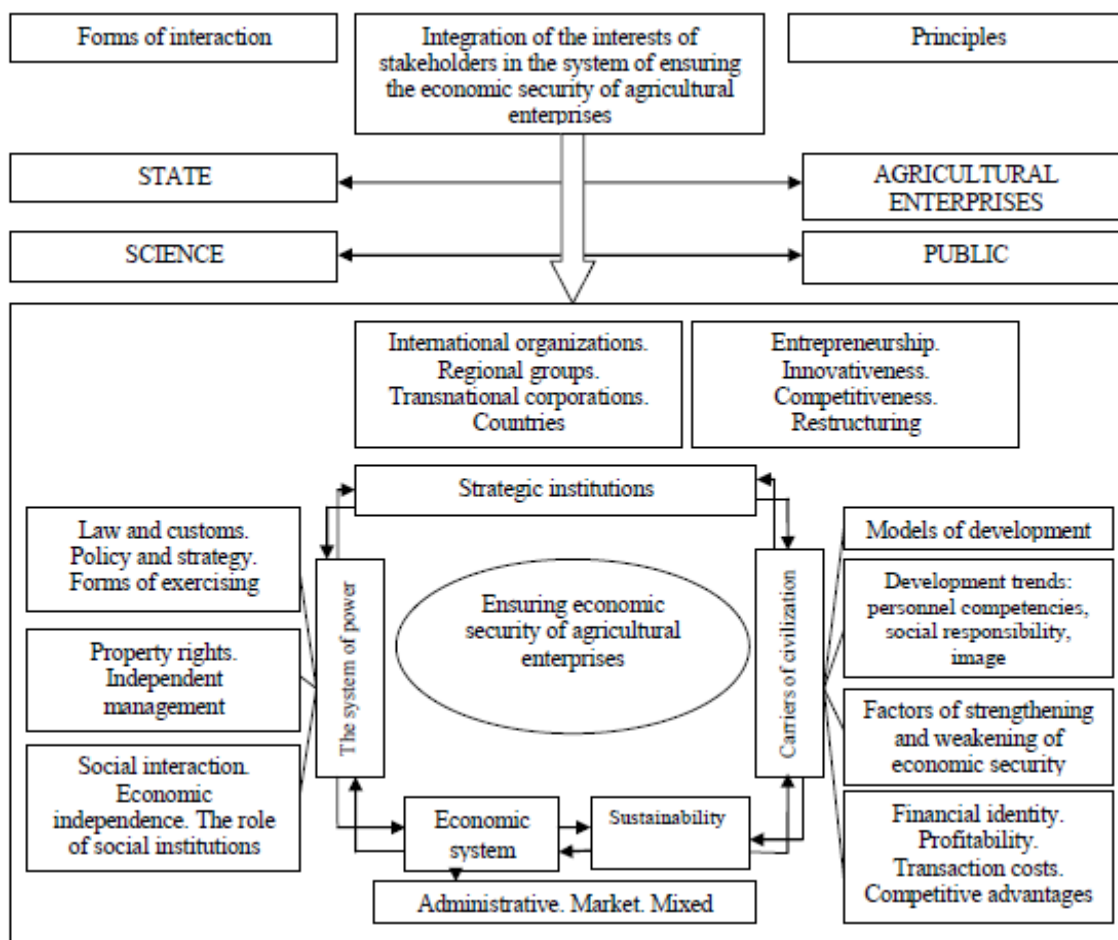

Figure 2. Directions for ensuring the economic security of agricultural enterprises according to the new institutional approach

Source: improved by the author based on data [2; 5; 10; 12]

To ensure the economic security of agricultural enterprises, informal rules are not just a part of the institutional environment, but its most important component, which largely depends on the effectiveness of the introduction of new formal institutions, and if formal rules can be changed quickly enough, then informal rules usually change only gradually, but precisely they give actions formal norms and laws of efficiency. Their evolution is directly related to a change in the way people think, so this process is quite long, because it is impossible to change the consciousness, mentality and economic culture of stakeholders in the process of ensuring economic security at the same time by any legal act. Informal rules, norms, customs are not created by the authorities, they often develop spontaneously, which gives rise to their abuse and distortion in practice. In the period of transformational changes, institutions slowly adapt to changes in the surrounding situation, therefore, institutions that were effective become ineffective and remain so for a long time, since there is no leap-like development of society.

Under institutional determinants in the framework of our study, we propose to understand the key factors of ensuring the economic security of agricultural enterprises, which are determined by institutions of different socio-economic levels (the level of the national economy, the level of agriculture and the level of economic entities), which are entrusted with the performance of the main functions to guarantee security modern subjects of the agrarian sector and form an institutional environment for their sustainable development.

Institutional provision of economic security of agricultural enterprises has its own characteristics. Together with the use of general methodological approaches, it is necessary to take into account the complexity and problems of interactions between market institutions and formal institutions of the functioning of the agrarian sector characteristic of the existing social system and informal rules of agrarian management formed during the long historical evolution (culture,

traditions, customs, knowledge, demographic and national characteristics, infrastructure rural settlements, etc.). Institutional determinants of ensuring the economic security of agricultural enterprises "can be characterized as the process of formation and functioning of a network of social institutions, the functions of which are structuring relationships between economic subjects, coordination of their interests, as well as restrictions that form motivational and behavioral mechanisms" [1], which should primarily include innovative and socially oriented actions (relevant interactions) that contribute to ensuring the economic security of agricultural enterprises and their stable development.

In turn, the modern institutional theory of economic security of the state should take into account such attributes as: geographical location, natural wealth, cultural heritage, material and non-material resources as sources of satisfaction of needs, perception of the idea of economic security. Among other attributes of institutional provision of economic security of agricultural enterprises, it is necessary to highlight the institutional environment of management. First of all, it should include ownership of material resources, relations between social groups, control over the activities of state authorities and local self-government of territorial communities with agricultural enterprises.

Conclusions. Thus, the use of a new institutional approach to ensuring the economic security of agricultural enterprises determines its multi-criteria context. The methodological prerequisites of this approach are the identification of effective institutional determinants of ensuring economic security. Such a task, by its very nature, is quite difficult, because it involves, first of all, the search for a certain starting point for creating hypotheses and theories, a certain unit in system analysis. The sphere of activity of this system is very wide, but most often it includes the economy, public administration, law, politics, science and the public, and the main elements that can ensure and control its level, in our opinion, are the components of the chain of relations "the state – agricultural enterprises – science – society".

Today, due to the imperfection of legislation, low level of corporate culture, corruption of state bodies, unfriendly takeovers, seizure of property, financial manipulations and fraud are common phenomena in Ukraine. In this regard, it is necessary to further define the strategic goals of ensuring economic security and stable development of agricultural enterprises.

References:

1. Ambrosov, V. Ya. (2009). Provision of state support for agricultural production in the conditions of Ukraine's membership in the WTO. *Economy of agro-industrial complex*, 2, 16–18.
2. Glushko, O. V., Gryshova, I. Yu., Shcherbata, M. Yu. (2015). Determining the level of economic sustainability of enterprises based on performance indicators. *Economic journal-XXI*, 155 (11–12), 82–86.
3. Gryshova, I. Yu., Fedorkin, D. V. (2017). Conceptual approach to state management of ecological safety of agricultural production. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 161–167.
4. Inshakov, O. V. (2005). Institutional architecture and mechanisms of economic development of institutions. *Economic theory*, 1, 94–116.
5. Kolodko, G. (2004). Institutions, politics and economic growth. *Economic issues*, 7, 35–50.
6. Kornev, V. V. (2002). Institutional orientations of market transformations. *Economics and forecasting*, 3, 82–91.
7. Kushnir, S. (2019). Formation of the institutional environment for ensuring the functioning of the agrarian sector. *Problems and prospects of economics and management*, 2(18), 85–92.
8. North, D. (1997). Institutions, institutional changes and the functioning of the economy. Mukachevo: PNC "Inf-Prat".
9. Odyagailo, B. M. (2006). Genesis and globalization adaptability of the economic system (institutional approach). Lviv: MagnoliyaPlus.
10. Hou, T., Gryshova, I. (2018). Competitive business wars in the conditions of rapid development of the digital economy and financial engineering. Digital economy: trends and prospects: materials of the International Scientific and Practical Conference. Ternopil: Yu. V. Osadtsa, 120–122.
11. Shastitko, A.E. (2002). New institutional economic theory. Kyiv: Atlant.
12. Shkarlet, S. M., Dubina, M. V., Tarasenko, A. V. (2016). Organizational and infrastructural support for the development of agriculture in Ukraine. Chernihiv: ChNTU.
13. Shpykulyak, O. G. (2010). Economic institutions and institutes in the development of market theory. *Economy of agro-industrial complex*, 1, 159–165.
14. Zięba, R. (2000). Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Wyd. Scholar, Warszawa, wyd. 2.

Список використаних джерел:

1. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ. *Економіка АПК*. 2009. № 2. С. 16–18.
2. Глушко О. В., Гришова І. Ю., Щербата М. Ю. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 155 (11-12). С. 82–86.
3. Гришова І. Ю., Федоркін Д. В. Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 6. С. 161–167.
4. Іншаков О. В. Інституційна архітектура і механізми економічного розвитку інститутів. *Економічна теорія*. 2005. № 1. С. 94–116.
5. Колодко Г. Інститути, політика и экономический рост. *Вопросы экономики*. 2004. № 7. С. 35–50.
6. Корнев В. В. Інституційні орієнтири ринкових перетворень. *Економіка та прогнозування*. 2002. № 3. С. 82–91.
7. Кушнір С. Формування інституційного середовища забезпечення функціонування аграрного сектору. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2(18). С. 85–92.
8. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки. Мукачево : ПНЦ «Інф-Прат», 1997. 200 с.
9. Одягайло Б. М. Генеза та глобалізаційна адаптивність економічної системи (інституціональний підхід). Львів : МагноліяПлюс, 2006. 376 с.
10. Хоу Т., Гришова І. Конкурентні війни бізнесу в умовах стрімкого розвитку цифрової економіки та фінансового інжинірингу. *Цифрова економіка: тренди та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 120–122.
11. Шастітко А. Е. Нова інституційна економічна теорія. Київ : Атлант, 2002. 340 с.
12. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Організаційно-інфраструктурне забезпечення розвитку сільського господарства України. Чернівці : ЧНТУ, 2016. 208 с.
13. Шпикуляк О. Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 159–165.
14. Zięba R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Wyd. Scholar, Warszawa, wyd. 2, 2000. 406 p.

Трусова Н. В., д.е.н., професор

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

trusova_natalya5@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9773-4534

Степанюк Р. С., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ekonomyst-8105@ukr.net

ORCID: 0009-0005-1499-5496

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті розглянуто особливості інституційного забезпечення економічної безпеки та стабільного розвитку сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано, що сучасні умови нестабільності ринку, успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта економічної діяльності значною мірою залежать від надійної, якісної й ґрунтовної системи економічної безпеки. У практиці ведення бізнесу сільськогосподарських підприємств заходи економічної безпеки у переважній більшості проводяться несистематично. Доведено, що особливістю інституційного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є різноманіття типів і форм специфікації прав власності, типів і форм господарювання, безпосередній державний вплив та різноманіття обмежень та примусів і, зрештою, сам тип господарювання, що склався в процесі тривалої історичної еволюції неформальних правил ведення сільськогосподарської діяльності. Для забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств неформальні правила – не просто частина інституційного середовища, а найважливіша його складова, від якої значною мірою залежить ефективність упровадження нових формальних інститутів. Якщо формальні правила можна змінити досить швидко, то неформальні норми зазвичай змінюються лише поступово, однак саме вони надають діям формальних норм і законів ефективності.

Ключові слова: інституції, економічна безпека, інституційний підхід, формальні фактори інституційного забезпечення, неформальні фактори інституційного забезпечення, стійкість розвитку, сільськогосподарські підприємства.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-7>

УДК 338.48:339.486

Цвілий С. М., к.е.н., доцент

Національний університет «Запорізька політехніка»

0994300103@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1720-6238

КОНСТРУКТИВНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

***Анотація.** Виокремлено показники локально-регіональної системи туризму. Запропоновано комплексний рівень ефективного використання моделі потенціалу міжнародного співробітництва. Визначено етапи оцінки і реалізації потенціалу міжнародного співробітництва в європейському геоekonomічному просторі індустрії туризму. Розраховано індекс і спрогнозовано зміни інтегрального показника реалізації потенціалу міжнародної кооперації локально-регіональних систем індустрії туризму України і макро-регіональних систем країн Європи.*

***Ключові слова:** індустрія туризму, міжнародне співробітництво, європейський простір, геоekonomіка, локально-регіональна система, потенціал.*

JEL code classification: F20, Z32

Постановка проблеми. Глобальний конфлікт, потрясіння, зіткнення лідерства та світових проблем можуть бути пов'язані зі спільним напрямком, що перебуває в центрі геополітичної кризи: подорожами, які впливають на свободу пересування. Виникнення воєнного конфлікту в новітній історії світу та Європи свідчить про неможливість повного та швидкого відновлення геотуризму на окупованих територіях країни, незважаючи на суттєвий прогрес у вирішенні дуже гострих територіальних проблем, які нерозривно пов'язані із заходами інформаційного, економічного, соціального, політичного впливів. Проте, ситуацію, що склалася в державі, слід розглядати вченим одночасно як проблему та як можливість розвитку потужного потенціалу міжнародного співробітництва України з функціонуючими сьогодні локально-регіональними системами та їх інтеграції в геоekonomічний простір інших країн зі стабільним соціальним й економічним середовищем, залучення інвестицій, відновлення стану і розбудови інноваційної туристичної інфраструктури на засадах цифрових технологій нового покоління, формування принципово нових трансграничних комунікацій, створення нових професій і робочих місць.

Геоekonomічні перетворення в туризмі перебувають на стадії суттєвих змін, які пов'язані з соціально-економічним розвитком країни [1]. Індустрія туризму є прибутковим міжгалузевим комплексом, що забезпечує високий рівень зайнятості, соціального добробуту і якості життя населення. Прагнення отримати максимальну вигоду від індустрії в просторовій синергії регіонів, які мають культурно-історичні відмінності, та від асиметрії рекреаційних ресурсів, транспортної, комунікаційної, курортно-розважальної інфраструктури, дозволяють відродити потенціал міжнародного співробітництва індустрії туризму з урахуванням поляризаційних аспектів геоekonomічного простору, який в умовах глобалізації національних економік Європи досяг значних масштабів і розглядається як самостійна сфера зовнішньоекономічних відносин із суттєвою зміною її структури. Так, наразі зберігається залежність потенціалу міжнародного співробітництва української індустрії туризму від європейських макро-регіональних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню методології глобалізації та розвитку співробітництва й партнерства на міжнародному і європейському ринку туризму присвячено наукові праці таких вчених, як: Н. Трусова, Т. Чернявська, В. Демко, С. Пасєка,

В. Грановська, О. Пристемський, [2]; Д. Гурова, В. Самсонова [4]; Н. Гончаренко, Я Склярєнко [5]; О. Ханова [9]; Дж. Камхаджі [10]; В. Мацука [11]; П. Седараті, С. Сантос, П. Пінтасілго [14]; А. Павлюк, В. Оглобліна, М. Пісецький [16], інших дослідників. Однак, дещо невирішеною залишається проблема реалізації потенціалу української індустрії туризму в європейській геоekonomіці.

Мета статті. Метою є обґрунтування конструктивної моделі реалізації потенціалу індустрії туризму України в європейському геоekonomічному просторі, яка на засадах функціонального симбіозу макро-регіональних і локально-регіональних туристичних систем об'єднує бізнес, інтегрує ресурси та зменшує бар'єри співробітництва і співпраці в туристичних дестинаціях.

Виклад основного матеріалу. При формуванні моделі оцінювання і реалізації потенціалу міжнародного співробітництва в геоekonomічному просторі Європи необхідним є виокремлення індикаторів туристичної локально-регіональної системи і визначення її величини (рис. 1).

Рис. 1. Індикатори величини та рівня ефективності використання туристичної локально-регіональної системи в економіці країни

Джерело: розроблено автором

З метою комплексної оцінки потенційних можливостей туристичної локально-регіональної системи для відтворювальної моделі потенціалу міжнародного співробітництва запропоновано інтегрований рівень її ефективного використання, який представлено за формулою (1) [6]:

$$EP = a_1 \times C_m + a_2 \times P_{пра} + a_3 \times Z_m + a_4 \times I_m, \quad (1)$$

використання туристичної локально-регіональної системи в країні; C_m – рівень потенціалу туристичних (історико-культурних) об'єктів в локально-регіональній системі; $P_{пра}$ – рівень потенціалу природних заповідних зон в туристичній локально-регіональній системі країни; Z_m – рівень потенціалу природних умов в туристичній локально-регіональній системі країни; I_m – рівень потенціалу туристичної інфраструктури в локально-регіональній системі країни;

де EP – інтегрований рівень ефективності в локально-регіональній системі; $a_1 - a_4$ – коефіцієнт вагомості потенціалів.

Рівень потенціалу туристичних (історико-культурних) об'єктів в локально-регіональній системі країни розраховується за формулою (2) [6]:

$$C_m = \frac{M_i \times (1 + B)}{H}, \quad (2)$$

де, C_m – рівень потенціалу туристичних (історико-культурних) об'єктів в локально-регіональній системі країни; M_i – кількість об'єктів розміщення в адміністративних центрах туристичної локально-регіональної системи країни; B – локалізаційний коефіцієнт (визначає концентрацію туристичних об'єктів та їх віддаленість від адміністративних центрів – історико-культурних об'єктів); H – кількість об'єктів розміщених в адміністративних центрах туристичної локально-регіональної системи країни.

Так, чим більше об'єктів історико-культурної спадщини сконцентровано на території, тим більший рівень розвитку туристичної інфраструктури в локально-регіональній системі країни. Рівень локалізації об'єктів історико-культурної спадщини (розраховується методом прямого перерахунку) визначається як співвідношення щільності їх розподілу в туристичній локально-регіональній системі. Для оцінювання рекомендовано градація об'єктів історико-культурної спадщини, яка враховує їх розміщення з іншими об'єктами туризму: до 15 км – 7 балів; від 15 до 20 км – 6 балів; від 20 до 50 км – 5 балів; від 50 до 200 км – 4 бали; понад 200 км – 3 бали.

Визначення коефіцієнта локалізації здійснюється декількома способами. На першому етапі визначається відстань до адміністративного центру та кількість об'єктів історико-культурної спадщини в регіоні. Далі конкретному об'єкту присуджується бал відповідної градації. На останньому етапі визначається середнє значення із загальної суми балів, яка ділиться на максимальний бал. Для визначення рівня локалізації пропонується графічна будова (рис. 2) розміщення туристичних (історико-культурних) об'єктів із визначенням відстаней між ними та їх скупченням. Мінімальна відстань до адміністративних центрів в локально-регіональній системі країни з розвинутою туристичною інфраструктурою та від них, оцінюється в 6–7 балів.

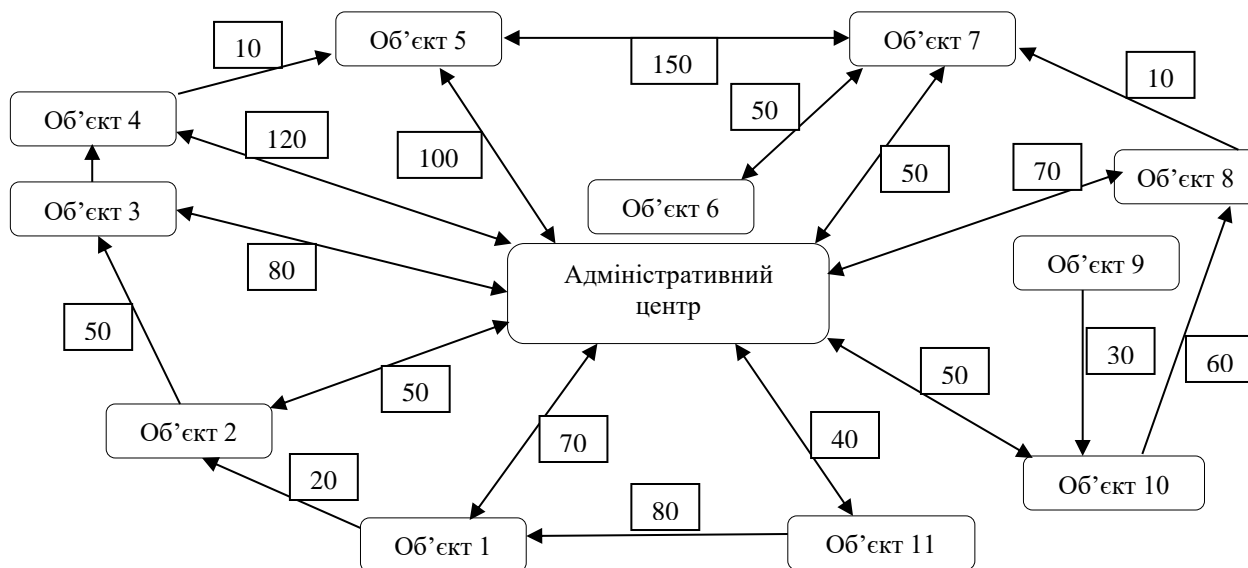

Рис. 2. Графік розміщення туристичних (історико-культурних) об'єктів в адміністративних центрах локально-регіональної системи країни

Джерело: побудовано автором

Односторонніми стрілками зображено маршрут тільки шляхом відвідування попереднього об'єкту, двосторонніми – маршрути доступу «до» та «від» об'єкту. Формула (2) коригується і визначається інтегральний рівень потенціалу історико-культурних об'єктів (формула (3)) [7]:

$$C_m = C_1 \times a + C_2 \times a + C_3 \times a, \quad (3)$$

де C_1 – пам'ятки архітектури; C_2 – пам'ятки історії; C_3 – пам'ятки археології; a – коефіцієнт вагомості (граничні межі від 3 до 7 балів – відповідно до пріоритетності ресурсу).

Інтегральний показник [7] (C_m) є основою розрахунку відносного туристичного (історико-культурного) субіндикатору (C_s) – відображає потенціал туристичних (історико-культурних) об'єктів в локально-регіональній системі по відношенню до території держави (формула (4)):

$$C_s = \frac{C}{C_{\max}}, \quad (4)$$

де C – рівень потенціалу туристичного (історико-культурного) об'єкту в локально-регіональній системі країни, що досліджується; C_{\max} – максимальний рівень потенціалу туристичного (історико-культурних) об'єкту в державі.

Ефективність використання туристичної локально-регіональної системи країни залежить від наявності потенціалу природних заповідних зон, який оцінюється за формулою (5) [7]:

$$P_{пра} = a \times Y + a \times L + a \times L_n + a \times L_m + a \times M_n + a \times M_t, \quad (5)$$

де $P_{пра}$ – рівень потенціалу заповідних зон в туристичній локально-регіональній системі; Y – нац.парк; L – ландшафтний парк; L_n – ландшафтний парк національного значення; L_m – ландшафтний парк місцевого значення; M_n – пам'ятники природи державного значення; M_t – пам'ятники природи місцевого значення; a – вагомість ($1 \leq a \leq 2$).

Великі відстані між природними заповідними зонами вимагає безпеки і зниження ризиків їх відвідування туристами. Доцільно додати до показника потенціалу бальну оцінку відстані до найближчого адміністративного центру в туристичній локально-регіональній системі: від 20 км – 9 балів; від 20 до 50 км – 8 балів; від 50 км до 100 км – 7 балів; понад 100 км – 6 балів.

Відповідно, формула (5) коригується та набуває наступного вигляду (формула (6)) [7]:

$$P_{пра} = a_1 \times Y \times r_1 + a_2 \times L \times r_2 + a_3 \times L_n \times r_3 + a_4 \times L_m \times r_4 + a_5 \times M_n \times r_5 + a_6 \times M_t \times r_6, \quad (6)$$

де r – коригуючий коефіцієнт певної відстані до найближчого адміністративного центру або населеного пункту (вимір по автошляхах), який розраховується за формулою (7) [7]:

$$r = \frac{r_i}{r_{\max}}, \quad (7)$$

Для визначення (r) прямим методом розраховується кількість заповідних зон в туристичній локально-регіональній системі країни. Далі кожному об'єкту присвоюється бал градації. Дані підсумовуються і визначається середня величина, яка ділиться на максимальний бал – 9 балів.

Залежно від інтегрального показника ($P_{пра}$) розраховується рівень потенціалу природних заповідників на території ($P_{пра}^r$), який відображає ефективність використання туристичної локально-регіональної системи до загальної території держави, в цілому (формула (8)) [7]:

$$P_{пра}^r = \frac{P_i}{P_{\max}}, \quad (8)$$

де P_{\max} – максимальний рівень потенціалу природних заповідників в державі.

Сучасний гео економічний простір індустрії туризму Європи вимагає розробки методики оцінки потенціалу міжнародного співробітництва однієї країни з певним рівнем ефективного використання локально-регіональної системи та макро-регіональних системах країн шляхом вимірювання їх функціонального симбіозу на ринку туризму, який об'єднує велику кількість виробників туристичної продукції з реальними та потенційними покупцями в зростаючому тренді процесу туристичних поїздок, що мають прямий вплив на

геоекономіку країни [8; 9]. При цьому, ефективним засобом оцінювання функціональних зв'язків між сферами діяльності суб'єктів європейського ринку, що забезпечують синергетичність певних незмінних факторів геоекономічного простору індустрії туризму, є прогнозування очікуваного результату. Так, в цьому сенсі прогнозування передбачає використання методу екстраполяції ринкових трендів й індикаторів. При цьому, надійність і точність прогнозу залежить від багатофакторності та розміру вибірки індикаторів у часі. Використання методу багатофакторного аналізу дозволяє здійснити геоекономічний аналіз факторів, які впливають на якість результату міжнародного співробітництва країни в європейських локально-регіональних і макро-регіональних системах індустрії туризму. З позиції розвитку ефективність функціонування потенціалу міжнародного співробітництва країни в європейському геоекономічному просторі індустрії туризму треба здійснювати за формулою темпів приросту кінцевого продукту, алгоритм розрахунку якого є інтегрований в країнах Європи та дозволяє визначити індикатори геоекономіки [1; 3] (рис. 3).

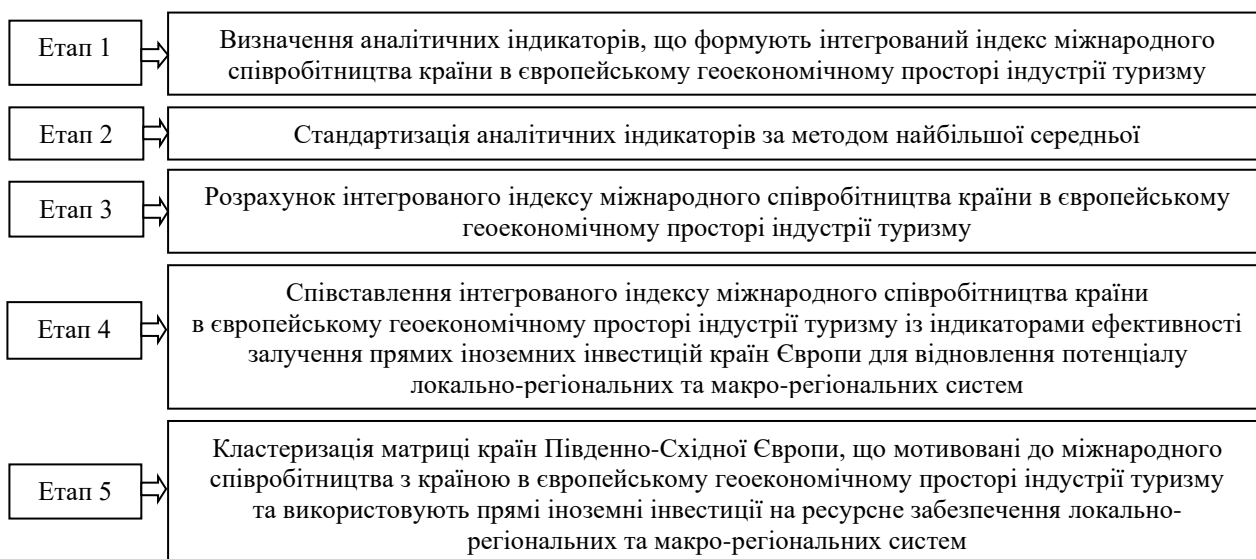

Рис. 3. Етапи оцінювання і реалізації потенціалу міжнародного співробітництва країни в європейському геоекономічному просторі індустрії туризму

Джерело: розроблено авторами за даними [1; 3; 4]

Макроекономічну модель розрахунку інтегрованого індексу міжнародного співробітництва в європейському геоекономічному просторі індустрії туризму країни пропонується розраховувати як середню величину одинадцяти стандартизованих змінних індикаторів, що характеризують ступінь ресурсного забезпечення локально-регіональних і макро-регіональних систем, масштаб діяльності суб'єктів туристичного бізнесу на міжнародному ринку, інвестиційну привабливість туризму, рівень торгівлі туристичними продуктами за формами інтеграції (формула (9)) [5; 8]:

$$I_{TIC} = \frac{\overline{FGEE} + \overline{ICFR} + \overline{TI} + \overline{BTF} + \overline{NCR} + \overline{DFI}_{dtrs} + \overline{ITE}_{uges} + \overline{TR}_{SB}^{ii} + \overline{GRP}_{AI}^{fd} + \overline{ETS}_{GRP} + \overline{LC}}{11}, \quad (9)$$

де, I_{TIC} – інтегрований індекс міжнародного співробітництва країни в європейському геоекономічному просторі індустрії туризму; \overline{FGEE} – стандартизована середня за рівень сприятливого геоекономічного середовища; \overline{ICFR} – стандартизована середня за рівнем розвитку міжнародного співробітництва у сфері подорожей; \overline{TI} – стандартизована середня за рівнем розвитку туристичної інфраструктури; \overline{BTF} – стандартизована середня за рівнем двосторонніх туристичних потоків; \overline{NCR} – стандартизована середня за рівнем природних та культурних ресурсів; \overline{DFI}_{dtrs} – стандартизована середня за рівнем припливу прямих

іноземних інвестицій на розвиток локально-регіональних систем; \overline{ITE}_{uges} – стандартизована середня за рівнем інтенсивності приросту доходів суб'єктів туристичної діяльності в об'єднаному гео економічному просторі; TR_{SB}^{ii} – стандартизована середня за рівнем податкових надходжень від індустрії туризму в державному бюджеті країни; \overline{GRP}_{AI}^{fd} – стандартизована середня за часткою обсягу ВРП на душу населення при залученні прямих іноземних інвестицій; \overline{ETS}_{GRP} – стандартизована середня за часткою експорту туристичних послуг у ВРП країни; \overline{LC} – стандартизована середня за рівнем приросту вартості робочої сили в індустрії туризму.

Масштаб потенціалу міжнародного співробітництва забезпечує ресурсами гео економічний простір індустрії туризму й відновлює потенціал локально-регіональних і макро-регіональних систем за сферами обслуговування туристів, рекреантів, визначається за формулою (10) [4; 5]:

$$R_y = \mu + q_1 r_1 + q_k r_k, \quad (10)$$

де, R_y – масштаб потенціалу міжнародного співробітництва країни (дохід національний) у відновленні індустрії туризму, у млн. дол. США; μ – темпи приросту динаміки туристичних відвідувань в локально-регіональних та макро-регіональних системах, у %; q_1 – параметр рівня працемісткості дестинації туристично-рекреаційного районування; r_1 – зростання темпів продуктивності праці в дестинації туристично-рекреаційного районування (обслуговування); q_k – параметр ступеня фондомісткості дестинації туристично-рекреаційного районування; r_k – зростання фондівдачі в дестинації туристично-рекреаційного районування при обслуговуванні туристів і рекреантів локально-регіональних та макро-регіональних систем.

В гео економічному просторі масштаб забезпечення індустрії туризму країни прямими іноземними інвестиціями визначається на рівні туристичних фірм із врахування змінних «торгових витрат». Розраховуються відстані між змінними, які є «диференціалом доходу на одного працівника», й та, яка є контрольною змінною для різниці між факторами-пропорціями та ВВП приймаючої країни [2]. Ця контрольна змінна зосереджена на горизонтальних прямих інвестиціях і є визначальним фактором присутності суб'єктів європейського ринку туризму в локально-регіональних та макро-регіональних системах приймаючої країни [10; 11]. Модель міжнародного співробітництва країни в індустрії туризму формує змінні: індекс подібності країн за розміром, географічну відстань між партнерами і межу «гео економічного простору» між країнами за заданою величиною ВВП. Остання додається, щоб врахувати «ринковий» аспект прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Тобто, інвестори виробляють туристичні продукти за кордоном для продажу на ринку іншої країни, вони збільшують частку на міжнародному ринку. Додаткові змінні (спільна мова, спільний кордон або пільгові торговельні угоди), можуть знизити витрати на виїзд за кордон, але, водночас, можуть бути введені до «торгових витрат» за допомогою фіктивних змінних [12]. З позиції динаміки приросту залучення прямих іноземних інвестицій та схожості країн за виробітком туристичних продуктів економічна модель міжнародного співробітництва оцінюється за допомогою двосторонніх туристичних потоків [13]. Отже, загальна форма рівняння тяжіння буде мати вигляд (формула (11)) [12–14]:

$$\ln Y_{ij} = \alpha + \beta_1 \text{SUMGDP}_{ij} + \beta_2 \text{SIMSIZE}_{ij} + \beta_3 \text{RELENDOW}_{ij} + \beta_4 \text{DIST}_{ij} + \sum \gamma_k D_{kij} + \varepsilon_{ij}, \quad (11)$$

де, Y_{ij} – це значення ПІІ або експорту з i -ї країни (рідна) в j -ю країну (приймаюча країна);

$$\text{SUMGDP}_{ij} = \ln(\text{GDP}_i + \text{GDP}_j), \quad (12)$$

$$SIMSIZE_{ij} = \ln \left[1 - \left(\frac{GDP_i}{GDP_i + GDP_j} \right)^2 - \left(\frac{GDP_j}{GDP_i + GDP_j} \right)^2 \right], \quad (13)$$

$$RELENDOW_{ij} = \left(\ln \frac{GDP_i}{Pop_i} - \ln \frac{GDP_j}{Pop_j} \right), \quad (14)$$

де, $DIST_{ij}$ – відносна відстань між країнами i й j . За підходом [12], доцільно використовувати не абсолютні значення, а логарифм фактичної відстані, поділений на середню відстань країни вкладання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) від партнерів, зважений на частки останнього у світовому ВВП. Ця корекція перешкоджає моделі тяжіння виробляти упереджені результати: упередження вниз для далеких країн; вгору – для близьких країн; D_{kij} – фіктивні змінні (фактори країни), які використовуються, коли це доречно, а ε_{ij} – звичайний термін помилки.

Модель потенціалу співробітництва індустрії туризму України в гео економічному просторі Європи відображає рівень партнерського виробництва туристичних продуктів за кордоном, що вимагає наявності обмежених на практиці даних [1–3]. Змінна «гео економічного простору» ($SUMGDP$) позитивно вплине на рівень експорту та ПІІ. Індекс подібності розмірів ($SIMSIZE$) приймає значення між 0 (log від числа біля нуля) в разі ідеальної несхожості – 0,69 (log від 0,5) для ідеальної схожості. Очікується, що подібність за розміром повинна здійснити позитивний вплив на експорт: подібні за розміром країни будуть торгувати більше; відбудеться збільшення рівня прибутковості, торгівля буде мати внутрішньоіндустріальний характер [12–14].

Змінна ($RELENDOW$) вимірюються між країнами за різницею у ВВП на душу населення. Кращими змінними можуть бути: співвідношення капіталу (формування валового фіксованого капіталу) над працездатним населенням або кваліфікованими працівниками індустрії туризму у загальній зайнятості такої країни, ВВП на одного працівника. Негативний коефіцієнт у рівнянні експорту є ознакою того, що переважає внутрішньогалузева торгівля туристичними продуктами. Для ПІІ є схожість алгоритму приросту змінної: вертикальні ПІІ (еквівалентні міжгалузевій торгівлі в індустрії туризму) виникають, коли країни відрізняються за складом факторів, але показують позитивний коефіцієнт; горизонтальні ПІІ визначаються схожістю у складі факторів країн, які показують негативний коефіцієнт. Що ж стосується відстані між країнами, то вплив на експорт може бути негативний через збільшення транспортних витрат. З іншого боку, туристичні компанії можуть бути інвестувати за кордон, і, при цьому не здійснювати експорт за умов високих витрат на торгівлю. Однак, зазначена змінна може мати негативний коефіцієнт у рівнянні з ПІІ, оскільки витрати на роботу закордонних туристичних компаній можуть зростати; є залежними від штаб-квартири туристичної компанії [12–14].

Типове європейське гео економічне середовище буде описано кількома важливими змінами, що впливають на інтеграцію країн у міжнародне співробітництво інших країн для відновлення індустрії туризму при різних рівнях розвитку подій [15]: 1) зниження тарифів чи їх (скасування або прийняття зовнішнього спільного тарифу у разі митного союзу); 2) зменшення нетарифних бар'єрів ($NTBs$) за Програмою єдиного ринку (SMP); 3) потенційно більша курсо-умовна стабільність (Європейська валютна система) (ECS); 4) більша ефективність при розподілі ресурсів завдяки посиленій конкуренції. Перший та другий ефекти – це «комерційні зміни», оскільки пов'язані з торговельною політикою на європейському ринку туристичних послуг; третій пов'язаний з «грошовою інтеграцією», а четвертий – з «інтеграцією ринку» [2; 14].

При аналізі впливу комерційних змін слід врахувати головну відмінність між членами й не-членами інтегрованої системи локально-регіональної і макро-регіональної зон ($IS_{LRZ+MRZ}$). З одного боку, маємо факт, що скорочення витрат на торгівлю туристичними

продуктами піде на користь експорту. При утриманні аргументу «тариф-стрибок» (наразі має бути перевірений першим), то очікуємо скорочення ПП від членів $IS_{LRZ+MRZ}$ відносно експорту. Так, експорт повинен стати більш прибутковим, як сфера обслуговування ринку послуг туризму Європи, в межах $IS_{LRZ+MRZ}$. З іншого боку, тільки у випадку з митним союзом Європи, для не-членів може бути протилежна ситуація. Ефект торгової диверсії при створенні $IS_{LRZ+MRZ}$ стимулює експортерів до інвестування в $IS_{LRZ+MRZ}$, для уникнення тарифів та отримання доступу до більшого ринку туристичних послуг, який згодом буде вільний від тарифів [2; 12].

Зміни індексу міжнародного співробітництва в Європейській макро-регіональній системі за кількістю переміщених туристів в локально-регіональних системах представлено на рис. 4.

У 2022 році географічна структура міжнародного співробітництва країн в європейському гео економічному просторі індустрії туризму не зазнала змін щодо 2015 р. Найбільша кількість туристів відвідала Францію, Іспанію і Італію (рис. 5). Тенденцією європейського туризму є переважання кількості туристів, які подорожують до країн локально-регіональних систем, що географічно знаходяться поруч або близько розташованих між собою, у порівнянні з кількістю туристів, які налаштовані на подорожі в макро-регіональні системи далекої відстані.

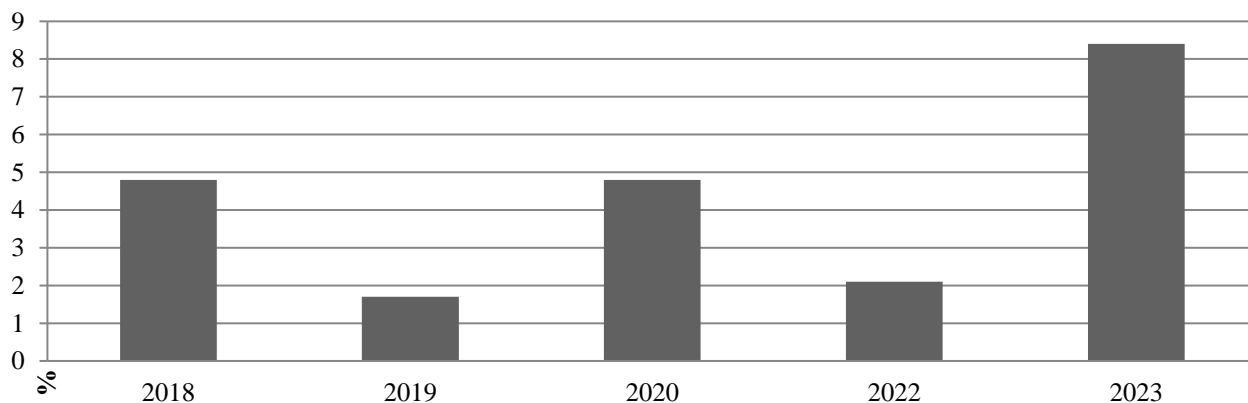

Рис. 4. Темпи змін міжнародного співробітництва в Європейській макро-регіональній системі за кількістю туристів в локально-регіональних системах у 2018–2022 рр., %

Джерело: побудовано автором за [18; 19]

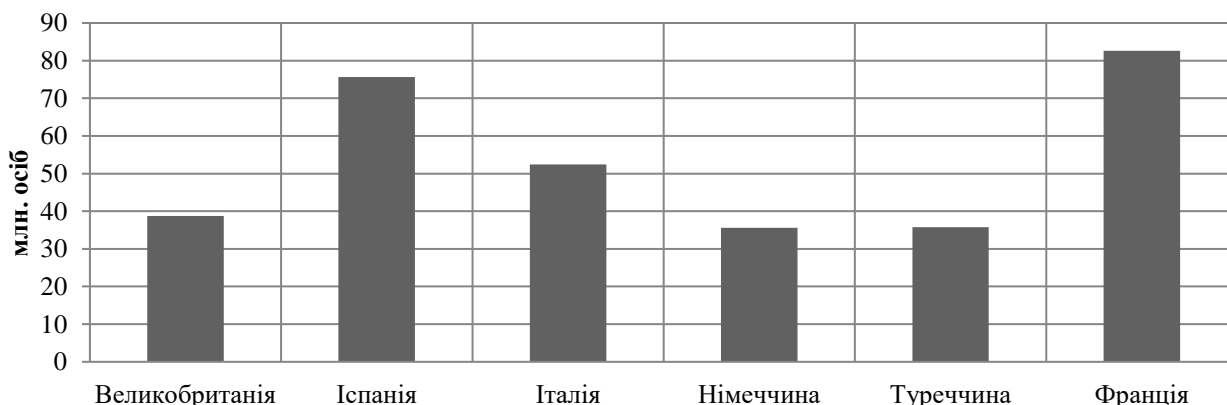

Рис. 5. Потенціал міжнародного співробітництва країн-лідерів європейських локально-регіональних систем за кількістю туристів у 2022 році, млн осіб

Джерело: побудовано автором за [17; 19]

За прогнозом у 2024–2026 роках середній щорічний темп змін індексу міжнародного співробітництва в макро-регіональній системі Європи дорівнюватиме 7,4% (рис. 6).

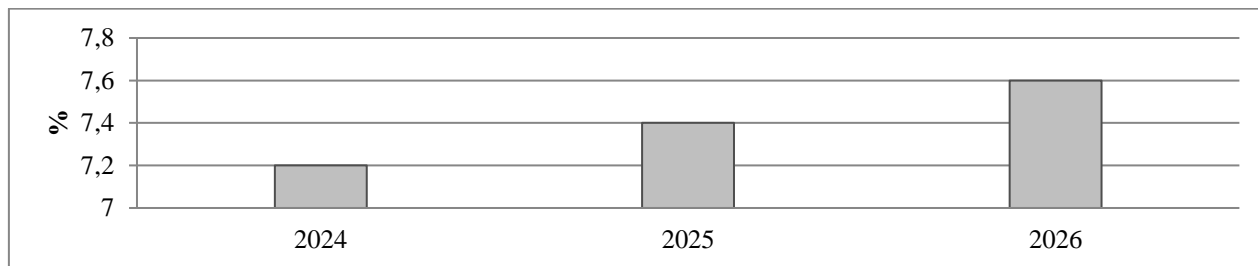

Рис. 6. Динаміка індексу міжнародного співробітництва макро-регіональних систем з розвинутою європейською геоєкономікою індустрії туризму у 2024–2026 рр., %

Джерело: побудовано автором за [13; 19; 20]

Здійснено кластеризацію макро-регіональних та локально-регіональних систем з позиції динаміки приросту залучення прямих іноземних інвестицій країн Європи в розвиток індустрії туризму Західних та Центральних регіонів України (вони схожі за створенням туристичного продукту) Алгоритмом кластеризації є метод повних зв'язків. Отримані кластери [2; 16]: Великобританія, Нідерланди, Франція, м. Київ, Житомирський, Київський (К1); Іспанія, Італія, Німеччина, Черкаський, Чернігівський (К2); Ірландія, Люксембург, Івано-Франківський, Львівський, Тернопільський (К3); Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Кіровоградський, Полтавський, Сумський (К4); Латвія, Литва, Естонія, Вінницький, Чернівецький (К5); Бельгія, Болгарія, Польща, Румунія, Волинський, Закарпатський (К6);

При цьому, зазначено, що евклідові відстані між кластерами дорівнюють 1, що свідчить саме про об'єктивність кількості обраних кластерів (рис. 7).

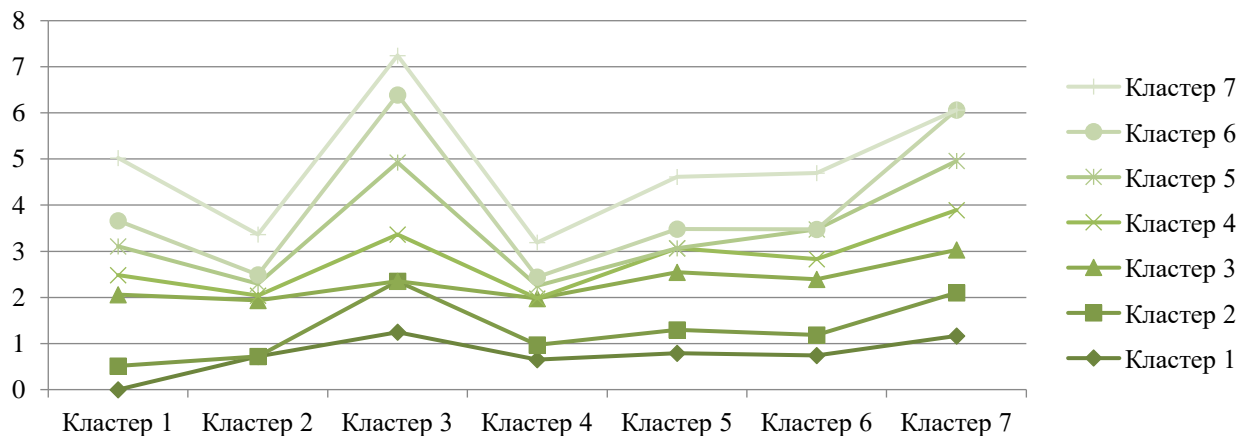

Рис. 7. Евклідова відстань в ієрархічній кластеризації туристичних локально-регіональних систем України та макро-регіональних систем країн Європи

Джерело: побудовано автором за [16]

На рис. 8 подано розподіл кластерів за середнім значенням індикаторів інтегрального індексу міжнародного співробітництва локально-регіональних систем України та макро-регіональних систем країн Європи (див. формулу (9)).

Інтегральний індекс реалізації потенціалу міжнародного співробітництва локально-регіональних систем індустрії туризму України й макро-регіональних систем країн Європи в періоді 2024–2026 років представлено на рис. 9.

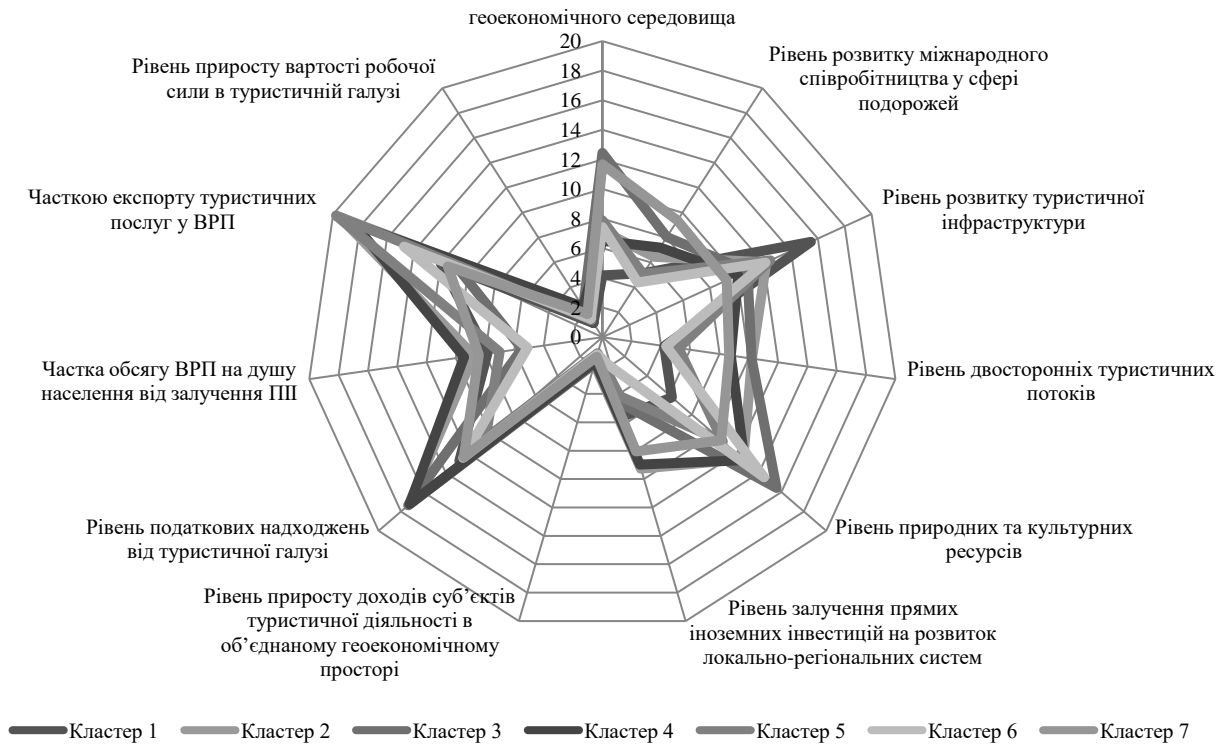

Рис. 8. Розподіл кластерів за середнім значенням індикаторів інтегрального індексу міжнародного співробітництва туристичних локально-регіональних систем України та макро-регіональних систем країн Європи

Джерело: побудовано автором за [16]

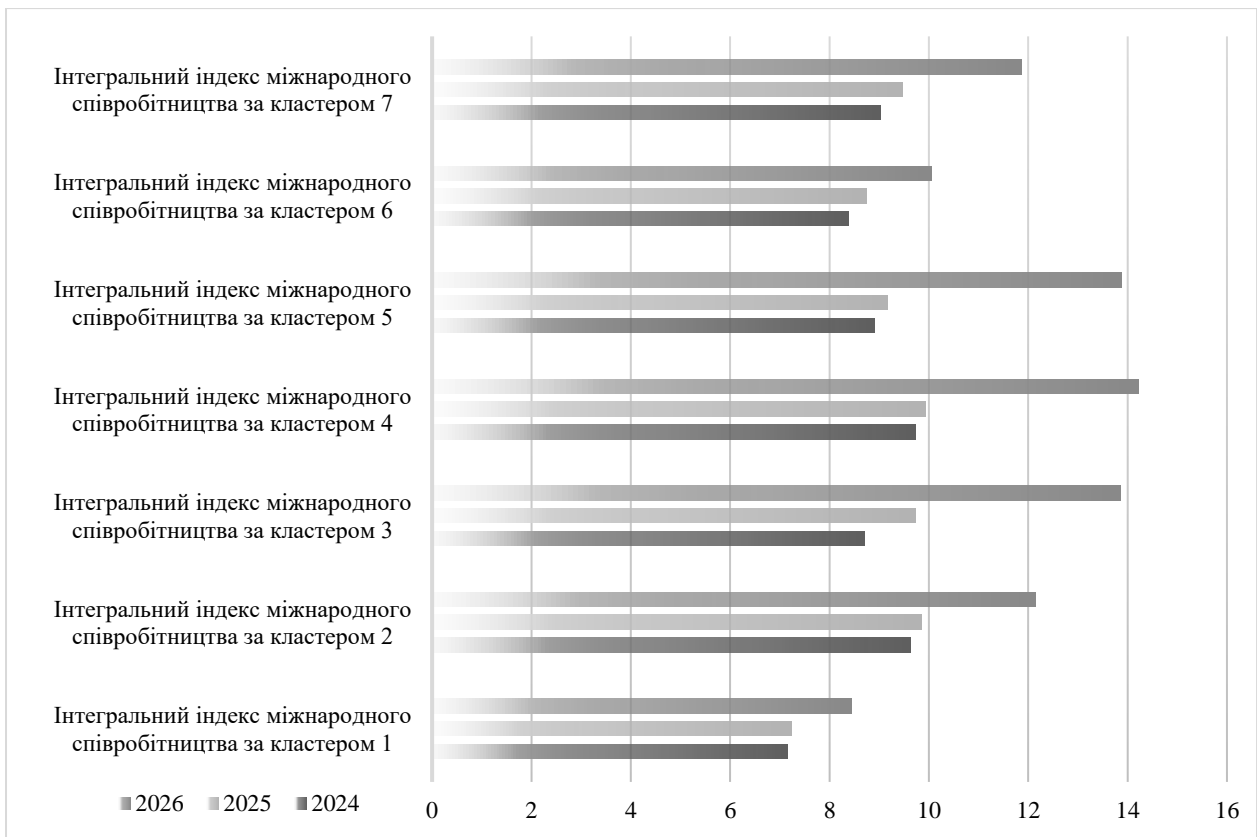

Рис. 9. Інтегральний індекс реалізації потенціалу міжнародного співробітництва локально-регіональних систем української індустрії туризму та макро-регіональних систем країн Європи у 2024–2026 рр., %

Джерело: побудовано автором за [16]

Рівень співробітництва локально-регіональних систем індустрії туризму України і макро-регіональних систем Європи у 2024–2026 рр. зростає: кластер 1 (на 22,4%), кластер 2 (27,6%), кластер 3 (61,6%), кластер 4 (50,8%), кластер 5 (69,1%), кластер 6 (30,6%), кластер 7 (34,2%).

Висновки. Конструктивна модель реалізації потенціалу співробітництва індустрії туризму України в європейському геоekonomічному просторі є основою для визначення стратегічних перспектив розвитку індустрії туризму України в контексті геополітичних подій в умовах кризи і у посткризовому періоді, які слід пов'язувати з ефективним партнерством з країнами Європейського Союзу. При цьому має сенс врахувати: можливість просування національного комплексного туристичного продукту на європейський ринок за тісної співпраці з компаніями країн ЄС; формування сприятливого цифрового простору для споживачів і компаній індустрії туризму; створення дружнього клімату, інформаційно-комунікаційного середовища співпраці; прокладання транснаціональних коридорів для залучення нових мандрівників; запровадження передового європейського досвіду; посилення євроінтеграційних процесів в нашій країні. Транскордонне співробітництво з країнами-сусідами в Європі є перспективним напрямком для реалізації сприятливого та безпечного туристичного відпочинку. Слід звернути увагу на той факт, що має значний потенціал створення в локально-регіональних системах України систем стратегічного управління відносно раціонального розподілу-використання залучених прямих іноземних інвестицій від партнерів макро-регіональних туристичних систем Європейського Союзу. Створення методики оцінювання стратегічного управління раціональним розподілом залучених іноземних інвестицій має перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Список використаних джерел:

1. Джі Ч. Й., Файос-Сола Е. Міжнародний туризм: глобальна перспектива. Мадрид : Всесвітня туристична організація, 1997.
2. Trusova N. V., Cherniavska T. A., Pasioka S. R., Hranovska V. Hr., Prystemskyi O. S., Demko V. S. Innovative clustering of the region in the context of increasing competitive positions of the enterprises of the tourist recreational destination. *GeoJournal of Tourism and Geosite*. 2020. Vol. 33(3). P. 1126–1134.
3. Хол Д., Сміт М., Марцишевська Б. Туризм у Новій Європі: виклики та можливості розширення ЄС. Воллінгфорд, Оксфордшир; Бостон, Массачусетс: CABI CABI, 2006.
4. Trusova N., Tsviliy S., Gurova D., Demko V., Samsonova V. Budget Instruments for Stimulating the Development of the Investment Potential of the Tourism Industry in Ukraine. *Economic Affairs*. 2023. Vol. 68. № 01s. P. 253–269.
5. Гончаренко Н. І., Скляренко Я. І. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної політики Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Туризм»*. 2017. № 6. С. 161–166.
6. Selin S. Developing a typology of sustainable tourism partnerships. *Journal of Sustainable tourism*. 1999. № 7(3). P. 260–273.
7. Cunha J. Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development. *Brazilian Administration Review*. 2005. № 2(2). P. 47–62
8. Carlisle S., Johansen A., Kunc M. Strategic foresight for (coastal) urban tourism market complexity: The case of Bournemouth. *Tourism Management*. 2016. №54. P. 81–95.
9. Sklyarenko Ya., Khanova O. Analysis of factors of influence on the development of tourism area of European Union. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 5(43). P. 9–14.
10. Kamkhaji J. C. Crisis, learning and policy change in the European Union. *European Public Policy*. 2016. № 24(10). P. 714–734.
11. Matsuka V.M. Assessment of Ukraine's competitiveness on the world tourist market. *Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economy*. 2018. № 16. P. 93–102.
12. Kozmenko O. Analysis of countries' investment attractiveness in the field of tourism industry. *Investment Management and Financial Innovations*, 2015. № 12(3-1). P. 56–63.
13. United Nations Statistics Division. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework. 2008. URL: <https://www.unstats.un.org/unsd/publication/Series/F> (дата звернення: 05.02.2024).
14. Sedarati P., Santos S., Pintassilgo, P. System dynamics in tourism planning and development. *Tourism Planning & Development*. 2018. P. 1–25.
15. Tourist streams 1999–2020. 2023. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm (дата звернення: 29.01.2024).

16. Tsviliy S. M., Ogloblina V. O., Demko V. S., Pavliuk A. A., Pisetskyi M. M. Potential of international cooperation of Ukraine in the geoeconomic space of the tourist industry. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2023. № 49(3). P. 946–961.
17. UNWTO Tourism Dashboard. UNWTO Tourism Dashboard – Insights on key performance indicators for inbound and outbound tourism at the global, regional and national levels. 2023. URL: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard> (дата звернення: 03.02.2024).
18. UNWTO. Барометр світового туризму, 20(5), 2022. С. 1–5. URL: <https://webunwto.s3.eu-west1.amazonaws.com/s3fs-public/2022> (дата звернення: 06.02.2024).
19. The Travel & Tourism Competitiveness Report. 2021. URL: <https://www.bloomconsulting.com/journal/bloom-consulting-international-data-partner-for-the-2021-travel-tourism-competitivenessreport-ttcr-for-the-world-economic-forum> (дата звернення: 31.01.2024).
20. Туристичний портал України. URL: <http://www.stejka.com/ukr> (дата звернення: 30.01.2024).

References:

1. Gee, Ch. Y., Fayos-Solá, E. (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. Madrid: World Tourism Organization.
2. Trusova, N. V., Cherniavska, T. A., Pasieka, S. R., Hranovska, V. Hr., Prystemskyi, O. S., Demko, V. S. (2020). Innovative clustering of the region in the context of increasing competitive positions of the enterprises of the tourist-recreational destination. *GeoJournal of Tourism and Geosite*, 33(3), 1126–1134.
3. Hall, D., Smith, M., Marciszewska, B. (2006). *Tourism in the New Europe: The Challenges and Opportunities of EU Enlargement*. Wallingford, Oxfordshire; Boston, MA: CABI CABI.
4. Trusova, N., Tsviliy, S., Gurova, D., Demko, V., Samsonova, V. (2023). Budget Instruments for Stimulating the Development of the Investment Potential of the Tourism Industry in Ukraine. *Economic Affairs*, 68(01s), 253–269.
5. Honcharenko, N. I., Skliarenko, Ya. P. (2017). Theoretical and methodological foundations of the study of tourism policy of the European Union. *V.N. Karazina Bulletin of Kharkiv National University. Series "International Relations. Economy. Tourism"*, 6, 161–166.
6. Selin, S. (1999). Developing a typology of sustainable tourism partnerships. *Journal of Sustainable tourism*, 7(3), 260–273.
7. Cunha, J. (2005). Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development. *Brazilian Administration Review*, 2(2), 47–62.
8. Carlisle, S., Johansen, A., Kunc, M. (2016). Strategic foresight for (coastal) urban tourism market complexity: The case of Bournemouth. *Tourism Management*, 54, 81–95.
9. Sklyarenko, Ya., &Khanova, O. (2018). Analysis of factors of influence on the development of tourism area of European Union. *Technology Audit and Production Reserves*, 5(43), 9–14.
10. Kamkhaji, J. C. (2016). Crisis, learning and policy change in the European Union. *European Public Policy*, 24(10), 714–734.
11. Matsuka, V.M. (2018). Assessment of Ukraine's competitiveness on the world tourist market. *Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economy*, 16, 93–102.
12. Kozmenko, O. (2015). Analysis of countries' investment attractiveness in the field of tourism industry. *Investment Management and Financial Innovations*, 12(3-1), 56–63.
13. United Nations Statistics Division. (2008). *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework*. Retrieved from: <https://www.unstats.un.org/unsd/publication/Series/F>
14. Sedarati, P., Santos, S., Pintassilgo, P. (2018). System Dynamics in Tourism Planning and Development. *Tourism Planning & Development*, 1–25.
15. Tourist streams. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm
16. Tsviliy, S.M., Ogloblina, V.O., Demko, V.S., Pavliuk, A.A., & Pisetskyi, M.M. (2023). Potential of international cooperation of Ukraine in the geoeconomic space of the tourist industry. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 49(3), 946–961.
17. UNWTO Tourism Dashboard – Insights on key performance indicators for inbound and outbound tourism at the global, regional and national levels. UNWTO Tourism Dashboard. URL: <https://www.unwto.org/unwto-tourismdashboard>
18. UNWTO. (2022). *World Tourism Barometer*, 20(5), 1–5. URL: https://webunwto.s3.eu-west1.amazonaws.com/s3fs-public/202209/UNWTO_Barom22_05_Sept_EXCERPT.pdf?VersionId=pYFmf7WMvpcfjUDuhNzbQ_G.4phQX79q
19. The Travel & Tourism Competitiveness Report/ (2021). URL: <https://www.bloomconsulting.com/journal/bloom-consulting-international-data-partner-for-the-2021-travel-tourism-competitivenessreport-ttcr-for-the-world-economic-forum/>
20. Tourist portal of Ukraine. URL: <http://www.stejka.com/ukr> [in Ukrainian].

*Tsviliy S.M., PhD, Associate Professor
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
0994300103@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1720-6238*

CONSTRUCTIVE MODEL OF REALIZING THE POTENTIAL OF THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE IN THE EUROPEAN GEO-ECONOMIC SPACE

Abstract. *Task statement. The purpose of the study is to justify a constructive model of realizing the potential of the tourism industry of Ukraine in the European geo-economic space, which, based on the functional symbiosis of macro-regional and local-regional tourism systems, unites business, integrates resources and reduces barriers to cooperation in tourist destinations. Research methods (calculation): quantity indicator, integrated efficiency indicator, localization coefficient, distance coefficient, clustering method, integrated index of international cooperation. Research results. The indicators of the local-regional tourism system are singled out and their values are determined. An integrated level of effective use of the reproductive model of the potential of international cooperation is proposed. The stages of assessment and implementation of the country's international cooperation potential in the European geo-economic space of the tourism industry are determined. The index of international cooperation of macro-regional systems with the developed European geoeconomy of the tourism industry is calculated. An integral index of the realization of the potential of international cooperation of local-regional systems of the Ukrainian tourism industry and macro-regional systems of European countries is predicted. Conclusion The model for assessing and realizing the potential of cooperation of the tourism industry of Ukraine in the European geo-economic space is the basis for determining the prospects for the development of the tourism industry of Ukraine in the context of geopolitical events in the crisis and post-crisis period, which should be associated with effective partnership with the countries of the European Union.*

Keywords: *tourism industry, international cooperation, European space, geoeconomics, local-regional system, potential.*

МЕНЕДЖМЕНТ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-8>

УДК 658.512.8

*Гурська І. С., к.е.н, доцент кафедри економіки і менеджменту
Відокремлений підрозділ
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»
irinagyrska@ukr.net*

*Герчанівська С. В., к.е.н, доцент кафедри економіки і менеджменту
Відокремлений підрозділ
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»
gerchanivska_s@ukr.net*

*Федуняк І. О., к.е.н, доцент кафедри економіки і менеджменту
Відокремлений підрозділ
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»
iofedunyak@gmail.com*

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті проаналізовано сутність системи управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. Розглянуто процес управління як безперервну, циклічну низку дій, пов'язаних з ідентифікацією проблем, розробкою та прийняттям ефективних рішень. Розкрито зміст основних процесів, принципів та методів управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. Доведено, що ефективне управління системою виробничо-господарської діяльності дозволяє підприємству: досягати цілей, підвищувати конкурентоспроможність та забезпечувати стійке зростання.*

***Ключові слова:** виробничо-господарська діяльність, управління виробничо-господарською діяльністю підприємств, управління, менеджмент, аграрні підприємства, функції управління, принципи та методи управління, ефективність управління.*

JEL code classification: M11

Постановка проблеми. Військова агресія росії проти України призвела до численних потрясінь у мікро- та макросередовищах, що негативно впливає на діяльність агропідприємств та бізнесових структур. Виникає необхідність налагодження системи організації, прийняття нестандартних рішень та використання нових підходів в управлінні сільськогосподарськими підприємствами. Удосконалення системи управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств в умовах військового стану є важливою та необхідною умовою їх стабільного функціонування задля забезпечення національної та продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливий внесок щодо функціонування ефективності системи управління виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств внесли вітчизняні учені-науковці, серед яких: В. Андрійчук, О. Гудзинський, Й. Завадський, С. Ілляшенко, П. Саблук, С. Судомир, В. Коновал, І. Кононова, Р. Костюкевич, О. Красноручий, С. Руденко, С. Хамініч, І. Чукіна, Чухно та інші.

Метою статті є визначення напрямів ефективного функціонування системи управління виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств в сучасних умовах, що забезпечить сталий розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств – це комплекс заходів, спрямованих на організацію та контроль виробничих процесів, спрямованих на отримання та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг в аграрній сфері. Термін «виробничо-господарська діяльність» використовується в економічній науці для опису діяльності, спрямованої на виробництво, реалізацію продукції або надання послуг.

Виробничо-господарську діяльність, на думку Коновала В. В., слід розглядати як діяльність з упорядкування, взаємної координації та виконання функцій, закріплених за низкою елементів або частин. Це також діяльність з упорядкування, взаємного узгодження та виконання функцій, закріплених за кожним елементом або частиною в процесі постійного взаємозв'язку з метою створення (виробництва) певного продукту та виконання роботи або надання послуги. Вона підпорядковує кожен елемент роботи, послуги або системи загальній меті [2, с. 62].

Чукіна І. В. зазначає, що виробничо-господарська діяльність – це комплекс науково обґрунтованих дій, спрямованих на максимальне задоволення потреб ринку та забезпечення прибутковості бізнесу. Вона полягає в максимальному задоволенні потреб ринку та забезпеченні прибутковості суб'єкта господарювання [6, с. 232].

Підтримуємо думку науковців, що виробничо-господарську діяльність можна вважати видом господарської діяльності підприємства, результативність якої залежить від дієвості системи управління. Термін «управління» в наукових джерелах формулюють з позицій узагальнених систем менеджменту, які однаково можуть належати до соціальних, політичних, економічних та інших. Конова І. В. стверджує, що «управління» визначається як цілеспрямований вплив на колектив людей для організації і координації їх діяльності в процесі виробництва [3, с. 148].

Управління – це процес вибору і реалізації заходів, дій з метою наближення фактичних результатів діяльності підприємства до бажаного результату [5, с. 3].

З практичної точки зору процес управління – це безперервна, циклічна низка дій, пов'язаних з ідентифікацією проблем, розробкою та прийняттям ефективних рішень.

Управління виробничо-господарською діяльністю передбачає здійснення низки заходів, спрямованих на забезпечення реалізації основних цілей підприємства. Його сутність полягає в забезпеченні цілеспрямованого і систематичного впливу на об'єкти управління з боку суб'єктів управління, здійснюваного різними методами з використанням певних технологій для підтримки системи в стійкому рівноважному стані або переведення її в новий стан функціонування.

Управління виробничо-господарською діяльністю підприємств – це прийняття управлінських рішень менеджерами. На думку вчених, управлінські рішення, як правило, приймаються для управління виробничо-господарською діяльністю підприємства, і кожен керівник несе відповідальність за виконання конкретних обов'язків у межах закріпленої за ним посади. Метою формулювання та виконання будь-якого управлінського рішення є встановлення найбільш оптимального варіанту для досягнення цілей організації [7].

Управління системою виробничо-господарської діяльності розглядається як сукупність процесів, які функціонують і взаємодіють між собою для досягнення поставленої мети – вироблення продукції, виконання робіт чи надання послуг.

Підтримуємо думку науковців, що управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств є процесом впливу менеджерів підприємств на процес управління, який заснований на відповідних методах, принципах і процесах [4, с. 20].

Ващенко А. А. доводить, що управління виробничо-господарською діяльністю – це комплекс заходів з планування, організації, мотивації, контролю виробничо-господарської діяльності, щоб підвищити її ефективність у довгостроковій перспективі, а також цілеспрямовано діяти на колектив робітників з метою досягнення цілі виробництва [1, с. 84].

Агробізнес має свої особливості, які повинні враховуватися при побудові органів управління, а саме:

- у сільському господарстві земля виступає як основний засіб виробництва;
- для цієї галузі характерна територіальна зосередженість, що вимагає побудови органів управління по територіально-виробничим принципам і надання їм більшої, ніж в інших галузях, оперативного-господарської самостійності;
- різноманітність природно-економічних умов, сезонний характер виробництва і необхідність працювати з живими організмами (рослинами, тваринами) вимагає організації виробництва з урахуванням зайнятості працівників протягом всього року, а не тільки в період зрілості сільськогосподарських культур;
- об'єктивні відмінності в способі життя в місті і селі вимагають своєрідного вирішення багатьох питань управління, в тому числі пов'язаних із соціальним аспектом, тобто органи управління аграрним підприємством крім основної діяльності повинні займатися і соціальною сферою на селі [6].

Ефективна система управління виробничо-господарською діяльністю сільсько-господарської організації в сучасних умовах – це процес впливу керівництва підприємства на процес управління, який базується на відповідних методах, принципах і функціях. Функція управління – це основна роль, яку відіграє суб'єкт управління у виконанні завдань системи в цілому та окремих елементів.

Ефективне функціонування системи управління виробничо-господарською діяльністю є ключовим фактором успішного розвитку аграрних підприємств в умовах жорсткої конкуренції та мінливих ринкових умов. Вона ґрунтується на комплексному підході, який поєднує в собі розмір та структуру підприємства, географічне розташування, доступ до ринків збуту та державну підтримку. Завдяки цьому аграрне підприємство може досягти поставлених цілей, підвищити свою конкурентоспроможність та забезпечити стійкий розвиток.

Принципи управління виробничо-господарською діяльністю сільськогосподарських підприємств – це основоположні правила та ідеї, які визначають методи та поведінку керівництва у процесі прийняття рішень та ведення справ. Принципи **управління виробничо-господарською діяльністю** допомагають забезпечити ефективність, рентабельність та стійкість сільськогосподарського підприємства.

Основними принципами управління виробничо-господарською діяльністю сільсько-господарських підприємств є оптимальність, комплексність, об'єктивність, гнучкість, ефективність, адаптивність та організаційна інноваційність.

Важливо зазначити, що система принципів управління виробничо-господарською діяльністю сільськогосподарських підприємств не є жорстко фіксованою. Їх конкретне застосування залежить від багатьох умов, таких як розмір та спеціалізація підприємства, природно-кліматичні умови, ринкова кон'юнктура тощо.

Оптимальність означає вибір найкращого рішення проблеми управління виробничо-господарською діяльністю аграрних формувань.

Комплексність – системні та взаємопов'язані процеси планування, організації, мотивації, обліку, аналізу та контролю виробничої діяльності на основі механізмів управління виробничим потенціалом аграрних підприємств (діагностика виробничого потенціалу, аналіз формування бюджетної системи та її виконання, реалізація програм, моніторинг виробничого потенціалу).

Об'єктивність – виявлення причин виникнення проблем в управлінні виробничо-господарською діяльністю та визначення необхідності використання максимально об'єктивних методів для вирішення цих проблем.

Ефективність – постійний моніторинг виробничої діяльності з метою своєчасного виявлення та реагування на управлінські проблеми.

Організаційна інноваційність означає необхідність постійного пошуку нових, більш досконалих методів і форм реалізації механізмів управління виробництвом.

Гнучкість – здатність удосконалювати механізми управління виробництвом і коригувати інформаційно-аналітичні системи при зміні внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства.

Реалізація системи принципів управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств здійснюється за допомогою системи методів, наведених на рис. 1.

Рис. 1. Методи управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств

Джерело: систематизовано та доповнено авторами

За їх підтримки керівна система установлює правила «гри» та поведінки, що є незмінними для всіх керованих об'єктів, які безпосередньо підпорядковуються цій системі, погоджує, об'єднує, координує й регулює їхню діяльність у часі та просторі, забезпечує постійний та рівномірний розвиток у певному спрямуванні, виходячи з поставлених завдань і цілей.

Ефективне управління аграрним підприємством можливе лише за умови комплексного та системного підходу, який враховує всі аспекти виробничо-господарської діяльності. **Процеси управління системою виробничо-господарської діяльності забезпечують функціонування та розвиток підприємства (рис. 2).**

В управлінні виробничо-господарською діяльністю першочергове місце займають процеси: планування, організації, мотивації, маркетингової та інноваційної діяльності.

Отже, процеси, наведені на рис. 2, в тій чи іншій мірі впливають на управління окремими завданнями аграрних підприємств, сприяють загальній ефективності їх виробничо-господарської діяльності.

Ефективне управління системою виробничо-господарської діяльності дозволяє підприємству: досягати цілей, підвищувати конкурентоспроможність та забезпечувати стійке зростання. Слід зазначити, що система управління виробничо-господарською діяльністю має бути динамічною та адаптивною, адже вона постійно зазнає впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Основними факторами, що впливають на управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств в умовах воєнного стану, є:

- зниження рівня безпеки, що створює загрозу життю та здоров'ю працівників підприємств, а також може призвести до пошкодження або знищення майна;
- зміни в потребах населення, що вимагає від менеджерів аграрних підприємств переорієнтуватися на виробництво життєво-необхідної продукції;
- зниження доступності ресурсів, що може призвести до обмеження доступу підприємств до сировини, матеріалів, палива, техніки тощо;
- зміни політичної та економічної ситуації в країні.

Рис. 2. Процеси управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств

Джерело: систематизовано та доповнено авторами

Висновки. Отже, управління виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств слід розглядати, як складну систему, що забезпечує взаємодію усіх підходів, а саме – проявляти флексибільність, що передбачає готовність до змін та швидкого реагування на них, інноваційність в прийнятті нетрадиційних рішень щодо управління та співпрацювати з іншими підприємствами, органами влади та громадськими організаціями для вирішення спільних проблем.

Головними заходами щодо формування сучасної системи управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств є:

- забезпечення наявності у працівників засобів індивідуального захисту, розроблення плану дій у разі надзвичайної ситуації та організації навчання з питань безпеки;
- розширення площі під посівами культур, які є життєво необхідними, запровадження додаткових заходів з раціонального використання ресурсів та розширення співпраці з органами влади, громадськими організаціями для забезпечення населення продуктами харчування;
- оптимізація використання альтернативні джерела сировини, палива та техніки, запровадження заходів щодо підвищення ефективності використання ресурсів;
- адаптація виробництва до змін внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Список використаних джерел:

1. Ващенко А. А. Ефективність виробничо-господарської діяльності в механізмі управління промисловими підприємствами. *Економіка промисловості. Економічний вісник*. 2014. № 1. С. 80–87.
2. Коновал В. В. Стратегічне управління підприємствами легкої промисловості. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 2. Т. 2. С. 61–64.
3. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах. *Прометей*. 2013. № 1. С. 146–151.
4. Кулаков В. І. Еволюція поглядів на управління виробничо-господарською діяльністю підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. 1. С. 20.
5. Хамініч С. Ю. Управління підприємством на засадах освітнього потенціалу: монографія. Д.: Вид-во ДНУ, 2006. 288 с.
6. Чукіна І. В. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю. *Економічний аналіз*. 2014. № 3. Т. 15. С. 230–236.
7. Zody Richard E. An Overview on Credentialing. *Public Budgeting & Finance*. 1998. Vol. 18. pp. 40–48.
8. Krasnorutsky O. O., Rudenko S. V. Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2 (6). 140–145. (Web of Science)
9. Shestakovska, T. and Markova E., The impact of the integration of cooperation with the European union on the development of the agrarian sector of Ukraine. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2018. P. 364–382.
10. Derii Zh., Koval V. & Sedikova I. The role of the agricultural sphere in the context of food security. *Scientific Bulletin of Polissia*. 2018. № 4 (16). P. 21–27. DOI: [http://dx.doi.org/10.25140/2410-9576-2018-4\(16\)-21-27](http://dx.doi.org/10.25140/2410-9576-2018-4(16)-21-27)

References:

1. Vashchenko A. A. (2014). Efficiency of production and economic activity in the management mechanism of industrial enterprises. *Ekonomika promyslovosti. Ekonomichniy visnyk*. 1. 80–87 [in Ukrainian].
2. Konoval V. V. (2011). Strategic management of light industry enterprises. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2. Т. 2. 61–64 [in Ukrainian].
3. Kononova I. V. (2013). Analysis of approaches to enterprise management in modern conditions. *Prometei*. 1. 146–151 [in Ukrainian].
4. Khaminich S. Yu. (2006). Enterprise management based on educational potential. D.: Vyd-vo DNU [in Ukrainian].
5. Chukina I. V. (2014). Organizational and economic mechanism in the system of management of production and economic activity. *Ekonomichniy analiz*. 3. Т. 15. 230–236 [in Ukrainian].
6. Zody Richard E. (1998) Ohlyad akredyatsiyi. *Derzhavne byudzhetyvannya ta finansy*. Vol. 18.
7. Zody Richard E. An Overview on Credentialing. *Public Budgeting & Finance*. 1998. Vol. 18. P. 40–48.
8. Krasnorutsky O. O., Rudenko S. V. Methodological foundations of economic estimation of agricultural enterprises production capacity. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2 (6). 140–145. (Web of Science)
9. Shestakovska, T. and Markova E., The impact of the integration of cooperation with the European union on the development of the agrarian sector of Ukraine. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2018. P. 364–382.
10. Derii Zh., Koval V. & Sedikova I. The role of the agricultural sphere in the context of food security. *Scientific Bulletin of Polissia*. 2018. № 4 (16). P. 21–27. DOI: [http://dx.doi.org/10.25140/2410-9576-2018-4\(16\)-21-27](http://dx.doi.org/10.25140/2410-9576-2018-4(16)-21-27)

Hurska I. S., PhD of Economic, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Management
Separated Subdivision National University of Life and Environmental Science of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
irinagyrska@ukr.net

Gerchanivska S. V., PhD of Economic, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Management
Separated Subdivision National University of Life and Environmental Science of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
gerchanivska_s@ukr.net

Fedunyak I. O., PhD of Economic, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Management
Separated Subdivision National University of Life and Environmental Science of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
iofedunyak@gmail.com

MANAGEMENT SYSTEM OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Abstract. *The article analyzes the essence of the management system of production and economic activity of agricultural enterprises. The content of the main processes, principles and methods of managing the production and economic activity of agrarian enterprises is revealed. It has been proven that effective management of the system of production and economic activity allows the enterprise to achieve goals, increase competitiveness and ensure sustainable growth. It is proved that effective management of the system of production and economic activity allows the enterprise to achieve goals, increase competitiveness and ensure sustainable growth. The main factors affecting the management of the production and economic activities of agricultural enterprises in the conditions of martial law are: a decrease in the level of security, changes in the needs of the population, a decrease in the availability of resources, changes in the political and economic situation in the country. The management of the production and economic activity of agricultural enterprises should be considered as a complex system that ensures the interaction of all approaches, namely, to show flexibility, which implies readiness for changes and quick response to them, innovativeness in making non-traditional management, decisions and cooperation with other enterprises, authorities and public organizations to solve common problems.*

Keywords: *production and economic activity, management of production and economic activity of enterprises, management, management, agricultural enterprises, management functions, management principles and methods, management efficiency.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-9>
УДК 658.3

*Захарова Н. Ю., к.е.н., доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
nata-zakharova@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5491-492X*
*Осипенко С. О., к.е.н., доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
osypenko.so@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2872-794*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** Обґрунтовано сутність бізнес-комунікацій та їх значення в управлінні підприємством. Охарактеризовано сучасні тренди у бізнес-комунікаціях, які визначаються швидким технологічним розвитком, змінами в методах роботи та підвищеним попитом на зручні та ефективні засоби спілкування. Виокремлено ряд ключових особливостей ефективних комунікацій в менеджменті. Виділено основні риси сучасного комунікативного менеджменту, обґрунтовано ключові аспекти його трансформації в умовах кризи та необхідність застосування інноваційних технологій задля досягнення стратегічних цілей.*

***Ключові слова:** комунікативний менеджмент, криза, бізнес-комунікації, ефективні комунікації, інноваційність комунікацій, репутація, стейкхолдери.*

JEL code classification: D23, L14

Постановка проблеми. Трансформація комунікацій в менеджменті є ключовим елементом успішного управління в сучасному бізнес-середовищі. Виклики і ризики, які супроводжують діяльність суб'єктів господарювання, зміни в технологіях, культурі та структурах підприємств вимагають нового підходу до комунікаційного процесу. Наразі багато компаній стикаються з рядом новацій у технологіях, з розподіленими робочими групами та глобальними командами. Ефективна комунікація в умовах різниці в часових поясах та культурних особливостей для багатьох стає викликом. Використання нових засобів спілкування, таких як віртуальні конференції та спільні робочі платформи, є важливим елементом сучасного менеджменту. При цьому менеджери повинні розвивати навички емоційного інтелекту для кращого розуміння та ефективної комунікації зі співробітниками. Здатність виявляти емоції, розуміти перспективи інших та емпатія є важливими чинниками для успішного лідерства та управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань здійснення бізнес-комунікацій присвячені роботи таких вчених як Л. Батченко, Дж. Бернет, С. Блек, К. Восс, І. Кравчук, С. Лавриненко, В. Мазуренко, Г. Почепцов, М. Побережна, В. Русавська, Д. Сизонов, О. Тищенко, К. ФіРН-Бенкс, В. Чекштуріна, Н. Шпак, Л. Шульгіна та ін. Однак, вважаємо, що проблеми забезпечення інформацією та стратегічної орієнтації бізнес-комунікацій у кризових умовах лишаються недостатньо вивченими. В першу чергу відсутні узагальнені підходи щодо переорієнтації комунікативного менеджменту в умовах кризи. Недостатньо обґрунтованими залишаються питання використання інноваційних підходів при здійсненні бізнес-комунікацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є встановлення особливостей здійснення бізнес-комунікацій в системі менеджменту сучасного підприємства та їх трансформація в умовах кризи задля адаптації та оптимізації комунікаційних стратегій організації, що сприятиме ефективному управлінню кризовою ситуацією та забезпеченню стабільності.

Виклад основного матеріалу. Сутність бізнес-комунікацій полягає в обміні інформацією в організації та поза її межами з метою досягнення спільних цілей та покращення ефективності бізнес-процесів. Забезпечуючи чітку передачу планів, завдань і цілей, бізнес-комунікації стають механізмом, який сприяє взаємодії між різними рівнями управління та працівниками. Вони є складовою формування єдиної комунікаційної культури підприємства, оскільки акцентують увагу на важливості взаємодії та внутрішнього вирішення конфліктів. Бізнес-комунікації виступають ключовим інструментом у плануванні, координації діяльності підприємства та виконанні проєктів, сприяючи підвищенню ефективності та досягненню стратегічних цілей.

Існують різні підходи щодо визначення бізнес-комунікацій. Ряд дослідників вважає, що бізнес-комунікації, в першу чергу, повинні спрямовуватися на підвищення продуктивності діяльності та вирішення конфліктів. Інші – підкреслюють важливість бізнес-комунікацій у контексті збереження корпоративної репутації та взаємодії зі споживачами.

Наприклад, Сизонов Д. Ю. характеризує бізнес-комунікації як новий вид міжособистісної комунікації, специфіка структура та функції якої зумовлені діловими відносинами [1].

Близьким до попереднього є визначення, яке надають Ковальов Б. Л., Павлик А. В., Федина С. М. За їх твердженням бізнес-комунікації (від англ. business, що означає справа і лат. communicatio – зв'язок) являють собою міжособистісні та міжгрупові комунікації, структура, специфіка та функції яких повною мірою обумовлені тією сферою ділових відносин, безпосередньо в якій вони застосовуються [2, с. 4].

Приварникова І. Ю., Голей Ю. М. зазначають, що бізнес-комунікації виступають як самостійна управлінська функція, основна суть якої полягає у забезпеченні ефективної взаємодії підприємства з навколишнім середовищем шляхом обміну різноплановою інформацією [3].

Бізнес-комунікації як діяльність суб'єкта, за думкою Побережної М. П., – це комплекс зусиль зі створення, розвитку та підтримки репутації в очах цільових груп громадськості та суспільства в цілому задля досягнення рівня довіри до суб'єкта та реалізації цілей у його основній діяльності [4].

Чекштуріна В., Зима О. відзначають, що сучасні бізнес-комунікації відносяться до будь-якого виду спілкування, що спрямовані на встановлення ділових контактів, зміцнення партнерських відносин, просування ідей, товарів і послуг, формування іміджу організації та ін., з метою створення нової цінності для бізнесу [5].

Основними завданнями бізнес-комунікацій є [6, с. 11]:

- пов'язання усіх елементів процесу управління;
- сприяння у прийнятті управлінських рішень;
- забезпечення інформацією усього процесу управління;
- забезпечення міжособистісних взаємостосунків у колективі.

Сучасні тренди у бізнес-комунікаціях визначаються швидким технологічним розвитком, змінами в методах роботи та підвищеним попитом на зручні та ефективні засоби спілкування. Слід відзначити зростання використання віртуальних інструментів і засобів для спільної роботи в реальному часі, які дозволяють багатьом користувачам одночасно працювати над одним проєктом, обмінюватися ідеями та давати коментарі. Підвищується рівень застосування інтерактивних технологій, таких як чат-боти та інші автоматизовані інструменти, для покращення ефективності обробки інформації та забезпечення зручного доступу до ресурсів. Комунікаційні можливості розширюються за рахунок використання мобільних технологій на основі мобільних додатків та платформ з доступом до корпоративної інформації та спілкування з командою, незалежно від місцезнаходження. Одним із сучасних підходів до здійснення комунікацій також є створення та використання соціальних мереж та корпоративних платформ для обміну ідеями, спілкування та співпраці між співробітниками. Крім того, застосування автоматизації та штучного інтелекту сприяє покращенню процесів комунікації, зокрема, в галузі аналізу даних, персоналізації та автоматизації відповідей на запитання.

Ці інновації відображають розвиток сучасних методів спілкування та наголошують на важливості адаптації компаній до умов невизначеності, з якими стикається бізнес.

Загалом, ефективна система управління інноваційними комунікаціями підприємства сприяє, з однієї сторони, підвищенню продуктивності праці, а з іншої – досягненню задоволеності в груповій взаємодії [7].

Ефективні комунікації в менеджменті включають в себе ряд ключових особливостей, серед яких вважаємо за доцільне виокремити наступні:

1) чіткість і зрозумілість при передачі інформації, тобто менеджери повинні бути здатні висловлювати свої думки та ідеї так, щоб їх легко розуміли всі учасники процесу;

2) вміння слухати співрозмовника, враховувати почуття та потреби інших, оскільки здатність до емпатії та слухання допомагає створити сприятливе середовище для обміну інформацією та встановлення довіри у відносинах;

3) наявність зворотнього зв'язку, тобто менеджер повинен не тільки доводити прийняті рішення та контролювати їх виконання, але й стимулювати процеси отримання відгуків та формування ідей від співробітників для постійного розвитку підприємства;

4) адаптивність до умов невизначеності, що забезпечується гнучкістю у комунікаційних стратегіях;

5) командна робота, яка стимулює групову співпрацю, створюючи сприятливий клімат для подальшої взаємодії;

6) забезпечення управління конфліктами, що сприяє створенню умов для висловлення різних точок зору та пошуку конструктивних рішень;

7) стратегічна спрямованість, тобто комунікації в кінцевому підсумку повинні сприяти реалізації поставлених цілей в межах розробленої стратегії.

На сьогодні критично важливими аспектами у бізнес-комунікаціях є кібербезпека та конфіденційність даних, оскільки зберігання, передача та обробка конфіденційної інформації можуть стати об'єктом кіберзагроз та порушень безпеки даних. Забезпечення цих аспектів є необхідною умовою для здійснення як внутрішніх, так і зовнішніх комунікацій, а ефективне управління конфіденційністю стає пріоритетним завданням для багатьох підприємств. Серед іншого спеціалісти пропонують використовувати шифрування для захисту конфіденційної інформації в процесі передачі, захист електронної пошти, встановлення антивірусів і регулярне оновлення програмного забезпечення, зменшення вразливості мережевого обладнання для запобігання несанкціонованому доступу, впровадження систем постійного моніторингу та виявлення загроз для оперативного реагування на потенційні кіберзагрози, підвищення рівня свідомості серед персоналу щодо потенційних кіберзагроз та навчання їх правилам безпеки.

Важливо відзначити, що системний підхід до управління комунікаціями в організації з метою покращення їх ефективності та впливу на досягнення стратегічних цілей реалізується через комунікативний менеджмент.

Основними його рисами є:

1. Орієнтація на досягнення конкретних цілей та визначених стратегій через вплив на комунікаційний процес в організації.

2. Забезпечення ефективного обміну інформацією як всередині організації, так і з клієнтами, партнерами, громадськістю.

3. Створення позитивного іміджу та репутації підприємства.

4. Здійснення постійного моніторингу комунікаційного процесу для визначення його ефективності та вчасної корекції стратегій за необхідності.

5. Залучення та розвиток персоналу з комунікаційними навичками, що сприяють якісній взаємодії всередині організації та поза її межами.

6. Створення прозорих комунікаційних процесів, що сприяють взаєморозумінню та підвищують рівень довіри.

У дослідженні, що присвячено кризовим комунікаціям, Kathleen Fearn-Banks визначає їх як реакцію на низку явищ, таких як скандали, проблеми з продукцією, стихійні лиха та

екологічні кризи. Вона зазначає, що при настанні кризи, комунікації слід починати якнайшвидше в «золоту годину», тобто першу годину після сповіщення про кризу [8].

Цю думку підтверджують Matías A., Cardoso L., які зазначають, що надмірна увага до поганих новин з боку суспільства часто посилюється неможливістю надати своєчасну та достатню інформацію з боку організації у кризовій ситуації. Це може призвести до звернення за інформацією до різних медіа та неофіційних джерел. Вони підкреслюють, що з моменту виникнення кризи необхідно діяти швидко та ефективно. Прозорість інформації перед медіа, а також пряма комунікація з партнерами є надважливими, оскільки вони дозволяють ефективно контролювати та ліквідувати кризу, зберігаючи репутацію. У цей період адекватний потік інформації та комунікацій є важливим для уникнення чуток та зменшення невизначеності [9].

Виникнення криз у сфері бізнесу обумовлене різноманіттям факторів, і тому дослідники завжди намагаються ідентифікувати загальні риси та класифікувати їх для систематизації підходів до вирішення проблем. Традиційно у термінології кризових комунікацій розрізняють навмисні техногенні кризи, що виникають через втручання людини, та кризи, спричинені природними зовнішніми чинниками [10].

За твердженням іспанських дослідників Westphalen M. H. і José Luis Piñuel Raigada у випадку виникнення кризи, організація може обирати різні позиції, щодо комунікацій:

а) Стратегія мовчання – полягає у відсутності відповіді та уникненні подання інформації. Такий підхід може сприяти «поширенню чуток» та мати більш негативні, ніж позитивні наслідки.

б) Стратегія заперечення – у цьому випадку відкидається реальність і вживається реактивна позиція відповідно до нападу. Цю позицію можна займати лише тоді, коли факт, що приписується організації, однозначно хибний. В іншому випадку наслідки можуть бути дуже серйозними.

в) Стратегія захисту за допомогою перекладання відповідальності – сторони обвинувачують одне одного у помилках. У середньостроковій перспективі ця позиція може бути невдалою, якщо є намагання ухилитися від відповідальності.

г) Стратегія визнання проблеми – полягає у прийнятті відповідальності та здійснення певних дій. Такий проактивний підхід може бути найбільш зручною стратегією, якщо пропонується ефективне рішення та прослідковується чесність організації в комунікаціях. При цьому рівень невизначеності зменшується або зникає [11, с. 117].

Отже, для ефективного управління кризою необхідно вміти пристосовуватися до надзвичайної ситуації, враховувати можливий її розвиток, надавати реакціям виразне етичне спрямування та передбачати наслідки власних дій як у короткостроковій, так і в середньо- та довгостроковій перспективі [12, с. 134].

Події в Україні стали приводом для переосмислення підходів щодо комунікативного менеджменту в умовах кризи. Це дозволяє розуміти, як змінюються комунікації, як взаємодіяти з різними групами стейкхолдерів, яким чином передавати та представляти інформацію. Зацікавленість являють методи комунікації під час війни, а також конкретні інструменти, спрямовані на пом'якшення негативного впливу війни на функціонування підприємств.

За результатами дослідження Д. О. Олтаржевського встановлено, що на думку більшості опитаних представників компаній (33,3%), обсяг корпоративних комунікацій в їх компаніях не зазнав змін з початком війни. Лише 4,8% учасників відзначили, що обсяг комунікацій значно зменшився. Крім того, більшість респондентів (52,4%) зазначила, що бюджет на корпоративні комунікації не змінився. 61,9% опитаних зазначили, що пріоритетні групи стейкхолдерів для них не змінилися, а 38,1% стверджували зворотнє. Найбільша кількість учасників (76,2%) вважає персонал пріоритетом у корпоративних комунікаціях. На другому місці (близько 52,4%) – клієнти компанії, які забезпечують її прибуток. За ними йдуть бізнес-партнери та органи влади (по 38,1%). Крім того, 76,2% учасників опитування зауважили, що змінився тематичний спектр корпоративних комунікацій під час війни. Очевидно, це є прямим наслідком трансформації смислових пріоритетів компаній та потреб

їхніх стейкхолдерів звучати в унісон з голосами суспільства, жити життям своєї країни. Двома найважливішими тематичними векторами корпоративних комунікацій респонденти назвали допомогу армії та волонтерство (85,7%), а також новини компанії (також 5,7%) [13, с. 79].

Отже, в умовах невизначеності і підвищеного ризику критично важливою для ефективного управління комунікаціями та збереження репутації підприємства є переорієнтація комунікативного менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові аспекти переорієнтації комунікативного менеджменту під час кризи

Напрями	Завдання
Стратегічне планування	Розробка стратегії кризового комунікаційного управління. Визначення ключових повідомлень та цілей комунікаційної стратегії в умовах кризи.
Оперативне планування та адаптація до змін	Визначення механізмів оперативної реакції на події. Розробка планів управління кризовими ситуаціями та ролей комунікаційної команди. Адаптування комунікаційних процесів відповідно до змін ситуації. Розробка алгоритму використання зворотного зв'язку для оцінки динаміки ситуації.
Відкритість спілкування	Забезпечення відкритості та чесності у комунікаціях зі стейкхолдерами. Надання точної та достовірної інформації щодо ситуації та вжитих заходів.
Взаємодія із ЗМІ та громадськістю	Активна взаємодія з представниками ЗМІ та громадськістю для управління публічним сприйняттям ситуації. Розробка ефективних стратегій спілкування з громадськістю.
Аналіз соціальних мереж	Моніторинг реакції на ситуацію в соціальних мережах. Розробка та впровадження заходів щодо інформування через соціальні мережі.
Внутрішнє спілкування	Забезпечення ефективного внутрішнього спілкування для мобілізації персоналу. Надання робітникам чіткої інформації та алгоритму дій. Забезпечення психологічної підтримки.
Комунікаційні кампанії	Розробка спеціальних комунікаційних кампаній для підтримки зусиль по виходу з кризи. Використання креативних підходів для залучення уваги та підтримки громадськості.
Збереження репутації	Проведення активних комунікацій щодо збереження та відновлення репутації. Реалізація заходів для зменшення можливого негативного впливу на імідж підприємства

Зазначимо, що у ситуаціях кризового характеру ключовим аспектом бізнес-комунікацій є увага до потреб і реакцій стейкхолдерів. Підприємства існують у відкритих соціальних просторах, де вони взаємодіють з різноманітними аудиторіями, і де важливо будувати відносини на основі поваги, довіри і взаєморозуміння. Тому під час кризи, взаємодія з ними потребує формування спеціальних підходів та ефективних комунікаційних стратегій, оскільки саме стейкхолдери здатні впливати на розвиток організації.

Висновки. Бізнес-комунікації залишаються ключовим елементом управління навіть під час війни. Досвід роботи українських підприємств свідчить про те, що вони розуміють важливість ефективних бізнес-комунікацій, прагнуть зберігати свої комунікаційні команди та продовжують вкладати фінансові ресурси у розвиток комунікацій. Головним свідченням того, що компанія продовжує працювати і залишається надійним партнером є активні комунікації зі стейкхолдерами, спрямування зусиль підприємства на підтримання його репутації та іміджу. З іншого боку якість внутрішніх комунікацій визначає можливість

ефективної взаємодії команди для вирішення завдань й досягнення спільних цілей, психологічний клімат у колективі, наявність подальших перспектив.

Сучасне бізнес-середовище вимагає певної трансформації комунікативного менеджменту для збереження належної інтенсивності та якості комунікацій. За умов настання кризи використання інноваційних технологій у комунікаційному менеджменті сприятиме швидкому доступу до актуальної інформації для різних комунікативних груп, адекватній оцінці трендів, що формуються, автоматизації комунікаційних процесів; ефективній взаємодії персоналу в режимі реального часу в умовах віддаленої роботи або обмежень переміщень; відкриттю каналів зворотного зв'язку, формуванню інтерактивних та згуртованих комунікаційних просторів; персоналізації контенту, що сприяє більш точному спрямуванню повідомлень до конкретних аудиторій; підвищенню ефективності та якості навчальних процесів при підготовці або підвищенні кваліфікації персоналу; забезпеченню кібербезпеки та конфіденційності даних тощо.

Список використаних джерел:

1. Сизонов Д. Ю. Нова медійна фразеологія в бізнес-комунікації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. Вип. 31. С. 44–56.
2. Федина С. М. Бізнес-комунікації. Суми: Сумський державний університет, 2020. 113 с.
3. Приварникова І. Ю., Голей Ю. М. Сучасні бізнес-комунікації з представниками європейських країн: порівняльний крос-культурний аналіз. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2023/56-2023/8.pdf> DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2023-56-6>
4. Побережна М. П. Бізнес-комунікації: основні поняття. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7db06566-2c94-4669-bcc7-03459b3ef630/content>
5. Чекштуріна В., Зима О. Актуальні формати бізнес комунікацій початку XXI ст. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/20538/1/%D0%A7%D0%B5%D0%BA%D1%88%D1%82%D1%83%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%92.%20%D0%97%D1%96%D0%BC%D0%B0%20%D0%9E.pdf>
6. Шульгіна Л. М. Бізнес-комунікації. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 151 с.
7. Лавриненко С. О., Зелінська А. М., Бездітко О. Є. Бізнес-комунікації та їх інноваційність в системі менеджменту підприємства. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2232/2155>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-41>
8. Fearn-Banks K. Crisis communications: a casebook approach. Mahwah, New Jersey London. 2007. 358 p. URL: <https://teddykw2.files.wordpress.com/2012/06/crisis-communications-a-casebook-approach.pdf>.
9. Ana Matías, Luís Cardoso. Crisis communication. Theoretical Perspectives and Dynamics of a Complex Concept. *VISUAL Review*, 2023, pp. 2–15.
10. Rosenthal U., Kouzmin A. Globalizing an agenda for contingencies and crisis management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. 1993. Vol. 1, no. 1, pp. 1–12.
11. Westphalen, M. H. Piñuel Raigada, José Luis. La dirección de comunicación prácticas profesionales, diccionario técnico. 1993. 1246 p.
12. Lampreia, J. (Coord) Gestão de Crise – uma Perspectiva Europeia. Lisboa, Hugin Editores. 2003. 170 p.
13. Олгаржевський Д.О. Корпоративні комунікації в Україні в умовах війни з росією. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 2(81). 2022. С. 73–85. URL: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2022/11/81_5.pdf. DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-1272.2022.81.5>

References:

1. Syzonov, D. Yu. (2015) Nova mediyna frazeolohiya v biznes-komunikatsiyi [New media phraseology in business communication]. *Actual problems of Ukrainian linguistics: theory and practice*. Vol. 31. P. 44–56 [in Ukrainian].
2. Fedyna, S.M. (2020) Biznes-komunikatsiyi [Business communications]. Sumy: Sumy State University. 113 p. [in Ukrainian].
3. Privarnikova, I. Yu., Golei, Yu. M. (2023) Suchasni biznes-komunikatsiyi z predstavnykamy yevropeys'kykh krayin: porivnyal'nyu kros-kul'turnyyu analiz [Modern business communications with representatives of European countries: a comparative cross-cultural analysis]. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2023/56-2023/8.pdf> DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2023-56-6> [in Ukrainian].
4. Poberezhna, M.P. Poberezhna, M.P. Biznes-komunikatsiyi: osnovni ponyattya [Business communications: basic concepts]. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7db06566-2c94-4669-bcc7-03459b3ef630/content> [in Ukrainian].
5. Chekshturina, V., Zyma O. (2018) Aktual'ni formaty biznes komunikatsiy pochatku XXI st. [Current formats of business communications at the beginning of the 21st century] URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/20538/1/%D0%A7%D0%B5%D0%BA%D1%88%D1%82%D1%83%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%92.%20%D0%97%D1%96%D0%BC%D0%B0%20%D0%9E.pdf>

6. Shulhina, L. M. (2023) *Biznes-komunikatsii* [Business communications]. Kyiv: Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. 151 p. [in Ukrainian].
7. Lavrynenko, S. O., Zelinska, A. M., Bezditko, O. E. *Biznes-komunikatsiyi ta yikh innovatsiynist' v systemi menedzhmentu pidpryyemstva* [Business communications and their innovativeness in the enterprise management system]. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2232/2155>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-41> [in Ukrainian].
8. Fearn-Banks, K. (2007) *Crisis communications: a casebook approach*. Mahwah, New Jersey London. 358 p. URL: <https://teddykw2.files.wordpress.com/2012/06/crisis-commmunications-a-casebook-approach.pdf>
9. Ana Matías, Luís Cardoso (2023) Crisis communication. Theoretical Perspectives and Dynamics of a Complex Concept. *VISUAL Review*, pp. 2–15.
10. Rosenthal, U., Kouzmin, A. (1993) Globalizing an agenda for contingencies and crisis management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, vol. 1, no. 1, pp. 1–12.
11. Westphalen, M. H. Piñuel Raigada, José Luis (1993) The direction of communication, professional practices, technical dictionary. 1246 p.
12. Lampreia, J. (Coord) (2003) *Crisis Management – a European Perspective*. Lisbon, Hugin Editores. 170 p.
13. Oltarzhovsky D.O. (2022) Korporatyvni komunikatsiyi v Ukrayini v umovakh viyny z rosiyeyu. [Corporate communications in Ukraine during the war with Russia]. *Scientific notes of the Institute of Journalism*. Vol. 2(81). P. 73-85. URL: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2022/11/81_5.pdf. DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-1272.2022.81.5> [in Ukrainian].

Zakharova N. Yu., PhD, Associate Professor
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
nata-zakharova@ukr.net
Osypenko S. O., PhD
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
osypenko.so@gmail.com

TRANSFORMATION OF BUSINESS COMMUNICATIONS IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE MODERN ENTERPRISE

Abstract. *The authors substantiated the essence of business communications and their importance in enterprise management, which consists in the exchange of information within and outside the organization with the aim of achieving common goals and improving the efficiency of business processes. Modern trends in business communications are characterized, which are determined by rapid technological development, changes in work methods and increased demand for convenient and effective means of communication. This applies to the use of virtual tools and tools for real-time collaboration, mobile technologies based on mobile applications and platforms with access to corporate information, process automation and artificial intelligence, the use of interactive technologies such as chatbots and other tools. A number of key features of effective communication in management are highlighted. It is emphasized that cyber security and data privacy are critically important aspects in business communications, as the storage, transmission and processing of confidential information can become the object of cyber threats and data security breaches. The main features of modern communication management are highlighted. It was noted that the events in Ukraine became a reason for rethinking approaches to communicative management in crisis conditions. This especially applies to methods of communication during the war, as well as specific tools aimed at mitigating the negative impact of war on the functioning of enterprises. The authors substantiated the key aspects of the transformation of communication management in crisis conditions, which will allow to ensure effective management of communications and contribute to the preservation of the company's reputation. The need to use modern innovative technologies to achieve strategic goals is emphasized.*

Keywords: *communication management, crisis, business communications, effective communications, communication innovation, reputation, stakeholders.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-10>

УДК 005.7:316.485.6

Олійник І. В., к.е.н., доцент

Херсонський державний аграрно-економічний університет

kirovograd1971@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3823-7532

ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** В статті розглядається важливість ефективного управління конфліктами в системі менеджменту підприємства. Аналізуються різні стратегії та методи управління конфліктними ситуаціями та їхній вплив на організаційну ефективність. В статті пропонуються методи оволодіння психологічними аспектами взаємодії керівників із членами організації, спрямовані на підвищення результативності комунікацій та створення сприятливого організаційного середовища для досягнення спільних цілей та вирішення практичних завдань. На основі теоретичного дослідження вказаної проблематики наводиться перелік практичних рекомендацій для підприємств та організацій щодо оптимізації процесів управління конфліктами, а також підвищення продуктивності й співпраці в колективі.*

***Ключові слова:** конфлікт, конфліктна ситуація, стратегії управління конфліктами, вирішення конфліктів, емоційний інтелект, комунікаційні навички, психологія управління.*

JEL code classification: M12

Постановка проблеми. В умовах сучасного бізнес-середовища ефективне управління конфліктами в системі менеджменту підприємства стає критично важливим аспектом для забезпечення стабільності та успішності діяльності організації. Конфлікти в трудовому колективі можуть призводити до негативних наслідків, зокрема, зниження продуктивності, погіршення взаємовідносин, зниження мотивації працівників та появи фінансових збитків для бізнесу. На жаль, сьогодні значний відсоток підприємств не мають чіткої стратегії управління конфліктами, що може призвести до їх подальшого загострення та невдач у досягненні стратегічних цілей організації. Основне завдання сучасного менеджменту полягає в розробленні комплексних та ефективних підходів до управління конфліктами, що враховують різні аспекти функціонування підприємств та організацій – психологічних, комунікаційних та стратегічних. Це, в кінцевому підсумку, дозволить не лише комплексно вирішувати конфліктні ситуації та покращувати взаємовідносини, але й створювати сприятливі умови для плідної взаємодії у колективі, а також підвищувати ефективність діяльності підприємства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі управління людськими ресурсами акцентують увагу на необхідності системного підходу до управління конфліктами та використанні новаторських методів для вирішення конфліктних ситуацій на підприємствах. У багатьох публікаціях підкреслюється важливість розвитку співробітництва з метою забезпечення ефективного комунікаційного процесу. Вказаній проблемі присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема, Ачкасової Л. М., Водолажської Т. О., Бекетова Ю. О. [1]; Городняк І. В. [3]; Лісеного Є., Лісеної А. [4]; Сазонової Т. О., Михайлової О. В. [6]; Сороки О., Близнюк О. [7]; Шаульської Л. В., Гринкевича Р. І. [8] та інших.

В той же час, аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про необхідність комплексного підходу до вивчення системи управління конфліктами на підприємстві, який враховував би специфіку організаційної культури, потреби персоналу та стратегічні цілі підприємства. Врахування цих факторів сприятиме розробці та імплементації стратегій, які будуть адаптовані до унікальних вимог конкретної компанії, а також допоможуть

досягти бажаних результатів у сфері міжособистісних взаємодій та організаційної продуктивності.

Мета статті. Метою статті є розгляд ефективних стратегій управління конфліктами в системі менеджменту підприємства в контексті створення сприятливого організаційного середовища, що передбачає пошук оптимальних методів забезпечення максимальної продуктивності праці та досягнення стратегічних цілей компанії.

Виклад основного матеріалу. У сучасному організаційному середовищі конфлікти виступають як невід’ємна складова комплексної взаємодії між працівниками, різними управлінськими підрозділами та партнерами. Сукупність різноманітних конфліктних ситуацій визначає динаміку організаційного життя, впливаючи на його функціонування та розвиток. Конфлікти можуть виникати з різних причин, включаючи розбіжності у визначенні цілей та завдань, розподіл ресурсів підприємства, адаптацію до різних стилів керівництва, а також різноманітність культурних та особистісних характеристик учасників. Для успішного управління такими конфліктами необхідно розуміти їхню сутність та глибинні закономірності, в тому числі класифікацію, яка дозволяла б ефективно вживати необхідні заходи щодо їхнього вирішення та уникнення негативних наслідків для організації.

Конфлікт – це ситуація, що виникає, коли існують певні відмінності в інтересах, цінностях, поглядах та цілях між двома або більше сторонами, які взаємодіють в межах певного організаційного середовища. Це може призвести до напруженості, ворожнечі та навіть взаємних протистоянь. Конфлікти можуть мати різний характер та масштаб – від невеликих непорозумінь до серйозних протистоянь та кризових ситуацій [2].

У контексті конкретної організації конфлікт відображає суперечності та розбіжності між різними структурними чи функціональними одиницями, групами працівників або окремими особами. Він може виникнути з різних причин, зокрема, невизначеність ролей та обов’язків, різноманітності цілей та завдань, конкуренції за ресурси або непорозуміння в ділових комунікаціях. Управління конфліктами в організації є важливим елементом ефективного розвитку підприємства, оскільки незалежно від їхнього походження, невирішені конфлікти можуть негативно позначитися на організаційному кліматі, продуктивності праці та загальному успіху компанії. Розглядаючи сутність конфліктів як невід’ємного атрибуту сучасного менеджменту, слід також зупинитися на їх класифікації, оскільки остання допомагає більш чітко зорієнтуватися в проблемах та перспективах, що породжуються такими конфліктами, а також накреслити шляхи щодо їх подолання [7].

В першу чергу, слід зазначити, що організаційні конфлікти можуть бути як внутрішніми, виникаючи всередині організації між працівниками, групами або підрозділами, та і зовнішніми, які суттєво впливають на взаємодію між організацією та зовнішніми стейкхолдерами – клієнтами, партнерами чи конкурентами. Внутрішні конфлікти можуть виникати через різні погляди на стратегічні напрямки розвитку організації, розбіжності в методах роботи або набувати рис конфліктності між різними корпоративними культурами. Зовнішні конфлікти, з іншого боку, можуть виникати через непорозуміння з клієнтами щодо вимог до продукту чи послуги, зміни у ринковому середовищі, а також конкурентний тиск від інших компаній. Такі конфлікти можуть стати суттєвою перешкодою для досягнення стратегічних цілей організації та вимагають від керівництва компанії імплементації ефективних стратегій щодо їх розв’язання, а також побудови конструктивних відносин зі стейкхолдерами.

Структурні конфлікти виникають в процесі виконання завдань або розподілу ресурсів. Це може включати ситуації, коли певні підрозділи або групи працівників мають різні погляди на те, як краще виконувати певні завдання або стосовно того, як правильно розподіляти обмежені ресурси, такі як бюджет, час чи персонал. Ці конфлікти можуть також виникати через різні пріоритети чи недосконалу організаційну структуру, яка за своєю природою є важливим стратегічним компонентом управління. Функціональні конфлікти, з іншого боку, пов’язані з невизначеністю ролей та обов’язків учасників управлінського процесу. Така ситуація може статися, коли різні працівники або групи чітко

не розуміють своїх обов'язків, мають різні очікування щодо того, що вважається їхньою відповідальністю, або коли існує недосконала комунікація між ними. Ці конфлікти можуть призводити до неефективного дублювання роботи, порушення графіку виконання завдань або загального погіршення продуктивності через невизначеність.

Конфлікти можуть бути латентними, виявленими та загостреними. Латентні конфлікти – це конфлікти, які існують, але не проявляються до певного періоду. Але руйнівні наслідки таких конфліктів є очевидними: невирішені питання та невиражені суперечності можуть накопичуватися та негативно впливати на атмосферу в колективі, викликаючи напруженість, нестабільність та втрату продуктивності. Крім того, латентні конфлікти можуть перерости в виявлені або загострені ситуації, якщо не будуть вчасно визнані та вирішені. Тому важливо уважно вивчати організаційне середовище та реагувати на попереджувальні ознаки латентних конфліктів з метою запобігання їх подальшого загострення [1].

Виявлений конфлікт вже став очевидним для учасників, але ще не досяг свого піку. На цьому етапі конфлікт може перебувати в стані посилення або наростання напруженості між сторонами протистояння. Наступні кроки, які будуть вжиті для управління конфліктом на цьому етапі, можуть визначити в подальшому, яким шляхом він буде розвиватися в майбутньому. Цей етап може бути критичним, оскільки сторони ще можуть залишатися відкритими для обговорення та пошуку компромісу, або ж в іншому випадку конфлікт може загостритися, призводячи до подальшої ескалації та загрози для взаємовідносин між учасниками. Тому на цьому етапі важливо вживати відповідних заходів для ефективного управління конфліктом та запобігання подальшому загостренню ситуації.

Загострений конфлікт є найбільш інтенсивним і складним щодо управління ним. На цьому етапі конфлікт може досягати свого піку, суперечності стають надзвичайно напруженими, а емоції можуть перевищувати розумові реакції. Стратегії управління конфліктом на цьому етапі вимагають ретельного планування, ефективного керівництва та навичок медіації. Це може також вимагати використання спеціалізованих методів врегулювання конфліктів, зокрема, тренінгів з комунікації, переговорів та залучення основних інструментів конфліктології. Важливо також виявити та вирішити вихідні причини конфлікту, щоб вчасно уникнути подальшого загострення ситуації та покращити взаємини між сторонами.

Розрізняють технічні, групові та особистісні конфлікти. Технічні конфлікти виникають через розбіжності у методах роботи або управлінських технологіях – коли різні працівники чи підрозділи мають відмінні підходи до виконання завдань або використання ресурсів. Груповий конфлікт виникає між групами працівників, які можуть мати різні цілі, ціннісні орієнтири або погляди на проблеми, що виникають у процесі роботи. Особистісний конфлікт тісно пов'язаний з особистісними розбіжностями між працівниками, такими як різниця в характерах, віці, стилі спілкування. Ці чинники також можуть спричиняти напруженість та непорозуміння у взаєминах між співробітниками та керівництвом компанії. Вказані типи конфліктів можуть виникати окремо або взаємодіяти між собою, створюючи складні ситуації, які потребують уважного аналізу та ефективного управління для забезпечення гармонійної робочої атмосфери та підтримання запланованого рівня продуктивності всього колективу [8].

В епоху глобальних змін, коли традиційні принципи та уявлення стосовно самої природи менеджменту та організаційного розвитку перебувають під постійною увагою та зазнають кардинального переосмислення, організації часто стикаються з етнічними, культурними та релігійними конфліктами. Ці типи конфліктів виникають через різницю у етнічній чи культурній приналежності, або через різні релігійні переконання. Зокрема, етнічні або культурні відмінності можуть породжувати конфлікти через непорозуміння щодо традицій, звичаїв, мови або вірувань. Такі розбіжності часто породжують стереотипи, упередження та взаємні обмеження, які ще більше загострюють відносини між різними групами. У міжрелігійних взаємовідносинах різниця у поглядах може призвести до конфліктів через суперечливі тлумачення святих, релігійних обрядів або моральних принципів.

Такі конфлікти можуть мати серйозні наслідки для спільної діяльності та соціальної взаємодії, а також загального благополуччя компанії.

Сьогодні ціннісні орієнтири стають особливо важливими для сучасних лідерів бізнесу. Ось чому розуміння різних типів конфліктів допомагає організаціям розробляти ефективні стратегії розв'язання таких конфліктів та підвищувати загальну продуктивність й будувати сприятливий організаційний клімат. У цьому контексті, визначення та утвердження цінностей, які керують стратегіями управління та розвитку організацій, стає вирішальним завданням для досягнення успіху. Глибока рефлексія над цілями та принципами, на яких ґрунтуються дії керівництва, дозволяє адаптувати стратегії до постійної зміни умов та вимог сучасного бізнесу. Отже, розуміння та свідоме використання ціннісних орієнтирів стає ключовим чинником успішного управління організаційними конфліктами в епоху глобальних трансформацій [10].

У цьому зв'язку можна стверджувати, що причини виникнення конфліктів в організації можуть бути множинними та мають глибинні причини, які обумовлені самою сутністю та природою конфліктів в різноманітних вимірах та проявах життєдіяльності підприємств й організацій. Практика менеджменту вказує на деякі з найбільш поширених причин.

В першу чергу, слід вказати, що розбіжність цілей та інтересів стають, напевно, головною умовою виникнення ситуацій непорозуміння в трудовому колективі. Коли працівники мають різні цілі та інтереси, це може призвести до конфліктів, оскільки вони можуть боротися за ресурси, визначення пріоритетів або розподіл влади. Також виникненню таких ситуацій може сприяти недостатня комунікація. Неefективна комунікація, або навіть її відсутність, може призвести до непорозумінь, неправильної інтерпретації управлінської інформації та недовіри між працівниками.

Індивідуальні різниці в підходах до роботи, організації часу та прийнятті рішень також можуть стати причиною конфліктів між співробітниками. Окреслена проблема ускладнюється ще й тим, що нерідко має місце боротьба за обмежені ресурси, такі як фінанси, час чи матеріальні засоби, і це може призвести до конфліктів між підрозділами або працівниками. Завдання менеджменту, в цьому випадку, саме й полягає в тому, щоб на ранніх стадіях планування та встановлення цілей ці питання були чітко окреслені та систематизовані, оскільки в подальшому різне бачення перспектив розвитку організації, скоріш за все, призведе до конфліктів і розбіжностей у виконанні завдань та досягненні мети [4].

Коли в організації ролі та обов'язки працівників чітко не визначені або вони перекриваються одна з одною, це може створити ситуацію, коли ніхто конкретно не несе відповідальність за виконання поставлених завдань. Це призводить до розбіжностей у розумінні того, хто відповідає за певні аспекти роботи або прийняття рішень. Така невизначеність щодо розподілу відповідальності може постійно спричиняти конфлікти між працівниками, оскільки кожен може вважати, що інший повинен бути відповідальним за певні завдання. Крім того, відсутність чітко визначених пріоритетів може призвести до того, що різні працівники будуть спрямовувати свої зусилля на різні завдання, що може погіршити управлінські комунікації та суттєво сповільнити загальний прогрес організації.

Часто виникають ситуації, коли працівники відчують себе об'єктом несправедливого ставлення з боку менеджерів, або, як вже відмічалось вище, стикаються з дискримінацією за різними критеріями, такими як раса, стать, вік або статус. До цього списку можна додати й різницю в культурних цінностях, переконаннях та стереотипах, а також гендерні розбіжності, які також можуть стати джерелом конфліктів у міжособистісних та міжгрупових взаємодіях та негативно вплинути на лілову атмосферу в колективі.

Ефективне управління конфліктами в сучасному бізнесі, як і в будь-якій сфері суспільної діяльності, стає першочерговим завданням сучасного менеджменту та важливою складовою успішного функціонування організаційного середовища. Конфлікти неминучі в будь-якому колективі через різноманітність поглядів, цінностей та інтересів працівників, а також обмежені ресурси та конкурентний тиск. Однак, вміння конструктивно вирішувати

конфлікти є ключовим елементом для забезпечення ефективності роботи колективу та досягнення стратегічних цілей.

Перш за все, ефективне управління конфліктами сприяє збереженню позитивного робочого середовища. Конфлікти, які не вирішуються або вирішуються некоректно, можуть спричинити напруженість та недовіру між працівниками, що негативно впливає на комунікації та співпрацю. Внаслідок цього страждає якість виконаної роботи та загальний ефективний функціонування організації.

Далі, управління конфліктами сприяє підвищенню продуктивності праці. Конструктивне вирішення конфліктів дозволяє знаходити кращі рішення шляхом обговорення різних поглядів та ідей. Коли працівники відчують, що керівництво поважає їхні думки та переконання – вони більш схильні до активної участі в роботі колективу та досягнення спільних цілей. Крім того, правильне управління конфліктами сприяє збереженню здорових міжособистісних відносин, а саме вирішення конфліктів шляхом співпраці та пошуку компромісів сприяє покращенню взаєморозуміння та взаємовідносин між працівниками, що в підсумку створює позитивне робоче середовище [5].

Отже, важливість ефективного управління конфліктами у сучасному організаційному середовищі важко переоцінити. Чітке розуміння причин конфліктів, вміння слухати й розуміти іншу сторону, а також використання конструктивних методів вирішення спорів допомагають забезпечити гармонію та ефективну взаємодію в колективі, що є ключем до успіху організації в цілому.

Існує кілька ефективних стратегій для вирішення конфліктів на робочому місці, спрямованих на покращення комунікацій та забезпечення конструктивної взаємодії між сторонами. Однією з таких стратегій є стимулювання відкритого спілкування між конфліктуючими сторонами. Цей підхід передбачає створення сприятливої атмосфери для вільного обміну ідеями, поглядами та почуттями між усіма учасниками конфлікту. Одним із способів досягнення цього дуже часто стає залучення нейтральної третьої сторони для медіації в розмові. Медіатор, зазвичай, є незалежною та об'єктивно налаштованою особою, яка допомагає сторонам конфлікту знайти спільне рішення, засноване на взаємному розумінні та компромісі. Він до того ж надає можливість сторонам виявити корені конфлікту, проаналізувати власні почуття й думки, а також розробити прийнятні способи розв'язання проблеми, які б задовольнили всіх учасників.

Іншим ефективним методом стимулювання відкритого спілкування є спільне активне слухання інших поглядів. Це вимагає від кожного учасника конфлікту уваги та зацікавленості щодо думок та почуттів інших колег. Завдяки цьому процесу, сторони можуть краще зрозуміти взаємні позиції та знайти спільні точки дотику для подальшого вирішення конфлікту. Такий підхід сприяє покращенню комунікаційних навичок, забезпечує фундамент взаєморозуміння та допомагає створити атмосферу взаємної поваги та підтримки. В результаті, відкрите спілкування може допомогти уникнути подальших конфліктних ситуацій та сприяти покращенню взаємовідносин на робочому місці [3].

Також, практика сучасного менеджменту нерідко стикається з необхідністю імплементації стратегії, яка передбачає пошук компромісів, які б задовольнили потреби обох сторін. Це може включати розробку рішення, що повністю або частково враховує інтереси обох сторін та задовольняє кожну з них. Однак, важливо зазначити, що пошук консенсусу вимагає від усіх учасників конфлікту готовності до певних поступок та взаємного порозуміння. У деяких випадках це може виявитися складним завданням, оскільки кожна сторона може мати свої власні цілі та інтереси, а також може ставити певні умови для досягнення компромісу. Для успішної реалізації такої стратегії необхідно провести детальний аналіз потреб та очікувань кожної зі сторін, а також врахувати всі можливі альтернативи. Добре розроблене компромісне рішення повинно бути справедливим та відповідати інтересам усіх учасників конфлікту, а також сприяти підтримці позитивних взаємовідносин на робочому місці.

Подальша ефективна імплементація такої стратегії може включати в себе створення механізмів контролю та взаємодії щодо забезпечення дотримання усіма сторонами умов

укладеного компромісу. Також важливо забезпечити відкрите спілкування та можливість вносити корективи в умови компромісу у випадку необхідності.

У всіх перерахованих випадках, вирішення конфлікту повинно передбачати пошук взаємовигідного рішення, яке б принесло користь та задоволення обом сторонам. Такий підхід дозволяє сторонам знайти спільне рішення, яке враховуватиме їхні потреби та позиції, сприяючи таким чином мирному врегулюванню конфліктів та підтримці стабільних відносин у майбутньому. Крім того, такий підхід може підвищити рівень взаємного розуміння та довіри між сторонами, що створює основу для подальшого співробітництва та спільного досягнення цілей. Врахування інтересів обох сторін у процесі вирішення конфлікту відображає зрілість та конструктивність підходу до міжособистісних відносин та сприяє побудові стійких та здорових взаємин у колективі.

Стратегії управління конфліктами в системі менеджменту підприємства є ключовим елементом для забезпечення ефективності та стабільності в організації. Якою б не була стратегія розв'язання конфлікту – розробка такої стратегії вимагає глибокого аналізу протиріч, їхніх причин та специфіки, а також врахування особливостей конкретного підприємства. Розглянемо кілька ключових кроків у розробці стратегій управління конфліктами [13]:

1) Аналіз конфліктів. Перший етап полягає в зборі та аналізі інформації про конфлікти, які виникають на підприємстві. Важливо визначити, які саме ситуації призводять до конфліктів, хто з працівників найчастіше втягується в конфліктні ситуації та які теми або проблеми найчастіше викликають роздратування.

2) Визначення стратегічних цілей управління конфліктами. Наступним кроком є визначення того, чого саме підприємство прагне досягти шляхом управління конфліктами. Вказані цілі можуть включати зниження кількості конфліктів, покращення робочого середовища, збільшення співпраці між колегами тощо.

3) Вибір стратегій управління конфліктами. Після аналізу й визначення стратегічних цілей необхідно вибрати конкретні методи та підходи щодо управління конфліктами. Це може включати розвиток політики конфліктів, проведення тренінгів з медіації та комунікаційних навичок, створення системи регулярного моніторингу конфліктів тощо.

4) Впровадження та оцінка стратегій. Також важливим кроком є впровадження обраних стратегій та оцінка їх ефективності. Це включає в себе впровадження сучасних процедур та практик моніторингу кількісних характеристик та характеру конфліктів після впровадження стратегій, а також здійснення необхідних корекцій.

5) Постійне вдосконалення. Важливо пам'ятати, що стратегії управління конфліктами повинні постійно переглядатися та вдосконалюватися відповідно до змін в організаційному середовищі та потреб підприємства.

Загальна мета цього процесу – забезпечити менеджмент підприємства ефективними інструментами для виявлення, управління та розв'язання конфліктів, що, в кінцевому підсумку, сприяло б створенню сприятливого робочого середовища та досягненню стратегічних цілей підприємства. Впровадження дієвої системи управління конфліктами на робочому місці передбачає декілька кроків, або методів, кожен з яких відіграє важливу роль у створенні здорового та продуктивного робочого середовища [11].

Перший крок полягає в створенні культури відкритого спілкування, що є надзвичайно важливим завданням у забезпеченні ефективної комунікації між колегами та керівництвом. Культура відкритого спілкування покликана створити атмосферу, де працівники почувають себе комфортно та можуть вільно висловлювати свої думки, ідеї та занепокоєння. Цього можна досягти через активне заохочення працівників ділитися своїми думками та ідеями під час командних зустрічей, спільних проєктів або в процесі проведення регулярних індивідуальних зустрічей з керівництвом. Такий підхід не лише сприяє відкритому обміну інформацією, а й створює атмосферу взаємної поваги та підтримки, де працівники можуть висловлювати свої стурбованості та робити конструктивні дії без страху перед негативними наслідками. Така культура сприяє підвищенню відчуття приналежності до колективу та сприяє розвитку ефективного командного співробітництва.

Другим кроком у впровадженні системи управління конфліктами на робочому місці є проведення тренінгів з управління конфліктами для працівників. Це значущий етап, що не лише надає необхідні засоби для ефективного управління в умовах кризових ситуацій в колективі, а й сприяє підвищенню рівня емоційного інтелекту учасників, що в свою чергу сприяє зростанню їхньої психологічної зрілості. Проведення тренінгів може включати ознайомлення працівників зі стратегіями вирішення конфліктів, надання їм практичних навичок та інструментів щодо сприяння продуктивним розмовам та ефективного вирішення проблемних ситуацій. Цей процес допомагає працівникам розвивати навички емоційного розуміння, самоконтролю та співпереживання, які є ключовими складовими емоційного інтелекту.

Підвищення рівня усвідомленості щодо природи конфліктів та методів їх вирішення дозволяє працівникам ефективно керувати ситуаціями, що можуть виникнути на робочому місці, сприяючи таким чином збільшенню загальної продуктивності колективу. Крім того, розвиток емоційного інтелекту сприяє підвищенню рівня співробітництва та взаєморозуміння між колегами, що є важливим фактором побудови здорових взаємовідносин на робочому місці та дієвим засобом уникнення конфліктів у майбутньому [6].

Третій крок полягає в розробці та імплементації політики та процедур, які регулюють процес управління конфліктами. Вказаний етап є дуже важливим, оскільки належно розроблені політика та процедури створюють важливу основу для ефективного управління конфліктами та забезпечують певний стандарт у вирішенні непорозумінь в колективі. Створення такої політики може включати розробку процесу вирішення конфліктів, що визначає послідовність дій та відповідальності за їх виконання. Також це може передбачати створення посібника з управління конфліктами, який містить практичні поради та рекомендації для співробітників щодо ефективного врегулювання конфліктних ситуацій.

Чітко сформульовані правила та процедури сприяють швидкому та ефективному вирішенню конфліктних ситуацій, зменшуючи можливість їх ескалації та негативного впливу на робочий процес. Вони надають працівникам чітку карту дій у випадку конфліктів, що в цілому сприяє збереженню спокою та збалансованості в ситуаціях напруги. Такий підхід встановлює рамки для управління конфліктами й сприяє підтримці здорових відносин у колективі. Відповідна політика та процедури стають основою для побудови відкритого та довірчого середовища, де працівники можуть вирішувати конфлікти шляхом конструктивної співпраці та взаєморозуміння.

Управління конфліктами є ключовим аспектом ефективного менеджменту на будь-якому підприємстві. Конфлікти можуть виникати на різних організаційних рівнях управління, включаючи міжособистісні взаємини, робочі процеси та стратегічні рішення. Проте, недоліки в управлінні конфліктами можуть призвести до серйозних наслідків для підприємства.

Однією з поширених помилок в управлінні конфліктами є повне їх уникнення. Важливо розуміти, що конфлікти можуть бути природними частинами взаємодії в організації й ігнорування ними може призвести до ще більшого загострення ситуації в колективі. Саме ігнорування конфліктів може призвести до розриву комунікацій між співробітниками, зниження продуктивності та негативного впливу на робочу атмосферу.

Для успішного управління конфліктами на підприємстві необхідно вживати конструктивні підходи щодо їх вирішення. Це, як вже йшлося вище, може включати проведення відкритих діалогів, розробку спільних рішень та впровадження стратегій пошуку компромісів. Крім того, менеджмент повинен активно втручатися у вирішення конфліктів, створюючи сприятливі умови для співпраці та співробітництва між сторонами. Такий підхід до управління конфліктами допоможе підприємству забезпечити ефективну роботу колективу, зберегти ресурси та досягти поставлених цілей без зайвих труднощів.

Іншою поширеною помилкою є ескалація конфлікту шляхом захисту або нападу на іншу сторону. Для підприємства надзвичайно важливо уникати ескалації конфліктів, оскільки це може серйозно вплинути на ефективність та результативність його роботи. Конфлікти, які не вирішуються або які посилюються через захист або напад на іншу сторону, можуть

привести до серйозних наслідків для підприємства. Занадто часта ескалація конфліктів також може спричинити розрив комунікацій між різними відділами та співробітниками підприємства. Коли сторони в конфлікті замість пошуку конструктивних рішень вибирають шлях конфронтації, це ускладнює подальшу взаємодію та співпрацю між ними. Такий підхід може створювати негативний цикл у конфлікті, приводячи до подальшого загострення ситуації та втрати можливостей для мирного врегулювання проблеми, тоді як комунікація між сторонами розривається ще більше, що ускладнює пошук конструктивних рішень, спрямованих на задоволення всіх учасників конфлікту.

Останньою поширеною помилкою управління конфліктами на підприємстві є зосередження на самій проблемі, а не на методах її вирішення. Це може відбуватися, коли учасники конфлікту занадто поглиблено занурюються у аналіз причин суперечки, забуваючи про пошук шляхів її подолання. На жаль, такий підхід може призвести до затяжного конфлікту, який стає майже не можливо вирішити [12].

Управління конфліктами на підприємстві вимагає не лише розуміння причин суперечок, але й передбачає активний пошук рішень, спрямованих на їх урегулювання. Зосередження на розв'язанні проблеми дозволяє підприємству ефективно вирішувати конфлікти та підтримувати продуктивну робочу атмосферу. Менеджмент повинен стимулювати колектив до співпраці та спільного пошуку шляхів вирішення конфліктів, надаючи необхідну підтримку та ресурси для досягнення спільних цілей. Тільки за таких умов підприємство може уникнути затяжних конфліктів та досягти успішності у вирішенні будь-яких проблем.

Отже, успішне управління конфліктами вимагає уникнення цих помилок та передбачає активне залучення всіх зацікавлених сторін до пошуку конструктивних рішень, спрямованих на пошук спільних рішень щодо розв'язання конфліктів на підприємстві.

Конфлікти в міжособистісних відносинах не завжди вважаються позитивними аспектами. Часто їх сприймають як ознаки розбрату, розділення чи незгоди. Однак, згідно деяких теорій, конфлікт можна також розглядати як невід'ємну частину процесу комунікації. Згідно цієї тези, конфлікт не є припиненням комунікації, а становить її логічне продовження у певній формі. Він служить засобом розширення зрозуміння та виявлення різниць в поглядах на певну виробничу чи управлінську проблему.

Цю тезу наочно доводить модель зрілості спроможностей «Вікно Джогарі». Модель «Вікно Джогарі» – це не лише інструмент аналізу, але й ключовий компонент для глибокого розуміння міжособистісних динамік та взаємовідносин у команді. Розроблене вченими Джоозефом Люфтом і Харрінгтоном Інгом у 1950-х роках, це надзвичайно важлива модель, що відкриває перед нами чотири ключові аспекти нашої особистості та їх взаємозв'язок з оточуючими нас людьми.

Модель складається з чотирьох квадрантів, які відображають різні аспекти нашої особистості [11]:

– Відоме мені (Я). Цей квадрант являє собою аспекти особистості, які відомі самій людині та іншим людям. Це можуть бути характеристики, які ми легко розпізнаємо у собі і відкрито демонструємо.

– Невідоме мені (Сліпе пляма). Це ті аспекти нашої особистості, про які ми не знаємо, але інші люди можуть їх помічати. Вони можуть включати наші слабкі сторони, «темні місця» нашої особистості, а також аспекти, які ми не усвідомлюємо про себе.

– Відоме іншим (Слухач). Це те, що інші люди знають про нас, але ми можемо не усвідомлювати цього. Це, зокрема, можуть бути наші реакції, звички, які стають очевидними для інших, але не завжди для нас самих.

– Невідоме іншим (Таємниця). Сюди відносяться аспекти нашої особистості, які не відомі ані нам, ані іншим людям. Це може бути потенціал, який ми ще не розкрили, або характеристики, які ми ще й досі не проявили у відкритому спілкуванні.

Через призму цих чотирьох квадрантів, «Вікно Джогарі» надає можливість розглядати та аналізувати наше ставлення до себе та сприйняття нашої особистості іншими. Він допомагає розкрити складні міжособистісні динаміки та ідентифікувати причини можливих конфліктів в організації, що дозволяє ефективно взаємодіяти та розвиватися в

командному середовищі. Більш того, використання «Вікна Джогарі» сприяє збільшенню самосвідомості, розвитку навичок комунікації та побудові довіри в колективі. Ця модель стає кардинальним кроком у напрямку покращення комунікації та взаєморозуміння всередині команди, що забезпечує більш ефективну та гармонійну співпрацю, а також сприяє підвищенню загальної продуктивності на підприємстві.

Відомо, що коли виникає конфлікт, це може бути ознакою того, що сторони відчують себе незручно чи незадоволено одна з одною. Він викликає дискусію, обмін думками та пошук компромісу. У такий спосіб, конфлікт відкриває проблеми та недоліки, які можуть бути важливими для подальшого розвитку відносин в організації. Більш того, конфлікти можуть стимулювати активне слухання, пошук нових ідей та шляхів вирішення проблем. Така взаємодія може тривалий час підтримувати відкритість у комунікаціях в колективі, оскільки остання передбачає вираження сторонами своїх поглядів та почуттів, а також активний пошук спільних точок зору. Замість того, щоб приховувати різні погляди, конфлікт допомагає відкрито висловлювати їх та знаходити спільні рішення [9].

Ось чому тренінги з управління конфліктами на робочому місці можуть бути корисними для працівників усіх рівнів. Вони можуть забезпечити їх навичками, необхідними для сприяння продуктивним розмовам, вирішенню конфліктів та створення позитивного робочого середовища. Навчання, зокрема, може включати в себе ознайомлення працівників зі стратегіями вирішення конфліктів, надання їм навичок, необхідних для сприяння продуктивним розмовам, або отримання ними знань, необхідних для створення політик і процедур, які стосуються управління конфліктами.

Отже, розглядаючи конфлікт як невід'ємну частину комунікації, можна ставитися до нього як до можливості розвитку підприємства та поліпшення взаємовідносин між співробітниками. Замість уникання конфліктів, можна навчитися ефективно їх врегульовувати та використовувати як інструмент для підвищення взаєморозуміння та покращення якості спілкування в колективі.

Висновки. Управління конфліктами в системі менеджменту підприємства є невід'ємною складовою успішного функціонування організації в сучасному бізнес-середовищі. За допомогою ефективних стратегій управління конфліктами, підприємства можуть покращити внутрішню комунікацію, підвищити рівень співпраці та забезпечити стабільність в організаційному середовищі.

Під час дослідження було виявлено, що використання адекватних стратегій управління конфліктами, таких як спільний пошук рішень, компроміс або досягнення узгодженості, сприяє зниженню ризиків, пов'язаних з конфліктами, та сприяє досягненню конструктивних рішень та ефективній взаємодії. Однак у більшості випадків необхідно враховувати конкретні особливості кожної ситуації та унікальність кожного конфлікту щодо вибору оптимальної стратегії.

Крім того, важливо пам'ятати про значення розвитку комунікативних навичок та вміння ефективно спілкуватися з персоналом на всіх рівнях організації. Комунікації є ключовим елементом управління конфліктами, оскільки вони сприяють розумінню позицій та інтересів сторін, а також набувають форм вирішення конфліктів на засадах взаємопідтримки та взаєморозуміння. Розуміння впливу конфліктів на управління та визначення різних типів конфліктів, які можуть виникнути в колективі, передбачає впровадження стратегій вирішення конфліктів, де працівники можуть ефективно шукати шляхи розв'язання конфліктних ситуацій та створювати більш позитивну атмосферу на робочому місці.

Ефективне управління конфліктами також може покращити моральний дух працівників і зменшити плинність кадрів. Це може призвести до покращення навичок вирішення проблем та внести елементи творчості у їх вирішення. Нарешті, ефективне управління конфліктами може покращити загальну культуру на робочому місці та створити більш позитивний імідж організації, що в цілому сприяє підвищенню рівня капіталізації підприємства.

У підсумку, ефективне управління конфліктами є необхідним елементом стратегічного менеджменту підприємства, який сприяє досягненню стабільності, зростання

продуктивності та забезпечення успіху на ринку. Розробка та впровадження системи управління конфліктами стає першочерговим завданням для будь-якого сучасного підприємства, яке прагне досягнути високих результатів та забезпечити стійкий розвиток у динамічному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел:

1. Ачкасова Л. М., Водолажська Т. О., Бекетов Ю. О. Управління конфліктами на підприємстві. *Економіка транспортного комплексу*. 2022. Вип. 40. DOI: <https://doi.org/10.30977/ETK.2225-2304.2022.40.22> (дата звернення: 30.11.2023).
2. Біловодська О. А. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 177–182. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/63840> (дата звернення: 23.02.2024).
3. Городняк І. В. Методологічні засади дослідження управління конфліктами в організації. 2022. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, (6). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-04-01> (дата звернення: 23.02.2024).
4. Лісеній, Є., Лісеная, А. Особливості конфліктів на підприємстві та засоби їх розв'язання. *Економіка та суспільство*, 2022. (35). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5> (дата звернення: 10.02.2024).
5. Олійник І. В. Роль емоційного інтелекту в ефективному лідерстві. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 16. С. 222–228. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.29> (дата звернення: 10.02.2024).
6. Сазонова Т. О., Михайлова О. В. Формування стратегії управління конфліктами організації в умовах сучасного бізнес-середовища. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 539–542. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/110.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).
7. Сорока, О., Близнюк, О. Управління конфліктними ситуаціями в сучасних організаціях. *Економіка та суспільство*. 2023, (56). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-139> (дата звернення: 23.02.2024).
8. Шаульська Л. В., Гринкевич Р. І. Управління конфліктами компетентнісної та соціально-психологічної природи в інноваційно-активній організації. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 2 (43). С. 132-139. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).132-139](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).132-139) (дата звернення: 23.02.2024).
9. Bedianashvili, G., Zhosan, H., Lavrenko, S. (2022). Modern digitalization trends of Georgia and Ukraine. Published in *Scientific Papers. Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development"*. Vol. 22 ISSUE 3. URL: <https://managementjournal.usamv.ro/index.php/scientific-papers/current> (Web of Science), pp. 57–74 (дата звернення 23.02.2024).
10. Fatma Sonmez Cakir, Zafer Adiguzel. (2020). Analysis of Leader Effectiveness in Organization and Knowledge Sharing Behavior on Employees and Organization. *Sage Open*, vol. 10 (1), pages 21582440209, March. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244020914634> (дата звернення: 23.02.2024).
11. Keijser Ch., Belderbos R., Goedhuys M. (2021). Governance and learning in global, regional, and local value chains: The IT enabled services industry in South Africa. *World Development*. Vol. 141. 105398. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105398> (Scopus) (дата звернення: 23.02.2024).
12. Koibichuk, Vitaliia, Henryk Dzwigol et Svitlana Stenko. (2021). Conflict Management in Health Care Institutions. *Health Economics and Management Review* 2, (4). DOI: <http://dx.doi.org/10.21272/hem.2021.4-07> (Scopus), pp. 71–77. (дата звернення: 23.02.2024).
13. Todoschuk, A., Motorniuk, U., Skliaruk, T., Oliinyk, I., Kornieieva, T. (2023). Modelling Information Systems for Personnel Management: Navigating Economic Security in the Transition to Industry 5.0. *Ingenierie des Systemes d'Information*, 28(3). URL: <https://iieta.org/journals/isi/paper/10.18280/isi.280307> (Scopus), pp. 595–601. (дата звернення: 23.02.2024).

References:

1. Achkasova, L. M., Vodolazhska, T. O., Beketov, Yu O. (2022). Upravlinnia konfliktamy na pidpriemstvi [Conflict management at the enterprise]. *Ekonomika transportnoho kompleksu*, (40), pp. 22–34. DOI: <https://doi.org/10.30977/ETK.2225-2304.2022.40.22> (accessed 23 February 2024) [in Ukrainian].
2. Bedianashvili, G., Zhosan, H., Lavrenko, S. (2022). Modern digitalization trends of Georgia and Ukraine. Published in *Scientific Papers. Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development"*. Vol. 22 ISSUE 3. Retrieved from: <https://managementjournal.usamv.ro/index.php/scientific-papers/current> (Web of Science), pp. 57–74 (accessed 23 February 2024)
3. Bilovodska, O. A., Kyrychenko, T. V. (2017). Upravlinnia konfliktamy v systemi upravlinnia liudskym potentsialom pidpriemstv [Conflict management in the human resources management system of enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo*, (10), pp. 177–182. Retrieved from: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/63840> (accessed 23 February 2024) [in Ukrainian].
4. Fatma Sonmez Cakir, Zafer Adiguzel. (2020). Analysis of Leader Effectiveness in Organization and Knowledge Sharing Behavior on Employees and Organization. *Sage Open*, vol. 10 (1), pages 21582440209, March. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244020914634> (accessed 23 February 2024)
5. Horodniak, I. V. (2022). Metodolohichni zasady doslidzhennia upravlinnia konfliktamy v orhanizatsii [Methodological foundations for the study of conflict management in an organization]. *Problemy suchasnykh*

transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia, (6). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-04-01> (accessed 23 February 2024) [in Ukrainian].

6. Keijser Ch., Belderbos R., Goedhuys M. (2021). Governance and learning in global, regional, and local value chains: The IT enabled services industry in South Africa. *World Development*. Vol. 141. 105398. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105398> (Scopus) (accessed 23 February 2024)

7. Koibichuk, Vitaliia, Henryk Dzwigol et Svitlana Stenko. (2021). Conflict Management in Health Care Institutions. *Health Economics and Management Review* 2, (4). DOI: <http://dx.doi.org/10.21272/hem.2021.4-07> (Scopus), pp. 71–77. (accessed 23 February 2024)

8. Lisenyi, Ye., Lisenaiia, A. (2022). Osoblyvosti konfliktiv na pidpriemstvi ta zasoby yikh rozviazannia [Peculiarities of conflicts at the enterprise and ways to resolve them]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (35). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5>. (accessed 10 February 2024) [in Ukrainian].

9. Oliinyk, I. V. (2023). Rol emotsiinoho intelektu v efektyvnomu liderstvi [The role of emotional intelligence in effective leadership]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika*. 2023, (16), 222–228. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.29>. (accessed 10 February 2024) [in Ukrainian].

10. Sazonova, T. O., Mykhailova, O. V. (2017) Formuvannia stratehii upravlinnia konfliktamy orhanizatsii v umovakh suchasnoho biznes-seredovyscha [Formation of conflict management strategy in condition of modern business environment]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 20, pp. 539–542. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/110.pdf> (accessed 23 February 2024) [in Ukrainian].

11. Shaulska, L. V., Hrynkevych, R. I. (2022). Upravlinnia konfliktamy kompetentnisnoi ta sotsialno-psykhologichnoi pryrody v innovatsiino-aktyvni orhanizatsii [Managing Conflicts of Competence and Socio-Psychological Nature in an Innovation-Active Organisation]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (43), pp. 132–139. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\),132-139](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43),132-139). (accessed 23 February 2024) [in Ukrainian].

12. Soroka, O., Blyzniuk, O. (2023). Upravlinnia konfliktnymy sytuatsiamy v suchasnykh orhanizatsiakh [Managing conflict situations in modern organizations]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (56). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-139/> (accessed 10 February 2024) [in Ukrainian].

13. Todoshchuk, A., Motorniuk, U., Skliaruk, T., Oliinyk, I., Kornieieva, T. (2023). Modelling Information Systems for Personnel Management: Navigating Economic Security in the Transition to Industry 5.0. *Ingenierie des Systemes d'Information*, 28(3), Retrieved from: <https://ieta.org/journals/isi/paper/10.18280/isi.280307> (Scopus), pp. 595–601. (accessed 23 February 2024)

Oliinyk I. V., PhD in Economics, Associate Professor
Kherson State Agrarian and Economic University
kirovograd1971@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3823-7532

EFFECTIVE CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES IN THE ENTERPRISE ADMINISTRATION SYSTEM

Abstract. Task statement. The purpose of the article is to examine effective strategies for conflict management in the enterprise management system in the context of creating a favorable organizational environment, which involves finding the best methods for ensuring maximum labor productivity and achieving the company's strategic goals. This involves researching the best methods of conflict management, creatively developing and implementing flexible strategies, and establishing the best ways to increase labor productivity and teamwork efficiency. **Research results.** Conflict management in the enterprise management system is an integral part of the successful functioning of an organization in the modern business environment. With the help of effective conflict management strategies, enterprises can improve internal communication, increase the level of cooperation and ensure stability in the organizational environment. The study found that the use of adequate conflict management strategies, such as joint solution finding, compromise, or alignment, helps to reduce the risks associated with conflicts and facilitates constructive solutions and effective interaction. However, in most cases, it is necessary to take into account the specific features of each situation and the uniqueness of each conflict in order to choose the optimal strategy. In addition, it is important to remember the importance of developing communication skills and the ability to communicate effectively with staff at all levels of the organization.

Conclusion. Effective conflict management can also improve employee morale and reduce turnover. It can lead to improved problem-solving skills and inject creativity into problem-solving. Finally, effective conflict management can improve the overall workplace culture and create a more positive image of the organization, which in turn contributes to the overall capitalization of the enterprise. In summary, effective conflict management is a necessary element of a company's strategic management, which contributes to achieving stability, increasing productivity and ensuring success in the market. The development and implementation of a conflict management system is becoming a top priority for any modern enterprise seeking to achieve high results and ensure sustainable development in a dynamic business environment.

Keywords: conflict, conflict situation, conflict management strategies, conflict resolution, emotional intelligence, communication skills, management psychology.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-11>

УДК 373.014.6:005.6

*Ямполь Ю. В., аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
m1b14.yampol@kpnpu.edu.ua*
*Поліщук С. В., к.пед.н., доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
polishchuk.s@kpnpu.edu.ua*

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Ця стаття присвячена дослідженню ефективності впровадження організаційно-педагогічних умов менеджменту якості в закладах загальної середньої освіти. Метою дослідження є визначення критеріїв та оцінка ефективності цього процесу з критеріальним підходом. У роботі розглядається роль організаційно-педагогічних умов в менеджменті якості, розробка критеріїв оцінки, вплив критеріального підходу на підвищення якості освіти та практичний досвід впровадження цього підходу. У процесі дослідження визначено, що організаційно-педагогічні умови включають в себе комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності навчального процесу. Розроблено конкретні критерії оцінки, такі як показники якості освітніх послуг, рівень задоволення учнів та батьків, та інші, які дозволяють об'єктивно визначити результативність впровадження системи менеджменту якості. Висновок статті підкреслює, що критеріальний підхід сприяє покращенню системи навчання, дозволяючи вчасно реагувати на проблеми та удосконалювати методи навчання. Надалі, цей підхід може стати важливим інструментом для розвитку освітньої системи та підвищення рівня якості освіти в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: менеджмент якості, організаційно-педагогічні умови, ефективність, критеріальний підхід, загальна середня освіта.

JEL code classification: I21, I23, I28, M11, O15

Постановка проблеми. В сучасному освітньому контексті, якість освіти в закладах загальної середньої освіти стає ключовим аспектом для досягнення успіхів як учнів, так і системи освіти в цілому. Організаційно-педагогічні умови та їх ефективне управління через систему менеджменту якості визначають траєкторію розвитку освітнього процесу. Зокрема, важливість вивчення та оцінки ефективності впровадження цих умов стає актуальною проблемою для науково-педагогічного співтовариства та практикуючих освітян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософський вимір інноваційного управління становить об'єкт наукового дослідження вченої С. Поліщук. Питання керівництва навчальним закладом проаналізовано в наукових працях національних та міжнародних вчених, таких як Батечко Н., Лут М., Г. Єльнікова, В. Кукушина, В. Лазарєв, Є. Хриков і інші. Шляхи удосконалення та модернізації управлінської структури школи представлені в наукових дослідженнях Кондратюк М. В., Дятленко Н. М., Гончаренко А. М. та інших вчених. Важливість управління інноваціями, його сутність і структура розробляли Новицька Г., Петренко О., Сухова А. та інші.

Однак, аналіз наявних наукових джерел свідчить про те, що ці роботи розглядають лише окремі аспекти інноваційного управління в школах і не в повній мірі відображають специфіку його реалізації. Відмічається, що висвітлені наукові твори обмежуються конкретними питаннями і не забезпечують достатньої теоретичної та практичної бази для організації ефективного інноваційного управління в системі освіти. Це відсутність адекватної бази стає значущою перешкодою для успішної реалізації стратегій та політики державного рівня у сфері освіти.

Мета статті. Мета статті – оцінити вплив введених умов на якість освіти за допомогою ключових показників.

Виклад основного матеріалу. Традиційний підхід до управління школою вже не відповідає вимогам сучасного суспільства і потребує негайної модернізації, щоб забезпечити ефективність та відповідати постійним змінам в оточуючому середовищі. У словах Батечко Н. та Дорошенко В. відзначається, що в умовах постійно змінюючогося зовнішнього середовища важливою є спроможність систем постійно адаптуватися до нових умов та модифікувати свої внутрішні моделі відповідно до цих змін [1; 2]. Традиційне управління, що ґрунтується на сталості та передбачуваності, стає менше ефективним і зазнає проблем в умовах непередженості та швидкозмінності [3].

За традиційним управлінням мається на увазі керівництво, яке орієнтоване на оптимальне функціонування та використовує традиційні принципи, функції, методи та механізми. Однак в умовах сучасного освітнього ландшафту цей підхід виявляється обмеженим та невідповідальним, оскільки не враховує динаміку та ризики, пов'язані зі змінами в суспільстві та технологічному прогресі. Зокрема, відсутність гнучкості та адаптивності традиційного управління стає перешкодою для ефективної реалізації державної освітньої політики [4].

За словами видатних науковців, таких як Kools M. та Stoll L., стійкість системи в умовах змінюючогося зовнішнього середовища вимагає постійної адаптації та зміни внутрішніх моделей [5]. Отже, ефективне впровадження організаційно-педагогічних умов менеджменту якості в закладах загальної середньої освіти вимагає оцінки, спрямованої на критеріальний підхід.

Традиційне управління, орієнтоване на сталість та передбачуваність, непридатне в умовах постійних змін. Використання традиційних методів та механізмів не враховує динаміку сучасного освітнього ландшафту та перешкоджає ефективному впровадженню стратегій якості в закладах освіти [6].

Однією з головних проблем традиційного управління є його неспроможність адаптуватися до нових умов. Умови постійних змін вимагають гнучкості та швидкого реагування на нові виклики, що робить традиційні методи менеджменту менш ефективними. Крім того, традиційний підхід часто базується на ієрархічних структурах та централізованому прийнятті рішень, що ускладнює адаптацію до змін та порушує принципи демократії та партнерства у навчальному закладі.

У контексті освіти, де кожен день може приносити нові виклики та можливості, важливо мати систему управління, яка спроможна адаптуватися до змін та забезпечити якість освіти на високому рівні. Традиційні методи та механізми управління не враховують динаміку сучасного освітнього ландшафту та можуть стати перешкодою для ефективного впровадження стратегій якості в навчальних закладах.

Одним з альтернативних підходів до управління, який відповідає вимогам сучасності, є стратегічне управління якістю. Цей підхід базується на системному аналізі, прогнозуванні та постійному моніторингу результатів, що дозволяє швидко реагувати на зміни та вдосконалювати процеси навчання. Він спрямований на досягнення стратегічних цілей навчального закладу та покращення якості освіти через постійну оцінку та вдосконалення роботи всіх його структурних підрозділів.

Важливим елементом стратегічного управління якістю є визначення ключових показників ефективності, які дозволяють оцінювати результативність управлінських рішень та впроваджених стратегій. Це можуть бути такі показники, як рівень успішності учнів, задоволеність батьків та учнів наданою освітньою послугою, рівень використання інноваційних технологій тощо.

Подолання перешкод, пов'язаних з впровадженням стратегій якості в навчальних закладах, може бути досягнуто шляхом впровадження новаторських методів управління, створення сприятливого середовища для розвитку та вдосконалення процесів навчання та постійної участі всіх учасників освітнього процесу у прийнятті рішень.

Загальна ідея полягає в тому, що в умовах сучасного освітнього середовища традиційне управління може бути непридатним через його неспроможність адаптуватися до змін.

Ефективність впровадження стратегій якості в навчальних закладах може бути досягнута шляхом переходу до стратегічного управління, яке базується на системному аналізі, прогнозуванні та постійному моніторингу результатів. Це дозволить забезпечити якість освіти на високому рівні та забезпечить успіх учнів у сучасному світі.

З огляду на тему оцінки ефективності впровадження організаційно-педагогічних умов менеджменту якості в закладах загальної середньої освіти, важливим стає перехід до сучасних підходів, які базуються на гнучкості та адаптабельності. Розгляд та визначення критеріїв ефективності стає ключовим етапом для забезпечення якісного та відповідального управління освітніми установами [7; 8].

Проаналізувавши вищезгадані наукові праці, нами була складена зведена таблиця критеріїв оцінки ефективності впровадження організаційно-педагогічних умов менеджменту якості освіти в закладах загальної середньої освіти та їхній опис, яким критерії визначається.

Таблиця 1

Критерії оцінки ефективності впровадження організаційно-педагогічних умов менеджменту якості освіти в закладах загальної середньої освіти

Критерій	Опис
1. Академічний прогрес учнів	Вимірюється за результатами іспитів, оцінками та успішністю учнів у навчальних предметах.
2. Залучення батьківської громадськості	Оцінює рівень участі батьків у навчальному процесі, участь у батьківських комітетах та інших заходах.
3. Ефективність управлінського персоналу	Оцінка компетентності та ефективності роботи керівного персоналу впроваджувати та підтримувати нові педагогічні практики.
4. Задоволеність вчителів	Аналіз задоволеності вчителів робочим середовищем та можливістю застосовувати інноваційні методи навчання.
5. Використання технологій	Оцінка впровадження та використання сучасних технологій для полегшення навчального процесу та комунікації.
6. Сталість та адаптивність управлінської системи	Вивчення здатності системи адаптуватися до змін та забезпечення сталості при виконанні завдань.

Джерело: складено авторами на основі [9–15]

В таблиці представлені ключові критерії, які визначають якість менеджменту освіти в закладах загальної середньої освіти. Кожен критерій відображає окремий аспект діяльності школи і є важливим для забезпечення ефективного та якісного освітнього процесу.

Перший критерій, що визначається за результатами іспитів, оцінками та успішністю учнів у навчальних предметах, є ключовим для оцінки ефективності навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Цей критерій є найбільш об'єктивним і відображає реальний рівень освітньої досягненості учнів, а також ефективність педагогічної роботи та програм навчання.

Перший аспект, що слід враховувати при оцінці ефективності навчально-виховного процесу, – це результати іспитів та оцінки, які отримують учні під час навчання. Ці дані надають можливість об'єктивно оцінити знання та навички учнів у певних навчальних предметах. Високі результати і успішні оцінки можуть свідчити про якісну роботу вчителів, ефективність навчальних програм та методик навчання.

Успішність учнів у навчальних предметах також відображає ефективність самого навчального процесу. Це означає, що учні здатні засвоювати матеріал та розуміти його, що свідчить про високий рівень якості навчання. Відповідно, низькі результати можуть вказувати на проблеми в організації навчального процесу, неефективність методик навчання або недоліки в роботі педагогів.

Крім того, результати іспитів та оцінки учнів можуть бути також індикатором загальної успішності навчального закладу. Високі показники можуть свідчити про високий рівень

підготовки школи або класу, а також про те, що учні отримують достатньо знань та навичок для подальшої успішної кар'єри.

Крім того, перший критерій є важливим і для оцінки ефективності педагогічної роботи. Високі результати учнів можуть свідчити про те, що вчителі ефективно використовують методики та підходи, які сприяють успішному засвоєнню матеріалу. Зворотно, низькі результати можуть вказувати на необхідність покращення педагогічних навичок та підходів.

Нарешті, перший критерій дозволяє оцінити ефективність навчальних програм та методик навчання. Високі результати учнів можуть свідчити про те, що навчальні програми є цілісними, актуальними та відповідають потребам сучасного світу. Зворотно, низькі результати можуть вказувати на необхідність перегляду та оновлення навчальних програм для покращення якості освіти.

Отже, перший критерій, що визначається за результатами іспитів, оцінками та успішністю учнів у навчальних предметах, є ключовим для оцінки ефективності навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Він відображає не тільки рівень освітньої досягненості учнів, але й ефективність педагогічної роботи та програм навчання [9; 10].

Другий критерій, що визначає рівень участі батьків у навчальному процесі та їхню участь у батьківських комітетах та інших заходах, є надзвичайно важливим аспектом оцінки ефективності навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Цей критерій має значення, оскільки він вказує на рівень взаємодії між школою та батьками, що може впливати на успіх та стабільність учнів.

Участь батьків у навчальному процесі є важливим чинником для успішності учнів. Батьківська підтримка та взаємодія зі школою створює сприятливі умови для навчання та розвитку дитини. Це може включати участь батьків у батьківських зборах, батьківських комітетах, консультаціях з вчителями, а також активну участь у житті школи, наприклад, у заходах, конкурсах та фестивалях.

Рівень участі батьків також може свідчити про загальний рівень довіри та співпраці між школою та батьками. Якщо батьки активно взаємодіють зі школою та демонструють зацікавленість у навчанні своїх дітей, це може стимулювати вчителів до більш відповідального підходу до своєї роботи та сприяти підвищенню якості освіти.

Батьківські комітети та інші заходи, які спрямовані на залучення батьків до активної участі в житті школи, можуть також створювати можливості для вирішення спільних проблем та підвищення рівня задоволеності всіх учасників освітнього процесу.

Отже, другий критерій, що визначає рівень участі батьків у навчальному процесі та їхню участь у батьківських комітетах та інших заходах, є важливим показником ефективності навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Він свідчить про рівень взаємодії між школою та батьками, яка може впливати на успіх та стабільність учнів, а також на загальний розвиток навчального закладу [11; 12].

Третій критерій, що стосується компетентності та ефективності роботи керівного персоналу впроваджувати та підтримувати нові педагогічні практики, є ключовим аспектом оцінки ефективності навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Успішне керівництво визначається здатністю керівного складу забезпечувати адаптацію та розвиток школи в умовах постійних змін у сучасному освітньому середовищі.

Компетентний та ефективний керівний персонал є ключовим чинником успішного впровадження та підтримки нових педагогічних практик у навчальному закладі. Це означає, що керівний персонал повинен мати достатній рівень знань і навичок для організації та впровадження інноваційних педагогічних підходів, а також для створення сприятливого середовища для їхнього розвитку.

Успішне керівництво також полягає у здатності керівного персоналу адаптуватися до змін та реагувати на виклики, що виникають у процесі впровадження нових педагогічних практик. Це включає в себе розробку стратегій та планів дій, організацію навчання та

підтримки вчителів у використанні нових методик навчання, а також постійний моніторинг та оцінку результатів.

Крім того, успішне керівництво вимагає здатності керівного персоналу до співпраці та комунікації з різними зацікавленими сторонами, включаючи вчителів, батьків, учнів, адміністраторів та інших членів навчального колективу. Це сприяє побудові відкритого та довірчого середовища, в якому кожен може внести свій внесок у розвиток школи.

Таким чином, третій критерій, що стосується компетентності та ефективності роботи керівного персоналу впроваджувати та підтримувати нові педагогічні практики, визначає успішність управління та розвитку навчального закладу. Здатність керівного персоналу забезпечити адаптацію та розвиток школи в умовах постійних змін є важливою умовою для забезпечення якості освіти та успіху учнів [13].

Четвертий критерій, який визначається за можливістю застосування вчителями інноваційних методів навчання та їхнього рівня задоволеності робочим середовищем, є важливим аспектом аналізу ефективності навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Задоволеність вчителів є важливим фактором, який може впливати на їхню продуктивність та ефективність у навчанні учнів.

Можливість застосування вчителями інноваційних методів навчання є ключовим елементом для створення стимулюючого та прогресивного робочого середовища. Інноваційні педагогічні підходи дозволяють вчителям реалізувати свій творчий потенціал, розвивати нові методи навчання та застосовувати передовий педагогічний досвід. Це може стимулювати вчителів до більшої самореалізації та підвищення їхньої професійної компетентності.

Задоволеність вчителів робочим середовищем та можливістю застосування інноваційних методів навчання може впливати на їхню продуктивність та ефективність у навчанні учнів. Якщо вчителі задоволені своєю роботою та відчують підтримку від адміністрації школи, вони можуть бути більш мотивовані та залучені до процесу навчання. Це може сприяти підвищенню якості навчання та досягненню кращих результатів учнів.

Крім того, задоволеність вчителів робочим середовищем може також впливати на їхню здатність до співпраці та комунікації з колегами та адміністрацією школи. Якщо вчителі відчуються частиною позитивного та підтримуючого колективу, це може стимулювати обмін ідеями та спільну роботу над впровадженням нових педагогічних підходів.

Отже, четвертий критерій є важливим аспектом аналізу ефективності навчально-виховного процесу і вказує на важливість забезпечення вчителям можливості застосування інноваційних методів навчання та їхньої задоволеності робочим середовищем. Це може впливати на продуктивність та ефективність у навчанні учнів, а також на загальний розвиток та успіх навчального закладу [14].

П'ятий критерій оцінює впровадження та використання сучасних технологій для полегшення навчального процесу та комунікації в закладах загальної середньої освіти. Використання технологій стає все більш необхідним для створення сучасного та ефективного освітнього середовища, що відповідає вимогам сучасності.

Впровадження сучасних технологій у навчальний процес відкриває безліч можливостей для покращення якості освіти та забезпечення доступу до знань для всіх учнів. Використання комп'ютерів, планшетів, інтерактивних дошок та інших електронних пристроїв дозволяє вчителям створювати цікаві та інтерактивні уроки, які сприяють залученню учнів до навчання.

Технології також полегшують комунікацію між учнями, вчителями та батьками. Електронні платформи для навчання, шкільні сайти, електронні журнали та спеціалізовані програми для комунікації дозволяють забезпечити ефективний обмін інформацією та співпрацю між всіма учасниками освітнього процесу.

Крім того, використання сучасних технологій у навчанні сприяє індивідуалізації навчального процесу. Вчителі можуть використовувати персоналізовані програми та інструменти для адаптації навчального матеріалу до потреб кожного учня, що сприяє підвищенню ефективності навчання та досягненню кращих результатів.

Наприклад, використання онлайн-ресурсів та платформ для навчання дозволяє учням навчатися у власному темпі та за власною програмою, а також отримувати доступ до додаткових матеріалів та ресурсів для поглибленого вивчення предметів.

Отже, п'ятий критерій оцінює важливість впровадження та використання сучасних технологій для полегшення навчального процесу та комунікації в закладах загальної середньої освіти. Використання технологій є необхідним для створення сучасного та ефективного освітнього середовища, яке відповідає вимогам сучасності та забезпечує якісну підготовку учнів до життя в цифровому світі [15].

Шостий критерій оцінює здатність системи до адаптації до змін та забезпечення сталості під час виконання завдань. Цей аспект вкрай важливий для успішного функціонування школи в умовах постійних змін у суспільстві та освіті.

У сучасному світі швидкі темпи технологічного розвитку, зміни у соціально-економічному середовищі та вимоги до освіти вимагають від шкіл гнучкості та здатності до адаптації. Школи повинні бути готовими до швидкої зміни програм, методик навчання та організації навчального процесу, щоб забезпечити якісну та актуальну освіту своїм учням.

Здатність системи до адаптації є ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку та успішного функціонування навчального закладу. Вона дозволяє школі ефективно реагувати на зміни у суспільстві та освіті, впроваджувати нові методи навчання та інноваційні педагогічні підходи, а також адаптувати свою діяльність до потреб учнів та вимог ринку праці.

Сталість виконання завдань також є важливою характеристикою для успішного функціонування школи. Це означає здатність школи до систематичної та ефективної реалізації своїх цілей та завдань незалежно від зовнішніх факторів. Школа повинна мати стабільну та дієву систему управління, яка забезпечить надійність та сталість у реалізації своїх стратегічних цілей.

Отже, шостий критерій, що вивчає здатність системи до адаптації до змін та забезпечення сталості під час виконання завдань, є важливим аспектом оцінки ефективності навчально-виховного процесу. Він вказує на важливість гнучкості та готовності до змін у роботі школи, щоб забезпечити якісну освіту та відповідати сучасним вимогам освітнього процесу [12].

Узагальнюючи, дана таблиця надає системний погляд на основні аспекти якості менеджменту освіти в закладах загальної середньої освіти. Її аналіз дозволяє визначити сильні та слабкі сторони управління, а також виявити напрямки подальшого вдосконалення для досягнення високих стандартів освітнього процесу.

Однією з ключових переваг критеріального підходу є можливість створення об'єктивної системи оцінки та вимірювання результатів навчання. У контексті академічного прогресу учнів, цей підхід надає конкретні критерії оцінки, що дозволяє об'єктивно визначити рівень досягнень та виявити області для подальшого вдосконалення. Це стимулює вчителів розробляти та впроваджувати ефективні методи навчання, орієнтовані на досягнення конкретних цілей [16].

Залучення батьківської громадськості, якщо визначити його критерії та стандарти, стає більш структурованим і ефективним. Батьки мають чітке розуміння очікуваних результатів та ролі, яку вони відіграють у партнерстві з навчальним закладом. Це сприяє активнішій участі батьків у житті школи, їхньому більш осмисленому внеску у розвиток та підтримку освітнього процесу [15].

Ефективність управлінського персоналу отримує нові розміри через критеріальний підхід. Керівництво школи має чіткі стандарти щодо власної діяльності та здатність до адаптації до нових вимог та змін у суспільстві. Аналіз критеріїв дозволяє визначити потреби в додатковій підготовці та розвитку, щоб керівництво було максимально ефективним у досягненні стратегічних цілей.

Задоволеність вчителів стає об'єктивною та вимірюваною величиною через визначення критеріїв, які враховують не лише аспекти робочого середовища, але й можливості застосовувати інноваційні методи навчання. Вчителі стають активними учасниками

процесу постійного вдосконалення, так як їхні ідеї та ініціативи спрямовані на досягнення високих стандартів якості [12].

Використання технологій стає системним та цілеспрямованим через визначення критеріїв ефективності та прозорих стандартів. Інтеграція технологій в освітній процес стає частиною загальної стратегії підвищення якості освіти.

Сталість та адаптивність управлінської системи є ключовими властивостями, які можна визначити та оцінити через критеріальний підхід. Здатність шкільної системи ефективно реагувати на зміни та підтримувати сталість при виконанні завдань стає стратегічним фактором успіху.

Висновки. Результати дослідження надають уявлення про переваги та недоліки впроваджених умов, що служить інформаційною основою для прийняття рішень для політиків, педагогів та адміністраторів. Дослідження підкреслює важливість вирівнювання умов із динамічним освітнім ландшафтом.

Загалом, у статті висвітлюються акценти дослідження на оцінці організаційно-педагогічних умов для управління якістю в загальній середній освіті, сприяючи нюансованому розумінню складних динамік, які в нього включені.

Загальним висновком з аналізу є те, що критеріальний підхід істотно сприяє підвищенню якості освіти. Він створює систему, де кожен аспект освітнього процесу може бути вимірний, визначений та вдосконалений. Це стимулює розвиток інновацій, активізацію взаємодії всіх учасників освітнього процесу та сприяє досягненню вищих стандартів освіти.

Список використаних джерел:

1. Батечко Н., Лут М. Система менеджменту якості вищої освіти: методологічний аспект. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 145–151. DOI: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.145151>
2. Дорошенко В. Менеджмент якості освіти: теоретичні засади та практичні аспекти. *Стратегії підприємств*. 2019. № 4(39). С. 48–55.
3. Ямполь Ю. Професійний розвиток педагога як основна мета розвитку менеджменту якості закладу освіти. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 48. С. 229–235. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.34>
4. Faubert, B. A literature review of school practices to overcome school failure. OECD Education Working Paper. 2012. no. 68. Paris: OECD. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5k9flcwwv9tk-en> (дата звернення: 02.01.2024).
5. Kools M., Stoll L. What makes a school a learning organisation? OECD Education Working Paper. 2016. No. 137. Paris: OECD. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jlwm62b3bvh-en> (дата звернення: 02.01.2024).
6. Yampol, Y., & Polishchuk, S. (2023). The study of the management of the quality of education in institutions of general secondary education: historical aspect. *Scientific Journal of Polonia University*, 56(1), 288–295. DOI: <https://doi.org/10.23856/5641> (дата звернення: 04.01.2024).
7. Вінковецька Л. Менеджмент якості освіти в контексті сучасних викликів. *Вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. 2020. Т. 22. № 94. С. 131–137.
8. Кондратюк М. В., Дятленко Н. М., Гончаренко А. М. Освітній процес в Україні (2022–2023): проблеми, виклики, тренди. *Академічні візії*, (19). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/360>
9. Красновська Т. Менеджмент якості освіти в Україні: теоретико-методологічні аспекти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. Вип. 9. С. 106–110.
10. Литвиненко О. Менеджмент якості освіти в Україні: особливості та проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна*. 2020. Вип. 58. С. 89–95.
11. Новицька Г. Менеджмент якості освіти: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 36(2). С. 131–135.
12. Петренко О. Організаційно-економічний механізм менеджменту якості освіти. *Економічний часопис-XXI*. 2020. № 185(3-4). С. 89–93.
13. Сухова А. Менеджмент якості освіти в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 193. С. 181–188.
14. Шевчук І. Організаційний механізм управління якістю освіти в Україні. *Стратегії підприємств*. 2019. № 2(37). С. 53–58.
15. Ямполь Ю. Менеджмент якості освіти: філософсько-педагогічні аспекти становлення. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2023. Вип. 34. С. 98–108. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-34.98-108>
16. Alegre M. L., Barajas A. R. Quality management in education: an approach to the continuous improvement of educational centers. *Revistade Docencia Universitaria*. 2019. Vol. 17. No. 1. P. 129–147.

References:

1. Batechko N., Lut M. (2018) Quality Management System of Higher Education: Methodological Aspect. *Osvitohliya*. DOI: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.145151> [in Ukrainian].
2. Doroshenko V. (2019) Quality Management of Education: Theoretical Foundations and Practical Aspects. No. 4(39). P. 48–55 [in Ukrainian].
3. Yampol Y. (2023) Professional Development of the Teacher as the Main Goal of Quality Management Development in Educational Institutions. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.34> [in Ukrainian].
4. Faubert B. A. (2012). Literature review of school practices to overcome school failure. OECD Education Working Paper. no. 68. Paris: OECD. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5k9flcwwv9tk-en>. (accessed: 02.01.2024) [in English].
5. Kools M., Stoll L. (2016) What makes a school a learning organisation? OECD Education Working Paper. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jlwm62b3bvh-en>. (accessed: 02.01.2024) [in English].
6. Yampol, Y., & Polishchuk, S. (2023). The study of the management of the quality of education in institutions of general secondary education: historical aspect. *Scientific Journal of Polonia University*, 56(1), 288–295. DOI: <https://doi.org/10.23856/5641> (accessed: 04.01.2024) [in English].
7. Vinkovetska L. (2020) Quality Management of Education in the Context of Modern Challenges. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Hzytskoho*. Vol. 22. No. 94. P. 131–137 [in Ukrainian].
8. Kondratiuk M. V., Dyatlenko N. M., Honcharenko A. M. (2023). Educational Process in Ukraine (2022–2023): Problems, Challenges, Trends. *Akademichni vizii*, (19). URL: <https://academyvision.org/index.php/av/article/view/360> [in Ukrainian].
9. Krasnovska T. (2019) Quality Management of Education in Ukraine: Theoretical and Methodological Aspects. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*. No. 9. P. 106–110 [in Ukrainian].
10. Lytvynenko O. (2020) Quality Management of Education in Ukraine: Features and Problems. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Ekonomichna*. No. 58. P. 89–95 [in Ukrainian].
11. Novytska H. (2019). Quality Management of Education: Modern Trends and Development Prospects. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*. No. 36(2). P. 131–135 [in Ukrainian].
12. Petrenko O. (2020) Organizational and Economic Mechanism of Quality Management of Education. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. No. 185(3-4). P. 89–93 [in Ukrainian].
13. Sukhova A. (2019) Quality Management of Education in the Conditions of Information Society. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasilenka*. No. 193. P. 181–188 [in Ukrainian].
14. Shevchuk I. (2019) Organizational Mechanism of Quality Management in Education in Ukraine. *Stratehii pidpryemstv*. No. 2(37). P. 53–58 [in Ukrainian].
15. Yampol Y. (2023). Quality Management of Education: Philosophical-Pedagogical Aspects of Formation. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka*. No. 34. P. 98–108. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-34.98-108> [in Ukrainian].
16. Alegre M. L., Barajas A. R. (2019) Quality Management in Education: An Approach to the Continuous Improvement of Educational Centers. *Revista de Docencia Universitaria*. Vol. 17. No. 1. P. 129–147 [in English].

*Yampol Yu. V., Postgraduate Student of the Department
of Pedagogy and Educational Institution Management
Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University
m1b14.yampol@kpnu.edu.ua*

*Polishchuk S. V., PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of
Pedagogy and Educational Management
Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University
polishchuk.s@kpnu.edu.ua*

CRITERIA FOR THE EFFECTIVENESS OF QUALITY MANAGEMENT IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This study delves into the effectiveness of implementing organizational-pedagogical conditions for quality management in general secondary education using a criteria-based approach. It recognizes the imperative of adapting to the ever-evolving educational landscape, emphasizing the necessity for systems that can respond promptly to changes. The primary objective of this research is to comprehensively assess how the introduced organizational-

pedagogical conditions influence the quality of education by utilizing key performance indicators. To achieve this goal, the study employs a combination of qualitative and quantitative methodologies, including surveys and statistical analysis. By employing these methods, the research aims to capture both stakeholder perceptions and quantitative metrics accurately, providing a well-rounded assessment of the impact of the implemented conditions. The findings of this study are expected to shed light on both the strengths and weaknesses of the implemented conditions. By analyzing these findings, policymakers, educators, and administrators will gain valuable insights that can inform decision-making processes and facilitate improvements in the educational system. It is crucial to note that central to the study is the recognition of the importance of aligning these conditions with the dynamic nature of the educational environment. This acknowledgment underscores the need for flexible and adaptable systems that can effectively respond to the evolving needs and challenges within the educational sphere. In conclusion, this abstract emphasizes the research's focal point on evaluating organizational-pedagogical conditions for quality management in general secondary education. By contributing to a more comprehensive understanding of the intricate dynamics at play within the educational sphere, this study seeks to provide valuable insights that can drive positive change and improvement in educational practices and policies.

Key words: *quality management, organizational-pedagogical conditions, effectiveness, criteria-based approach, general secondary education.*

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-12>

УДК 338.24:640.41(045)

*Завадських Г. М., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
hanna.zavadskykh@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3240-3870*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ТОВАРОЗНАВСТВА

Анотація. Визначено сутність товарознавства як науки, окреслено його основні цілі й завдання на сучасному етапі розвитку ринкової економіки. Наголошено на винятковій важливості товарознавства у забезпеченні населення країни якісними та безпечними продуктами харчування і непродовольчими товарами. Розкрито зміст основних аспектів товарознавства як науки. Названо актуальні інноваційні напрямки розвитку товарознавства в сучасних умовах. Розглянуто проблеми і перешкоди розвитку товарознавства в Україні. Визначено шляхи подолання основних проблем товарознавства через проведення ефективної державної політики та здійснення відповідних заходів.

Ключові слова: товарознавство, якість продукції, стандартизація, конкуренція, інноваційні технології, ідентифікація товарів, ланцюги постачання і збуту.

JEL code classification: L15, D24

Постановка проблеми. Товарознавство є прикладною економічною наукою, що досліджує корисні характеристики продуктів праці, їх класифікацію, стандартизацію, закономірності у формуванні асортименту товарів і їх структури, фактори, які впливають на якість товарів, методи контролю та оцінки, а також умови збереження товарів під час транспортування і зберігання. Сучасне товарознавство повинно не лише забезпечувати рух товарів а ще й забезпечувати виконання певних послуг, які пов'язані зі збутом, зберіганням, виконанням послуг, пакуванням товарів, оптова та роздрібна торгівля. Зі зміною соціально-економічних умов, деякі проблеми знову стають актуальними і потребують нових підходів.

У сучасному товарознавстві можна виділити наступні інноваційні зміни:

- використання нових технік, технологічних процесів або нового ринкового підходу до виробництва (купівля-продаж);
- впровадження продукції з новими характеристиками або властивостями;
- використання нових матеріалів чи сировини у виробництві;
- зміни в організації виробництва та його матеріально-технічному забезпеченні;
- виникнення нових ринків збуту для товарів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи багатьох вчених, таких як О. Ф. Оснач, І. О. Дудра, М. П. Зрезарцев, А. А. Дубініна, І. В. Сироман, В. М. Завгородня, В. О. Назаренко, присвячені дослідженню питань товарознавства. Роботи цих вчених охоплюють методологічні основи вивчення товарознавства, зокрема особливості наявних методів визначення якісних і кількісних характеристик продукції та товарів. Розробці теоретичних та практичних аспектів товарознавства харчових продуктів присвячені наукові доробки українських та зарубіжних авторів, таких як Т. Агарвал, С. Арора, Т. М. Артюх, М. С. Бардаш, Е. В. Білецький, Васаві Даді, І. В. Григоренко, Т. Ю. Мельник, Р. С. Мор, Н. С. Рам, І. І. Стойко, О. І. Хоменко, Д. А. Янушкевич.

Мета статті. Метою статті є визначення основних напрямків розвитку сучасного товарознавства, дослідити й опис можливих способів вирішення проблем, що виникають під час перетворення товарознавства в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Товарознавство в сучасній економічній системі відіграє важливу роль у забезпеченні якості, безпеки та ефективності товарів. Вивчення характеристик товарів дозволяє підприємствам і споживачам здійснювати обґрунтований вибір, сприяє розвитку інноваційних технологій та стимулює конкуренцію на ринку, що сприяє підвищенню якості продукції. Зростаюча свідомість споживачів про якість продуктів та їх вплив на здоров'я робить товарознавство надзвичайно важливою наукою. Вивчення складу продуктів, їх характеристик, властивостей та безпеки дозволяє забезпечувати споживачів якісними та безпечними продуктами. Знання товарознавства допомагає виробникам оптимізувати процеси виробництва, вибирати найкращі матеріали для виробництва продуктів і підвищувати їх конкурентоспроможність на ринку. У сучасному світі часто стикаються з підробками товарів, що має великий негативний вплив на споживачів і економіку. Товарознавство допомагає виявляти підробки та спотворення, що дозволяє підтримувати чесність в бізнесі та захищати споживачів. Розвиток нових матеріалів, технологій виробництва та аналізу продуктів вимагає глибоких знань товарознавства. Це сприяє створенню нових продуктів, які більш ефективні, безпечні та екологічно чисті. Вивчення товарознавства дозволяє створювати правила та стандарти, що регулюють якість та характеристики продуктів, що є важливим для захисту прав споживачів.

Товарознавство являє собою мультидисциплінарну науку, що досліджує процеси виробництва, розповсюдження та споживання товарів. Ця галузь зосереджується на аналізі якості, властивостей, асортименту та інших характеристик товарів. Основними аспектами товарознавства є дослідження технологічних процесів виготовлення товарів, їхніх властивостей і впливів на здоров'я та навколишнє середовище. Товарознавство також вивчає споживачькі тенденції, маркетингові стратегії та економічні аспекти товарного обігу.

Таблиця 1

Основні аспекти товарознавства як науки

Аспект	Що передбачає вивчення певного аспекта
Хімічний склад продукції	Вивчення складу матеріалів, з яких виготовлені товари, а також хімічних реакцій, що відбуваються в продуктах протягом їх життєвого циклу
Фізичні властивості	Аналіз фізичних характеристик товарів, таких як розмір, форма, текстура, міцність, еластичність, теплопровідність тощо
Біологічна безпека	Вивчення впливу товарів на здоров'я та безпеку споживачів, оцінка ризиків виникнення алергічних реакцій або інших побічних ефектів
Технологічні вимоги	Аналіз технологій виробництва, методів обробки, упаковки, зберігання та транспортування товарів з метою забезпечення їх якості і тривалості зберігання.
Стандартизація та маркування	Встановлення стандартів якості для товарів, розробка систем маркування та ідентифікації, що дозволяє споживачам зрозуміти характеристики товарів і приймати обґрунтовані рішення під час покупок.
Екологічні питання	Врахування впливу виробництва та використання товарів на навколишнє середовище, пошук екологічно чистих альтернатив і технологій.
Економічні характеристики	Аналіз вартості виробництва, цінової політики, ринкової конкурентоспроможності, аналіз вартості споживання товарів для споживачів

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Проблеми товарознавства (рис. 1) становлять ключовий аспект у сучасній економіці і впливають на якість, безпеку та ефективність товарів. Розуміння цих проблем дозволяє розробляти кращі стратегії виробництва, маркетингу та збуту товарів.

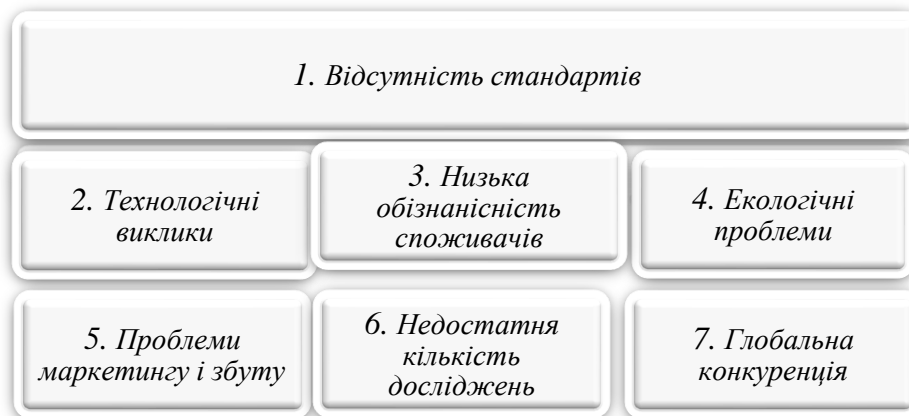

Рис. 1. Головні проблеми, що призупиняють розвиток товарознавства
 Джерело: сформовано автором на основі [3; 4]

1. Наявність неузгоджених або відсутніх стандартів якості та безпеки товарів може ускладнювати міжнародну торгівлю та знижувати довіру споживачів. Проблема відсутності стандартів у товарознавстві є серйозною та важливою для різних галузей, де використовується класифікація та опис товарів. Товарознавство, як наука про товари та їх характеристики, має за мету систематизацію, класифікацію та опис товарів з урахуванням їх фізичних, хімічних, функціональних та інших властивостей. Відсутність чітких стандартів у цій області може призводити до низки проблем: так, до прикладу, відсутність узгоджених стандартів у описі товарів ускладнює співпрацю між різними галузями, компаніями та державними органами. Якщо кожен суб'єкт використовує власні терміни та класифікації, це може призвести до непорозумінь та помилкового використання товарів. Крім того, відсутність стандартів у товарознавстві може ускладнити міжнародну торгівлю, де точні та однозначні характеристики товарів є важливими для міжнародних угод та регуляторних вимог; може негативно вплинути на якість та безпеку виробів [8]. Наприклад, в області харчової промисловості чіткі стандарти щодо складу та властивостей продуктів є критичними для забезпечення безпеки споживачів; може створювати правові та регуляторні прогалини, коли йдеться про оцінку відповідності товарів чи виробів встановленим вимогам та стандартам.

Для вирішення цієї проблеми необхідно розробляти та впроваджувати міжнародні стандарти товарознавства, які б стандартизували термінологію, класифікацію та опис товарів у міжнародному масштабі. Це сприятиме покращенню співпраці між суб'єктами, забезпеченню якості та безпеки товарів, а також сприятиме міжнародній торгівлі та розвитку правового регулювання в цій сфері.

2. Проблема технологічних викликів у товарознавстві охоплює різні аспекти, пов'язані з використанням технологій у процесі виробництва, ідентифікації, класифікації та оцінки товарів. Технологічні зміни і вдосконалення можуть впливати як позитивно, полегшуючи та поліпшуючи процеси товарознавства, так і ставити перед галуззю нові виклики [11]. Ось деякі ключові проблеми технологічних аспектів товарознавства:

- автоматизація та автоматична ідентифікація: за допомогою новітніх технологій, таких як машинне навчання та штучний інтелект, виробники стали здатні автоматизувати багато процесів ідентифікації товарів [9]. Проте точність цих систем не завжди є достатньою, і можуть виникати помилки при розпізнаванні або класифікації товарів;

- складність технічних характеристик: З розвитком нових матеріалів та технологій виробництва з'являються більш складні технічні характеристики товарів, які потребують глибокого розуміння та експертизи для їх правильної ідентифікації та опису;

- стандартизація даних і інформаційні системи: Відсутність загальних стандартів у сфері товарознавства може ускладнювати обмін інформацією між виробниками, дистриб'юторами та споживачами. Потреба у стандартизованих інформаційних системах для ефективного управління та обробки даних про товари;

– безпека та захист даних: Використання інформаційних технологій у товарознавстві створює виклики з питань захисту конфіденційності та безпеки даних про товари, особливо коли йдеться про інтелектуальну власність та комерційну інформацію;

– інтеграція з іншими технологіями: товарознавство пов'язане з іншими технологічними сферами, такими як IoT (Інтернет речей), блокчейн, аналітика даних тощо. Інтеграція цих технологій може вимагати нових підходів та компетенцій у сфері товарознавства.

Розв'язання проблем технологічних викликів у товарознавстві включає розвиток і впровадження передових технологій, стандартизацію процесів та даних, постійний моніторинг та аналіз новітніх технологічних тенденцій. Такий підхід дозволить забезпечити ефективність, точність та інноваційність у сфері товарознавства.

3. Недостатня обізнаність споживачів щодо якості і безпеки товарів може призводити до недовіри до ринку і зменшення попиту на нові продукти. Споживачі не мають достатньої інформації або розуміння про продукти, які вони купують або використовують. Ця проблема може мати серйозні наслідки для споживачів, виробників та ринку загалом. Деталізуємо цю проблему:

– багато споживачів можуть не розуміти технічні характеристики або склад продуктів, які вони купують. Наприклад, споживачі можуть бути необізнані зі складом харчових продуктів, хімічними складниками товарів або технічними параметрами техніки;

– відсутність знань про стандарти якості та безпеки може призводити до придбання низькоякісних або небезпечних товарів. Споживачі можуть не здогадуватись про ризики, пов'язані з використанням певних товарів;

– відсутність обізнаності у споживачів створює умови для маніпуляції з боку виробників або продавців. Наприклад, можуть розповсюджуватись міфи або недостовірна інформація про користь або шкідливість певних товарів;

– вплив на здоров'я та безпеку: низький рівень освіченості може призвести до неправильного користування технікою або медичними приладами, що може негативно позначитись на здоров'ї споживачів;

– втрата можливостей інновацій: недостатня освіченість споживачів у сфері новітніх технологій чи інноваційних продуктів може призводити до того, що нові розробки не знаходять адекватного попиту або не отримують необхідної підтримки.

Розв'язання проблеми низької освіченості споживачів включає в себе наступні кроки: збільшення рівня освіченості споживачів шляхом інформаційних кампаній, навчання про продукти та їх характеристики; забезпечення доступності інформації: Забезпечення легкого доступу споживачів до достовірної інформації про товари, їх склад, якість та безпеку; розвиток стандартів інформування споживачів: утворення стандартів інформації, які мають бути надані споживачам з усіх галузей промисловості.

4. Недостатня увага до екологічних аспектів виробництва товарів може призводити до серйозного забруднення навколишнього середовища. Важливість екологічної проблематики в товарознавстві стосується впливу виробництва, використання і утилізації товарів на навколишнє середовище. Це охоплює широкий спектр аспектів, включаючи енерго-ефективність, матеріальні відходи, використання ресурсів, вибір матеріалів та методи виробництва. Основні проблеми, пов'язані з екологічною складовою товарознавства, включають наступне:

– сировинні ресурси: багато товарів потребують великої кількості сировинних ресурсів для виробництва. Це може призводити до деградації природних екосистем через видобуток, експлуатацію та забруднення природних ресурсів;

– енергоефективність: виробництво, транспортування та утилізація товарів часто вимагає значних кількостей енергії. Недоцільне використання енергії призводить до збільшення викидів парникових газів та інших забруднювачів, що негативно впливає на клімат;

– відходи та утилізація: багато товарів стають відходами після закінчення свого життєвого циклу. Недостатньо ефективні системи утилізації та переробки можуть призводити до забруднення ґрунту, водойм та повітря;

– вибір матеріалів: використання нетривалих або важкорозкладних матеріалів у виробництві товарів може погіршувати проблему відходів і забруднення довкілля;

– забруднення виробництва: багато технологічних процесів виробництва можуть викидати токсичні речовини та інші забруднюючі речовини, які потрапляють у навколишнє середовище.

5. Проблеми маркетингу і збуту: нестача знань про споживчі вподобання і ефективні маркетингові стратегії може ускладнювати впровадження нових товарів на ринок.

Проблеми товарознавства, пов'язані з маркетингом і збутом, стосуються різноманітних аспектів, пов'язаних з розумінням товару, його позиціонуванням на ринку, ефективним просуванням та здійсненням продажів:

– необхідність визначення потреб і вподобань споживачів щодо товарів. Брак цього розуміння може призвести до неправильного розроблення продукту, його упаковки чи маркетингової стратегії;

– неясне позиціонування товару: важливість визначення унікальності товару на ринку і виокремлення його від конкурентів. Недостатнє розуміння та визначення позиціонування може призвести до конфузії серед споживачів та недосягнення конкурентних переваг;

– проблеми з упаковкою та дизайном продукту: важливість правильного оформлення та дизайну товару для забезпечення привабливості та відповідності потребам цільової аудиторії;

– неефективні стратегії маркетингу і реклами: потреба у розробці ефективних маркетингових стратегій, які включають в себе правильний підбір каналів комунікації та залученням споживачів до товару;

– проблеми управління брендом: значення створення та управління сильним брендом для забезпечення довіри споживачів та відмінності від конкурентів;

– невідповідність між якістю товару і його маркетинговим обіцянням: розрив між обіцянками, які робить маркетинг, і реальною якістю товару може призвести до негативного сприйняття споживачами та втрати довіри до бренду.

Для вирішення цих проблем важливо мати чітке розуміння товарознавства і його впливу на маркетингові та збутові стратегії. Це включає в себе глибокий аналіз потреб споживачів, розробку унікальних пропозицій продукту, правильне позиціонування на ринку, розробку ефективною упаковки та дизайну, використання ефективних маркетингових кампаній та стратегій продажів. Такі заходи допоможуть покращити результативність маркетингу і збуту товарів, забезпечуючи більшу конкурентоспроможність на ринку.

6. Проблема недостатньої кількості досліджень у товарознавстві є серйозним викликом для розвитку і підвищення якості товарів. Недостатня кількість наукових досліджень у цій області може призвести до ряду проблем:

– якість і безпека товарів: Недостатність досліджень у сфері товарознавства може впливати на якість і безпеку товарів, оскільки не вистачає об'єктивної інформації про їх склад, властивості, можливі ризики та наслідки використання;

– недостатня інноваційність: брак досліджень гальмує інноваційний прогрес у товарознавстві. Відсутність нових досліджень може заважати розвитку нових матеріалів, технологій виробництва та методів тестування товарів;

– ефективність виробництва: недостатня кількість досліджень може ускладнювати оптимізацію виробничих процесів та покращення якості продукції;

– ринкова конкурентоспроможність: без вивчення нових тенденцій у товарознавстві компанії можуть втратити конкурентну перевагу на ринку через недосягнення вимог споживачів та відставання від інших виробників;

– розвиток стандартів: дослідження в товарознавстві важливі для розробки і впровадження стандартів якості та безпеки, які захищають інтереси споживачів і створюють умови для здорової конкуренції на ринку [10].

Розв'язання проблеми недостатньої кількості досліджень у товарознавстві включає стимулювання наукових досліджень у цій області, фінансування нових проектів, підтримку академічних та промислових досліджень, а також сприяння співпраці між університетами, науковими установами та підприємствами. Додаткові дослідження допоможуть покращити якість товарів, забезпечити їх безпеку та стимулювати інноваційний розвиток в цій важливій галузі.

7. Підвищена конкуренція на глобальному ринку може ускладнювати розвиток інновацій в галузі товарознавства. Проблема глобальної конкуренції у товарознавстві виникає внаслідок зростання міжнародної торгівлі, розвитку технологій та міжнародного спілкування, що призводить до зростання конкуренції між виробниками та постачальниками товарів усього світу. Ця проблема має кілька ключових аспектів:

- підвищення вимог до якості та інноваційності: глобальна конкуренція змушує виробників та постачальників прагнути до постійного покращення якості своїх товарів і послуг, а також до впровадження новітніх технологій та інновацій, щоб відповідати вимогам ринку;

- ціновий тиск: конкуренція може призвести до зниження цін на товари та послуги, оскільки виробники намагаються залучити більше клієнтів. Це може мати вплив на прибутковість підприємств та стимулювати оптимізацію витрат;

- необхідність ринкових досліджень: умови глобальної конкуренції вимагають від підприємств проводити більше ринкових досліджень та аналізу для ефективного реагування на зміни у попиті та умовах конкуренції;

- міжнародний аспект торгівлі: глобальна конкуренція охоплює міжнародну арену, де країни змагаються за експорт та імпорту товарів, що вимагає від виробників використання міжнародних стандартів та відповідність міжнародним вимогам;

- управління ланцюжком постачання: глобальна конкуренція підсилює потребу в ефективному управлінні ланцюжком постачання, щоб забезпечити швидку та якісну доставку товарів до клієнтів за конкурентоспроможними цінами;

- використання маркетингу та бренду: конкуренція змушує компанії розвивати ефективні стратегії маркетингу та брендингу, щоб виділитися серед інших гравців на ринку та здобути довіру споживачів.

Розв'язання проблеми глобальної конкуренції у товарознавстві передбачає постійне вдосконалення та розвиток нових продуктів та технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку, розробку ефективних стратегій ціноутворення, які забезпечать оптимальне співвідношення ціни та якості товарів, розробку сильного бренду та ефективних маркетингових стратегій для привертання уваги споживачів у умовах жорсткої конкуренції, здатність швидко адаптуватися до змін у ринкових умовах і реагувати на конкурентний тиск.

Отже, комплексний підхід до розв'язання проблем товарознавства є необхідним для підвищення якості, безпеки та ефективності продукції, сприяє інноваціям і розвитку нових технологій, а також допомагає уникнути потенційних проблем і ризиків у продукції.

Висновки. Отже, при розгляді проблем товарознавства, ми приходимо до висновку про необхідність управління ризиками, що виникають у разі невирішення цих проблем. Отже, ідентифікація актуальних проблем є першим кроком у їх подальшому вирішенні; оцінка потенційних ризиків, пов'язаних з нерозв'язаними проблемами, становить другий етап; визначення стратегічних завдань і пріоритетних напрямків є третім кроком у цьому процесі.

Розвиток товарознавства повинен спрямовуватися на перетворення процесів, пов'язаних із безпечним, споживанням продуктів харчування та безпечною експлуатацією товарів, що мають мінімальний вплив на навколишнє середовище на всіх етапах, як для поточного покоління, так і для майбутніх поколінь. Це передбачає впровадження нових системних підходів до досліджень і інновацій у галузі харчових продуктів та непродовольчих товарів. Всі учасники процесу забезпечення якості продуктів мають співпрацювати у збалансованому режимі: як представники великих харчових та промислових компаній, так і малих, а також локальних підприємств. З метою створення основи для розвитку

товарознавства, підхід до науково-дослідної роботи повинен акцентуватися на вирішенні проблем як конкретного, так і міждисциплінарного характеру, застосовуючи комплексний підхід у визначенні пріоритетів при проведенні досліджень та експертиз усіма зацікавленими сторонами у складній системі управління якістю харчових продуктів.

Список використаних джерел:

1. Борисенко О. С., Фісун Ю. В. Тенденції розвитку товарознавства в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 381–387. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/62.pdf
2. Бреус С. В., Байрамов М. Управління продуктивними інноваціями у контексті їх впровадження суб'єктом господарювання. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 3(26). С. 55–61.
3. Васаві Даді, Сурьядевара Р. Н., Рахул С. М., Тріпті А., Сапна Арора Їжа та інновації: модернізація операцій ланцюга постачання. *Архів техніки виробництва*. 2021. № 27(2). С. 75–89.
4. Васиута В., Пузак В., Лашко І. Основні напрямки розвитку сучасного товарознавства. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 1. С. 152–157. URL: <http://surl.li/dgvor>
5. Васиута В. Б., Зельов Р. Я., Омеляненко К. С. Безпека товарів народного споживання як головна проблема сучасного товарознавства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2022. № 1. С. 178–184. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2022-302-1-30>
6. Завадських Г. М. Ключові аспекти забезпечення якості та безпечності продуктів харчування в Україні в умовах євроінтеграції. Інновації управління продуктивністю та поліпшення якості зерна пшениці озимої, присвячена пам'яті професора Г.П. Жемелі: матеріали Всеук. наук.-практ. інтернет-конф. (Полтава, 30 вересня.2021). Полтава : ПДАУ, 2021. С. 159–162.
7. Завадських Г. М. Безпека та якість продукції в контексті формування продовольчої системи України. Актуальні проблеми сучасної науки, розвитку технологій та менеджменту: збірник тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції; за заг. наук. ред. д.-ра екон. наук, доц. А. В. Савицького. Хмельницький, 2023. С. 135–137.
8. Кириченко А., Березовська Л. Інноваційні товари як основа інноваційного підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-10>
9. Язіна В.А., Вишнікіна О.В., Сабіров О.В. Сучасні тенденції розвитку товарознавства харчових продуктів. *Економіка та управління підприємствами*. 2022. Випуск 67. С. 167–170.
10. ISO 9001:2015. Системи управління якістю. [Стандарт востаннє переглядався та підтверджувався у 2021 році]. URL: <https://www.iso.org/standard/45481.html>.
11. Global Food Safety Initiative (Глобальна ініціатива з безпечності продуктів харчування – GFSI). URL: <http://www.theconsumergoodsforum.comstrategic-focus/product-safety/our-productsafety-pillar>.
12. Preliminary study of the malt extract addition on the wholemeal bread quality / Man S., Paucelan A., Muste S., Domian M. Bull. Univ. Agr. Sci. and Vet. Med., Cluj-Napoca Agr. 2012. № 2. P. 505–507.
13. Portinaro Eugenio, Piuliti Pablj, Ballarini Enriko [et al]. Volutazione DELLATTIVITA ANTIOSSIDANTE di estrarto di ROSMARINO nella produzione del GRISSINO. *Tecn. molit.* 2012. № 1. P. 22–29.

References:

1. Borysenko O. S., Fisun Yu. V. Tendentsii rozvytku tovaroznavstva v suchasnykh umovakh. *Ekonomika i suspilstvo*. 2017. № 13. P. 381–387. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/62.pdf
2. Breus S. V., Bairamov M. Upravlinnia produktovymy innovatsiiamy u konteksti yikh vprovadzhenia subiektom hospodariuvannia. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. 2020. No. 3(26). P. 55–61
3. Vasavi Dadi, Suriadevara R. N., Rakhul S. M., Tripti A., Sapna Arora Yizha ta innovatsii: modernizatsiia operatsii lantsiuha postachannia. *Arkhiv tekhniki vyrobnystva*. 2021. № 27(2). P. 75–89.
4. Vasiuta V., Puzak V., Lashko I. Osnovni napriamky rozvytku suchasnoho tovaroznavstva. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2022. № 1. P. 152–157. URL: <http://surl.li/dgvor>
5. Vasiuta V. B., Zelov R. Ya., Omelianenko K. S. Bezpeka tovariv narodnoho spozhyvannia yak holovna problema suchasnoho tovaroznavstva. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*. 2022. № 1. P. 178–184. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2022-302-1-30>
6. Zavadskykh H.M. Kliuchovi aspekty zabezpechennia yakosti ta bezpechnosti produktiv kharchuvannia v Ukraini v umovakh yevrointehratsii. Innovatsii upravlinnia produktyvnosti ta polipshennia yakosti zerna pshenytsi ozymoi, prysviachena pamiati profesora H.P. Zhemeli: materialy vseuk. nauk.-prakt. internet-konf. (Poltava, 30 veresnia.2021). Poltava: PDAU, 2021. P. 159–162.
7. Zavadskykh H.M. Bezpeka ta yakist produktsii v konteksti formuvannia prodovolchoi systemy Ukrainy. Aktualni problemy suchasnoi nauky, rozvytku tekhnolohii ta menedzhmentu: zbirnyk tezy dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii; za zah. nauk. red. d.-ra ekon. nauk, dots. A. V. Savitskoho – Khmelnytskyi, 2023. P. 135–137.
8. Kyrychenko, A., Berezovska, L. (2021). Innovatsiini tovary yak osnova innovatsiinoho pidpriemnystva. *Ekonomika ta suspilstvo*, (29). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-10>
9. Yazina V. A., Vyshnikina O. V., Sabirov O.V. Suchasni tendentsii rozvytku tovaroznavstva kharchovykh produktiv. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. 2022. Vypusk 67. P. 167–170.

10. ISO 9001:2015. Systemy upravlinnia yakistiu. [Standart vostannie perehliadvasia ta pidtverdzhuvavsia u 2021 rotsi]. URL: <https://www.iso.org/standard/45481.html>.
11. Global Food Safety Initiative (Hlobalna initsiatyva z bezpechnosti produktiv kharchuvannia – GFSI). URL: <http://www.theconsumergoodsforum.comstrategic-focus/product-safety/our-productsafety-pillar>.
12. Preliminary study of the malt extract addition on the wholemeal bread quality / Man S., Paucelan A., Muste S., Domian M. Bull. Univ. Agr. Sci. and Vet. Med., Cluj-Napoca Agr. 2012. № 2. P. 505–507.
13. Portinaro Eugenio, Piuliti Pablj, Ballarini Enriko [et al]. Volutazione DELLATTIVITA ANTIOSSIDANTE di estrarto di ROSMARINO nella produzione del GRISSINO. Tecn. molit. 2012. № 1. P. 22–29.

*Zavadskykh H. M., PhD, Assocaite Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
hanna.zavadskykh@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3240-3870*

MAIN DIRECTIONS AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF MODERN COMMODITY SCIENCE

Abstract. *In modern commodity science, the following innovative changes can be distinguished: the use of new techniques, technological processes or a new market approach to production (buying and selling); introduction of products with new characteristics or properties; use of new materials or raw materials in production; changes in the organization of production and its material and technical support; emergence of new sales markets for goods. **The purpose of the article** is to determine the main directions of the development of modern commodity science, to investigate and describe possible ways of solving problems that arise during the transformation of commodity science in modern conditions. **Presenting main material.** Merchandising is a multidisciplinary science that studies the processes of production, distribution and consumption of goods. The main aspects of commodity science are the study of technological processes of manufacturing goods, their properties and effects on health and the environment. Commodity issues are a key aspect of the modern economy and affect the quality, safety and efficiency of goods. A comprehensive approach to solving the problems of commodity science is necessary to improve the quality, safety and efficiency of products, promotes innovation and the development of new technologies, and also helps to avoid potential problems and risks in products. **Conclusions.** The development of commodity science should be aimed at transforming processes related to safe food consumption and safe exploitation of goods that have a minimal impact on the environment at all stages, both for the current generation and for future generations. This involves the introduction of new systemic approaches to research and innovation in the field of food products and non-food products.*

Key words: *merchandising, product availability, standardization, competition, innovative technologies, product identification, production and use.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-13>

УДК [631.14+631.95]:639.1.052

Соболевська О. О., аспірантка

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

olgas140583@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5044-4406

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. Обґрунтовано, що успіх досягнення еколого-економічного розвитку мисливського господарства в Україні залежить від багатьох важелів та регуляторів, які імплементують системний підхід до формування доходів та витрат. Розроблено концептуальну модель системного підходу до удосконалення фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств. Доведено, що система відновлення екологічної стійкості природного капіталу на засадах еколого-економічних інструментів має якісні властивості індивідуальної форми прояву.

Ключові слова: мисливські господарства, еколого-економічні інструменти, доходи та витрати, системний підхід, індикативні показники, інтегральний еколого-економічний ефект.

JEL code classification: Q18, Q20

Постановка проблеми. Мисливські господарства є галуззю економіки, яка може одночасно забезпечити реалізацію екологічної, соціальної та економічної складової сталого розвитку. Проте комплексної системи, яка б реалізовувала практику прийняття економічних, соціальних, технологічних і екологічних рішень з точки зору стратегії збалансованого розвитку поки-що не існує. Особливо це відноситься до екологічної складової, яка активно не інтегрується у національні, регіональні та секторальні програми та плани розвитку. У результаті мисливські господарства, які використовують для свого функціонування тваринні ресурси і водночас мають займатися їх відтворенням та охороною, часто зустрічаються із нестачею коштів для проведення основної діяльності.

У нашій державі залишається знеціненою мисливська фауна, яка є головним об'єктом та водночас ресурсом мисливського господарства. Високий рівень браконьєрства, корумпованість галузі, недосконалість нормативно-правової бази, мізерні протекційні заходи та відсутність елементарної культури полювання призвели до низьких темпів відтворення поголів'я більшості видів мисливських тварин порівняно з країнами Європи. У результаті мисливство в Україні стало неприбутковим, а утворена на мисливських угіддях приватна форма господарювання є далекою від раціонального поводження з дикими тваринами та породжує конфлікти між сільськими мешканцями та користувачами угідь [1].

Окрім перелічених вище, негативний вплив на популяції мисливських тварин чинять такі чинники, як висока чисельність хижаків, відсутність програм дичерозведення, неналежний рівень біотехнічних заходів та знищення червонокнижних видів, які є одночасно об'єктами полювання та охорони. Мисливські ресурси потребують регулярного обліку кількісного їх складу, дослідження якісного стану диких тварин та умов їх існування, а також пошуку дієвих рішень та значних інвестицій з боку користувачів, щоб бути «продуктивними» з врахуванням економічної та екологічної особливостей [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, практичні та історичні аспекти розвитку мисливських господарств та вплив різних факторів на формування їх доходності висвітлено в публікаціях таких науковців, як: І. І. Вініченко, В. В. Музика, Ю. В. Муравйов, І. В. Свиноус, В. В. Нехай, Н. В. Трусова, Т. І. Яворська. Екологічні аспекти ведення мисливства та земле- і лісокорис-тування досліджували вітчизняні науковці А. М. Волох, В. М. Кривов, З. П. Купіна, О. Р. Проців, К. А. Тимошук та закордонні вчені: Hawken P.,

Hsu A., Edwards P. J. та інші. Проте, ще недостатнім залишається комплексний розгляд еколого-економічних інструментів розвитку мисливських господарств з точки зору дослідження їх екологічної ролі та заходів з підтримки сталого розвитку.

Мета статті. Завданням, яке поставлене у даній статті, виступає обґрунтування еколого-економічних інструментів з позицій системного підходу при формуванні доходів та витрат мисливських господарств.

Виклад основного матеріалу. Екологічна оптимізація агроценозів стали ключовими передумовами охорони та планомірної експлуатації мисливських ресурсів в країні, вони до сих пір обмежуються в контексті збереження незначного відсотку тварин з надією на успішне самовідновлення вилученої частини поголів'я без особливої допомоги людини. Першопричиною цьому слугує недооцінка владними структурами всіх ланок виняткових функцій вітчизняного мисливського господарства та його ролі у розвитку національної економіки [2, с. 270].

Наукове обґрунтування фундаментальних інструментів системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств спрямоване на охорону, відтворення та стале використання мисливських ресурсів дозволяє отримання максимальної кількості продукції за мінімального впливу на тваринний світ і середовища його існування. З невідпинним зростанням антропогенного тиску на екосистему, мисливські господарства інтенсивно перетворюють території мисливських угідь на нову агломерацію фауни за умови сучасної типології високотехнологічних методів обробки ґрунту для монокультурного виробництва продукції, без ліквідації дрібно мозаїчного ландшафту, створюючи та підтримуючи оптимальні умови довкілля, за яких упродовж тривалого часу забезпечуватиметься стійка біологічна продуктивність окремих популяцій [3, с. 302; 4, с. 407].

Вся історія розвитку мисливського господарства є доказом того, що його екосистема формувалася за рахунок постійно зростаючої безперервної експлуатації природи. З початком господарської діяльності людини процеси вилучення, використання ресурсів та забруднення довкілля набули екстенсивного характеру, який переважає і на даний час. Навколишнє середовище зазнає постійних втрат від вилучення ресурсів та його забруднення внаслідок діяльності сукупності підприємств, що ставить під загрозу подальше існування флори і фауни. Але усвідомлення цієї загрози та сильна залежність від деяких ресурсів, кількість яких обмежена, примушує мисливські господарства діяти у напрямку покращення ситуації і створення підґрунтя для майбутнього відновлення біорізноманіття. К. А. Тимошук вважав, що без попередньої протидії можливій майбутній екологічній кризі, людство не зможе потім її зупинити через нестачу реального часу та засобів [5, с. 98]. Вкрай необхідно розробити й впровадити заходи щодо оптимізації природокористування разом із ліквідацією забруднення біосфери, тобто знизити антропогенне навантаження. Оптимізація природокористування крім того дозволить зменшити наслідки від процесів, викликаних нестачею ресурсів. Ігнорування цього незаперечного факту є неможливим. Адже не слід забувати, що серед найважливіших аспектів сталого розвитку екосистеми мисливського господарства є наповнення національної економіки новим екологічним змістом формоутворюючої конструкції доходів та витрат.

Визначення економічної домінанти ресурсних можливостей мисливських господарств, що враховує елементи відновлення мисливських ресурсів для формування стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу здійснюється: за кількісним підходом – як арифметична сума інвестиційних джерел спрямованих на відновлення та екологізацію мисливських ресурсів; за якісним – як оборот інвестиційних джерел, спрямований на екологізацію мисливських ресурсів (природний капітал) [6, с. 222]

Запровадження еколого-економічних інструментів системного підходу до формування доходів та витрат мисливських господарств дозволяє імплементувати стратегічні цілі та індикативні показники збереження біорізноманіття в середовищі існування диких тварин, забезпечуючи охорону, відтворення та стале використання видів мисливської фауни (рис. 1).

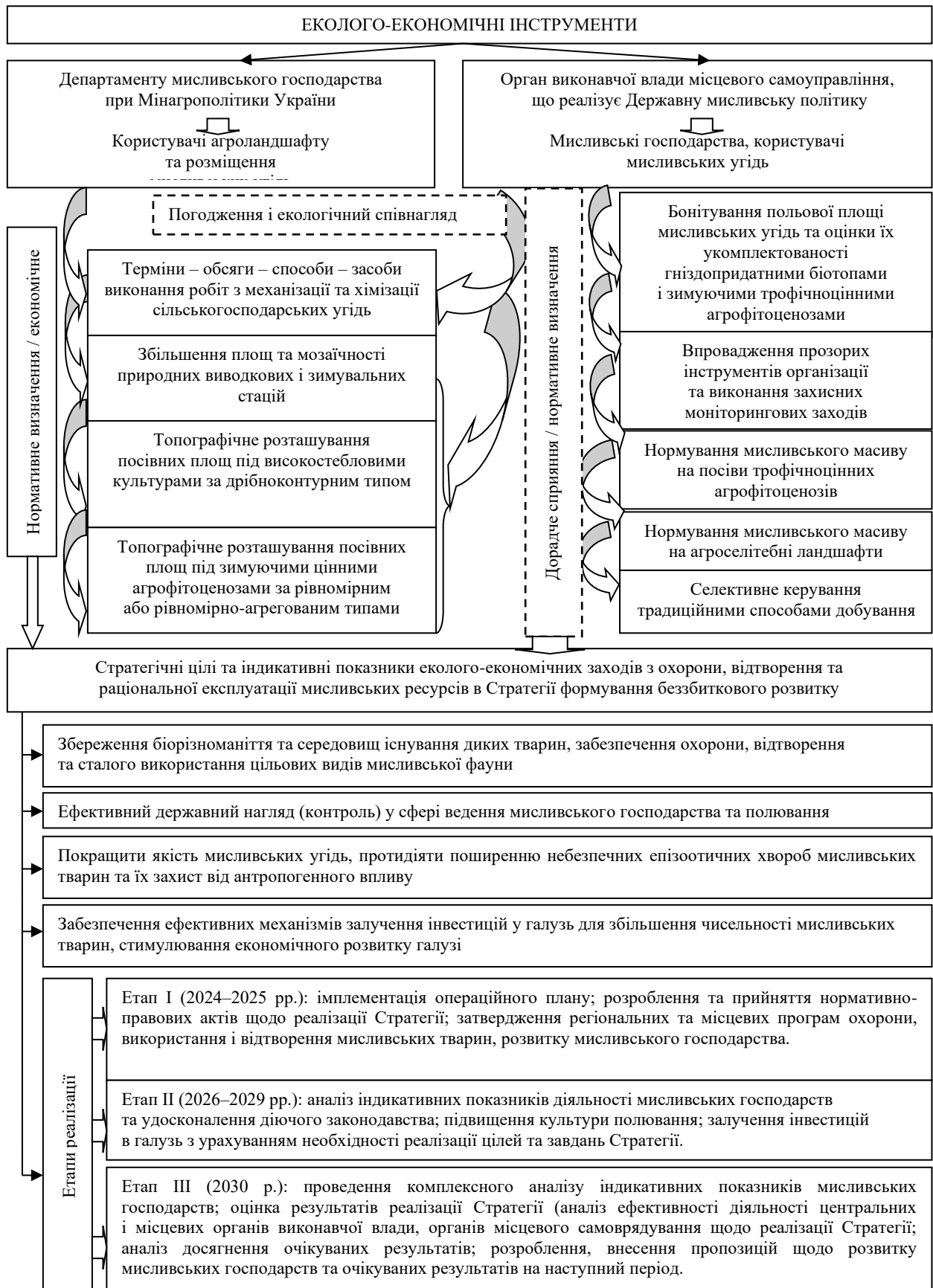

Рис. 1. Концептуальна модель системного підходу до удосконалення фундаментальних еколого-економічних інструментів формування доходів та витрат мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

До них пропонується відносити:

– збереження біорізноманіття та середовищ існування диких тварин, забезпечення охорони, відтворення та сталого використання цільових видів мисливської фауни: збереження та відтворення компонентів біорізноманіття та середовищ існування дикої фауни і флори в мисливських угіддях; забезпечення державного обліку чисельності мисливських тварин та обсягів їх вилову та добування та або відлову; пом'якшення наслідків змін клімату та забруднення, що призводить до деградації природних біоценозів; припинення використання свинцевого шроту під час полювання на водно-болотних угіддях відповідно до вимог Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів [7]; розроблення та виконання планів дій щодо збереження видів мисливської фауни; посилення захисту тварин від жорстокого поводження під час натаскування, наганяння, вимуштрування, польових випробувань і змагань мисливських собак; збільшення обсягу фінансування заходів із збереження, охорони та відновлення біорізноманіття. Плата за користування мисливськими угіддями, інвестиційні зобов'язання користувачів мисливських угідь та збір за використання мисливських тварин, як природного ресурсу загальнодержавного значення;

– покращення якості мисливських угідь, протидіяти поширенню небезпечних епізоотичних хвороб мисливських тварин та їх захист від антропогенного впливу: удосконалення нормативно-правової бази щодо обов'язкового виконання користувачами мисливських угідь комплексу біотехнічних та ветеринарно-профілактичних заходів, планування цих заходів у матеріалах упорядкування мисливських угідь;

– урахування інтересів мисливського господарства та забезпечення охорони мисливських тварин під час реалізації програм, планування і виконання робіт з охорони і використання природних ресурсів, ведення сільського та лісового господарства, меліорації земель, проведення процедур оцінки впливу на довкілля; забезпечення екологічно збалансованого контролю компонентів біорізноманіття та географічно диференційованого керування видами задля управління та сталого використання об'єктів мисливської фауни, збереження їх здорових та життєздатних популяцій, уникнення епізоотій та негативного впливу з боку інвазійних й небажаних для мисливського господарства видів; впровадження якісної системи контролю за застосуванням хімічних засобів захисту рослин, які можуть мати негативний вплив на стан популяцій диких тварин та неконтрольоване використання сучасних механізмів у сільському господарстві з порушенням природоохоронних вимог; нормативно-правового врегулювання питань охорони мисливських та інших диких тварин під час виконання технологічних процесів;

– забезпечення ефективних механізмів залучення інвестицій у галузь для збільшення чисельності мисливських тварин, стимулювання економічного розвитку галузі: створення умов для збільшення фінансування галузі та залучення інвестицій у розвиток мисливського господарства; створення державного фонду збереження та відновлення біорізноманіття, розвитку мисливського господарства, визначення джерел його наповнення та порядку використання; збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів; розвитку суміжних з мисливським господарством галузей та сфер діяльності: мисливського та екологічного туризму, вольтерного господарства, екологічних парків, стрілецького спорту, об'єктів готельно-рекреаційної сфери, виробництво харчових продуктів з дичини, предметів декору, таксидермії; створення нових робочих місць; розвитку ринку професійних послуг у сфері обліку, аудиту та моніторингу чисельності мисливських тварин; розвитку непромислових територій, сільських громад та місцевої економіки; сприяння відновленню зруйнованого майна та інфраструктури суб'єктів галузі, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України.

Індикативні показники еколого-економічної оцінки діяльності мисливських господарств, найбільш придатні для регулювання їх доходів та витрат. Найбільш вагомими із них є такі:

– комплексність кількісного обліку і вартісної оцінки всіх компонентів мисливських ресурсів (йдеться про повне, комплексне використання всіх грошових надходжень на

витрати мисливського біогеоценозу на певній децентралізованій районованій території). До мисливського біогеоценозу належать об'єкти мисливської фауни та угіддя, які можна бонітувати згідно з вимогами охорони та використання мисливських ресурсів;

– регіональна диференціація оцінки доходів та витрат мисливських господарств (передбачає оцінку якісно-однорідних компонентів доходів та витрат мисливських ресурсів або умов природного середовища за певних природно-географічних і економічних умов розвитку децентралізованих районів). На нашу думку, диференціація таких оцінок щодо об'єктів мисливської фауни повинна охоплювати території, на яких користувачі агроландшафтів мають другорядне значення. Необхідно наголосити, що такими є території зі слабкою лісистістю і низькою інтенсивністю ведення мисливського господарства;

– впровадження в розрахунках оцінки окупності витрат від ведення мисливської діяльності продуктивного вкладу людських ресурсів та їх впливу на природне середовище (вимагає враховувати в економічних оцінках прямого і одночасно трансформованого екологічного ефектів, що виникають у процесі діяльності мисливських господарств).

Критерієм ефективності використання і відтворення мисливської фауни є інтегральний еколого-економічний ефект, який акумулюється як в процесі охорони, так і в процесі раціонального використання ресурсів дикої природи.

Складові інтегрального еколого-економічного ефекту, який виникає у діяльності мисливських господарств за період T (15-річний плановий період мисливського впорядкування):

$$EE_{ef}^T = \sum_{t=tn}^{tr} (E_{el}^t + D_{mg}^t - C_{el}^t - C_{en}^t + K_t \pm L_t) \times \alpha_t, \quad (1)$$

де, EE_{ef}^T – еколого-економічний ефект діяльності мисливського господарства за час T , грн.; E_{el}^t – екологічний ефект (позитивний чи негативний) в t -му році, грн.; D_{mg}^t – дохід від реалізації продукції мисливського господарства в t -му році, грн.; C_{el}^t – економічні затрати в t -му році, грн.; C_{en}^t – екологічні затрати в t -му році, грн.; K_t – одноразові (капітальні) затрати в t -му році, грн.; L_t – залишкова вартість (ліквідне сальдо) основних засобів, які вибули в t -му році, грн.; α_t – коефіцієнт приведення різнострокових витрат і результатів.

Користувачі мисливських угідь державної форми власності в обов'язковому порядку займаються плановою господарською діяльністю. Крім того, згідно з Законом України «Про мисливське господарство та полювання», користувачі мисливських угідь різних форм власності також мають планувати господарську діяльність [8]. Тому екологічні затрати (C_{el}^t), мають враховуватись у виробничо-фінансових планах мисливських господарств. До них можна зарахувати економічні затрати на впорядкування та проектно-вишукувальні роботи, мисливсько-культурні роботи, боротьбу з шкідниками та хворобами лісу, а також лісогосподарські витрати.

Відповідно, показник еколого-економічної ефективності ведення мисливського господарства за період T необхідно розрахувати за формулою:

$$EE_{ee}^T = \frac{\sum_{t=tn}^{tr} (E_{el}^t + E_{en}^t) \times \alpha_t}{\sum_{t=tn}^{tr} (C_{el}^t + C_{en}^t + K_t \pm L_t)}, \quad (2)$$

де, EE_{ee}^T – еколого-економічна ефективність ведення мисливського господарства за час T , грн.; E_{en}^t – екологічний ефект від діяльності мисливського господарства в t -му році, грн.; α_t – коефіцієнт приведення різно-строкових витрат і результатів.

Таким чином, складна інтегрована екосистема мисливських господарств має забезпечувати життєздатний цикл формування доходів та витрат їх розвитку, який змінює стан виснажених мисливських ресурсів внаслідок дії антропогенних чинників, до їх

якісного рівня, покращення стану популяцій мисливських тварин, підвищення рівня їх охорони та відтворення, підвищення продуктивності мисливських масивів, в яких при грамотному відношенні до природи, відбуваються раціональне відтворення та охорона природних ресурсів, зокрема мисливської та іхтіофауни. Наукове забезпечення подальшого вивчення важливих завдань галузевого характеру, передбачає: розробку дієвих заходів щодо збереження мисливських угідь, поліпшення їх використання, реформування принципів мисливської політики, переходу мисливської галузі на засади сталого розвитку. При цьому простір міжгосподарських відносин та гарантований економічний статус мисливських господарств не можуть бути успішно вирішені без масштабних перетворень розвитку мисливської галузі в цілому, де дотепер відсутні реальні можливості забезпечення розширеного відтворення біорізноманіття на мисливських угіддях.

Необхідно зазначити, що еколого-економічні інструменти, що спрямовані на екологізацію виробничого процесу дозволяють врегулювати аспекти охорони мисливських угідь від забруднення, позбавляють мисливські господарства проблем функціонального, інституційного, організаційного характеру та обґрунтовують результативність діяльності в цілому. Такий підхід дозволяє скористатись напрацьованою методичним базисом, який застосовується для екологізації об'єктів природного капіталу, детермінованих окремими інституційно-правовими та еколого-економічними інструментами, а також державним регуляторами формування витрат мисливських господарств. Методичні положення до розрахунку нормативу мисливських ресурсів [9], закладають основу для формування економічної домінантності ресурсних можливостей мисливських господарств в поточному періоді на засадах структури джерел інвестування [10].

Система відновлення екологічної стійкості природного капіталу на засадах еколого-економічних інструментів має якісні властивості індивідуальної форми прояву (рис. 2).

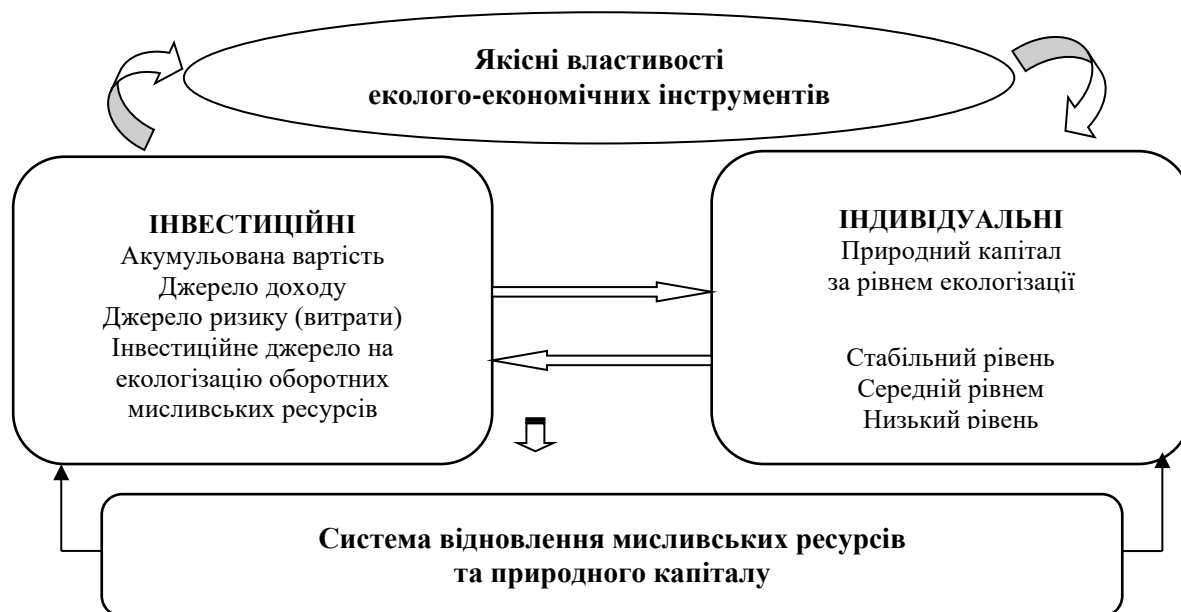

Рис. 2. Якісні властивості еколого-економічних інструментів в системі відновлення природного капіталу мисливських господарств

Джерело: розроблено автором

Так, акумульована вартість мисливських ресурсів в системі відновлення природного капіталу, забезпечує рівновагу між доходами та витратами, що формуються в економічному циклі мисливських господарств минулого періоду, за умови різних якісних ознак. Оскільки спрямування ресурсів на потреби відновлення екологічної стійкості природного капіталу є результатом практичної діяльності мисливських господарств в короткостроковому часовому просторі, тому існує необхідність збереження їх вартості на протязі всього життєвого циклу суб'єктів. Потенційно мисливські ресурси мають здатність зберігати

вартість природного капіталу. Проте, більшість з них під дією навколишнього середовища втрачають частину своєї ресурсних можливостей або вимагають додаткових витрат на їх збереження. Тому виникає необхідність у системі дотування, субсидування екологічної діяльності, шляхом розширення форм і методів впливу на прибуткові мисливські господарства, які впроваджують еколого-економічні інструменти в процесі екологізації мисливських масивів.

Якісною властивістю інвестиційних ресурсів на відновлення природного капіталу (мисливських ресурсів) є їх спроможність зберігати акумульовану вартість. При цьому, вартісна величина природного капіталу (мисливських ресурсів) визначається як величиною власних інвестиційних джерел мисливських господарств, так і обсягом бюджетного інвестування через просторові можливості приватно-державного партнерства, що закладаються в поточні витрати на екологізацію виробничого процесу. Тому, в площині вартісного виміру виникає потреба у визначенні різних рівнів екологізації природного капіталу з одного боку, природний капітал слід розглядати як мисливські ресурси з стабільним рівнем екологізації, що забезпечують додаткову вартість та дотримання необхідних вартісних пропорцій на всіх стадіях відтворювального процесу, з іншого – як ресурси, формування, розміщення та використання яких здійснюється на основі платності. Остання властивість вартісного аспекту мисливських ресурсів знаходиться в тісному взаємозв'язку з такою їх якісною ознакою як середній рівень екологізації природного капіталу, що забезпечує отримання додаткового доходу [11].

Джерело доходу, як якісною ознакою ресурсних можливостей мисливських господарств, є економічна домінанта стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу, що забезпечує повноцінність виконання економічного циклу за допомогою інвестиційних джерел [12, с. 28]. Додатковим джерелом доходу поміж основного виду діяльності мисливських господарств є послуги, що пов'язані з організацією одного з екстремальних видів відпочинку певної соціальної верстви населення.

Джерело ризику, як кількісна ознака економічної домінанти відновлення стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу мисливських господарств, пов'язане із витратним процесом на розведення популяції дичини та птиці на мисливських угіддях. Тому, при формуванні додаткового доходу, виникає ймовірність настання непередбачених загроз зовнішніх макрофакторів, що можуть бути нейтралізовані лише при використанні методів оцінки ризику формування інвестиційного ланцюга.

Здійснюючи стратегічні заходи екологічної політики, мисливські господарства, що функціонують за еколого-орієнтованим напрямом, намагаються інтегруватись в приватно-державне партнерство з метою гармонізації руху інвестиційних джерел в їх природний капітал, і, таким чином, делегувати власні інтереси на макрорівні для впровадження природоохоронних заходів та відновлення біорізноманіття.

Інвестиційні джерела, що спрямовуються на екологізацію природного капіталу частково акумулюються в його майбутній потенційній величині в короткостроковому економічному циклі. Водночас, відновлення ресурсних можливостей мисливських господарств за рахунок інструментів екологічної політики залежить від процесу формування витрат на екологізацію, які виконують функцію операційного важеля по відношенню до потреб отримання доходу від екологізації мисливських ресурсів та визначення рівня екологічної стійкості природного капіталу. Тому, вплив інвестиційних ресурсів на зміну рівня екологізації природного капіталу є унікальною, оскільки це дозволяє, по-перше, корегувати обмеження у їх змінних елементи витрат за певного проміжку часу (в період зміни вартості природного капіталу, додатковий дохід не обов'язково втрачає акумулюючу здатність відновлювати стан беззбиткового розвитку мисливських господарств); по-друге, в період подовженого економічного циклу, формування стабільного рівня екологічної стійкості природного капіталу здійснюється за допомогою бюджетного інвестування з метою мінімізації обсягу поточних витрат та відновлення стану рівноваги потоку економічних ресурсів, які з часом, трансформуються в екологічні ресурси.

Інтеграція інвестиційних ресурсів в природний капітал мисливських господарств за своєю суттю має динамічно-циклічний характер, тривалість якого становить, як мінімум, рік. Проте, процес його екологізації передбачає безперервність фінансової підтримки із використанням стратегічних програм розвитку та інвестування екологічних проєктів, метою яких є відновлення результативності (стану беззбитковості) мисливських господарств шляхом розширення ресурсних можливостей суб'єктів.

Висновки. Таким чином, складна інтегрована екосистема мисливських господарств має забезпечувати життєздатний цикл формування доходів та витрат їх розвитку, який змінює стан виснажених мисливських ресурсів внаслідок дії антропогенних чинників, до їх якісного рівня, покращення стану популяції мисливських тварин, підвищення рівня їх охорони та відтворення, продуктивності мисливських масивів, в яких при грамотному відношенні до природи, відбуваються раціональне відтворення та охорона природних ресурсів, зокрема мисливської та іхтіофауни. Наукове забезпечення подальшого вивчення важливих завдань галузевого характеру, передбачає: розробку дієвих заходів щодо збереження мисливських угідь, поліпшення їх використання, реформування принципів мисливської політики, переходу мисливської галузі на засади сталого розвитку. При цьому простір міжгосподарських відносин та гарантований економічний статус мисливських господарств не можуть бути успішно вирішений без масштабних перетворень розвитку мисливської галузі в цілому, де дотепер відсутні реальні можливості забезпечення розширеного відтворення біорізномайття на мисливських угіддях.

Список використаних джерел:

1. Муравйов Ю. В. Ресурси мисливських тварин як передумова становлення еколого-економічного розвитку мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна. 2019. Т. 29(4). С. 86–88.
2. Купіна З. П. Мисливське господарство в Україні. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2013. Вип. 27(1). С. 269–271.
3. Волох А. М. Агрolandшафти України як мисливські угіддя. *III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю: збірник наукових статей*. 2011. Т. 1. С. 301–305. URL: <http://eco.com.ua/> (дата звернення: 04.02.2024).
4. Волох А. М. Охотничьи звери Степной Украины: моногр. Херсон, 2016. 572 с.
5. Тимошук К. А. Екологізація політики в Україні: проблеми та перспектива розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 97–102.
6. Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів : наукове видання. 2-ге вид., доповн. Київ, 2008. 302 с.
7. Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів від 16 червня 1995 року. Рішення Ради 2006/871/ЄС від 18 липня 2005 року. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamku/bioriznomanittya/mizhnarodni-dogovory-u-sferi-zberezheniya-bioriznomanittya-dykoyi-flory-ta-fauny/konventsiya-pro-zberezheniya-migruyuchykh-vydiv-dykyh-tvaryn/ugoda-pro-zberezheniya-afro-yevrazijskykh-migruyuchykh-vodno-bolotnyh-ptahiv/> (дата звернення 29.01.2024).
8. Закон України «Про мисливське господарство та полювання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> (дата звернення: 04.02.2024).
9. Hawken P., Lovins A., Lovins H. *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. New York : Little, Brown & Company. 1999. 234 p.
10. Hsu A., Esty D. C., de Sherbinin A., Levy M. A. *Environmental Performance Index: Global Metrics for the Environment*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. 2016. URL: <https://epi2016.yale.edu> (дата звернення 26.01.2024).
11. Edwards P. J., Abivardi C. The value of biodiversity: Where ecology and economy blend. *Biological Conservation*. 2009. Vol. 83(2). P. 239–246.
12. Hsu A., Johnson L., Lloyd A. *Measuring Progress: A Practical Guide from the Developers of the Environmental Performance Index*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. 2013. 189 p.
13. Trusova N. V., Vinichenko I., Svynous I. V., Yeremenko D. V., Pochernina N. V. Economic Dominance of Resource Opportunities of Hunting Industry in the Environmental Policy of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. P. 1164–1178.
14. Yavorska T., Sobolevska O. Ecological and economic aspects of expenditure of hunting farms in Zaporizhzhia region. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2022. Vol. 3(1). P. 54–59.
15. Соболевська О. О. Еколого-економічні аспекти розвитку мисливських господарств України. *Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики: XII Міжнар. ІНТЕРНЕТ-конф.* (21–23 січня 2020 р., Мелітополь). Мелітополь, 2020. С. 211–213.

References:

1. Muraviyov Yu. V. Resursy myslivskykh tvaryn yak peredumova stanovlennia ekoloho-ekonomichnoho rozvytku myslivskoho hospodarstva. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Seriiia ekonomichna*. 2019. T. 29(4). P. 86–88.

2. Kupina Z. P. Myslyvske hospodarstvo v Ukraini. *Problemy zooinzhenerii ta veterinarynoi medytsyny*. 2013. Vyp. 27(1). P. 269–271.
3. Volokh A. M. Ahrolandshafty Ukrainy yak myslyvski uhiddia. III Vseukrainskoho zizdu ekolohiv z mizhnarodnoiu uchastiu: zbirnyk naukovykh statei. 2011. T. 1. P. 301–305. URL: <http://eco.com.ua/> (data zvernennia 04.02.2024).
4. Volokh A. M. Okhotnychy zvery Stepnoi Ukraїny: monohr. Kherson, 2016. 572 s.
5. Tymoshchuk K. A. Ekolohizatsiia polityky v Ukraini: problemy ta perspektyva rozvytku. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2016. № 1. P. 97–102.
6. Kryvov V. M. Ekolohichno bezpechne zemlekorystuvannia Lisostepu Ukrainy. Problema okhorony gruntiv : naukovye vydannia. 2–he vyd., dopovn. Kyiv, 2008. 302 p.
7. Uhoda pro zberezhennta afro-yevraziiskyykh mihruyuchyykh vodno-bolotnykh ptakhiv vid 16 chervnia 1995 roku. Rishennia Rady 2006/871/IeS vid 18 lypnia 2005 roku. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/bioriznomanittya/mizhnarodni-dogovory-u-sferi-zberezhennta-bioriznomanittya-dykoyi-flory-ta-fauny/konventsyya-pro-zberezhennta-migruyuchyyh-vydiv-dykyh-tvaryn/ugoda-pro-zberezhennta-afro-yevraziiskyyh-migruyuchyyh-vodno-bolotnykh-ptakhiv/> (data zvernennia 29.01.2024).
8. Zakon Ukrainy «Pro myslyvske hospodarstvo ta poliuvannia». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> (data zvernennia 04.02.2024).
9. Hawken P., Lovins A. Lovins H. Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution. New York: Little, Brown & Company. 1999. 234 p.
10. Hsu A., Esty D. C., de Sherbinin A., Levy M. A. Environmental Performance Index: Global Metrics for the Environment. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. 2016. URL: <https://epi2016.yale.edu> (data zvernennia 26.01.2024).
11. Edwards P. J., Abivardi C. The value of biodiversity: Where ecology and economy blend. *Biological Conservation*. 2009. Vol. 83(2). P. 239–246.
12. Hsu A., Johnson L., Lloyd A. Measuring Progress: A Practical Guide from the Developers of the Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. 2013. 189 p.
13. Trusova N. V., Vinichenko I., Svytnous I. V., Yeremenko D. V., Pochernina N.V. Economic Dominance of Resource Opportunities of Hunting Industry in the Environmental Policy of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. P. 1164–1178.
14. Yavorska T., Sobolevska O. Ecological and economic aspects of expenditure of hunting farms in Zaporizhzhia region. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2022. Vol. 3(1). P. 54–59.
15. Sobolevska O. O. Ekoloho-ekonomichni aspekty rozvytku myslyvskykh hospodarstv Ukrainy. Sotsialni ta ekolohichni tekhnolohii: aktualni problemy teorii i praktyky: XII Mizhnar. INTERNET-konf. (21–23 sichnia 2020 r., Melitopol). Melitopol, 2020. P. 211–213.

Sobolevska O. O., Graduate Student
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
olgas140583@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5044-4406

ECOLOGICAL AND ECONOMIC TOOLS FOR THE FORMATION OF INCOME AND COSTS OF HUNTING FARMS

Abstract. *It is substantiated that the success of achieving the ecological and economic development of the hunting industry in Ukraine depends on many levers and regulators that implement a systematic approach to the formation of income and expenses, ensuring progress towards minimizing the negative consequences of the influence of anthropogenic factors that differ from the laws of nature and seek to make adjustments to resource limitations in the natural living environment of man, creating a sense of illusion regarding the independence of economic activity of subjects from nature and, at the same time, remaining a part of nature. A conceptual model of a systemic approach to the improvement of fundamental ecological and economic tools for the formation of income and expenses of hunting farms has been developed, which allows for the development of strategic goals and indicative indicators of biodiversity conservation in the habitat of wild animals, ensuring the protection, reproduction and sustainable use of species of hunting fauna. These include the complexity of the quantitative accounting and valuation of all components of hunting resources, the regional differentiation of the assessment of income and expenses of hunting farms, the introduction of the productive contribution of human resources and their impact on the natural environment in the calculations of the cost recovery of hunting activities. The criterion for the effectiveness of the use and reproduction of hunting fauna is the integral ecological and economic effect, which accumulates both in the process of protection and in the process of rational use of wildlife resources.*

Keywords: *hunting farms, ecological and economic tools, income and expenses, systemic approach, indicative indicators, integrated ecological and economic effect.*

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-14>

УДК 368:004.94

*Масюк Ю. В., к.е.н., професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
masiuk.yu.v@dsau.dp.ua
ORCID: 0009-0001-6339-3011*

КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджено ключові тенденції сучасного розвитку діджиталізації страхового ринку України. Встановлено, що діджиталізація страхового ринку України полягає в переході від традиційних, паперових процесів до використання цифрових технологій для управління страховими послугами та операціями. Доведено, що діджиталізацією страхового ринку слід вважати економічні відносини, які виникли внаслідок наявності потреби у страхових послугах та їх задоволенням за рахунок впровадження інноваційних діджитал-технологій. Визначено, що на сучасному страховому ринку розвивається широкий спектр цифрових технологій, що значно покращують якість обслуговування, ефективність операцій та забезпечують конкурентні переваги. В статті здійснено деталізацію інноваційних діджитал-технологій, які використовуються в сучасних умовах на страховому ринку України. Доведено, що діджиталізація визначає зацікавленість страховиків в інноваціях. Діджиталізація впливає на форму, якість та вартість страхових послуг.*

***Ключові слова:** технології, інновації, страхування, діджиталізація, страховий ринок, послуги.*

JEL code classification: G22, C80

Постановка проблеми. Донедавна страхування вважалося однією з найконсервативніших сфер, які неохоче впроваджують діджитал-технології у свою діяльність. Однак на тлі тенденції тотальної діджиталізації економіки страховий ринок не зміг залишитися осторонь і почав трансформуватись. Також пандемія COVID-19 та війна в Україні пришвидшили процес діджиталізації страхового ринку України. Із року в рік зростають обсяги страхових продуктів, котрі реалізуються онлайн, запроваджується використання онлайн додатків тощо. Діджиталізація страхового ринку України полягає в переході від традиційних, паперових процесів до використання цифрових технологій для управління страховими послугами та операціями. Це охоплює впровадження цифрових платформ, онлайн-сервісів, аналітики даних, штучного інтелекту та інших інноваційних інструментів з метою поліпшення якості обслуговування клієнтів, оптимізації процесів управління ризиками та збільшення ефективності бізнесу страховиків. Отже, питання ключових тенденцій сучасного розвитку діджиталізації страхового ринку України є надзвичайно актуальним та вимагає безперервних досліджень та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки питання діджиталізації страхового ринку України стрімко набирають обертів то вітчизняні і зарубіжні науковці приділяють значну увагу даним питанням в своїх наукових працях. Серед дослідників можна виокремити праці: Варга В. П., Гернего Ю. О., Гуржий К. С., Дем'янчук М. А., Диба М. І., Дубина М., Єфременко А. Г., Заволока Ю. М., Козлянченко О., Малашенко Ю. А., Панченко О., Руських А., Садчикова І., Устенко М., Шубенко І. А. та ін. Питанням діджиталізації страхового ринку України присвячена велика кількість досліджень, проте деякі питання залишаються малодослідженими а саме: ключові аспекти впливу діджиталізації на розвиток страхового ринку України.

Мета статті. Мета статті ґрунтується на встановленні ключових тенденцій розвитку діджиталізації страхового ринку України.

Виклад основного матеріалу. Діджиталізація у страхуванні це спосіб задоволення традиційної чи специфічної потреби у страховому захисті за допомогою цифрових технологій. Використання різноманітних баз даних та доступне отримання інформації про переважну більшість потенційних страхувальників та об'єктів страхування також зумовлюють зміну технологічного ладу у страховій галузі та встановлення нових послуг у страхуванні. Для визначення ролі і місця діджиталізації у ефективному функціонуванні страхового ринку України необхідно здійснити теоретичне обґрунтування сутності та особливостей діджиталізації.

Дубина М., Козлянченко О. звертають увагу на те, що: «виконання найважливішого завдання цифрової трансформації страхового ринку підтверджується задоволенням потреб теперішніх, а також теоретично можливих споживачів, збільшенням дієвості і зниженням витрат страхових компаній. Через використання штучного інтелекту можливо надання підтримки клієнтам на всіх етапах страхування. Використовуючи чат-боти страховики матимуть можливість знаходитися на зв'язку із клієнтами безперервно в будь якій частині світу. Діджиталізація страхового ринку сприяє збільшенню кількості задоволених клієнтів, скороченню часу оформлення документів (зниження обсягу допущених неточностей, котрі виникли в результаті людської помилки). Порівняння досвіду інших країн на ринку страхування із українським в контексті діджиталізації засвідчує значну відмінність розвитку. Таке порівняння доречно охарактеризувати тим, що на українському ринку страхування цей новітній напрямок лише впроваджується і його успішне впровадження потребує ґрунтовних досліджень, здійснення аналізу та використання наукових досягнень у даній галузі. Успішне становлення ринку страхових послуг вимагає розвитку надзвичайно стрімкого. А отже і застосування інноваційних інструментів в галузі страхування в реаліях сьогодення виступає явищем важливим і фундаментальним» [1, с. 22].

На нашу думку, діджиталізацією страхового ринку слід вважати економічні відносини, які виникли внаслідок наявності потреби у страхових послугах та їх задоволенням за рахунок впровадження інноваційних діджитал-технологій. Кінцевим позитивним результатом впровадження діджиталізації страхового ринку України слід вважати покращення умов надання послуг у страхуванні та простота доступу до них.

Також Дубина М., і Козлянченко О. наголошують на тому, що: «діджиталізація страхування не позбавлена певних негативних рис, серед яких можна виокремити: значну обмеженість в контексті впровадження передових цифрових технологій через їх високу вартість; відкрите питання підвищення кваліфікації працівників враховуючи виклики сьогодення, забезпечення нерозповсюдження індивідуальних даних клієнтів; необхідність змін бізнес-планів з урахуванням вимог сьогодення; ліквідація непорозумінь з надавачами послуг за рахунок розробки спільної стратегії отримання кінцевого позитивного результату» [1, с. 24].

За твердженням Дем'янчук М. А та Гуржий К. С.: «діджиталізацією на ринку страхування вважається процес застосування цифрових технологій в усіх без виключення бізнес-процесах господарських страхової компанії. Паралельно із вищенаведеним визначенням доцільно використовувати термін цифровізація господарських бізнес-процесів. За умов сьогодення у страхових компаній діджиталізації підлягають наступні бізнес-процеси: аналіз та оцінювання ризиків страхової компанії, звітність та бухгалтерський облік, реалізація послуг страхової компанії і вирішення спірних ситуацій. В більшості випадків зацікавленість страхових компаній у впровадженні діджиталізації охарактеризовуватиметься рівнем імплементації блокчейн-технологій та розвитку можливості їх застосування у різноманітних бізнесових процесах страхових компаній» [2, с. 274].

Диба М. І., Гернего Ю. О. зазначають, що «зацікавленість страхових компаній у діджиталізації страхового бізнесу визначається розвитком технологій блокчейн і можливістю їх впровадження в різні бізнес-процеси. Дистрибутивні бази даних у поєднанні

зі старт-контрактами активно використовуються страховиками при укладанні договорів страхування, котрі мають на меті реалізацію полісів, по іншим послугам страховим, і в умовах здійснення регулювання певного випадку страхового» [3, с. 50].

Варга В. П. зазначає і ми погоджуємося з його думкою відносно того, що: «у глобальному страхуванні виокремлюють декілька різновидів діджиталізації страхування, котре включає в себе: страхування транспортне, котре описується першоджерелами в галузі страхування і було започатковане під егідою морського страхування, котре здійснювало обслуговування суден вантажних і фрахт і в обов'язковому порядку покривало зобов'язання судновласників до осіб третіх. Наступним напрямом виступає страхування фрахту, яке передбачає страхування здійсненої плати за транспортування вантажу. Ще одним напрямом виступає страхування автотранспортне котре передбачає надання страхових послуг для відповідальності власників автотранспорту відповідно до умов Зеленої карти (домовленості страховиків певного переліку країн відносно взаємної імплементації страхування відповідальності цивільної власників автотранспорту і здійснення допомоги по погашенню отриманих збитків, котрі були отримані за умов міжнародного автотранспортного сполучення)» [4].

На думку Устенко М., Руських А.: «прогрес цифрових технологій формує особливості здійснення господарської діяльності, одержання освітніх послуг, дотримання економічних законів, потребує новітніх технологій при здійсненні комунікацій, систем інформаційних і надання послуг. Страхові компанії. Котрі є ключовими суб'єктами на ринку страхування в своїй діяльності піддаються значному впливу діджиталізації. Діджиталізація заохочує страховиків до застосування в роботі базових інноваційних інструментів. Цим самим покращуючи елементи механізму реалізації страхових продуктів страхові компанії активно використовують цифрові технології, котрі включають в себе: хмарні обчислення, процеси автоматизації; чат-бот; запровадження використання штучного інтелекту» [5, с. 182].

Варто наголосити на тому, що на сучасному страховому ринку розвивається широкий спектр цифрових технологій, що значно покращують якість обслуговування, ефективність операцій та забезпечують конкурентні переваги. Ці технології дозволяють страховим компаніям не тільки покращити ефективність своїх операцій, а й забезпечують можливість розвитку нових, інноваційних страхових продуктів та сервісів, що відповідають потребам сучасного ринку.

На рисунку 1 розглянемо деталізацію інноваційних діджитал-технологій, які використовуються в сучасних умовах на страховому ринку України.

Для більш детального розуміння стану та тенденцій страхового ринку України за 2023 рік в цілому розглянемо інформацію надану веб-порталом Forinsurer: «страховий ринок України за січень-грудень 2023 року показав зростання премій на 18,7% до 47 млрд грн. Від фізичних осіб страховики отримали 28,76 млрд грн, від перестраховальників 1,06 млрд грн, від осіб юридичних 17,2 млрд грн. Варто зазначити, що премії страхові чисті перевищили 46 млрд грн. Премії страхові чисті зароблені мали обсяг 38,7 млрд грн, премії підписані склали 46,5 млрд грн 41,85 млрд грн частка ризикового страхування (89%) і страхування життя 11% (5,15 млрд грн). Виплати валові страхові сягнули 16,9 млрд. грн. Особам фізичним було виплачено більше 9,15 млрд грн, юридичним особам 7,6 млрд грн, перестраховальники отримали 134 млн грн. Виплати чисті страхові сягнули 16,7 млрд грн. Активи страховиків за балансом за інформацією на 31.12.2023 мали обсяг 74,3 млрд грн, активи, зазначені у ст. 31 Закону Про страхування 56,3 млрд грн. Власний капітал мав обсяг 20,7 млрд грн, страховиків зобов'язання збільшилися до 53,6 млрд грн. Сплачені статутні капітали сумарно сягнули майже 6 млрд грн, страхові резерви сформовані сягнули позначки більше ніж 46,8 млрд грн. Доходи вітчизняних страховиків ризикових за облігаціями за рік мали значення 2,4 млрд грн, від депозитів доходи 2,77 млрд грн» [7].

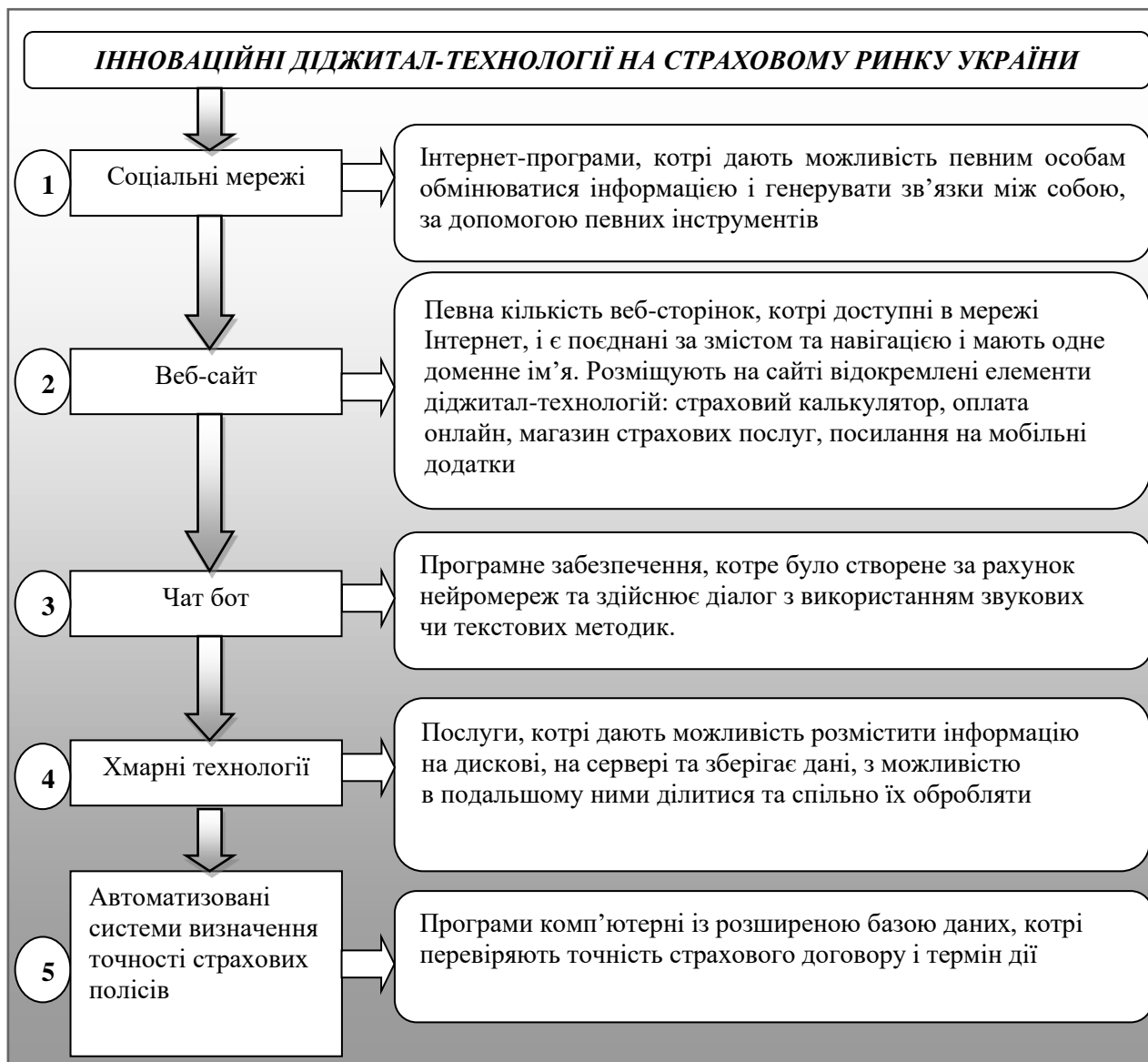

Рис. 1. Інноваційні діджитал-технології на страховому ринку України

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Аналізуючи статистичні дані наведені на порталі Forinsurer в таблиці 1 сформуємо рейтинговий список 10-ти найризикових страховиків за преміями у 2023 році.

Таблиця 1

Топ 10 найризикових страховиків за преміями у 2023 році

№ п/п	Страховик	Премії, тис. грн	Темп, %
1	ARX	3 691 795	33,57
2	ТАС СГ	3 539 924	45,52
3	УНІКА	3 213 478	26,15
4	УСГ	2 936 373	-7,30
5	ВУСО	2 677 387	51,31
6	ІНГО	2 674 896	50,30
7	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	2 322 404	39,31
8	UNIVERSALNA	2 005 025	42,87
9	КНЯЖА	1 992 149	62,13
10	PZU УКРАЇНА	1 869 031	46,07

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Оцінюючи переваги запровадження діджиталізації страхового ринку України такі автори як Заволока Ю. М., Єфременко А. Г., Малащенко Ю. А. наголошували на тому, що: «зміни в моделях поведінки клієнтів їх перевагах і вподобаннях є наслідком докорінної трансформації технологічних процесів а особливо в галузі інтернет-технологій та платформ мобільних. За рахунок того, що споживачі страхових послуг умовах пришвидшеного розвитку цифрових технологій самостійно освоїли значні обсяги інформації вони мають можливість здійснювати критичний аналіз необхідності тих чи інших видів страхових послуг. А отже, все більша кількість споживачів на ринку страхових послуг має придбати необхідні страхові продукти за допомогою сайтів. Існує поширене розуміння Інтернет-страхування як продажу страхових продуктів за допомогою Інтернету. Проте, на нашу думку, Інтернет-страхування – виступає сукупністю відносин економічних, котра генерує в собі форми і методи зв'язків між страховиком, страхувальником та іншими та різними кваліфікованими учасниками ринку страхового, націлених задовольняти потреби страхувальника в захисті страховому в мережі Інтернет. Делегування певної кількості організаційних елементів бізнесу страхового до Інтернет-простору дає можливість теоретичним та реальним споживачам компанії страхової інноваційні здібності, насамперед:

- не виходячи із домівки, згенерувати цілісне уявлення про сутність та особливості страхового ринку, страховика і різноманітності пропонованих ним страхових продуктів;
- насамперед можливість самостійно за допомогою страхового калькулятора розрахувати тарифи;
- залишити запит на отримання онлайн консультації з актуальних питань страхування;
- здійснити оцінку ризику теоретичного об'єкта страхування; оформити заяву на підписання договору страхування, підписати договір і здійснити внесок страховий; надати страховій компанії інформацію стосовно настання випадку страхового тощо» [8, с. 103].

Варто зазначити, що діджиталізація визначає зацікавленість страховиків в інноваціях, у тому числі: автоматизації хмарної обробки даних, технології елементами штучного інтелекту. Нові потреби страхувальників, зумовлені діджиталізацією економіки, забезпечують страховиків значними можливостями у зростанні. В сучасних реалія ведення бізнесу важливим є визначення наслідків впливу діджиталізації на функціонування страхового ринку в цілому.

Ми погоджуємося з твердженням Панченко О. та Садчикової І. стосовно позитивних тенденцій впливу діджиталізації на розвиток страхового ринку, вони зазначають, що діджиталізація на страховому ринку має такі переваги: «1. Покращення взаємодії з клієнтами: цифрові технології дозволяють страховим компаніям зробити доступним і прозорим процес страхування та підвищити рівень обслуговування клієнтів за рахунок покращення комунікації з ними. Розширення переліку видів страхових послуг. Цифрові технології надають можливості для розвитку нових послуг: страхування на час короткострокових подій; мікрострахування; страхування на основі Internet of Things (IoT); розумне страхування та ін. 3. Розширення можливості співпраці з іншими суб'єктами фінансового ринку. Цифрові технології відкривають можливості для співпраці зі стартапами, FinTechs та іншими інноваційними фінансовими компаніями для спільної розробки нових страхових продуктів та послуг. 4. Зменшення витрат у процесі страхової діяльності. Використання цифрових технологій сприяє зменшенню витрат страховиків за рахунок: скорочення адміністративних витрат; скорочення часу і витрат на обслуговування клієнтів; скорочення часу на отримання інформації; скорочення часу і витрат обробку документації. 5. Зменшення ризиків у страховій діяльності. Використання цифрових технологій надає можливість страховим компаніям краще оцінювати ризики і виявляти шахрайство, а також дозволяє використовувати великі обсяги даних для розуміння ризиків. 6. Зростання рівня кібербезпеки та забезпечення збереження даних клієнтів» [9, с. 296–297].

Узагальнюючи ключові тенденції сучасного розвитку діджиталізації страхового ринку України варто акцентувати увагу на інноваційних трендах 2024 року а саме: «в умовах діджиталізації основними трендами у страховій сфері є: використання штучного інтелекту

для підвищення ефективності сегментації клієнтів; трансформація страхових послуг у формат електронних полісів; використання мобільних додатків; використання цифрових технологій при управлінні даними, для забезпечення їх безпеки та мінімізації ризиків шахрайства; впровадження InsurTech-стартапів у діяльність страхових компаній; використання цифрових платформ для оптимізації страхових бізнес-процесів» [10].

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження варто наголосити на тому, що впровадження та удосконалення цифрових технологій впливає на розвиток виробничих відносин, структуру економіки та освіти, встановлює нові вимоги до комунікацій, інформаційних систем та сервісу. Активне впровадження цифрових технологій є ефективним інструментом, здатним забезпечити якісне реформування галузей економіки та сфер суспільного життя. Страхування також є однією із сфер, де активно застосовуються цифрові технології, та автоматизуються бізнес-процеси. Необхідність у якісному обслуговуванні клієнтів страхових компаній та висока конкуренція на страховому ринку формує потребу на розвиток застосовуваних у страхуванні інформаційних технологій. Діджиталізація безсумнівно впливає на форму, якість та вартість страхових послуг, які стають дедалі доступнішими та персоналізованими. Враховуючи тенденції розвитку страхового ринку України, доцільно посилювати комунікації з цільовою аудиторією за допомогою діджитал технологій, а також підвищувати обсяги продажу страхових продуктів. Крім цього, слід вводити в портфель страхових послуг нові елементи за рахунок розробки рішень, що враховують сучасні можливості розширення інформаційного забезпечення щодо поведінки застрахованих осіб, у тому числі на момент використання страхових послуг.

Список використаних джерел:

1. Дубина М., Козляниченко О. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3(19). С. 21–32.
2. Дем'янчук М. А., Гуржий К. С. Трансформація страхового ринку в умовах розвитку цифрових технологій. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 272–278.
3. Діба М. І., Гернего Ю. О. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 7. С. 50–63.
4. Варга В. П. Діджиталізація як один з чинників конкурентоспроможності підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/82020/156.pdf> (дата звернення: 10.04.2024).
5. Устенко М., Руських А. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 68. С. 181–192.
6. Шубенко І. А. Тенденції діджиталізації на страховому ринку України. *БізнесІнформ*. 2020. № 2. С. 273–279.
7. Рейтинг страхових компаній України. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife> (дата звернення: 12.04.2024).
8. Заволока Ю. М., Єфременко А. Г., Малашенко Ю. А. Особливості функціонування страхового ринку України в умовах сучасної цифрової трансформації. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 102–106.
9. Панченко О., Садчикова І. Вплив цифрових технологій на розвиток страхового бізнесу. *Проблеми і перспективи економіки та управління. Фінансові ресурси: проблеми формування та використання*. 2023. № 4(36). С. 291–301.
10. Головні технологічні тренди 2024 року, які вплинуть на ефективність компаній. URL: <https://forinsurer.com/news/23/11/24/43278> (дата звернення: 12.04.2024).

References:

1. Dubyna, M., and Kozlianchenko, O. (2019). Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society, *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*, 3(19), 21–32 [in Ukrainian].
2. Demianchuk, M.A., and Hurzhyi, K.S. (2018). Transformation of the insurance market in the conditions of the development of digital technologies, *Infrastruktura rynku*, 25, 272–278 [in Ukrainian].
3. Dyba, M. I., and Herneho, Yu. O. (2018). Digitalization of the economy: global experience and opportunities for development in Ukraine. *Finansy Ukrainy*, 7, 50–63 [in Ukrainian].
4. Varha, V. P. (2020). Digitization as one of the factors of enterprise competitiveness. *Efektivna ekonomika*, 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/82020/156.pdf> [in Ukrainian].
5. Ustenko, M., Ruskykh, A. (2019). Digitization: the basis of enterprise competitiveness in the realities of the digital economy. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 68, 181–192 [in Ukrainian].

6. Shubenko, I. A. (2020). Digitization trends in the insurance market of Ukraine. *BiznesInform*, 2, 273–279 [in Ukrainian].
7. Forinsurer (2024). Rating of insurance companies of Ukraine. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife> [in Ukrainian].
8. Zaboloka, Yu. M., Yefremenko, A. H., Malashenko, Yu. A. (2020). Features of the functioning of the insurance market of Ukraine in the conditions of modern digital transformation. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 102–106 [in Ukrainian].
9. Panchenko, O., Sadchykova, I. (2023). The influence of digital technologies on the development of the insurance business, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. Finansovi resursy: problemy formuvannia ta vykorystannia*, 4(36), 291–301 [in Ukrainian].
10. Forinsurer (2024). The main technological trends of 2024 that will affect the efficiency of companies. URL: <https://forinsurer.com/news/23/11/24/43278> [in Ukrainian].

Masiuk Yu. V., Candidate of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Dnipro State Agrarian and Economic University
masiuk.yu.v@dsau.dp.ua
ORCID: 0009-0001-6339-3011

KEY TRENDS OF THE CURRENT DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION IN THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

Abstract. *The article examines the key trends in the modern development of digitalization of the insurance market of Ukraine. It has been established that the digitalization of the insurance market of Ukraine consists in the transition from traditional, paper processes to the use of digital technologies for the management of insurance services and operations. It is proved that the digitalization of the insurance market should be considered the economic relations that arose as a result of the need for insurance services and their satisfaction due to the introduction of innovative digital technologies. It was determined that a wide range of digital technologies are developing in the modern insurance market, which significantly improve the quality of service, the efficiency of operations and provide competitive advantages. The article details innovative digital technologies that are used in modern conditions on the insurance market of Ukraine. It has been proven that digitalization determines the interest of insurers in innovations. Digitization in insurance is a way of satisfying a traditional or specific need for insurance protection with the help of digital technologies. The use of various databases and the availability of information about the vast majority of potential policyholders and insurance objects also lead to a change in the technological system in the insurance industry and the establishment of new services in insurance. The final positive result of the implementation of the digitalization of the insurance market of Ukraine should be considered the improvement of the conditions for the provision of insurance services and the ease of access to them. digitization of insurance is not without some disadvantages, namely: limitations in the use of leading digital technologies have not been eliminated due to the high cost of IT services; there is a need to retrain employees, strengthen the security of access to personal data; time-tested business strategies need changes; the emergence of misunderstandings with service providers due to the lack of a common vision of the final product. It should be emphasized that a wide range of digital technologies are developing in the modern insurance market, which significantly improve the quality of service, the efficiency of operations and provide competitive advantages.*

Keywords: *technologies, innovations, insurance, digitalization, insurance market, services.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-15>

УДК 330.534.4:336.27

Trusova N. V., D.Sc., Professor

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

trusova_natalya5@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9773-4534

Hrytsenko O. M., PhD, Associate Professor

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

gritsenko.gom@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9253-7299

BUDGET POLICY OF UKRAINE IN THE CRISIS PERIOD AND CHALLENGES OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE FINANCIAL SYSTEM

Abstract. *The article examines the transformation of budget policy in the crisis (war) period and the challenges of the post-war reconstruction of the financial system of Ukraine. It is substantiated that the budget policy is a direction of the economic policy of the state, aimed "at the optimization and rational transformation of incomes and the use of state financial resources, increasing the efficiency of state investments in the economy, coordination of national and local interests in the field of inter-budgetary relations, regulation of the state debt and ensuring social justice at redistribution of national income. It has been proven that the most important component of budget policy is the financial system, which determines long-term economic trends, the effectiveness of the financial mechanism, and the financial security of the state. The war led to significant quantitative and structural changes in the financial system of Ukraine, in particular to changes in the volume and structure of revenues and expenditures, adaptation and simplification of budget legislation, an increase in the volume of the budget deficit, a rapid increase in the state debt, and inhibition of the development of territorial communities. The reduction of tax revenues from some types of taxes in Ukraine led to a decrease in the income of local communities, which even in the pre-war period lacked their own income. Measures for the post-war reconstruction of the countries of Europe and the world are presented. The expediency of using different methods of attracting investors in war-affected and economically weak regions of Ukraine has been proven, namely: partial and temporary exemption of investors investing in production from taxes (for example, from real estate tax and land tax, partially from income tax). The strategic concept of restoring the financial system of the state and budgetary relations in Ukraine in the crisis (war) and post-war period is presented.*

Keywords: *budgetary policy, budgetary relations, financial system, debt burden, budget deficit, fundraising initiatives, international partners, financial assistance.*

JEL Classification: H61, H62, H63, H76

Formulation of the problem. The modern period of social and economic development of Ukraine is characterized by the most significant complexes of risks and threats during the entire period of its existence. Under such complex socio-political conditions, all aspects of state activity to ensure overcoming negative external and internal influences, downward trends in economic development become extremely important. As one of the most important components of the state's financial system, budget policy determines long-term economic trends, the effectiveness of the financial mechanism, financial security, etc. The implementation of the budget policy is the basis for ensuring the main social needs and maintaining the social homeostat. The growth of social tension, which is especially significant in the crisis period of the martial law in the country, can be overcome mainly at the expense of budgetary financing of social costs. Other budgetary instruments significantly affect the institutional basis of society, the structural relationship of the development of the components of the economy.

The transformation of budget policy in the crisis (war) period of economic development is obvious, since changes in the financial system and budgetary relations began during the period of the large-scale crisis in Ukraine. First of all, there was a gradual decrease in the share of state

expenditures in GDP, the change in medium-term budgeting and the program-target method accelerated the increase in the budget deficit at a relatively high level, the dependence of the budget operation and its financing on foreign aid and credit relations with partners increased significantly, and the structural restructuring of budget expenditures took place, an unprecedented increase in defense and security spending, support for securing budget expenditures with the help of new debt instruments (military bonds), increasing the burden on local budgets and implementing measures to support them.

Under such difficult external and internal conditions, which were formed during the period of martial law in the country, it became impossible to apply budget rules to regulate the budget system and relations, instead, it became necessary to quickly adapt to the environment and look for opportunities to finance state expenditures in accordance with the urgent needs of society.

Analysis of recent research and publications. The theoretical and methodological foundations of budget policy research were formed in the works of H. Wozniak, O. Baranovskyi, V. Demyanyshin, A. Ilyashenko, N. Koren, V. Kudryashov, L. Lysiak, I. Lyuty, V. Oparin, K. Pavlyuk, D. Polozenka. The topic of the impact of war on the financial system of the state is new for Ukrainian researchers. However, in this short time certain studies have already appeared, in particular by H. Vyshlinskyi, M. Repko, Y. Gaidai, L. Marshuk, D. Movchan, O. Pokoiovogo, Y. Markuts, Y. Kasperovych and other domestic scientists and specialists. The experience of foreign countries in reforming post-war budgetary relations was studied by Sh. Otsubo, V. Krik, S. Skrypek, N. Gross, R. Faser.

The purpose of the article. The purpose of our research is to determine the main areas of influence of the war on the financial system of Ukraine and the priority directions and measures of the budgetary policy of Ukraine in the crisis (war) and post-war times.

Presentation of the main research material. Budgetary policy is a direction of the state's economic policy, aimed at "optimization and rational transformation of incomes and the use of state financial resources, increasing the efficiency of state investments in the economy, coordinating national and local interests in the field of inter-budgetary relations, regulating the state debt and ensuring social justice in the redistribution of national income [5]. It forms financial resources based on the redistribution of national income, and also determines the important components of budgetary relations between state authorities and local self-government during a crisis (war) period, in order to achieve the stability of the financial system, reduce the budget deficit, taking into account the guidelines for the post-war recovery of social needs of the population (Figure 1).

There are two main approaches to determining the principles of budget policy: in relation to the principles of the country's financial system and it is separated as a component of budgetary relations in the state [9]. In addition, the principles of budgetary policy are a universal reflection of the regularities of the development of budgetary relations, dividing them into general (dominance of universal values, humanism, equality, mutual responsibility) and special (unity of theory and practice, interconnection, objectivity, concreteness, development, efficiency, regularity, social justice, comparability, historicism, materialism, etc.) [6]. T. A. Vasylieva also divides the principles of budget policy into general (scientific validity, transparency, efficiency) and specific ones and connects the latter with the functions of budget policy (the regulatory function forms the dual unity of the principles of purposefulness and limitation, the distributive one – the principles of sectorality and systematicity, stabilizing – principles of flexibility and conservatism) [3]. At the same time, the set of budget policy principles should be transformed depending on the stage of the economic cycle. In particular, in the crisis (war) period of economic development, the specific principles of budget policy change to the principles of limitation, flexibility and purposefulness.

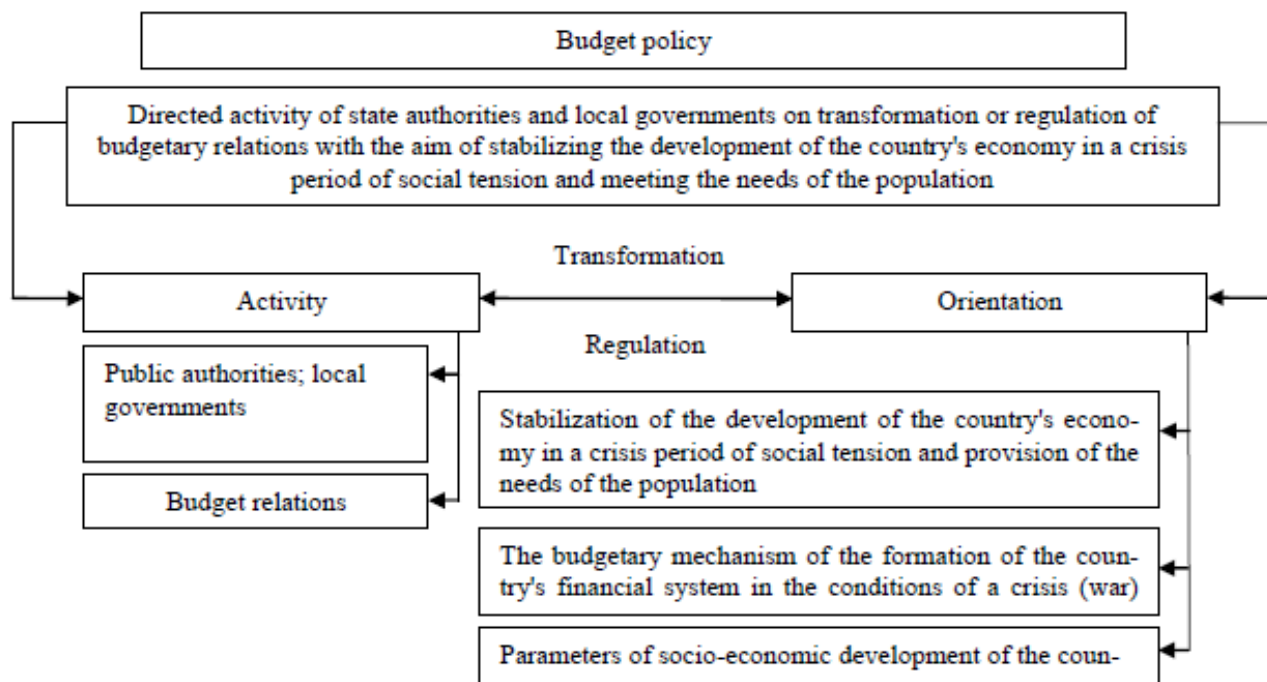

Figure 1. Transformation (regulation) of budget policy and formation of stabilization development of the country's economy in a crisis (war) period of social tension and provision of population needs

Source: compiled by the authors based on data [2; 4]

In the crisis period, which is characteristic of the economy of Ukraine, public finances are subject to a significant number of dangers and threats, and the deeper the crisis, the more systemic these dangers and threats become. The existence of instability of the economic environment reduces the effectiveness of financial (including budgetary) instruments or distorts the consequences of their action. Ensuring the stability of economic development is a prerequisite for achieving the goal of budget policy. Meanwhile, during the crisis period, the financial system of budget policy is transformed and specific budget instruments are used:

- the task of conceptualizing the development of the budget is narrowed down to the conceptualization of overcoming crisis phenomena, which limits the list of directions for using budget tools to regulate social and economic development. The "efficiency" of not only the budget, but also the entire financial system as a whole is decreasing. However, it is the budget policy that is most effective in overcoming crisis phenomena [10]. An example of an unsuccessful conceptualization of budget policy in a crisis period is the adoption and implementation of the Program of Economic Support for a Competitive Economy and an Effective State [8], whose task is to ensure sustainable economic growth. The use of conventional tools for stimulating economic growth (reducing the tax burden, promoting investment, improving the climate for doing business) does not allow obtaining the expected effect [2];

- the task of ensuring the main methods of mobilizing financial resources is complicated by the existence of downward trends in the development of the economy, which causes a constant shortage of budget funds and the unpredictability of their receipt. As a rule, in a crisis (war) period, the actual receipt of funds to the budget is less than the projected amount of financial resources, the preservation of the amount of receipts is possible under the condition of increased fiscal pressure;

- the task of determining the direction of the use of funds is complicated due to their constant deficit, which causes constant underfunding of budget expenditures. In addition, due to the fact that a significant share of current expenses cannot be reduced, the financing of capital expenses is reduced, which leads to the transformation of the development budget into a consumption budget. The strategic orientation of budget expenditures, the possibility of stimulating the exit from the crisis at the expense of budget investments is lost. The disparity of budget revenues and expenditures in the crisis (war) period determines the growth of the deficit level of budgets at all

levels, which causes the strengthening of the imperfections of the financial system and budget relations in general. The level of budget security, the level of financial autonomy of local budgets is decreasing and horizontal and vertical financial imbalances are increasing. Alignment of budget revenues and expenditures is often ensured by reducing the latter, that is, through sequestration. However, not all budget expenditures are sequestered proportionally, but only a separate part of them, those items, the reduction of which will not lead to a violation of the performance of the main functions of the state [14]. The effectiveness of sequestration as a tool for limiting the negative impact of the crisis on budget processes is insignificant. In particular, the sequestration of strategically directed expenditures or expenditures intended to ensure national security leads to the strengthening of crisis phenomena, their prolongation for longer periods;

– the task of implementing measures to achieve certain specific goals is narrowed due to the reduction of the list of goals that must be achieved and their transformation with much lower strategic orientations. The growth of narrowly focused capital expenditures is a tool that can be used to improve the long-term prospects of exiting the crisis.

Increases in non-programmatic current expenditures will have a positive effect only in the short term, but will not lead to economic recovery in the long term. Implementation of this task in a crisis (war) period has a sectoral effect.

The war led to significant quantitative and structural changes in the financial system of Ukraine, in particular to changes in the volume and structure of revenues and expenditures, adaptation and simplification of budget legislation, an increase in the volume of the budget deficit, a rapid increase in the state debt, and inhibition of the development of territorial communities.

In 2022, the volume and structure of state budget expenditures changed compared to 2021 and increased by 30.74 billion USD (81.4%) [11]. This increase is primarily due to the need for additional funding for the armed forces, including equipment modernization, personnel training and operational costs. The increase in defense spending began in 2014 due to the armed actions of the aggressor country against Ukraine. GDP Defense expenditures in 2022 increased 6.1 times, and their share in the structure of expenditures increased by 33.7 percentage points compared to 2021. According to the macro forecast of the state budget for 2023, the share of defense expenditures in the current year will be 18.2% of GDP or 43.2% of the total amount of expenses [7]. If earlier traditionally the largest expenditure item was social protection and social security, then in 2022 this item dropped to the third place. In second place came expenditures on public order, security, and the judiciary, increasing their share from 11.7% to 16.4%. Other important items of expenditure were state-wide functions, health care, economic activity, etc., but their percentage ratio decreased due to the increase in the volume of defense expenditures [7; 11].

In 2022, there was a change in the volume and structure of state budget revenues. Thus, their volume increased to 115.1% of the approved annual indicator (the excess was 5.92 billion USD), because the increase in expenses forced the state authorities to look for additional income. The volume of tax revenues in 2022 decreased by 14.21% compared to 2021. Their share in the income structure decreased by 32.2 percentage points. If the share of tax revenues in revenues in 2021 was 85%, then in 2022 it will be only 53% [7; 11]. In the structure of revenues, a significant share is made up of revenues from the governments of foreign countries, since in Ukraine, in conditions of critical uncertainty (martial law), the country was actively supported by international partners. Income from official transfers of the EU, state governments, the International Monetary Fund and donor institutions for the period 2021–2022 increased 4.3 times: from 0.02 billion to 8.67 billion USD. Before the beginning of the crisis (wartime) state, this article accounted for less than 1% of the total income [7; 11].

During the war, the simplified taxation system (for example, land tax, fuel excise and environmental tax) underwent unification (cancellation). Local authorities have been granted greater autonomy, in particular with regard to the publication of reports on the implementation of local budgets. Tax breaks for business were a justifiable step only temporarily. At the same time, there was a need to create all the prerequisites for maintaining a simplified taxation system and the smooth functioning of small and medium-sized businesses, in particular, a system of consulting,

tax, and credit support in combination with a temporary complete ban on inspections by regulatory authorities [1].

The increase in the volume of the budget deficit in 2022, state budget revenues were exceeded by 35%, and expenditures by 80.4%, while similar indicators in 2021 were 19.6% and 12.9%, respectively. Due to a significant increase in defense, security, and social spending, the gap between budget expenditures and revenues has widened. This led to an increase in the deficit. In 2022, the Ukrainian economy faced the largest budget deficit in the last 15 years – 23.16 billion USD, which was more than 17% of GDP. Note that for 2020-2021, the budget deficit amounted to 5.18% and 3.63%, respectively [7; 11].

For 2023, the government has attracted financial resources from external sources (from institutional creditors) in the amount of 40.42 billion USD. Of this amount, about USD 29.87 billion was used to finance the budget deficit. However, the actual size of the government deficit in 2023 was 32.41 billion USD (20% of GDP). This is 3% more than in 2022. The ratio of revenues and expenditures of the consolidated budget in 2021 was 90.08%, in 2022 – 72.16%, in 2023 – 73.71% [12].

Attracting significant financial resources to pay off the state deficit increased the country's debt burden and reduced fiscal sustainability. In the post-war period, the issue of debt policy revision will arise due to high inflation, a decrease in real GDP in relation to external and internal public debt. Despite the crisis that manifested itself before the full-scale invasion of the aggressor country on the territory of Ukraine, the state authorities made a decision to reduce financial fluctuations. However, the war led to a sharp increase in financing needs. In 2023, Ukraine's debt increased by 75% compared to the pre-war level – from 62.78 billion USD to 108.35 billion USD. The amount of public debt in 2023 reached 164.05 billion USD and was 100.1% of GDP. In 2023, debt servicing and repayment costs exceeded USD 18.89 billion. Of these, 8.27 billion USD was paid in the form of interest [12].

Since international partners support Ukraine through the provision of financial assistance until the end of the war, most of the borrowing is provided for in the income part of the budget in the form of grants. Ukraine's debt burden was eased through the introduction of the Memorandum "On Mutual Understanding on the Suspension of Payments on State and State-Guaranteed Debt with the Group of Official Creditors of Ukraine from the G7 Countries and the Paris Club", with the aim of mitigating the economic consequences of the aggressive actions of the aggressor country against the country. This simplified the conditions for channeling funds into more priority areas for Ukraine.

However, the reduction of tax revenues from some types of taxes led to a decrease in the income of local communities, which even in pre-war times lacked their own income [15]. At the same time, the need for spending on medical care, humanitarian aid, relocation of individuals, education and housing for displaced persons has increased. The budget crisis affected all communities, but primarily those that were in the war zone or in the occupied territories. In conditions of low credit rating of local authorities and almost complete lack of experience in municipal borrowing, territorial communities had little financing opportunities, in particular, due to financial assistance from central authorities, which could be received by only about 50% of communities. As a result of underfunding, there was a reduction in expenditures on wages, housing and communal services, and education, which in the long term means significant risks for the development of regions [13].

A year after the full-scale invasion of the aggressor country, initiatives were created regarding the implementation of Ukraine's development programs during the crisis (war) and post-war periods. The experience of post-war restoration of the financial system was successfully implemented in Israel, Georgia, Poland, Germany, and Japan (Figure 2).

Therefore, Ukraine can both borrow certain tools of influence from the experience of each of the above-mentioned countries, and form its own special solutions in the budgetary sphere, which will contribute to the rapid recovery of the economy.

In our opinion, already during the war, there is a need for a strategic concept of restoration of the financial system of the state and budget relations for renewal and creation of production

capacities aimed at export attraction of foreign investors and grants. For this mechanism, it is necessary to create a favorable legislative framework, develop transparent financial budgeting, transform the debt policy and direct it to reduce the debt burden (Figure 3). The development of export-oriented production will help to influence the volume of revenues to the budget and allow reducing the tax burden on small and medium-sized businesses.

It is appropriate to use different methods of attracting investors in war-affected and economically weak regions, namely: partial and temporary exemption of investors investing in production from taxes (for example, from real estate tax and land tax, partially from income tax). It is worth mentioning the successful example of Poland: the division into zones according to investment attractiveness, activities in some of which involve the accrual of benefits. This means that 40–70% of investments in enterprises in the eastern part of Poland are returned in the form of tax benefits within a certain period of time.

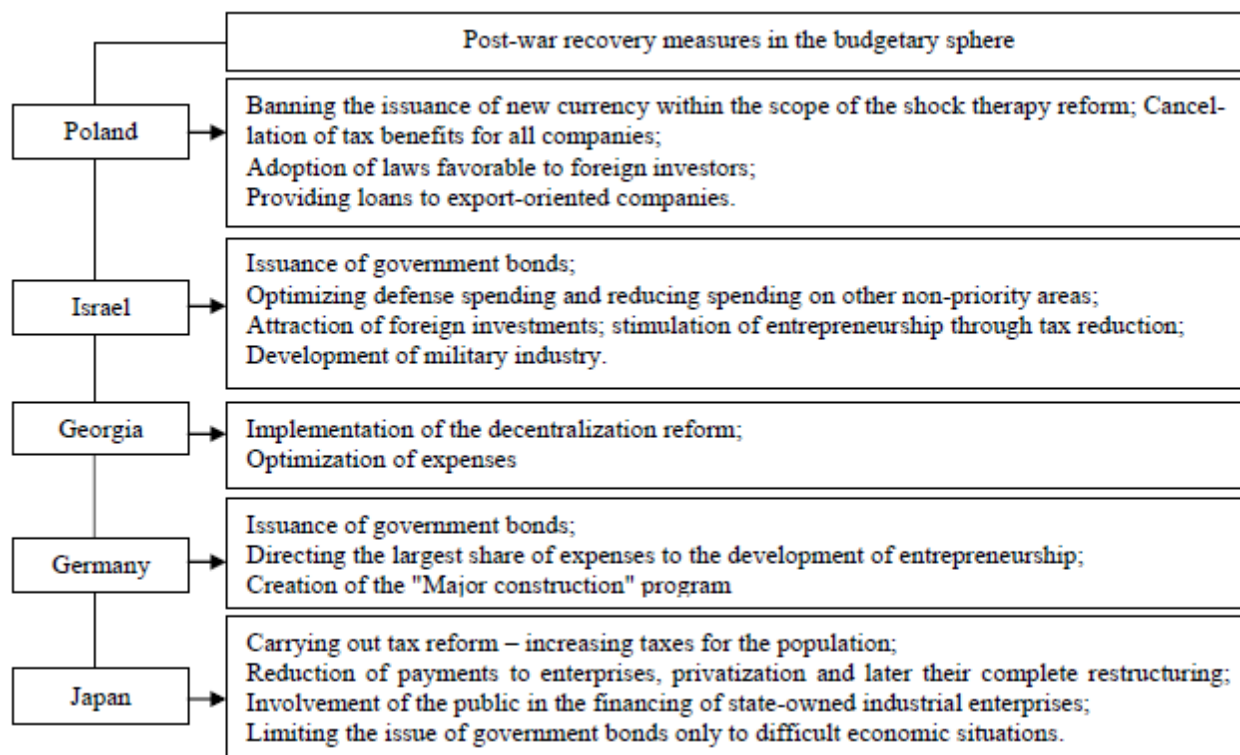

Figure 2. Measures regarding the post-war reconstruction of the countries of Europe and the world

Source: built by the authors from the data [16; 17; 18; 19; 20]

Production facilities located in the western lands do not have such benefits. Such a decision increased the confidence of investors, and also revived the economically weaker regions.

We believe that after the end of the war, it is expedient to implement similar mechanisms in Ukraine, thanks to which the eastern regions will quickly return to economically active life and provide income to the budgets. In addition, a mandatory condition for successful business and attracting investments is the creation of logistics hubs, the restoration of trade routes and an increase in transport costs, which will contribute to an increase in the volume of Ukrainian exports.

One of the important areas of improving the state's financial system should be reducing the debt burden on the budget and reducing the risk of sovereign debt. Regulated and limited issuance of government bonds, in particular war bonds, is the optimal solution during the war, but after it ends; it will be worth suspending the issuance of any government bonds for a certain period of time and paying off the previously issued obligations.

Alternatives to debt financing are grants and joint projects, as well as fundraising initiatives. One of the sources of repayment of the state debt should be the payment of reparations by the

aggressor country for the destruction or appropriation of assets of legal entities and individuals that have been sanctioned and frozen by international organizations.

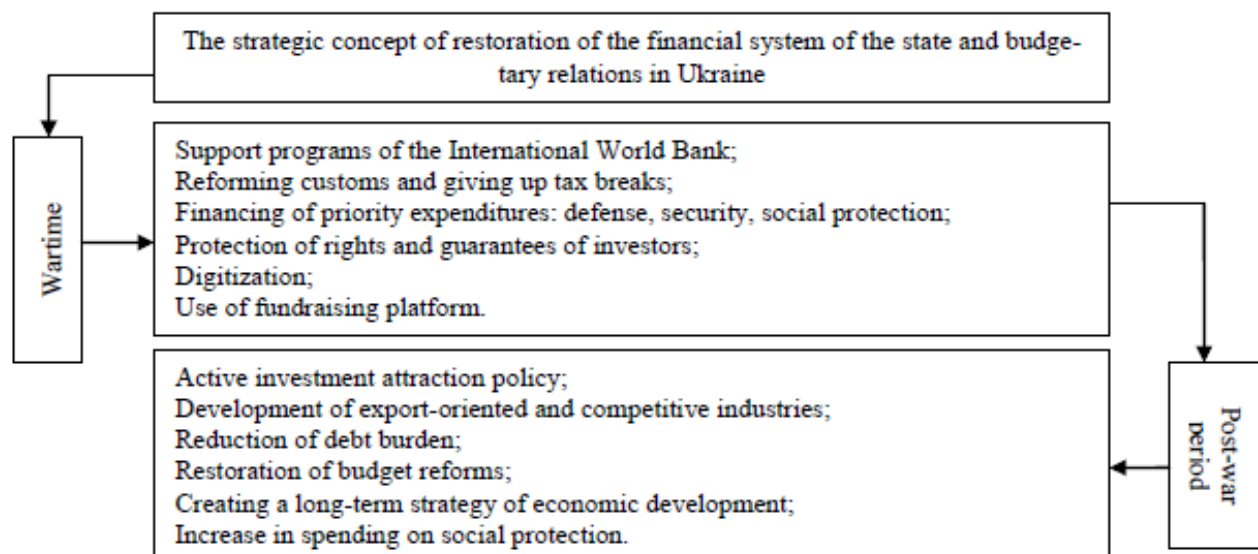

Figure 3. Strategic concept of restoration of the financial system of the state and budgetary relations in Ukraine

Source: compiled by the authors

An effective way of attracting financial resources is the creation of fundraising platforms that accumulate funds inside and outside the country. Targeted fundraising financing reduces the pressure on the country's budget, without affecting the level of public debt and without reducing the spending part of the budget in other important directions. Thus, the fundraising platform "United24" attracted more than 6.0 million USD from more than 100 countries. This initiative is financed by the Ministry of Defense and the Ministry of Infrastructure [21]. A separate direction of financing on this platform is the reconstruction of Ukraine, which forms targeted revenues to the special fund of the state budget.

An indispensable condition for the post-war development of the regions is the continuation of the search for additional sources of funding for territorial communities, in particular: foreign investments, loans and grants for individual projects. The problem of inconsistency in the level of decentralization of revenues (about 20%) and expenditures (about 40%) of local budgets requires further resolution [15]. The key to effective control of budget funding for the restoration of affected areas in the regions is the improvement of the qualifications of local self-government bodies, which should be organized at the state level with the involvement of international specialists. However, this process, in a crisis (war) period, shows the inability of most communities to independently attract funds or optimize expenditures in conditions of budget deficit. The cooperation of territorial communities with the aim of exchanging experience both within the region and with communities of other regions and with foreign communities is also important. In this way, it is possible to promote competition among communities for the resources involved, and therefore their effective use.

Regarding the improvement of the state's financial system and budgetary relations, one cannot fail to mention the importance of the development of digitalization. Transparent digital solutions can reduce corruption risks in the long term, and the use of innovative technologies is a powerful tool for maximizing utility in a limited resource environment. That is, digitalization can simultaneously cover several important vectors, namely: increase the reputation of the governmental and public sectors of Ukraine at the global level and its place in international rankings; to improve the quality of public services; to simplify and increase the efficiency of processes; to form high-quality infrastructure and ensure macroeconomic stability. Digitization of the military sector is a strategic necessity both during martial law and in the post-war period under the conditions of external security. The integration of the global market into the national economy

also involves the development of such digital areas as cyber security, cloud environments and artificial intelligence. Digitization can be the most effective tool in budget control, facilitating timely decision-making by state and local authorities and providing community access to up-to-date information related, for example, to budget items of expenditure and the budget process in general.

In the post-war process of medium-term budget planning, it is necessary to develop the financial system of the state, to determine the priority of allocation of funds for the implementation of budget programs. A clear understanding of directions for the development of budget policy prevents misuse of funds and diversion of resources from priority programs. Medium-term budget planning will provide an opportunity to create a long-term strategy for the development of the economy, which will determine the model of economic development and the necessary resources for this. On its basis, it is necessary to form a budget strategy that will allow balancing budget revenues and expenditures for several years with a mandatory link to the planned directions of reconstruction of the economy of Ukraine.

Conclusions. Thus, the budget policy of Ukraine, which comprehensively provides the financial system with tax revenues for the restoration of the territory affected by military actions, has undergone significant destructive changes. It will be possible to overcome the negative consequences only after the end of the military conflict, but already today it is important to develop a strategy for post-war development, define goals and measures, calculate resources and sources of their income, as well as create prerequisites for rapid recovery – transparent, modern, sustainable budget financing. The expenditure component of the budget during martial law in the country should be directed mostly to financing the defense and security of the state, while post-war development will involve focusing on infrastructure, energy, IT and other competitive and innovative industries, supporting small and medium-sized businesses and the social sphere. That is, to provide assistance to temporarily displaced persons, military personnel and their families. In addition to material aid, an important area of financing should be the provision of psychological and advisory assistance to military personnel and displaced persons for their reintegration into socio-economic relations and the labor market, as well as the avoidance of traumatic situations in society.

References:

1. Bui, T., Primerova, O. (2018). Tax stimulation of small business development in Ukraine. *Efficient economy*, 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6533>
2. Bui, T. G., Primeryova, O. K. (2023). The budget system of Ukraine: the impact of the war and the challenges of post-war reconstruction. *Scientific notes of NaUKMA. Series. Economic sciences*, 8(1), 17–24.
3. Vasilyeva, T. A. (2017). Principles of budget policy implementation in the crisis period of economic development. *Economic effects*, 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6628>
4. Galuzynska, A. S., Ryabushka, L. B. (2012). Peculiarities of budget policy implementation in the system of state regulation of social and economic development. *Innovative economy: All-Ukrainian scientific and industrial journal*, 2(28), 50–56.
5. Gaponenko, S. O. (2011). Transformation of the financial and budgetary system of Ukraine as a component of sustainable socio-economic development. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series "Economy"*, 5(4), 92–97.
6. Demyanishin, V. (2011). Budget policy of the state: conceptual principles, effectiveness, development of strategy and tactics. *Herald of TNEU*, 2, 7–20.
7. State Statistics Service of Ukraine. (2023). URL: <https://ukrstat.gov.ua>
8. Prosperous society, competitive economy, efficient state: Program of economic reforms for 2010-2014. Committee on Economic Reforms under the President of Ukraine. URL: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf
9. Pasichnyi, Yu.V. (2005). Budget potential of economic growth in Ukraine: monograph. Donetsk: Yugo-Vostok LTD LLC.
10. Maksyuta, A. A. (2013). Budget policy of social and economic development of the country. Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. *Economic sciences*, 1, 265–272.
11. Ministry of Finance of Ukraine. (2022). URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>
12. National Bank of Ukraine. Macroeconomic indicators. (2023). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4>
13. Poddubny, I. (2023). How community budgets changed during the war. *Economic truth*, 11. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>

14. Spitzgluz, S.O. (2013). The influence of financial risks on the stability of the budget. Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine, 37, 379–390.
15. Bui, T., Kovalchuk, O. (2020). Financial decentralization and fiscal imbalance of local budgets in Ukraine. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, 5(1), 21–26.
16. Gross, N. T. (1990). Israeli Economic Policies, 1948-1951: Problems of Evaluation. *The Journal of Economic History*, 50(1), 67–83.
17. Lu, H., Facer, R. L. II. (2004). Budget Change in Georgia counties Examining Patterns and Practices. *The American Review of Public Administration*, 34(1), 67–93.
18. Otsubo, S.T. (2007). Post-war development of the Japanese Economy. URL: [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy(Otsubo_NagoyaU).pdf)
19. Skrzypek, S. J. (1956). The principles of the budgetary system in Poland. *The Polish Review*, № 1(1), 30–55.
20. Stolper, W. F., Roskamp, K. W. (1979). Planning a Free Economy: Germany 1945–1960. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 135(3), 374–404.
21. United24. (2023). URL: <https://u24.gov.ua>

Список використаних джерел:

1. Буй Т., Прімерова О. Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6533>
2. Буй Т. Г., Прімерова О. К. Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. *Наукові записки НаУКМА. Серія. Економічні науки*. 2023. № 8(1). С. 17–24.
3. Васильєва Т. А. Принципи реалізації бюджетної політики у кризовий період розвитку економіки. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6628>
4. Галузинська А. С., Рябушка Л. Б. Особливості реалізації бюджетної політики в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку. *Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. № 2(28). С. 50–56.
5. Гапоненко С. О. Трансформація фінансово-бюджетної системи України як складової сталого соціально-економічного розвитку. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2011. № 5(4). С. 92–97.
6. Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики. *Вісник THEU*. 2011. Вип. 2. С. 7–20.
7. Державна служба статистики України. (2023). URL: <https://ukrstat.gov.ua>
8. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. Комітет з економічних реформ при Президентові України. URL: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf
9. Пасічний Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2005. 642 с.
10. Максютя А. А. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 265–272.
11. Міністерство фінансів України. 2022. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>
12. Національний банк України. Макроекономічні показники. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4>
13. Піддубний І. Як змінилися бюджети громад під час війни. *Економічна правда*. 2023. № 11. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>
14. Шпіцглюз С. О. Вплив фінансових ризиків на стабільність бюджету. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2013. № 37. С. 379–390.
15. Bui T., Kovalchuk O. Financial decentralization and fiscal imbalance of local budgets in Ukraine. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*. 2020. № 5(1). С. 21–26.
16. Gross N. T. Israeli Economic Policies, 1948-1951: Problems of Evaluation. *The Journal of Economic History*. 1990. № 50(1). С. 67–83.
17. Lu H., Facer R. L. II. Budget Change in Georgia counties Examining Patterns and Practices. *The American Review of Public Administration*. 2004. № 34(1). С. 67–93.
18. Otsubo S. T. Post-war development of the Japanese Economy. 2007. URL: [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy(Otsubo_NagoyaU).pdf)
19. Skrzypek S. J. The principles of the budgetary system in Poland. *The Polish Review*. 1956. № 1(1). С. 30–55. URL: <https://www.jstor.org/stable/25776027>
20. Stolper W. F., Roskamp K. W. Planning a Free Economy: Germany 1945-1960. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 1979. Vol. 135(3). P. 374–404.
21. United24. (2023). URL: <https://u24.gov.ua>

Трусова Н. В., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
trusova_natalya5@ukr.net

Гриценко О. М., к.е.н., доцент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
gritsenko.gom@gmail.com

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД ТА ВИКЛИКИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті досліджуються трансформація бюджетної політики в кризовому (воєнному) періоді та виклики повоєнної відбудови фінансової системи України. Обґрунтовано, що воєнний стан в Україні призвів до значних кількісних і структурних змін у фінансовій системі держави, зокрема, прискорив зміни в обсязі та в структурі доходів і видатків, пришвидшив зростання обсягу бюджетного дефіциту та стрімкого нарощування державного боргу, а також гальмування розвитку територіальних громад. Скорочення податкових надходжень від деяких видів податків в Україні призвело до зменшення доходів місцевих громад. Доведено доцільність застосування альтернатив та способів залучення фінансової допомоги від міжнародних партнерів та інвесторів у постраждалих від воєнних дій економічно слабкі регіони України, а саме: часткове та тимчасове звільнення інвесторів від податків (наприклад від податку на нерухомість і податку на землю, частково від податку на прибуток). Представлена стратегічна концепція відновлення фінансової системи держави та бюджетних відносин в Україні в кризовий (воєнний) та повоєнний період.*

***Ключові слова:** бюджетна політика, бюджетні відносини, фінансова система, боргове навантаження, дефіцит бюджету, фандрейзингові ініціативи, міжнародні партнери, фінансова допомога.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-50-16>

УДК 336.71

Трусова Н. В., д.е.н., професор

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

trusova_natalya5@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9773-4534

Мельник О. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

alexreetwell@gmail.com

ORCID: 0009-0005-3990-6920

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ МЕТАПРОСТОРУ В ІНФРАСТРУКТУРУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

***Анотація.** В статті досліджуються процеси трансформації цифрових технологій метапростору в інфраструктурі фінансового ринку. Представлено методичний підхід до імплементації інтегрованої моделі FinTech-екосистеми в інфраструктуру фінансового ринку, яка уособлює в собі цифрове середовище метапростору, що регулює фінансові відносини між професійними учасниками ринку та орієнтує фінансові інститути до використання FinTech-послуг, з метою трансформації платіжного сегменту ринку та захисту національних інтересів країни в разі виникнення гібридних загроз. Доведено, що сучасна парадигма розвитку фінансового ринку в інноваційному середовищі цифрових технологій метапростору спромує та гарантує безперервність проведення міжбанківських платежів, підвищує надійність системи розрахунків за борговими цінними паперами, забезпечує розрахунки через платіжні системи.*

***Ключові слова:** фінансовий ринок, цифрові технології, метапростір, FinTech-екосистема, FinTech-послуги, сегменти ринку, банківський сектор, економічні агенти.*

JEL code classification: G14, G21, G24

Постановка проблеми. Фінансовий ринок є найважливішою складовою сучасного фінансового процесу держави в контексті філософського бачення динамічного розвитку та взаємодії всіх суб'єктів ринку в структурній трансформації мобілізованих фінансових ресурсів, що спрямовуються на забезпечення потреб держави для оперативного впливати на динаміку руху фінансових потоків між країнами. Фінансові регулятори розвитку держави потребують гарантування макрофінансової стабільності в Україні. При цьому, геополітична трансформація фінансового ринку в контексті гомеостатичного розвитку фінансових систем змінює ринкових механізм функціонування держави.

При цьому український фінансового ринок вимагає взаємоузгодження макроструктурних і макрофінансових заходів з використанням активної реформаторської фінансової політики держави. З огляду на зазначене, оптимальне поєднання регуляторних функцій ринку з інтегрованими процесами у світовому фінансовому просторі, потребує особливої уваги оскільки в процесі технологічної трансформації, призвів до інтенсивного взаємозв'язку суб'єктів в сегментах ринку, із усвідомленням важливості їх взаємодії в інноваційному середовищі метапростору, який є глобальним організмом реалізації фінансових послуг в світі.

Фінансові технологічні інновації метапростору здійснюють значний вплив на хід суспільного прогресу. Їх потужність сприяє використанню фінансового потенціалу країни для економічного розвитку, зокрема покращенню умов перерозподілу ліквідного профіциту в майбутньому. Як і в багатьох економічних процесах, запровадження фінансових інновацій метапростору формулюється дуальним сприйняттям: з одного боку, інноваційний

фінансовий простір мінімізує загрози у фінансовому просторі суб'єктів, а з іншого боку – функціонування фінансових інновацій зумовлює зміни та бурхливий технологічний розвиток принципів регуляторних важелів фінансового ринку та його інститутів на теренах посилення нестабільності світової економіки. Водночас, інтенсивний розвиток сучасних фінансових технологій метапростору спровокував появу нових фінансових інструментів, які змусили переглянути концепцію функціонування банківської системи та сконструювати FinTech-екосистему, здатну формувати нову платформу фінансового простору під впливом алгоритмів, які координують взаємодію суб'єктів між сегментами ринку, реалізовувати інфраструктуру сервісів для пришвидшення розвитку фінансового ринку та зменшення фінансових ризиків та загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток фінансового ринку в інноваційному середовищі метапростору є предметом постійних наукових досліджень багатьох учених, оскільки цифровізація фінансової системи країни змінює інтереси суспільства та вимагає формуванню нової школи фінансової науки. Проблемами функціонування та розвитку інфраструктури фінансового ринку займаються І. Благун [4], С. Даніліна [6], П. Гарасим, Ю. Танчак [10], Іджаз, А. Хасан, А. Таразі, А. Фраз [12], М. Ісмаїл, Р. Рахман [14], І. Івасів, Е. Гарбар [15], Я. Яаскеля, Д. Дженнінгс [17], J. Lin, X. Sun, Y. Jiang [20]. Проте, в дослідженнях не розкривається проблематика, яка пов'язана впровадження фінансових інновацій, як прояву «дихотомії» глобалізації, яка впливає на динаміку інтеграційних процесів у світі.

Мета статті. Метою нашого дослідження є розробка методичного підходу до імплементації інтегрованої моделі FinTech-екосистеми в інфраструктуру фінансового ринку, яка уособлює в собі цифрове середовище метапростору, що регулює фінансові відносини між професійними учасниками ринку та орієнтує фінансові інститути до використання FinTech-послуг для трансформації платіжного сегменту ринку та захисту національних інтересів країни в разі виникнення гібридних загроз.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий ринок є системою інститутів (суб'єкти ринку), які формалізують дію фінансових інструментів для функціонування економічних агентів (об'єкти ринку) з застосуванням фінансових технологій. Функціонування фінансового ринку забезпечується трансфертом потоків фінансових ресурсів через фінансові технології метапростору на національному, субнаціональному та світовому рівнях, які формують модифіковану оцінку фінансових ризиків і здатність до поглинання зовнішніх та внутрішніх шоків (рис. 1). В межах фінансового ринку найсуттєвіші зміни відбуваються саме в блоці інфраструктури, особливо його технологічної складової, яка спрямована на зниження ризиків фінансових інститутів через FinTech-екосистеми шляхом спрощення та гарантування безперервності міжбанківських платежів, підвищення надійності обслуговування боргу за цінними паперами, проведення розрахунків на засадах корисності платіжних систем.

Економічними агентами фінансового ринку є ті інститути, які максимально швидкого здійснюють функцію фінансових посередників за інструментами FinTech-екосистеми. В інфраструктуру фінансового ринку включають суб'єктів платіжних систем, депозитаріїв, реєстраторів, торговців цінними паперами [21]. Публічна зацікавленість держави у трансформації інфраструктури фінансового ринку здійснюється у двох векторах: мікрорівневий вектор регулює транзакційні витрати і функції посередників, макрорівневий вектор – акцентує увагу на конструкції ринку й мінімізації системного ризику через FinTech-екосистему. Проте, бездіяльність інститутів впливає на стан платоспроможності економічних агентів через платіжні системи. Це провокує нестабільність фінансового ринку, і зокрема, банківської системи [19; 27].

Ринок фінансових послуг є фронт-офісом фінансового ринку, оскільки саме через сервісні послуги розробляються та вдосконалюються фінансові інструменти. Необхідно зазначити, що функціональність фінансового ринку та ринку фінансових послуг здійснюється за наявності спільних суб'єктів – фінансових посередників (банківські установи, компанії страхового ринку, недержавні пенсійні, інвестиційні фонди, тощо), але

водночас їх об'єкти повністю різні [12]. Тобто, для фінансового ринку функціональними об'єктами є фінансові інструменти, для ринку фінансових послуг – сервісні послуги. Відповідно, процес надання сервісних (фінансових) послуг обумовлює перерозподіл фінансових ресурсів на фінансовому ринку з метою створення фінансових активів, зобов'язання та впровадження фінансових інструментів. Крім того, тільки ефективне функціонування фінансового ринку через його суб'єктів і об'єктів забезпечує якісне сервісне обслуговування [3].

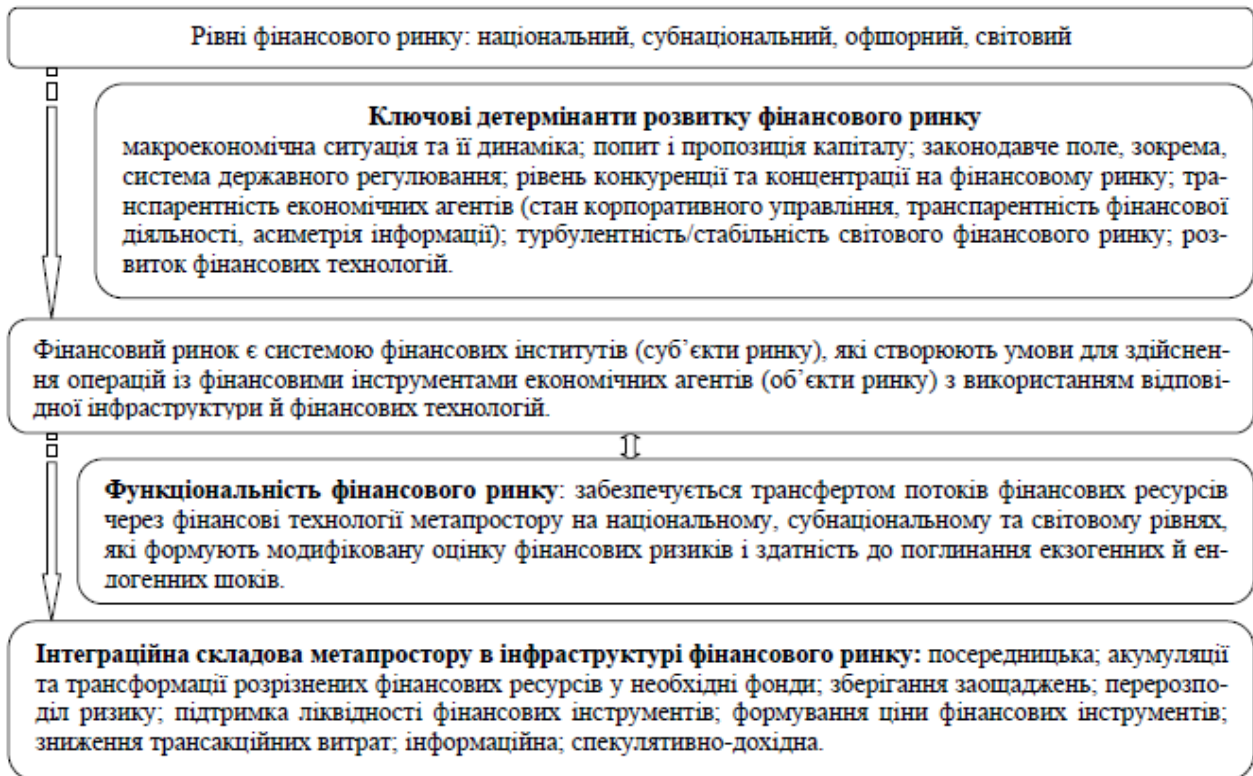

Рис. 1. Парадигма розвитку фінансового ринку в інноваційному середовищі цифрових технологій метапростору

Джерело: побудовано авторами за даними [5; 8; 6; 14; 17; 18; 26]

Головною ознакою розвитку фінансового ринку є забезпечення стану стабільності чи турбулентності похідних фінансових інструментів, які збільшують фінансовий капітал, що обслуговується фінансовими посередниками. Практично, стан турбулентності похідних фінансових інструментів на фінансовому ринку призвів до появи краудфандингових платформ і самого краудфандингу [22]. Детермінантами, що спричиняють модифікацію не просто фінансового ринку, а формують інноваційну парадигму діяльності фінансових посередників розвивають фінансові технології метапростору (FinTech-екосистема), які приводять до появи сучасних видів фінансових посередників та появи колаборативних фінансів, що трансформують інфраструктуру фінансового ринку [7; 11].

Такі модифікації постають цілком об'єктивними в умовах розвитку цифрових технологій метапростору (FinTech-екосистеми), які впроваджують на фінансовому ринку нові фінансові інструменти – об'єкти, що кардинально змінюють інфраструктуру сервісного обслуговування фінансового ринку та суттєво впливають на упорядкування фінансових регуляторів та відображають об'єктивну необхідність вишукувати модернізовані інструменти для регулювання нових фінансових відносин [28; 29]. На цих засадах формується новий вид фінансових відносин між економічними агентами, котрі є основними суб'єктами ринку, що створюють через FinTech-екосистему кон'юнктуру колаборативних фінансів, поза межами фінансового ринку, і, таким чином, сприяють ефективному функціонуванню «альтернативних фінансів» без фінансових посередників при здійсненні традиційних фінансових операцій [26].

Колаборативні фінанси забезпечують процес фінансування проектів метапростору (FinTech-екосистеми) і при цьому усувають із процесу фінансового посередника. На думку Енн Томсон і Джеймса Перрі, колаборація є формою кооперації, яка є інтерактивною та вищою за статусом розвитку фінансової системи [25]. При цьому, О. Іншакова зазначає, що колаборація є процесом спільної діяльності двох і більше економічних агентів (індивідуальних або групових) для досягнення загальних цілей, на принципах згоди й довіри, на взаємовигідному обміні компетентностями при виробництві інноваційних продуктів із високою часткою інтелектуальної компоненти для просування на ринок і досягнення кумулятивного ефекту [13]. В колаборації відбувається конвергенція інтересів найбільш передових суб'єктів глобальної FinTech-екосистеми, котрі прагнуть до трансформації банківських продуктів за допомогою створення інтерактивного та вільного середовища метапростору та переходу до принципово нових продуктів [7; 8; 15]. До колаборативних фінансів, входять такі категорії фінансових транзакцій, як краудфандинг, P2P-кредитування. Між економічними агентами вони здійснюються індивідуально, з використанням сучасних інтернет-платформ, без залучення послуг традиційних фінансових інститутів (посередників). Тобто, за формальними властивостями метапростору, краудфандингові FinTech-компанії відносяться до інститутів інфраструктури фінансового ринку [24; 27].

Водночас, для оцінювання глибини інтегрованості FinTech-екосистеми в інфраструктуру фінансового ринку розроблено методичний інструментарій (рис. 3), у межах якого всі методи оцінки згруповано за показниками: кількісні (оцінка відкритості), якісні (оцінка дерегуляції; уніфікація правил, норма; виокремлення домінанти фінансових інструментів на законодавчому рівні; формування корпоративних або інтеграційних інституцій тощо) та цінові (оцінка спільних критеріїв для вирівнювання цін за відсотковими ставками та ідентичними фінансовими інструментами). Група показників FinTech-екосистеми, які інтегруються в сегменти фінансового ринку, представлено на рис. 2.

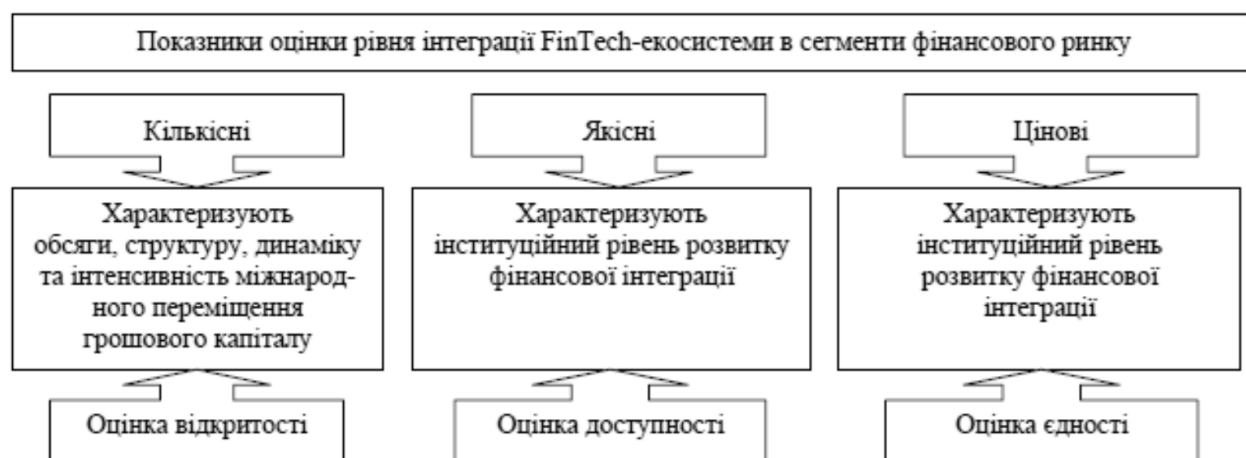

Рис. 2. Методи оцінювання рівня інтегрованості FinTech-екосистеми в сегменти фінансового ринку

Джерело: побудовано авторами

Кількісні показники інтеграції FinTech-екосистеми в сегменти фінансового ринку дають змогу оцінити рівень відкритості країни для іноземного капіталу. Вони характеризують обсяг надходження та виведення грошових коштів через платіжні системи або міжнародні інвестиційні фонди). Основні кількісні показники інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку щодо руху фінансового капіталу в межах міжнародних сегментів згруповуються наступним чином:

– обсяг: експорт (зарубіжні інвестиції), імпорт (іноземні інвестиції), зовнішньо-інвестиційний оборот, реальний обсяг міжнародних інвестиційних ресурсів (скоригований на рівень інфляції або валютний курс) [14];

– результативність: сальдо зовнішньо-інвестиційного балансу, коефіцієнт залежності від іноземного капіталу (відношення обсягів імпорту грошових ресурсів до обсягів їх споживання у країні), індекс внутрішньогалузевої спеціалізації [14], індекс «угод залучення» (співвідношення цін імпорту та експорту фінансового капіталу), співвідношення доходів від імпорту та експорту капіталу;

– структура: географічна структура, структура за формами цифровізації фінансових інструментів, індекс диверсифікації експортно-імпортних операцій із фінансовим капіталом, індекс географічної концентрації експортно-імпортних операцій, структура інвестування заощаджень (співвідношення обсягу їх вкладення у межах країни та за кордон) [14];

– інтенсивність: зовнішньо-інвестиційний оборот на особу, обсяг експортно-імпортних операцій із фінансовим капіталом в цілому та на особу, інвестиційні квоти на експортно-імпортні операції, квоту зовнішньо-інвестиційного обороту, рівень відкритості ринку (питома вага товарів (товарних груп) та транскордонні межі національного фінансового ринку в європейському просторі фінансовому ринку; індекс внутрішньо-інвестиційної діяльності (відображає синхронність експорту та імпорту фінансового капіталу в межах одного обороту за певний період) [14].

– ефективність: макроекономічний рівень та мікроекономічний рівень. Макроекономічний рівень – економія обсягу національних заощаджень країни у міжнародному русі капіталу, яка визначається наступними індикаторами: ефективність зовнішньо-інвестиційного обороту (співвідношення витрат на імпорт фінансового капіталу до доходу від експорту фінансового капіталу); ефективність імпорту (співвідношення доходу та витрат на імпорт фінансового капіталу); ефективність експорту (співвідношення доходу та витрат від експорт фінансового капіталу). Мікроекономічний рівень – ступінь збільшення доходу від зовнішньо-інвестиційних операцій за критерієм прибутку та групою індексів: ефект експорту (різниця між надходженнями валюти (в національному еквіваленті) від експорту та витратами на експорт); ефективність експорту (співвідношення надходжень у національній валюті від експорту до повних витрат на експорт); рентабельність експорту (співвідношення надходжень у національній валюті від експорту до обсягу експорту); ефект імпорту (різниця між доходами від імпорту капіталу та витратами на імпорт); ефективність імпорту (співвідношення обсягу прибутку від імпорту до витрат на імпорт); рентабельність імпорту (співвідношення надходжень валюти (у національному еквіваленті) від імпорту до обсягу імпортової валюти) [14].

– інша площина: кон'юнктура ринку на імпорт, що коригується відносно ціни (відсоткової ставки), тобто, це є відсоткова зміна обсягу імпорту капіталу до відсоткової зміни його ціни [14]:

$$E_{m_p} = \frac{\Delta Qm(\%)}{\Delta Pm(\%)}, \quad (1)$$

де, ΔQm – відсоткова зміна обсягу імпорту капіталу, %; ΔPm – відсоткова зміна ціни капіталу, %.

Якщо $E_{m_p} \geq 1$, це значить, що при зменшенні ціни на імпортний капітал на 1% відбувається зростання попиту на капітал більше ніж на 1%, тобто кон'юнктура ринку на імпорт капіталу є еластичною. У разі зменшення національної відсоткової ставки, обсяг імпорту зменшуються, і навпаки. Зменшення ціни на імпорт капіталу стабілізує ритмічність залучення іноземного фінансових ресурсів [14].

З економічної позиції, кількісні показники FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку характеризують рівень інтеграції, якісні – відображають рівень лібералізації регуляторної політики держави у сфері цифрового трансферу фінансового капіталу через транс кордонній міжнародні переміщення. Методичний підхід до такої оцінки та переліку чинників (показників, критеріїв) ґрунтується на показниках МВФ у Звіті про валютні режими та валютні обмеження [2]. Модель бінарного вибору FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку застосовують в економетричних моделях для визначення

залежності двійчастої змінної (яка приймає всього два значення – 0 та 1) від сукупності чинників. Лінійної регресії для таких змінних теоретично некоректно, так як умовне математичне очікування дорівнює 1; лінійна регресія допускає негативні значення, і значення вище 1. Тому, необхідно використовувати інтегральну модель для оцифрування руху фінансового капіталу або застосовувати логістичний розподіл (логіт), розподіл Гомперца (гомпіт) [2; 16].

Так, МВФ наводить власний індекс відкритості FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку, який ґрунтується на бінарному методі, який спрощує оцифрування фактичного руху фінансового капіталу за наявності сили обмежень фінансових інструментів. Тому, виокремлено альтернативні показники FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку для обчислення фінансової інтеграції як де-юре [2; 16; 20]. Вони різняться за кількістю змінних, множиною значень (градація сили обмежень фінансових інструментів та їх вплив на синхронність та ритмічність руху мобільного фінансового капіталу в міжнародному просторі); репрезентацією сегментів фінансового ринку. Усі індекси фінансової лібералізації мають високий рівень кореляції між собою. Кількісні та цінові показники інтеграції FinTech-екосистеми розглядаються в сегментах фінансового ринку (ринок кредитів та облігацій, ринок акцій), якісні показники – за суб'єктами – домогосподарствами, фінансовими компаніями та державою (рис. 3).

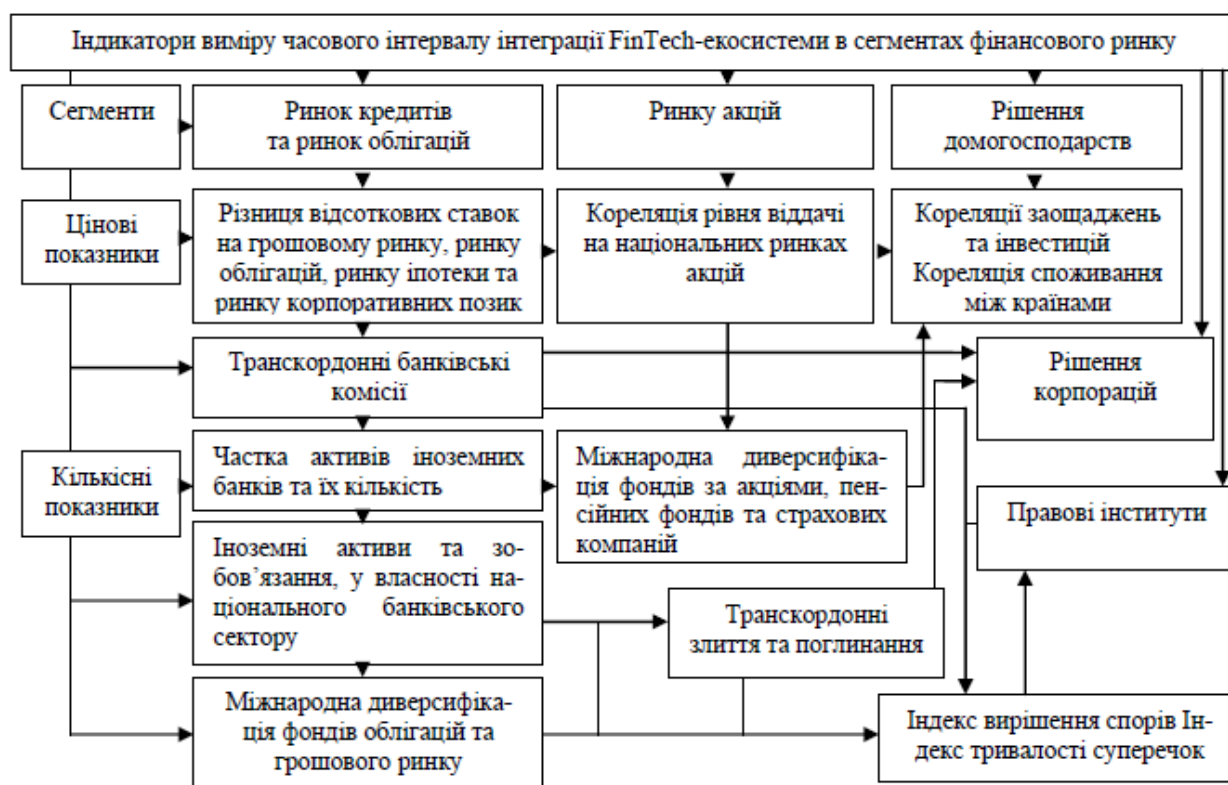

Рис. 3. Індикатори виміру часового інтервалу інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку

Джерело: побудовано авторами за даними [1; 2; 14; 16; 17; 20]

Для визначення інтегрованого рівня інфраструктури фінансового ринку на засадах цифрових технологій метапростору, а також для обрахунку швидкості проведення фінансової інтеграції з часовому просторі FinTech-екосистеми використовують наступне рівняння [1; 23]:

$$\Delta i_{ct \text{ FinTech}} = a_c + \beta i_{ct \text{ FinTech}}^{-1} + \sum_{l=1}^L \gamma_l \Delta i_{ct \text{ FinTech}}^{-1} + \varepsilon_{ct \text{ FinTech}}, \quad (2)$$

де, c та t_{FinTech} – індекси країни і час інтеграції FinTech-екосистеми на фінансовий ринок; Δi – зміна відсоткової ставки; a_c – умовна країна. Показник відхилення в правій частині

рівняння означено як екзогенні збурення (шоки), які спричиняють різницю у відсоткових ставках між досліджуваними країнами. Від’ємна величин β свідчить про наявність конвергенції (якщо $\beta = 0$ – конвергенції немає); крім того, величина β означено як швидкість конвергенції. Запропонована методологія розширює концепцію β -конвергенції (для оцінювання економічного зростання) до ситуацій, коли відсоткова ставка може бути нестационарною. Також вона враховує як секторальні, так і часові ряди даних.

Для вимірювання рівня інтеграції FinTech-екосистеми в кожному часовому інтервалі функціонування сегментів фінансового ринку активізується σ -конвергенція (економічне зростання σ -конвергенції має місце, якщо міжсекторальний розподіл змінної (дохід на особу) зменшується з часом. У цьому контексті, рівень інтервалу інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку зростає, коли перехресне (міжсекторальне) середнє відхилення змінної (відсоткова ставка), має динаміку до скорочення. Якщо міжсекторальне оцифрування фактичного руху фінансового капіталу при його розподілу спрямовує імпульс захисту до однієї точки, а стандартне відхилення до нуля, досягається повна інтеграція FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку [15]. Ці два конвергентні індикатори обумовлюють різну змістовну інтерпретацію, тобто присутність β -конвергенції не означає наявність σ -конвергенції. Відповідно, середня регресія при перехресній дисперсії зменшується з часом.

Так, оцінка інтервалу інтеграції FinTech-екосистеми на фінансовий ринок, в розрізі його сегментів (кредитний ринок і ринок облігацій, ринку урядових зобов’язань, ринок іпотечних кредитів і ринок короткотермінових корпоративних позик) проводиться через аналіз конвергенції (регресії) за відсотковою ставкою [1; 23]:

$$\Delta i_{ct_{FinTech}} = a_c + \beta_{pre-emu} D_{pre-emu} i_{ct_{FinTech}-1} + \beta_{post-emu} D_{post-emu} i_{ct_{FinTech}-1} + \gamma_1 \Delta i_{ct_{FinTech}-1} + \gamma_2 \Delta i_{ct_{FinTech}-1} + \varepsilon_{ct_{FinTech}}, \quad (3)$$

де, c та $t_{FinTech}$ – індекси країни і час інтеграції FinTech-екосистеми на фінансовий ринок; a_c – умовна країна; a_c – умовна країна; $D_{pre-emu}$ та $D_{post-emu}$ – умовні змінні, які набувають значення 1 та 0 – в іншому випадку; Δi – різниця при відповідній зміні відсоткової ставки (відхилення від відповідних ставок у країні). Коефіцієнт лагу відсоткової ставки вимірює швидкість конвергенції до ($\beta_{pre-emu}$) та після ($\beta_{post-emu}$) створення, наприклад, Європейського валютного союзу (ЄВС).

Усі отримані регресії можуть мати від’ємне значення коефіцієнта β , що засвідчує про наявність конвергенції; величина значення β є прямим критерієм її швидкості у кожній країні. β -конвергенція дозволяє порівнювати інтервали інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку в різних періодах. Так, інтеграція може бути високою для міжбанківської відсоткової ставки (3-місячної) та середньої іпотечної ставки, водночас, вона є найнижчою для корпоративної позикової ставки. Конвергенція може пришвидшуватись після запровадження євро у всіх сегментах фінансового ринку в середньому на 5% [23].

Інший індикатор рівня інтервалу інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку (σ -конвергенція) ґрунтується на перехресній дисперсії відсоткової ставки. На відміну від β -конвергенції (вимірює рівень наближення різних відсоткових ставок до єдиного значення), σ -конвергенція дозволяє аналізувати рівень інтервалу інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку в чіткому проміжку часу. Розрахунок σ -конвергенції здійснюється за регресією [1; 23]:

$$sd(i)_{t_{FinTech}} = (a_{pre-emu} + \sigma_{pre-emu} t) D_{post-emu} + (a_{post-emu} + \sigma_{post-emu} t) D_{post-emu} + \varepsilon_{t_{FinTech}}, \quad (4)$$

де, $sd(i)$ – перехресне стандартне середнє квадратичне відхилення кожної з чотирьох відсоткових ставок у періоді t .

Зазначимо, σ -конвергенція сильніше проявляється на міжбанківському ринку та ринку державних облігацій, на ринку іпотечних та корпоративних позик вона слабка. Окремі регресії для різних країн, які започатковують Європейську валюту дозволяє перевірити,

рівень σ -конвергенція та її зміну з часом ($a_{pre-emu}$ та $a_{post-emu}$ вимірює σ -конвергенцію до та після введення євро). Завершення σ -конвергенції відбувається лише тоді, коли нахил і перехресні коефіцієнти дорівнюють нулю [1; 23].

Таким чином, модель β -конвергенція – індикатор, що вимірює швидкість, з якою відбувається інтервал інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку; σ -конвергенція вимірює рівень інтервалу інтеграції FinTech-екосистеми в сегментах фінансового ринку в кожний момент часу. Зазначені індикатори щомісячно оновлюються за даними Європейського центрального банку (ЄЦБ), які використовуються для аналізу національних фінансових ринків у проміжку часу на запит [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в процесі фінансової інтеграції відкритість національних фінансових ринків має зміни через глобальне оцифрування та масштабування транскордонних трансакцій та зростання обсягу фінансового капіталу між країнами. Відповідно зростає залежність національної економіки більшості країн світу від іноземного фінансування. Особливо помітною ця динаміка в Україні, оскільки країна змушена підлаштовуватись під режим функціонування як внутрішнього фінансового ринку, так і стандарти й норми сучасних трендів цифрових інновацій метапростору в світі, що обумовлено імплікацією сервісного обслуговування в бізнес-ландшафті фінансових послуг.

Цифровий бізнес-ландшафт FinTech-послуг має суттєві конкурентні переваги порівняно з традиційною моделлю розвитку фінансового ринку. Платформа сучасних фінансових інновацій метапростору спонукає до розвитку FinTech-екосистеми, яка змінює інфраструктуру та склад фінансового ринку, інтегрує правила діяльності його секторів, які динамічно імпікують бізнес-процеси та фінансові потоки, формують нове бачення та розуміння сучасних потреб споживачів (економічних агентів) у сервісному фінансовому обслуговуванні, генерують інноваційні підходи до продукування цифрових продуктів, використовуючи інноваційні технології, розширюючи коло учасників ринку, формуючи новий єдиний простір фінансових інновацій. Поміж того, фінансові інновації оптимізують економічних агентів фінансового ринку до взаємодії з банківськими інститутами, які домінують в глобальних трендах цифровізованих процесів та механізмів управління фінансовими активами, і, таким чином, прискорюють інтеграцію FinTech-екосистему в кредитно-інвестиційний сегмент ринку, що перебуває у постійному трансформаційному середовищі. Всі ці процеси мають забезпечуватися формуванням технологічних мережевих платформ просторового характеру, тобто метапростору. Тобто, ефективність FinTech-екосистеми ґрунтується на покращенні потоків обміну інформацією, пришвидшення захисту даних та мінімізації ризиків руху фінансового капіталу.

Список використаних джерел:

1. Абакуменко О. В. Моделювання пропозиції на фінансовому ринку України. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і менеджменту*. 2013 № 2. С. 132–141.
2. Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions (AREAER). IMF. URL: <https://cutt.ly/qjUXW5A>
3. Ball A., Denbee E., Manning M., Wetherilt A. Intraday liquidity: risk and regulation. *Financial Stability Paper*. 2011. Vol. 11. P. 25.
4. Благун І. (2017). Аналіз гіпотези ефективності фінансових ринків з позицій поведінки інвесторів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2017. № 1–2 (65–66). С. 393–402.
5. Chessell M. Innovation Ecosystems – an IBM Academy of Technology study. IBM. 2008. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_EntrepreneurialEcosystems_Report_2013.pdf/
6. Даніліна С. О. (2017). Ринок похідних фінансових інструментів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 2(2). С. 52–55.
7. Дегрік А. Основні тренди світового FinTech бізнесу у 2020 році та їх роль в Україні. URL: <https://ua.news.ua/glavnye-trendy-myrovogo-fintech-byznesa-v-2020-godu-y-kak-ony-otrazylis-na-ukraynskom-rynke>
8. Дудинець Л. А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансово-фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 794–798.
9. Financial integration in Europe. URL: <https://cutt.ly/jjUX0kY>

10. Гарасим П. М., Танчак Ю. А. Оцінка моделі попиту та пропозиції на ринку фінансових інвестицій в економіку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 17. С. 15–18.
11. Grebe M., Rießmann M., Leyh M., Franke M. How Digital Champions Invest. 2017. URL: <https://www.bcg.com/publications/2019/how-digital-champions-invest>.
12. Ijaz S., Hassan A., Tarazi A., Fraz A. (2020). Linking bank competition, financial stability, and economic growth. *Journal of Business Economics and Management*. 2020. Vol. 21(1). pp. 200–221.
13. Іншаков О. В. Співпраця як глобальна форма організації знань. *Економіка регіону*. 2013. № 3(35). С. 38–45.
14. Ismail M. T., Rahman R. A. Modelling the Relationships between US and Selected Asian Stock Markets. *World Applied Sciences Journal*. 2009. Vol. 7(11). P. 1412–1418.
15. Івасів І. Б., Гарбар Є. С. Фінансова стійкість банків в умовах високої волатильності ринку. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. № 2. С. 47–55.
16. Izquierdo S. S., Izquierdo L. R. Mamdani fuzzy systems for modelling and simulation: A critical assessment. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*. 2018. Vol. 21(3). p. 2. URL: <http://jasss.soc.surrey.ac.uk/21/3/2.html>
17. Jääskelä J. P., Jennings D. Monetary policy and the exchange rate: Evaluation of VAR models. *Journal of International Money and Finance*. 2011. Vol. 30(7). pp. 1358–1374.
18. Jensen, M. C. Some Anomalous Evidence Regarding Market Efficiency. *Journal of Financial Economics*. 1978. Vol. 6(2/3). P. 95–101.
19. Крупка І. М. Державне регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. № 8(161). С. 36–39.
20. Lin J. Y., Sun X., Jiang Y. Toward a theory of optimal financial structure. *Policy Research Working Paper*. WPS5038. 2009. 32 p. URL: http://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/altri-attiseminari/2011/paper_lin.pdf.
21. Михальчинець Г. Т. Інфраструктура фінансового ринку України: основні тенденції розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 2(10). С. 28–34.
22. Patlasov O. Yu., Grakhov A. A. Crowdfunding and the P2R network: a forecast of interaction and alternative financing in crisis conditions. *Human science: humanitarian studies*. 2016. Vol. 4(26). P. 204–218.
23. Penetration index of FinTech services. 2019. URL: <https://www.ey.com/vwLUAssets/ey-fai-2019-rus/ey-fai-2019-rus>
24. Сидоренко Д., Максименко. О. Директива PSD2: що це таке і як її впровадження змінить банківський ринок. 2019. URL: <https://ain.ua/2019/12/17/>
25. Thomson A. M., Perry J. L. Collaboration Processes: Inside the Black Box. *Public Administration Review*. 2006. Vol. 66(11s.). pp. 20–32.
26. Trusova N. V., Yakusheva I. Ye., Zavaloka Yu. M., Yefremenko A. H., Malashenko Yu. A., Sidnenko M. V. Imperatives of functioning of the financial market of Ukraine in the global space of debt loading. *Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 47(7). pp. 101–111.
27. Trusova N. V., Hryvkivska O. V., Melnyk L. V., Gerasymova O. V., Tereshchenko M. A. The risks of payment systems of banking institutions of Ukraine. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2021. Vol. 9(4). P. 637–652.
28. Волосович С. В., Василенко А. В. Regtech в екосистемі фінансових технологій. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 62–68.
29. What is the metaverse? An explanation and in-depth guide. URL: <https://www.techtarget.com/whatis/feature/the-metaverse-explained-everything-you-need-to-know>

References:

1. Abakumenko, O. V. (2013). Modeling of supply on the financial market of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management*, 2, 132–141.
2. Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions (AREAER) / IMF. URL: <https://cutt.ly/qjUXW5A>
3. Ball, A., Denbee, E., Manning, M., Wetherilt, A. (2011). Intraday liquidity: risk and regulation. *Financial Stability Paper*, 11, 25.
4. Blagun, I. (2017). Analysis of the hypothesis of the efficiency of financial markets from the standpoint of investor behavior. *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute*, 1–2 (65–66), 393–402.
5. Chessell, M. (2008). Innovation Ecosystems – an IBM Academy of Technology study. IBM. URL: [http://www3.weforum.org/docs/WEF_EntrepreneurialEcosystems_Report_2013.pdf/](http://www3.weforum.org/docs/WEF_EntrepreneurialEcosystems_Report_2013.pdf)
6. Danilina, S. O. (2017). The market of derivative financial instruments. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 2(2), 52–55.
7. Degrik, A. (2020). The main trends of the global FinTech business in 2020 and their role in Ukraine. URL: <https://ua.news.ua/glavnye-trendy-mirovogo-fintech-byznesa-v-2020-godu-y-kak-ony-otrazyls-na-ukraynskom-rynke>
8. Dudynets, L. A. (2018). The development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system. *Global and national problems of the economy*, 22, 794–798.
9. Financial integration in Europe. URL: <https://cutt.ly/jjUX0kY>

10. Garasym, P. M., Tanchak, Y. A. (2013). Assessment of the supply and demand model in the market of financial investments in the economy of Ukraine. *Investments: practice and experience*, 17, 15–18.
11. Grebe, M., Rübmann, M., Leyh, M., Franke, M. (2017). How Digital Champions Invest. URL: <https://www.bcg.com/publications/2019/how-digital-champions-invest>.
12. Ijaz, S., Hassan, A., Tarazi, A., Fraz, A. (2020). Linking bank competition, financial stability, and economic growth. *Journal of Business Economics and Management*, 21(1), 200–221.
13. Inshakov, O. V. (2013). Collaboration as a global form of knowledge organization. *Economy of the region*, 3 (35), 38–45.
14. Ismail, M. T., Rahman, R. A. (2009). Modelling the Relationships between US and Selected Asian Stock Markets. *World Applied Sciences Journal*, 7(11), 1412–1418.
15. Ivasiv, I. B., Garbar, E. S. (2018). Financial stability of banks in conditions of high market volatility. *Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics*, 2, 47–55.
16. Izquierdo, S. S., Izquierdo, L. R. (2018). Mamdani fuzzy systems for modelling and simulation: A critical assessment. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 21(3), 2. URL: <http://jasss.soc.surrey.ac.uk/21/3/2.html>
17. Jääskelä, J. P., Jennings, D. (2011). Monetary policy and the exchange rate: Evaluation of VAR models. *Journal of International Money and Finance*, 30(7), 1358–1374.
18. Jensen, M. C. (1978). Some Anomalous Evidence Regarding Market Efficiency. *Journal of Financial Economics*, 6(2/3), 95–101.
19. Krupka, I. M. (2014). State regulation of the domestic market of financial services in the context of European integration processes. Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. *Economics*, 8(161), 36–39.
20. Lin, J. Y., Sun, X., Jiang, Y. (2009). Toward a theory of optimal financial structure. *Policy Research Working Paper*. WPS5038. 32 p. URL: http://www.bancaditalia.it/publicazioni/altri-attiseminari/2011/paper_lin.pdf.
21. Mykhalchynets, G. T. (2018). The infrastructure of the financial market of Ukraine: the main development trends. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Economics*, 2(10), 28–34.
22. Patlasov, O. Yu., Grakhov, A. A. (2016). Crowdfunding and the P2R network: a forecast of interaction and alternative financing in crisis conditions. *Human science: humanitarian studies*, 4(26), 204–218.
23. Penetration index of FinTech services (2019). URL: <https://www.ey.com/vwLUAssets/ey-fai-2019-rus/ey-fai-2019-rus>
24. Sydorenko, D., Maksimenko, O. (2019). The PSD2 directive: what it is and how its introduction will change the banking market. URL: <https://ain.ua/2019/12/17/>
25. Thomson, A. M., Perry, J. L. (2006). Collaboration Processes: Inside the Black Box. *Public Administration Review*, 66(11s.), 20–32.
26. Trusova, N. V., Yakusheva, I. Ye., Zavoloka, Yu. M., Yefremenko, A. H., Malashenko, Yu. A., Sidnenko, M. V. (2020). Imperatives of functioning of the financial market of Ukraine in the global space of debt loading. *Journal of Economic Studies*, 47(7), 101–111.
27. Trusova, N. V., Hryvkivska, O. V., Melnyk, L. V., Gerasymova, O. V., Tereshchenko, M. A. (2021). The risks of payment systems of banking institutions of Ukraine. *Universal Journal of Accounting and Finance*, 9(4), 637–652.
28. Volosovich S. V., Vasylenko A. V. (2019). Regtech in the financial technology ecosystem. *Modern Economics*, 15, 62–68.
29. What is the metaverse? an explanation and in-depth guide. URL: <https://www.techtarget.com/whatis/feature/the-metaverse-explained-everything-you-need-to-know>

Trusova N. V., D.Sc., Professor

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

trusova_natalya5@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9773-4534

Melnyk O. V., graduate student of the third (educational and scientific)

level of higher education

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

alexreetwell@gmail.com

ORCID: 0009-0005-3990-6920

METHODICAL APPROACH TO THE IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGY OF METASPACE IN INFRASTRUCTURE FINANCIAL MARKET

Abstract. *The article examines the processes of implication of digital technologies of metaspace with the infrastructure of the financial market. A methodological platform for the development of integrated models of the FinTech ecosystem in the financial market infrastructure is presented, which includes the digital environment of the*

metaspace, which regulates financial relations between professional market participants and guides financial institutions to the use of FinTech services, with the aim of transforming the payment segment of the market and protection of the country's national interests in case of hybrid threats. It has been proven that the modern paradigm of the development of the financial market in the innovative environment of digital technologies of the metaspace simplifies and guarantees the continuity of interbank payments, increases the reliability of the settlement system for debt securities, and ensures settlements through payment systems. A conceptual approach to the development of the integrated infrastructure of the financial market has been developed, subject to the introduction of digital metaspace technologies. The methods of assessing the level of integration of the FinTech ecosystem into the segments of the financial market have been determined. The clustering of business models of FinTech services in the banking sector of the financial market was carried out and the close relationship between the financial crisis and the financial stabilization of the structural elements of the banking sector in the system of financial market segments modified in the innovative environment of the FinTech ecosystem was determined. The volume of investments in the FinTech ecosystem and the level of its integration in the financial markets of the countries of the world were analyzed.

Keywords: *financial market, digital technologies, metaspace, FinTech ecosystem, FinTech services, market segments, banking sector, economic agents.*

**Вимоги до статей, що друкуються
у “Збірнику наукових праць Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)”**

Збірник призначений для фахівців, які цікавляться теоретичними та прикладними проблемами економіки, фінансів і кредиту, обліку і аудиту, менеджменту та маркетингу мікро-, мезо- та макрорівня національної та міжнародної економіки. Збірник надає можливість вченим та здобувачам наукових ступенів провести публічну апробацію, а науковій спільноті – ознайомитися з останніми результатами досліджень теоретичних і прикладних проблем національної та міжнародної економіки.

Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) включений до Переліку наукових фахових видань України, є науковим виданням, в якому можуть бути опубліковані основні результати дисертаційних робіт (наказ МОН № 1328 від 21.12.2015 р.). Відповідно до Порядку формування Переліку наукових фахових видань України (наказ МОН України від 15 січня 2018 року № 32) Збірнику присвоєно категорію «Б», що затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886.

Збірник виходить до 4 рази на рік. Останні дати подання статей:

№ 1 – до 1 березня; № 2 – до 1 травня; № 3 – до 1 жовтня; № 4 – до 1 грудня.

Для участі у формуванні збірника наукових праць необхідно подати:

1. Електронний варіант статті, оформлений відповідно до наведених нижче вимог, виконаний у редакторі MS Word.

2. Рецензію доктора наук (за тематикою статті) – для авторів без вченого ступеня. Відсканований документ повинен містити підпис рецензента, засвідчений печаткою установи, в якій він працює.

3. Файл із відомостями про автора (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, поштова адреса для пересилання авторського примірника, контактні телефони, адреса електронної скриньки) та інформацією про кількість примірників і необхідність поштової пересилки.

4. Електронні копії анотації англійською мовою у форматах *jpeg* (сканована копія) та *doc* (у редакторі MS Word), завірену професійним перекладачем або викладачем англійської мови зі знанням економічної термінології.

5. Електронну копію платіжних документів (оплата здійснюється після прийняття позитивного рішення щодо друку статті).

Пакет перерахованих вище матеріалів надсилається на електронну скриньку:
sp_tsatu@tsatu.edu.ua, ivanvd@ukr.net

Структура статті:

1. Індекс УДК.

2. Прізвище та ініціали автора.

3. Відомості про автора – науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи автора (повністю без аббревіатур), e-mail.

4. Назва статті (до десяти слів).

5. Анотація мовою статті (від 300 до 500 знаків).

6. Ключові слова мовою статті (не менше шести слів або словосполучень).

7. Код JEL Classification.

8. Прізвище та ініціали автора (англійською).

9. Відомості про автора (англійською) – науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи автора (повністю без аббревіатур), e-mail.

10. Назва статті (англійською).

11. Розширена анотація англійською мовою (від 1600 до 1800 знаків) містить наступні розділи: постановка завдання, результати дослідження, висновки

12. Ключові слова (англійською).

13. Текст у структурованому вигляді із виділенням наступних елементів:

13.1 Постановка проблеми (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями);

13.2 Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття);

13.3 Формулювання цілей статті (постановка завдання);

13.4 Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів);

13.5 Висновки (висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку).

14. Список використаних джерел (мовою оригіналу). Бібліографічний опис літературних джерел оформлюється згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»

15. Список використаних джерел в романській абетці (транслітерація) – References, оформлений відповідно до вимог APA (<http://www.apastyle.org>).

16. Вказати назву рубрики, в якій має бути надрукована стаття – відповідає назві однієї з наукових спеціальностей галузі знань "Соціальні та поведінкові науки", "Управління та адміністрування":

051 – Економіка;

71 – Облік і оподаткування;

72 – Фінанси, банківська справа та страхування;

073 – Менеджмент;

75 – Маркетинг;

76 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність.

Технічні вимоги до оформлення статті:

- Приймаються статті, написані однією із трьох мов: українською, російською, англійською.
- Назва файлу зі статтею – прізвище автора.
- Формат сторінки – А4.
- Поля з усіх боків – 2 см.
- Всі сторінки мають бути у книжковій орієнтації.
- Обсяг статті – не менше 10 друкованих сторінок.
- Окремі елементи статті:
 - Індекс УДК - Times New Roman, 12, напівжирний, вирівнювання ліворуч, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0 см;
 - Прізвище та відомості про автора (авторів) – Times New Roman, 12, курсив, вирівнювання праворуч, інтервал – 1,0;
 - Порожній рядок;
 - Назва статті – Times New Roman, 16, великими літерами, напівжирний, вирівнювання по центру, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0 см;
 - Порожній рядок;
 - Анотація та ключові слова – Times New Roman, 10, курсив, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 1,25 см;
 - Порожній рядок;
 - Код JEL Classification – Times New Roman, 12, напівжирний, вирівнювання ліворуч, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0 см;

- Прізвище та відомості про автора (англійською) – Times New Roman, 12, курсив, вирівнювання праворуч, інтервал – 1,0;
- Порожній рядок;
- Назва статті (англійською) – Times New Roman, 16, великими літерами, напівжирний, вирівнювання по центру, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0 см;
- Порожній рядок;
- Анотація та ключові слова (англійською) – Times New Roman, 10, курсив, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 1,25 см;
- Порожній рядок;
- Текст статті - Times New Roman, 14, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, назви підпунктів виділяються напівжирним шрифтом;
- Порожній рядок;
- Список використаних джерел – Times New Roman, 10, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0,5 см, слова «Список використаних джерел» виділяються напівжирним шрифтом;
- Порожній рядок;
- Список використаних джерел (англійською) - References – Times New Roman, 10, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0,5 см;

- Оформлення таблиць:

Таблиця 1

Назва таблиці

- Оформлення ілюстрацій:

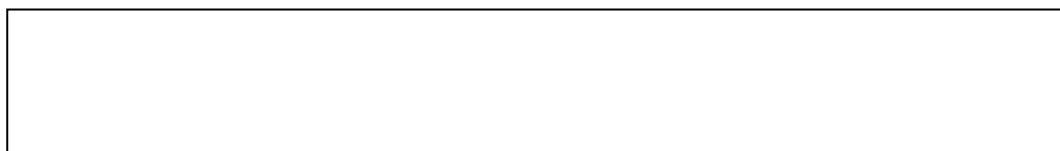

Рис. 1. Назва рисунку.

- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Word і нумеруються з правого боку:

Формула (1)

- Абзаци позначати тільки клавішею "Enter", не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша "Tab").
- Посилання на літературу в тексті необхідно давати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- Всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела.
- Всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела.
- Кількість джерел у списку літератури повинна складати не менше 10 (з них не менше 4 іноземних).

- Посилання на підручники та науково-популярну літературу не допускаються.
- Назви праць у списку літератури розташовуються в порядку цитування.
- Скорочення слів і словосполучень, окрім загальноприйнятих, не допускається.

Редакція може відхилити статтю, якщо:

- відсутній повний пакет супровідних документів;
- оформлення статті не відповідає зазначеним вище вимогам;
- тематика статті не відповідає профілю видання;
- назва статті не відповідає змісту;
- стаття написана на низькому науковому рівні;
- матеріали повністю або частково публікувались раніше в інших виданнях або подані до розгляду редакціям інших журналів;
- стаття повністю або частково чужа (автор вчинив плагіат);
- порушена в статті проблема втратила актуальність.

Автори несуть відповідальність за точність наведених у статті термінів, прізвищ, даних, цитат, статистичних матеріалів тощо.

Усі матеріали, що надсилаються для публікації, проходять рецензування.

Рішення про публікацію статті приймає редколегія.

Рукописи, які відхилила редакційна колегія, авторам не повертаються.

Редакція залишає за собою право скорочувати, правити текст і змінювати назву статті.

Сподіваємося на плідну співпрацю!

Редакційна колегія Збірнику наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)

Контактні дані:

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Запорізька обл. 69600, Україна

Декан факультету економіки і бізнесу Колокольчикова Ірина Володимирівна

Тел.: (067) 258-45-34

Відповідальний секретар – Завадських Ганна Миколаївна

Тел.: (097) 989-87-22, E-mail: SP_tsatu@tsatu.edu.ua